

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FYEN OG JYLLAND.

FYEN OG JYLLAND.

ILLUSTRERET REISEHAANDBOG,

UDGIVEN AF

FORENINGEN "FREMTIDEN",

REDIGERET AF

P. V. GROVE.

MED 5 KORT.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS O. H. DELBANCO.

THEILES BOGTRYKKERI.

1870.

Jo mere Kommunikationsmidlernes Forbedring letter Reisen saavel for Udlændinge til Danmark som for Danske til de forskjellige Egne af deres Fædreland, desto mere synes der ogsaa at maatte være Trang til en almindelig Veiledning for den Reisende. Saadanne Veiledninger have hidtil kun foreligget for enkelte danske Egne eller Provindser; thi en ældre Haandbog for Reisende af E. H. Tregder, der omfattede hele det tidligere danske Monarki, er vistnok dels for længe siden ude af Boghandelen, dels er den selvfølgelig, skjøndt for sin Tid (1824) et godt og praktisk Arbeide, nu meget forældet. Den af Foreningen »Fremtiden» udgivne illustrerede Reisehaandbog er i det Væsenlige udarbejdet med de bedste fremmede Reisehaandbøger som Mønster. De Oplysninger, den meddeler, ere for Størstedelen indsamlede ved Reiser i Eftersommeren 1869 af de ved dens Udgivelse samvirkende Forfattere, og om det end ikke tør haabes, at Feil ganske ere undgaaede, er der ialfald stræbt efter, at de skulde blive saa faa som muligt. Med Paaskjønnelse kan det her nævnes, at under Udarbejdelsen mange saavel Autoriteter som Privatmænd, i Erkjendelse af en Reisehaandbogs Betydning, have viist Foretagendet Imødekommen og velvillig Bistand. Rettelser til eventuelle nye Udgaver ville med Taknemlighed blive modtagne, naar de sendes til Bestyrelsen for Foreningen »Fremtiden».

Den illustrerede Reisehaandbog er, som ovenfor berørt, tilvelebragt ved flere Forfatteres Samvirken. Medens Foreningen »Fremtidens» Formand, Direktør J. Hellmann har forestaaet Udgivelsen, har Redaktionen været overdragen Undertegnede.

Fyen og Jylland.

I nærværende Afsnit er Fyen med tilhørende Øer fremstillet af Cand. P. Hansen; det østlige Jylland fra Kolding til Langaa, samt en Deel af Midtjylland (Silkeborg og Herning) er beskrevet af praktiserende Læge H. Tolderlund; Strækningen fra Langaa til Nørre Sundby, samt Egnen om Greenaa og Ebeltoft, Byerne ved den jydsk Tverbane med deres Omegn, endelig Liimfjorden og de sydlige Liimfjordssteder ere skildrede af Amanuensis H. P. Barfod; fhv. Redakteur Camillo Bruun har forfattet det Afsnit, der omhandler Landet hiinsides Liimfjorden; og Vestjylland (fra Ribe til Lemvig) er fremstillet af Dr. phil. E. Løffler, som desuden har forfattet Oversigten over Danmarks Naturforhold. Oplysningerne om Post-, Jernbane- og Telegrafvæsenet ere meddeelte af Postexpedient T. Faber.

Bogens Illustration er bleven forestaaet af Landskabsmaler E. Libert, og Tegningerne ere udførte, foruden af Hr. Libert, af Malerne C. Baagøe og C. Neumann, Arkitekt C. V. Nielsen og Lithograf J. V. F. Larsen. Billederne ere skaarne i Træ af H. B. Dahl, H. P. Hansen, Neergaard og Rosenstand. Kortene ere udførte i Th. Berghs lithografiske Etablissement.

Kjøbenhavn, i April 1870.

P. V. Grove.

Foreningen „Fremtiden“ forbereder selv Oversættelser af Reisehaandbogen i flere fremmede Sprog.

Indhold.

	Side		Side		Side
Post-, Jernbane- og Telegrafvæsenet V.		Bogense	29.	Ærs.	
A. Reisendes Be- fordring V.		Gyldensteen	30.	Æreskjøbing	54.
B. Forsendelse af Telegrammer VIII.		Esterbølle Banker	30.	Store Rise	55.
C. Postforsendelse IX.		Einsiedelsborg	31.	Marstal	55.
Det danake Mønt- væsen XVII.		Æbels	31.		
Maal og Vægt XVIII.		Odense - Middelfart - Assens	32.	Jylland.	
Danmarks Naturfor- hold XIX.		Assens	32.	Kolding	57.
Fyen.		Brahesborg	34.	Gudse	59.
Nyborg	1.	Frederiksgave	34.	Skamlingsbakken	59.
Christianslund	4.	Helnæs	35.	Kolding - Fredericia	61.
Dyrehavekov	4.	Frederikslund	35.	Fredericia	62.
Holtekenhavn	4.	Assens - Faaborg	35.	Snoghøi	64.
Kaibergskov	5.	Odense - Svendborg	36.	Trelde Skov	64.
Kogsbølle Banker	5.	Ringe	36.	Randsfjord	64.
Nyborg - Odense	6.	Ryslinge	36.	Fredericia - Veile	64.
Hindemae	6.	Kværndrup	36.	Veile	65.
Odense	6.	Egeskov	36.	Nørreskov	67.
Christiansdal	17.	Nyborg - Svendborg	36.	Greisdalen	69.
Dalum	17.	Ørbæklunde	37.	Jellinge	69.
Langense	18.	Kongshei Hammer- værk	37.	Engelsholm	70.
Odense - Middelfart	18.	Glørup	38.	Randbel Hede	70.
Vissenbjerg	18.	Hesselagergaard	38.	Veile - Horsens	71.
Bavnehei	19.	Svendborg	39.	Bygholm	71.
Aarup	19.	Hvidkilde	45.	Horsens	71.
Gamborg	19.	Odense - Faaborg	45.	Boller	74.
Sparretorn	19.	Svanninge	45.	Bjergelide Bakke	74.
Middelfart	19.	Seebjerg	45.	Steensballegaard	75.
Hindsgavl	22.	Faaborg	46.	Horsens - Skanderborg	75.
Fæne	23.	Hvedholm	47.	Skanderborg	75.
Middelfart - Strib	24.	Horne	48.	Veng	77.
Strib	24.	Lye	48.	Skanderborg - Silke- borg	78.
Odense - Nyborg - Kjerteminde	24.	Faaborg - Svendborg	48.	Ry	78.
Skalkenbjerg	24.	Kongehøien	48.	Silkeborg	78.
Kjerteminde Klint	24.	Holstenshuus	48.	Nørreskov	80.
Kjerteminde	25.	Brahetrolleborg	48.	Vesterskov	80.
Munkebo	27.	Arreskov	49.	Himmelbjerg	81.
Ulriksholm	27.	Taaasinge	50.	Sonderskov	85.
Odense - Bogense	28.	Bregninge	50.	Østerskov	85.
Dallund	28.	Valdemars Slot	50.	Tindbjerg	85.
Middelfart - Bogense	28.	Troense	51.	Skanderborg - Aarhus	86.
Erholm	28.	Svendborg - Rudkjø- bing	51.	Brabrand Sø	86.
Aaheirup	28.	Langeland.		Aarhus	86.
		Rudkjøbing	51.	Riiskov	91.
		Tranekjær	52.	Sindsygeanstalt	91.
		Rudkjøbing - Ærs	54.	Constantinsborg	92.
				Marselisborg	92.

	Side		Side		Side
Skaade Skov	92.	Hobro-Viborg.	129.	Neessund	175.
Jelshøi	93.	Tjele	129.	Hesterodde	175.
Moesgaard	93.	Randers-Viborg	130.	Hoirisi	175.
Odder	93.	Ulstrup	130.	Vendsyssel	176.
Frijsenborg	93.	Rindsholm	131.	Nørresundby - Hjør-	
Pot Mølle	95.	Viborg	131.	ring	176.
Hammel	95.	Asmildkloster	139.	Vrellevkloster	177.
Aarhus - Silkeborg-		Taphede	140.	Hjørring	177.
Herning	96.	Hald	140.	Lønstrup	178.
Herning	96.	Dollerup Mølle	142.	Hirtshals Fyr	179.
Aarhus-Ebeltoft	96.	Ahlheden	143.	Baggesvogn	180.
Rosenholm	97.	Graahede	144.	Hjørring - Frederiks-	
Kale	97.	Karup	144.	havn	181.
Thorsager	98.	Daugbjerg og Møn-		Hegholt	181.
Ebeltoft	99.	sted	145.	Hjørring-Skagen	181.
Hjelm	100.	Viborg-Skive	145.	Odden	181.
Helgenæs	100.	Ørsløvkloster	145.	Kaaderenden	182.
Rugaard	100.	Skive	146.	Skagen	183.
Skaffegaard	101.	Faurland	146.	Skagen - Frederiks-	
Klausholm	101.	Spøttrup	147.	havn	186.
Ebeltoft-Greenaa	101.	Skive-Holstebro	147.	Torreveire Rende	186.
Lynby Semin	101.	Estvadgaard	147.	Frederikshavn	187.
Katholm	101.	Sal	147.	Fladstrand	188.
Greenaa	102.	Rydhave	148.	Hirtsholmene	189.
Fornæs	102.	Struer	148.	Frederikshavn-Søby	189.
Benzon	102.	Holstebro	148.	Søby	189.
Meilgaard	103.	Liimfjorden	149.	Søbygaard	190.
Greenaa-Randers	103.	Hals	149.	Thronhaven	191.
Gammel Estrup	105.	Nibe	150.	Løse	191.
Aarhus-Randers	105.	Øland	151.	Søby-Nørresundby	192.
Ølst	105.	Løgstor	152.	Voergaard	193.
Bidstrup	106.	Frederik VII's Kan.	153.	Rugtved	194.
Langaa	106.	Salling Kirke	153.	Asaa	195.
Randers	106.	Ranum Semin	153.	Dronninglund	195.
Fousing	110.	Bjørnsholm	153.	Løkken	196.
Frisenvold	111.	Thyland	155.	Løkken-Nørresundby	197.
Støvringgaard	111.	Thisted	155.	Berglumkloster	197.
Randers-Hobro	112.	Sjørring	158.	Blokhusene	199.
Hobro	113.	Vesterrvig	160.	Birkelse	199.
Hobro-Mariager	114.	Agger	161.	Kolding-Ribe	200.
Glenstrup Sø	114.	Klitmøller	162.	Ribe	200.
Mariager	115.	Hansted Fyr	163.	Varde	205.
Hohøi	117.	Thyholm	164.	Nørholm	205.
Vivebrogaard	117.	Vester- og Øster Han-		Esbjerg	206.
Hadsund	118.	herrederne	165.	Fano	206.
Havne	118.	Aggersund	165.	Varde-Ringkjøbing	207.
Visborggaard	118.	Fjerridslev	165.	Ringkjøbing	207.
Hobro-Aalborg	118.	Aagaard	166.	Holmsland	208.
Rold Skov	118.	Bulbjerg	167.	Huusby Klit	208.
Ræbild Bakker	119.	Svinkløv	168.	Ringkjøbing-Lemvig	208.
Villestrup	119.	Fossedalen	170.	Hee	208.
Nørlund	119.	Slettestrand	171.	Staby	209.
Aalborg	120.	Kokkedal	172.	Nørre Vosborg	209.
Lundby Krat	127.	Morsø	172.	Romb	210.
Lindenberg	128.	Nykjøbing	173.	Lemvig	210.
Lille Vildmose	128.	Fæggeklit	173.	Ferring Sø	211.
Nørresundby	129.	Vilsund	174.	Bovbjerg	211.

Post-, Jernbane- og Telegrafvæsenet i Danmark.

A. Reisendes Befordring.

Da Afgangstiderne for de forskellige offentlige Befordringer hyppig forandres, deels som Følge af Aarstidernes Vexling, deels formedelst Udvidelser eller andre Aarsager, ere disse ikke optagne heri Bogen, hvorimod der i det Følgende ved Stationerne er angivet, hvilke Befordringer der fra hver af disse tilbydes sig, og ved hvilke Router de ere beliggende. Forøvrigt henvises til »Reiselisten«, som udkommer 2 Gange maaenlig fra Marts til December inkl. og indeholder alle indenlandske Land- og Sø-Forbindelser (Priis 8 Sk. pr. Nr.; Aars-Abonnement 1 Rdl.), samt til »Post- og Reisehaandbogen«, som udkommer 4 Gange aarlig og indeholder Oplysning om alle indenlandske Befordringsmidler tillands saavelsom de vigtigere Router i Udlandet (Priis 28 Sk.; Aars-Abonnement 80 Sk.). — Begge disse Tidsskrifter faaes i Bogladerne, paa alle Jernbanestationer o. fl. St.

Som almindelig gjældende Regler for Reisendes Befordring anføres Følgende:

Direkte Billetter.

Saadanne faaes mellem Hovedstationerne paa de sjællandske og de fyensk-jydske Jernbaner, samt mellem disse og de slesvigske og holsteenske Jernbaner, gjældende til Befordring paa Jernbanerne og de Postdampskibe, som forbinde disse (See »Post- og Reisehaandbogens« Persontaxter). De erholdes paa Jernbanestationerne samt i Korsør, Nyborg og Kiel paa de derværende Postdampskibs-Expeditioner, men ikke ombord.

Ligeledes faaes de paa den vestsjællandske Jernbanes Hovedstationer til Aarhus og fra Kjøbenhavn til flere Dampskibsstationer, som Svendborg, Faaborg, Lohals, Rudkjøbing, Ærøeskjøbing, Nakskov, Flensborg og Sønderborg, og omvendt fra disse tilbage, saavidt dertil er Dampskibsfart fra Korsør.

Om de kunne faaes imellem Hovedstationerne paa den jydsk Jernbane og Kjøbenhavn, naar dertil er direkte Dampskibsfart fra Aarhus, er endnu ubestemt. (See »Reiselisten« under de vedkommende Dampskibsfarter.)

Billetterne faaes paa den ene Side paa Jernbanestationerne, paa den anden Side for nogle Skibes Vedkommende i Dampskibsexpeditionen, paa andre ombord.

Reisende paa disse Billetter kunne frit medføre 50 Pd. Reisegods, som garanteres. For Børn under 12 Aar gives modererede Taxter.

Jernbanerne.

Dobbelt-Billetter, gjældende for Tour og Retour samme Dag, erholdes mellem alle sjællandske Stationer indbyrdes og mellem de af de jydsk-fyenske Stationer indbyrdes, hvis Afstand fra hinanden ikke er over 15 Mile. Paa Klampenborg-Banen er der nogle Undtagelser om Søndagen.

Abonnementsbilletter, gjældende mellem to Stationer paa samme Bane, erholdes paa 1 Maaned eller længere Tid.

Børn mellem 2 og 12 Aars Alder befordres paa de sjællandske Baner for halv Taxt, Børn mellem 3 og 12 Aar paa de jydsk-fyenske i I Kl. mod Billet til II Kl., paa II Kl. mod Billet til III Kl., paa III. Kl. for halv Taxt.

Enhver Reisende medfører frit 50 Pd. Reisegods, Børn det Halve. Bestyrelsen erstatter 1 Rdl. pr. Pd. for bortkommet Reisegods. Høiere Garanti kan opnaaes, naar Aflevering skeer $\frac{1}{2}$ Time før Afgang, ved Forudbetaling af en ringe Præmie. Overvægt betales for hver 10 Pd. eller derunder med omtrent 1 Sk. pr. Miil eller derunder.

Extratog afgives efter 24 Timers Forudbestilling, saavidt det er foreneligt med Banens almindelige Drift. Der betales af de Passagerer, som befordres, efter sædvanlig Taxt, dog mindst 15 Rdl. pr. Miil; for Retour senest 6 Timer efter Ankomsten (eller paa de jydsk-fyenske Jernbaner samme Dag) halv Priis.

Postdampskibene.

Billet til Søreisen alene løses hos Postexpedienten ombord, naar Signal er givet ved Klokkeringning, idet Skibet forlader Havnen.

Børn fra 1—12 Aars Alder befordres for halv Taxt. Hver voksen Reisende kan medtage 100 Pd. Reisegods frit, Børn 50 Pd. Overvægt betales efter Godstaxten. Paa Touren mellem Korsør—Kiel kunne Separat-Kahytter erholdes, forsaavidt der er saadanne ledige, mod den sædvanlige Betaling for saa mange Pladser, som deri findes, og en Tillægs-Betaling af 3 Rdl.

Private Dampskibe.

Det forenede Dampskibsselskab beforder Børn indtil 14 Aars Alder for halv Taxt. — Reisegods medtages frit indtil 100 Pd., for Børn indtil 50 Pd. — Ved Indskrivning ombord betales pr. Billet 16 Sk. mere, for Børn 8 Sk. mere end Taxten, naar denne er over 1 Rdl. — Paa Brødrene Petersens og flere Dampskibe erlægges ingen Indskrivningspenge ombord. Taxten for Børn og Vægten af det frit befordrede Reisegods er i Almindelighed som det førstnævnte Selskabs.

Person- og Pakkeposter.

Foruden paa Postkontorer og Postexpeditioner i Byen, kunne Reisende ogsaa, naar der er Plads, tiltræde Posterne paa Brevsamlingssteder samt aftræde der og ved faste Holdesteder paa Landet, imod Betaling for den Veilængde, de befordres.

Taxten er 32 Sk. pr. Miil i lukket Vogn, 26 Sk. pr. Miil paa aaben Vogn eller aaben Plads, hvor saadan findes paa de lukkede Vogne.

For Børn erlægges halv Taxt, paa lukkede Vogne indtil 3 Aars Alder, naar de sidde paa Skjødets af en Voxen, paa aabne Vogne indtil 10 Aars Alder. Af Reisegodset befordres 30 Pd. frit for en Voxen, 15 Pd. for et Barn, naar dette gaar for halv Fragt. Overvægt betales efter Pakkeposttaxt. Intet enkelt Stykke maa være over 3 Fod høit, bredt eller langt, eller veie over 200 Pd., men forøvrigt er Vægten paa det Hele ubegrændset. Paa Ankomststedet udbringes Reisegodset paa Forlangende frit af Stationens Litsenbroder, forsaavidt den Reisende opholder sig i selve Byen.

I Postexpeditionen paa de Banegaarde, hvorfra Poster afgaae, indskrives de Reisende strax efter det Togs Ankomst, med hvilket den vedkommende Post staaer i Forbindelse.

Extrapost.

Extrapoststationer ere efterhaanden blevne nedlagte i flere Byer, men hvor disse findes, ere i Almindelighed saavel lukkede som aabne Vogne at erholde, paa nogle ogsaa Eenspændervogne i begrændset Antal. (Paa det med Fabers »Post- og Reisehaandbog« følgende Kort ere Extrapoststationerne betegnede ved et Posthorn som Signatur.)

Kun for Kjørsel indtil 2 Miles Længde kan der fra Extrapoststationer benyttes Leiebefordring af Byens Indvaanere.

Taxten for Leiebefordring er, indbefattet Drikkepenge til Postillonen:

	I Tour	I Retour
for en Wiernervogn med 2 Heste	1 Rdl. 40 Sk.	1 Rdl. 8 Sk. pr. Miil.
for en Kaleshevogn med 2 H.	1 " 28 " " "	92 " —
for en Fjedervogn med 2 H.	1 " 24 " " "	88 " —
for en Eenspændervogn eller Estafette	" 88 " " "	62 " —
for Forspand pr. Hest	" 56 " pr. Miil.	

Desuden betales i Tilsigelsespenge pr. Hest. 8 Sk., eller, naar den Kjørepligtige boer udenfor Stationen, 16 Sk.

Den mindste Fragt, som beregnes, er som for 2¼ Miil. Iøvrigt beregnes ¼ af Taxten for hver ¼ Miil mere.

B. Forsendelse af Telegrammer.

Mellem alle indenlandske Stationer er Taxten 32 Sk. for hvert Telegram, som ikke indeholder over 20 Ord. For længere Telegrammer Halvdelen for hver 10 Ord eller derunder.

Svar kan forudbetales, hvorom Bemærkning Svar betalt tilføies Telegrammet foran Underskriften. Telegrammer kunne rekommenoeres mod Erlæggelse af dobbelt Taxt.

Til Steder, hvor ingen Station er oprettet, kunne Telegrammer befordres pr. Post, Expres eller Estafette fra nærmeste Station. Dette, saavel som alle de Oplysninger, der ere nødvendige for at sikre Telegrammets Aflevering til Adressaten, maa anføres i Adressen.

Stationernes daglige Tjenestetid er forskjellig, og det er sandsynligt, at der vil indtræde Forandring for nogles Vedkommende i en nær Fremtid, naar mulig de Stationer, som nu ere private, gaae ind under Statstelegrafens Drift.

Fra 1ste Februar er der aabnet Stationer paa de fleste jyske og fyenske Jernbanestationer. De staae dog kun i Forbindelse med de indenlandske Telegrafstationer og modtage kun Telegrammer i det danske Sprog, ligesom Jernbanetelegrafen kun kan benyttes til offentlig Korrespondance, forsaavidt Jernbanetjenesten tillader det. Svar kan ikke der forudbetales.

Ved de som Telegrafstation betegnede Steder er vedføiet et af nedennævnte Bogstavtegn, som angiver den Tid, i hvilken Stationen for Tiden er aaben for Indlevering.

- N. betegner Stationer, som have Nattjeneste.
- f. D. — — , som have fuldstændig Dagtjeneste:
 April—Sept. 7 Fm. til 9 Eft., Oktb.—
 Marts 8 Fm. til 9 Eft.
- i. D. — — , som have indskrænket Dagtjeneste:
 Søgnedage 9-12 og 2-7, Søn- og
 Helligdage 9-2.

Telegrammer til Udlandet

betales fra alle indenlandske Stationer som nedenanført, naar de ikke ere over 20 Ord. (Kun fra Dragør tillægges 32 Sk.) For længere Telegrammer Halvdelen for hver 10 Ord eller derunder.

Til Stationerne

i Slesvig, Holsteen, Hamborg, Lübeck, Stæderne ved Østersøen og paa Øen Rügen	• Rdl. 70 Sk.
i Nordslesvig fra Stationerne i Jylland, mellem hvilke den indbyrdes Afstand ei er over 10 Mile	• - 35 -
i Norge	1 - 27 -
i Sverig	• - 88 -
i Malmø, Landskrona, Lund og Helsingborg fra Kjøbenhavn, Vebæk, Dragør og Helsingør	• - 53 -
i Storbritannien	2 - 18 -
i Preussen (det nordtydske Forbund)	1 - 9 -
i Østerrig, det øvrige Tydskland og Nederlandene	1 - 44 -
i Belgien (via Herbesthal)	1 - 62 -
i Frankrig og Italien	2 - 36 -
i Spanien	3 - 27 -
i Portugal	3 - 62 -
i Schweiz	1 - 79 -
i Kirkestaten	2 - 53 -
i Rusland via Bornholm og Torneå	2 - 88 -
i — • Als	3 - 10 -
i Grækenland og Tyrkiet	2 - 88 -
i Serbien, Moldau og Wallachiet	1 - 79 -

C. Postforsendelse.

Postkontorerne og Postexpeditionerne i Provindserne ere i Almindelighed aabne fra 8 Fm. til 9 Eft., med Undtagelse af omtrent $\frac{1}{2}$ Time før Hovedposternes Afgang og efter deres Ankomst. Om Søndagen ere Kontorerne dog lukkede endeel af Dagen, forsaavidt Forholdene tillade det, og paa sine Steder er det Samme Tilfældet i Middagstiden paa Hverdage. Alle Postsager kunne indleveres paa de Tider, Kontorerne ere aabne. Postexpeditionerne paa de i Afstand fra Byerne beliggende Banegaarde ere kun aabne paa de Tider, da Tog afgaae eller ankomme. Her modtages i Reglen kun Breve og Indskrivning af Reisende. Brevsamlingssteder paa Landet modtage Postforsendelser under Postvæsenets Ansvar indtil en Værdi af 50 Rdl. og Smaapakker indtil 2 Pd. Høiere Værdi kan paa skriftlig Begjæring modtages paa Afsenders eller Modtagers Risiko, og større Pakkesager, forsaavidt der er Forbindelse

med kjørende Poster. Det Samme gjælder for de af Postvæsenet oprettede Landposter.

Brevkasser ere anbragte ved alle Postkontorer, Postexpeditioner og Brevsamlingssteder, i Postbureauerne i Jernbanetogene, paa Postdampskibene og paa de private Dampskibe, som fare i fast Route; ligeledes paa forskjellige Steder i Byerne og flere Steder paa Landet.

Al Frankering skeer ved Frimærker. Disse, saavel som Frimærke-Konvoluter udsælges, saavel enkelte som i større Partier, paa alle Posthuse.

Almindelige Breve,

som ikke ere anbefalede og ikke indeholde Penge eller Værdisager, kunne nedlægges i enhver af Postvæsenet udhængt Brevkasse.

Saadanne Breve, som kunne veie indtil 50 Kvint, men maae være i almindelig Brevform, ikke over et almindeligt Folio-Halvarks Størrelse, maae vel indeholde alle Slags Papirer og andre Sager, som ikke have Værdi i Hvermands Haand, saasom Regninger, Kvitteringer, Konnossementer, Kurssedler, Varefortegnelser, Anviisninger, Vexler og Obligationer paa Navn, Avertissementer, trykte Sager, Aktier og Dokumenter, men det er under Konfiskationsstraf forbudt at nedlægge Bankoscedler, Mønt, Kostbarheder, Vexler og Obligationer paa Ihænderhaver, samt Alt, hvad der har Værdi i Hvermands Haand, i andre Brevforsendelser end «Anbefalede Breve».

Taxten for almindelige Breve til Indlandet er:

Indtil 3 Kvint 6 Sk. eller betalt med Frimærke 4 Sk.
 over 3 indtil 50 • 12 Sk. — — — — 8 •
 Over 25 Kvints Vægt kunne Breve kun afgaae frankerede. Frimærkerne maae være anbragte i det øverste høire Hjørne. Ere Brevene forsynede med Frankopaaskrift eller med et utilstrækkeligt Antal Frimærker, da beregnes 6 Sk. pr. Enkeltbrev, som for ufrankerede Breve, dog med Fradrag af Frimærkernes Værdi.

For Breve, som udbringes i Byen selv, betales kun 3 Sk., med Frimærke 2 Sk. Vægten kan være indtil 50 Kvint. For Breve, der beføres med de af Postvæsenet kontrollerede Landpostbude, og som kun berøre eet Posthuus, betales samme Porto indtil Vægt 50 Kvint.

For Breve til de danske Besiddelser i Vestindien, som afgaae med Handelsskibe fra Danmark, erlægges den tredobbelte Porto.

Til Island og Færøerne beføres Breve ikke gennem Postvæsenet, men afleveres i Justitsministeriets islandske Departement; til Grønland i den grønlandske Handels Kontor.

Brevtaxten til de fremmede europæiske Lande er:

Til Slesvig, Holsten, Hamborg og Lübeck
indtil 3 Kvint 6 Sk., over 3 indtil 50 Kvint 12 Sk.

Mellem Grændsestæderne Kolding, Skodborghuus, Ribe paa den ene og Bredebro, Christiansfeld, Gram, Haderslev, Løgumkloster, Skjærbæk, Sommersted, Toftlund og Vojens paa den anden Side indtil 3 Kvint 4 Sk., over 3 indtil 50 Kvint 8 Sk.

til Belgien	13 Sk.	for hver 3 Kvint
til England.....	14 Sk.	— 3 "
til Finland over Sverig	18 Sk.	— 3 "
til Frankrig (og Algier)	16 Sk.	— 2 "
til Franske Postanstalter ved Middelhavet (Levanten)	28 Sk.	— 2 "
til Grækenland over Triest.....	21 Sk.	— 3 "
— over Marseille	28 Sk.	— 2 "
til Holland	10 Sk.	— 3 "
til Helgoland	15 Sk.	— 3 "
til Italien og Kirkestaten over Østerrig	15 Sk.	— 3 "
— — — over Frankrig	28 Sk.	— 2 "
til Luxemburg	8 Sk.	indtil 3 Kvint,
16 Sk. over 3 til 50 Kvint.		
til Malta over Marseille	28 Sk.	for hver 2 "
til Norge	8 Sk.	— 3 "
til Portugal over England.....	34 Sk.	— 3 "
pr. preussisk Post under Frankotvang	25 Sk.	— 2 "
over Frankrig.....	28 Sk.	— 2 "
til Rumænien	13 Sk.	— 3 "
til Rusland, med Polen, Finland og de asiatiske Provindser	17 Sk.	— 3 "
til Schweiz	13 Sk.	indtil 3 "
26 Sk. over 3 indtil 50 Kvint.		
til Spanien og Gibraltar	25 Sk.	for hver 2 "
til Sverig	6 Sk.	— 3 "
til Tydskland og Østerrig	8 Sk.	indtil 3 "
16 Sk. over 3 indtil 50 Kvint.		
til Tyrkiet via Østerrig	17 Sk.	for hver 3 "
i Almindelighed.		
til Serbien (Belgrad etc.).....	11 Sk.	— 3 "

(En udførlig Taxt for Breve til udenlandske Steder findes i Fabers »Post- og Reisehaandbog«.)

Korsbaandsforsendelser og Vareprøver.

Under Korsbaand eller Enkeltpaand, som ere saaledes indrettede, at Indholdet med Lethed kan undersøges, kan efter nedenstaaende Taxt forsendes alle trykte, lithograferede, metallograf., fotograf. eller andre ved mekaniske Midler tilveie-

bragte Sager, som efter Format etc. egne sig til Befordring sammen med Breve, naar de ikke indeholde andet Skrevet end Adressen, Afsenderens Navn (Stilling, Firma), Afsendelsesstedet (med Bopæl) og Datum, trykte Priiskuranter, om end Priserne ere tilføiede med Skrift, Korrekturark med skrevne Rettelser og Tilføielser (men ikke Manuskript).

Saadanne Sager kunne ogsaa være blot sammenlagte, uforseglede. De ved Kopieermaskine eller Gjennemskrivning tilveiebragte Sager henhøre ikke under denne Taxt.

Vareprøver og Mønstre (ikke haandtegnede) uden selvstændig Handelsværdi forsendes efter samme Taxt, naar de ere lagte i Baand i tilbundne, men ikke forseglede Poser, eller saaledes at Indholdet let kan undersøges, forsaavidt de ikke indeholde andet Skriftligt end som ovennævnt, hvortil dog maa føies Fabrik- eller Handelsmærker, derunder indbefattet Værnernes nærmere Betegnelse, Nummere og Priser.

Taxten er: indtil 8 Kvint Frimærke til 2 Sk.

over 8—50 4 Sk.

Ere de forsynede med Frankopaaskrift eller utilstrækkeligt Antal Frimærker, da betales de som Breve.

Saadanne Sager kunne nedlægges i alle Brevkasser, forsaavidt Formatet tillader det.

Anbefalede Breve.

Breve kunne til større Sikkerhed paategnes: •NB•, •Anbefales• eller •Rekommenderes•, og der vil da kunne erholdes Postkвитtering mod Gebyr af 2 Sk. kontant. Portoen maa være forudbetalt efter almindelig Taxt med Tillæg af 8 Sk. pr. Brev, med Frimærker. Saadanne Breve udleveres kun mod Adressatens Kvitting. Ønsker Afsenderen Bevils fra Modtageren, da kan Blanket dertil sendes med 4 Sk. Frimærke. Gaaer et anbefalet Brev tabt, da erstattes 10 Rdl., uden Hensyn til, om der har været indlagt højere Værdi, hvilket forøvrigt kan skee uden Angivelse. (Saadanne Breve kunne ikke nedlægges i Brevkasserne; skeer det, da tilbageholdes dc.)

Expres-Breve.

Breve, som ønskes afleverede ved særskilt Bud umiddelbart efter Ankomsten, kunne indleveres under Paategning •med Expres• (ikke nedlægges i Kasserne). Udbringelses-Gebyret maa erlægges af Afsenderen og beregnes saaledes:

for Breve til Byerne selv eller til Forstæderne 8 Sk.

— udenfor Byerne, i en Afstand indtil $\frac{1}{4}$ Miil 16 Sk.

over $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ Miil 32 Sk.

over $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ Miil 48 Sk.

Skeer Afleveringen mellem 10 Aften og 6 Morgen, da erlægges $\frac{1}{2}$ Gang mere. For større Afstande skeer Besørgelsen kun pr. Estafette. Kan Udgiften dertil ikke forud nøie be-
regnes, da deponeres et omtrentligt Beløb.

Poste-restante Breve.

Naar Reisende ønske selv at afhente deres Breve paa et Posthuus, da kan der af Afsenderen paategnes disse "Poste-restante".

Eftersendelse af Breve.

Breve og andre Brevforsendelser, der som uindløste af Adressaten forlanges tilbagesendte til Afsenderen, eller som forlanges eftersendte en bortreist Adressat, ere kun undergivne den Franko eller Porto, hvori de oprindelig ere afgaaede, forsaavidt de ere forblevne i Postvæsenets Værg. Have de derimod været modtagne paa Adressatens Bopæl, i hans Logis eller af andre Vedkommende, og senere paany indleveres, da behandles de som nye Forsendelser.

Uindløste Breve,

hvis Adressater have nægtet Modtagelse eller ikke været at finde, indsendes til Brevaabnings-Kontoret i Kjøbenhavn. Kun Afsenderens Navn og Bopæl eftersees, hvorefter Brevet saavidt muligt tilstilles denne.

Postanviisninger.

Paa alle Stationer i Kongeriget kan der indleveres Beløb indtil 50 Rdl., som efter Postanviisning udbetales Adressaten. Anviisninger til Kjøbenhavn med Broerne modtages indtil Beløb af 100 Rdl.

Postanviisninger forsendes ikke med Breve, men udstedes paa Blanketter med Kupons, som erholdes paa alle Posthuse à 2 Sk pr. Stk. Disse maae udfyldes af Afsenderen. Kun Blanketten tilbringes Adressaten, som maa afhente Beløbet paa Posthuset inden 8 Dage efter Ankomsten.

Portoen beregnes:

for Beløb indtil 25 Rdl. med 6 Sk.

— over 25—50 Rdl. med 12 Sk.

— over 50—100 Rdl. (til Kjøbenhavn) med 18 Sk.

I Kjøbenhavn kan pr. Fodpost forsendes Postanviisning til derboende Adressater indtil Beløb 50 Rdl. Taxten er 6 Sk. pr. 25 Rdl.

Postanviisninger kunne afgaae frankerede eller ufrankerede. De kunne ogsaa afgaae pr. Telegraf efter Depeschetaxt, naar Afsenderen indleverer Beløbet med en Depescheblanket paa Postkontoret og der erlægger Postgebyret.

Postforskud.

Indtil Beløb 50 Rdl. kan tages Postforskud saavel paa et løst Brev som paa en Pakkepostforsendelse. Brevet eller Adressebrevet gives der da Paategning »Postforskud N. N. Rdl. Sk.«; Beløbet bliver affordret Adressaten, og forsaavidt det af denne erlægges, udbetales det derefter Afsenderen. Portoen af Postforskud paa løse Breve (som ogsaa forsendes pr. Pakkepost) maa forudbetales; Postforskud paa Pakkepostsager maae afgaae forudbetalte eller ubetalte, ligesom Forsendelsen, hvortil de høre.

Foruden sædvanlig Porto af Brevet eller Pakkepostforsendelsen beregnes for Postforskud:

af Beløb indtil 5 Rdl.	4 Sk.
— over 5—10	8 .
— — 10—15	12 .
— — 15—25	16 .
— — 25—50	20 .

Endvidere erlægges kontant 2 Sk. pr. Blanket, som af Postkontoret udstedes og medgives.

Protesterer Adressaten mod at betale, da tilbagesendes Brevet eller den tilhørende Forsendelse uaabnet i Almindelighed inden 8 Dage; Poste-restante eller til Udenbyesboende inden 14 Dage. Naar Afsenderen har forlangt det, eller der er særlig Anledning, kan Tilbagesendelsen udsættes indtil 21 Dage.

I Kjøbenhavn kan der tages Postforskud paa derboende Adressater pr. Fodpost efter samme Taxt.

Bankosedler maae forsendes i Spidskuvert af befaleet Form. Er Forsendelsen for stor, til at dette kan skee, da maae de emballeres i Pakpapir, Voxdug eller Lærred, ligeledes efter en foreskreven Form.

Mønt kan kun i Beløb af indtil 4 Rdl. i Søldalere og 95½ Sk. i Skillemønt forsendes i Kuvert; større Beløb maae forsendes i dobbelte Poser eller i Poser nedlagte i Fustager.

Penge i Kuvert kunne indleveres forseglede, ligesom de ogsaa kunne blive eftertalte paa Postkontoret, som da stempler Kuvertet »Talt«. I sidste Tilfælde erlægges Tællepenge (see nedenfor under Gebyrer). For at kunne gjøre Erstatningskrav gjældende maa Modtageren aabne saadanne Pengebreve i Postvæsenets Nærværrelse ved Overleveringen.

Med Pakkesedler kan forsendes, foruden Penge og Repræsentativer, ethvert Kolli, der ikke overstiger en Vægt af 200 Pund, og som ikke er over 3 Fod i Høide, Længde eller Brede eller 4—5 Fod i Længde, naar dets Høide og Brede er under

en Fod, og som er saaledes emballeret, at det kan føres paa en aaben Vogn.

Enhver Forsendelse maa være godt og forsvarlig indpakket i et efter Indhold, Vægt og Omfang, under Hensyn til Aarstid og Veilængde, afpasset Materiale. Større Stykker maae være fast omsnørede og, hvis de ere meget vægtige, forsynede med Haandtag. Større Vildt (som ikke fugter), Træ- og Jernvarer kunne forsendes uindpakkede, men maae være forsvarlig sammenbundne, hvis der er flere Stykker.

Udelukket fra Befordring er: alle farlige og let antændelige Sager, som ogsaa ildelugtende eller bedærvede Sager eller Viktualier.

Varer, der ere let udsatte for Fordærvelse eller Beskadigelse, eller slet indpakkede, modtages ikkun paa Afsenderens Risiko.

Mærket med Stations-Angivelse maa være forsvarlig malet eller skrevet paa Indpakningen eller paa fastbundne Papstykker, Træplader etc.

Adressebrev skal ledsage enhver Forsendelse, som ikke er i almindelig Brevform. Det maa ikke indeholde Værdisager og ikke veie over 3 Kvint; dog medregnes en til en laaset Forsendelse hørende Nøgle ikke.

Pakkeposttaxter.

(Al Frankering skeer alene ved Frimærker.)

1. For Dokumenter, Obligationer paa Navn og andre skrevne eller med Skrift udfyldte Sager, ligesom ogsaa for Skattebøger, Skudsmaalsbøger, Vandrebøger, Manuskripter med eller uden Korrektur, Regnskabssager, Lærebrev, Assurance-policer, Blanketter hertil, Retsakter, Havnepapirer og Sparekassebøger beregnes Portoen

indtil 50 Kvints Vægt efter Brevtaxt,

over 50 Kvint efter almindelig Pakketaxt (Nr. 2).

Værditaxt tillægges, forsaavidt der er angivet Værdi.

2. For andre almindelige Pakkesager uden Værdiangivelse betales følgende Vægttaxt:
 - paa alle Afstande for Forsendelser, som
 - ikke ere over 1 Pund 8 Sk.
 - over 1 indtil 2 Pund 12 Sk.
 - over 2 indtil 4 Pund 16 Sk.

For en Vægt over 4 Pund betales mindst 16 Sk., men forøvrigt:

for Afstande indtil 5 Mile $\frac{1}{2}$ Sk. pr. Pund

over 5—10 " 1 " —

over 10—20 " 2 " —

over 20—30 " 3 " —

og saaledes fremdeles 1 Sk. mere pr. Pund for hver 10 Miles Afstand.

Veilængden beregnes efter de korteste almindelige Post-veie, dog saaledes at 2 Jernbanemile eller 2 Mile tilsøes regnes for 1 Postmiil.

I Kjøbenhavn forsendes saadanne Vægtsager pr. Fodpost indtil 20 Punds Vægt,

og betales for 1 Pund 4 Sk.

over 1 indtil 8 Pd. 8 Sk.

over 8 indtil 20 Pd. 1 Sk. pr. Pund.

For Værdi-Forsendelser med angiven Værdi betales desuden Værditaxt:

af en Værdi indtil 50 Rdl. 4 Sk.

over 50 indtil 100 " 8 Sk.

over 100 indtil 1000 " for hvert 100 Rdl. 8 Sk.

over 1000 Rdl. for det første 1000 Rdl. af Beløbet 80 Sk., og for hvert 100 Rdl. af den overskydende Deel 4 Sk.

Pengebreve og Værdibeløb i Breve betales alene efter Værditaxten med Tillæg af Enkeltbrevsporto, der kan frigjøres ved et Frimærke til 4 Sk., naar det hele Porto-beløb (Værdi- og Brevtaxt) er betalt ved Frimærker.

I Kjøbenhavn betales Pengebreve pr. Fodpost efter samme Taxt.

Exempler. En Pakke paa 8 Pund, angiven til Værdi 30 Rdl., forsendt paa en Veilængde 5—10 Miil, 1 Sk. pr. Pund, 8 Sk.; dog beregnes derfor Minimum for Vægt over 4 Pund 16 Sk.; Værdiporto 4 Sk. tillagt = 20 Sk. Tages der paa denne Pakke Postforskud 30 Rdl., da tillægges endvidere 20 Sk.

Erstatning for Forkommelse af Pakkepostsager, paa hvilke Værdien ikke har været angiven, ydes med 48 Sk. pr. Pund, naar Forkommelsen er at tilregne Postvæsenet.

Gebyrer.

Naar Postbeviis forlanges ved Indleveringen og dertil af Postkontoret leveres de anordnede Blanketter, da erlægges for hvert saadant Beviis 2 Sk. Flere til en Forsendelse henhørende Stykker fra samme Afsender til samme Modtager kunne forlanges optagne i eet Beviis.

For andre særegne Ydelser, saasom enten Mærkning, Kuvertering, Adressering, Anmeldelse om ankomne Sager eller deslige, erlægges 3 Sk.

Indleveres Mønt og Repræsentativer til Eftertælling paa Postkontorerne i aabne Kuverter, da betales for Beløb indtil 200 Rdl. 4 Sk., over 200 Rdl. 1 Sk. mere for hvert 100 Rdl. større Værdi.

Det danske Møntvæsen.

Ved Oprettelsen af Rigsbanken i 1813 indførtes i Danmark Speciesmøntfoden, der allerede i Aaret 1788 var indført i de nu afstaaede Hertugdømmer, og denne Møntfod, om end i Navn forandret til Rigsmøntfod, bestaaer endnu. Specien eller Dobbelttrigsdaleren deles i 2 Rigsdalere (18 $\frac{1}{2}$ Rdl. paa en Mark flint Sølv kølnsk Vægt), Rigsdaleren i 6 Mark og Marken i 16 Skilling. Der udmøntes i Danmark af Staten Dobbelttrigsdalere, Rigsdalere og halve Rigsdalere (48-Skillingsstykker eller Tremarker), 16-Skillingsstykker eller Marker og 4-Skillinger, hvilke alle ere af Sølv, desuden Enesteskillinger og Halvskillinger af Bronze. Guldmønter findes næsten ikke i Cirkulation; der udmøntes enkelte og dobbelte Christiansdorer eller Frederiksdorer (en enkelt Christiansdor = omtrent 7 Rdl. 28 $\frac{1}{2}$ Sk.). — De danske Papirpenge, der have samme Værdi som Sølvpenge, udstedes alene af Nationalbanken og bestaae af Banksedler paa 5, 10, 20, 50 og 100 Rigsdaler.

De danske Penges Forhold til de vigtigste udenlandske Møntsorter vil fremgaae af følgende Sammenstilling:

- 1 Rdl. dansk er omtrent liig:
- 2 Rdl. • Øre svensk.
 - Spec. 60 Sk. norsk.
 - 30 Schill. hamb. Crt.
 - 1 $\frac{1}{2}$ Mk. hamb. Bco.
 - Thr. 22 Sgr. 8 Pf. nordt. Währ.
 - 1 Gl. 19 Kr. 3 Pf. sydt. Währ.
 - 1 Gl. 14 NKr. østerr. Währ.
 - 1 Gl. 33 Cts. hollandsk.
 - 2 Fr. 83 Cts. fransk.
 - Lstr. 2 Shill. 4 P. engelsk.
 - Doll. 54 Cts. amerikansk.
 - 10 $\frac{1}{3}$ Realer spansk.
 - Rub. 70 Kopek russisk.
 - 3 Drakm. 20 Lepta græsk.

Maal og Vægt.

Eenheden for Længdemaalet i Danmark er 1 Fod (à 12 Tommer) = 1 Berlinerfod; en Alen holder 2 Fod og inddeles i 4 Kvarteer; en Favn er tre Alen. Den danske Landmiil er 12,000 Alen, Sømilen 11,820 Alen. En Tønde Land er 14,000 Kvadratalen.

Eenheden i Maalet for flydende Varer er Potten ($\frac{1}{3\frac{1}{2}}$ af en Kubikfod), som deles i 4 Pægle; paa en Kande gaae to Potter.

Eenheden i Handelsvægten er Pundet (= $\frac{1}{2}$ Kilogram), der deles i 100 Kvint à 10 Ort; 1 Centner er 100 Pd.

•

Danmarks Naturforhold.

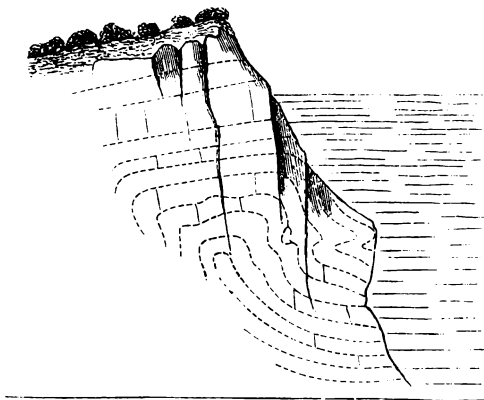
(Af E. Løffler, Dr. phil.)

Kongeriget Danmark, der, naar man fraregner dets Kolonier og Bilande, har en Størrelse af c. 700 geogr. □ Mile, bestaaer deels af Nørrejylland, som udgjør den nordlige Deel af den cimbriske Halvø, og deels af et Antal større og mindre Øer, som med Undtagelse af Bornholm ere beliggende mellem Halvøen og det sydlige Sverig. Lade vi foreløbig Bornholm ude af Betragtning, henhører hele det øvrige Danmark til den store mellemeuropæiske Slette, med hvilken det navnlig stemmer overeens ved sin ringe Høide og Jordbundens Sammensætning af løse, yngre Lag; men det danner tillige et særeget fremskudt Parti af denne, der adskiller Vesterhavet fra Østersøen, og det er kun gennem Sundet og Belterne, at Naturen har aabnet Søfarten en Vei mellem begge. Vesterhavet har endnu Meget af Oceanets Karakter, ikke paa Grund af sin Dybde, men paa Grund af sin vægtige Bølgedannelse og betydelige Saltholdighed; Østersøen derimod ligner snarere en langstrakt Indsø, og den stærke Tilstrømning af Flodvand fra de omgivende Lande formindsker ikke blot dens Saltmængde, men giver sig ogsaa tilkjennde i Vandenes mere eller mindre grønne Farve. De danske Kyster ere meget rige paa Indskjæringer, især naar man erindrer, at Danmark er en Slette, der kun frembyder ringe Afvexling i sine Jordbundsforhold, og den store Mængde af Bugter og Fjorde, som ofte strække sig dybt ind i Landet, er ikke alene af stor Betydning for Skibsfartens Udvikling, men bidrager ogsaa paa mange Steder til at give Landskabet et ganske særeget nationalt Præg. Skjøndt Overfladens Former i det Hele kun frembyde ringe Afvexling, er det danske Landskab dog langt fra at være eensformigt og viser næsten overalt paa Øerne og Halvøens Østkyst en tiltalende Blanding af Skov, Eng og Agerland, der hyppig gruppere sig om smilende Indsøer eller Fjordenes blaae, ofte vidtforgrene Armee. Kun i den vestlige Deel af Halvøen forsvinder Skoven og de bølgende Kornmarker for at give Plads til udstrakte Lyngheder og hvidgraae Klitter; men trods disse Egenes øde og eensformige Karakter ere de dog ikke blottede for en særegen melankolsk Skjønhed og indflette under alle Omstændigheder saa interessante Landskabsbilleder i den danske Natur, at de alene paa Grund af Modsætningen til de øvrige Dele af Landet gjøre Krav paa den største Opmærksomhed.

Idet vi efter disse foreløbige Betragtninger gaae over til en nærmere Undersøgelse af Danmarks Naturforhold, ville vi begynde med dets **Kyster**, hvis talrige Indskjæringer ikke alene have høist forskjellige Former, men ogsaa skyldes meget forskjellige Virkninger deres Tilblivelse. Et opmærksomt Blik paa Kortet vil snart overtøye om, at f. Ex. Kjøgebugt, Liimfjorden, Veilefjord og Ringkjøbingfjord udmærke sig ved et aldeles forskjelligt Fysionomi, og det vil tillige lære Betragteren, at de hver for sig kunne ansees som Repræsentanter for en mere eller mindre talrig Gruppe af lignende Dannelser, hvis Udsende og Oprindelse derfor nærmere maa undersøges. Kjøge Bugt, hvis Form nøie gjentager sig i den sydligere liggende Præstø Bugt, er viid, aaben og afrundet, og Grunden til Ud hulingen af dem begge ligger deri, at de forskjellige Lag, der danne Østkysten af Sjælland og Møen, besidde en ganske forskjellig Evne til at modstaae Østersøens Angreb. Under København og paa Saltholm saavel som i Stevns og Møens Klint optræde Kridtformationens faste Lag, medens det mellemliggende Terrain kun har bestaaet af Leer og Sand, og da disse sidste paa Grund af deres bløde og løse Beskaffenhed meget lettere bortvaskes end Kridtet, maatte Bugterne netop skjære sig ind, hvor Modstanden var mindst, og Kridtet komme til at danne Kystens fremspringende Partier. Heelt anderledes er Forholdet med Liimfjorden og Issefjorden. De ere begge lange og stærkt for-grenede, og deres Omgivelser frembyde en eiendommelig Vexel af høie, afrundede Bakkepartier og flade, lavtliggende Dale, der kun hæve sig lidet, undertiden næsten umærkelig over Vand-speilet. De ere ikke dannede ved Udvaskning, men ved Hævning af tidligere Arkipeler. Idet Landet steg, blev de mindre dybe Sunde løftede op over Havspeilet og forvandlede til Dale, Øerne voxede sammen ved Hævningen af de gamle Havbunde og forenede sig stedviis med de nærliggende, større Landmasser, og medens Øerne saaledes blev forvandlede til Bakker og de fladere Havarme imellem dem til Dale og Sletter, vedblev de dybere endnu at dækkes af Bølgerne og danne de nuværende, underlig forgrenede Fjorde. — De talrige Indskjæringer paa Halvøens Østkyst Syd for Liimfjorden ere i det Hele smalle og langstrakte samt uden Forgreninger og maae vel nærmest opfattes som Tverdiale til den jyske Landryg; Ringkjøbing- og Nissum Fjord, der gjentages af de saakaldte «Haffe» paa Østersøens sydl. Bred, ere navnlig mærkelige ved de lange Klitvolde, som adskille deres rolige Vande fra Vesterhavet.

Lader det sig saaledes ikke nægte, at de danske Kyster med deres talrige og forskjelligartede Indskjæringer frembyde en ikke ringe Interesse, vil denne neppe tabe sig ved et nærmere Bekjendtskab med de danske **Jordbundsforhold** i Almindelighed. Rigtignok mangle de danske Bakker og Sletter den skandinaviske Halvøes Granit og ældgamle Skifere, ialfald som

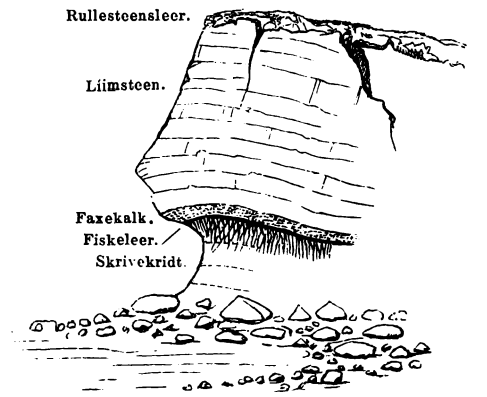
faststaaende Fjeld, og heller ikke besidder den danske Jordbund de rige Malmleier, der ere saa udbredte i Sverig og Norge, men er end Danmark gjennemgaaende at opfatte som et Lavland, er det dog ikke blottet for mindre Bjergpartier, og er det end for største Delen bygget af forrige Jordperiodes Leer og Sand, optræder dog tillige en ældre Dannelse, nemlig Kridtet, paa mange Punkter indenfor dets Omraade. Kridtformationen, som i Danmark kun er repræsenteret af sine yngste Afdelinger, nemlig Skrivekridtet og det saakaldte »nyere Kridt« (Faxekalk, Liimsteen, Saltholmskalk, Blegkridt), synes endog at danne Underlaget for en stor Deel af Landet, men da den for det meste er dækket af løse, yngre Lag, er det i Reglen kun dens høiere Partier, der i Form af Bakkeøer eller smaa Høilande træde frem i Overfladen. Skrivekridtet optræder navnlig i Møens- og Stevnsklint, medens det nyere Kridt, som paa Grund af sin smukke Udvikling i Danmark af franske Naturkyndige er blevet kaldt »terrain danien«, er blottet i den øvre Deel af Stevnsklint, i Faxe Bakke (gammelt Koralev), paa Saltholm, ved Greenaa og Katholm, samt paa mange Punkter i Omegnen af Liimfjorden, f. Ex. Bolbjerg. Det smukkeste danske Kridtparti er ubestridelig Møens Klint, som i Dronningestolen naaer en Høide af c. 400 Fod.

Parti af Møens Klint.

Den lange, hvide Skrænt, der hæver sig stolt over Havet, er gennemskaaeren af talrige Tverdale, de saakaldte »Fald«, som fra Kysten føre op i Hølandet, og herved deles Klinten i en Mængde fremspringende Pynter, hvis maleriske Former i Forbindelse med den prægtige Bøgeskov, som fra oven strækker

sig ned gennem Faldene, meddele den en saa yndig og tillige majestætisk Skjønhed, at den i sin Art maaskee forjæves vil søge sin Lige i Europa. Møens Klint bestaaer udelukkende af Skrivekridt, hvis Lag ere adskilte ved mellemliggende Afleiringer af sorte Flintknolde, og Lagenes uregelmæssige Stilling, Brud og Bøininger føre et interessant Bevlis for Voldsomheden af de Kræfter, der i en fjern Fortid have løftet dem i Veiret til deres nuværende Høide. I maleriske Former staaer Stevns Klint meget tilbage for Møens og stiger paa det Høieste kun til 120 Fod; den mangler ogsaa Bøgeskoven og de smukke Tverdale, og den jevnt bølgende Lagstilling, guulagtige Farve og udhængende Overdeel gjøre i Længden et noget eensformigt Indtryk; men i Henseende til sin Sættelse er den langt rigere og frembyder derfor fra dette Synspunkt en langt større Interesse. Ved Foden optræder Skrivekridt, overleiret af et tyndt, sortegraat Leerlag (Fiskeleer), der paa nogen Afstand gjør Indtryk af en smal, malet Stribe; over dette ligger Faxekalk, som bestaaer af guulgraa, revnet Faxekalk, og paa dette følge atter mægtige Lag af en guulagtig, sandsteenformet Kalk med kridtagtigt Bindemiddel, som benævnes Liimsteen. Begge de sidstnævnte Dannelser ere karakteristiske Led

Parti af Stevns Klint.

af det nyere Kridt, i hvis Liimsteen Flinten ikke danner mindre Knolde, men tykke, sammenhængende, graabrune Lag, og da disse give den øvre Deel af Klinten en større Fasthed end det forneden blottede Skrivekridt, som desuden stadig er udsat for Havets Angreb, saa udhules Klinten idelig nedenfra og ligger derfor jevnlig ved Nedstyrtning af de høiere, overhængende

Partier. Det er dette Forhold, som har givet Anledning til det bekjendte Sagn om Høierup Kirke, der ifølge en gammel Folketro hver Julenat skal flytte sig et Hanefødd længere ind i Landet, et Sagn, der forsaavidt har Interesse, som det ret træffende fremhæver den Langsomhed, hvormed Klintens tilbage-skridende Bevægelse foregaaer. Ogsaa det store nordsjællandske Grønsandslag, hvis rige Kilder væsenlig bidrage til Kjøbenhavns Vandforsyning, maa efter sine Leiringsforhold henføres til det nyere Kridt.

Uden at ville dvæle nærmere ved den saakaldte Bruunkulsformation (Glimmerleer, Sand og Sandsteen, Moleer, Bruunkul og Rav), der vistnok optræder paa mange Punkter navnlig i den vestlige Deel af Halvøen, men i det Hele kun har en ringe Betydning for Overfladens Bygning, ville vi henvende Opmærksomheden paa de store Rullesteensdannelser, som baade ved deres vide Udbredelse og frugtbare Natur spille den vigtigste Rolle i Danmarks Jordbundsforhold. Rullesteensformationen, der tilhører den sidst forløbne, saakaldte eftertertiaire eller glaciale Jordperiode, er udbredt over alle Øerne samt over hele den østlige og midterste Deel af Halvøen, og den har tillige en vidt udbredt Forekomst udenfor Danmark, idet den navnlig dækker den store mellemeuropæiske Slette lige fra Østersøen og Vesterhavet til den nordl. Fod af Germaniens Bjerge. Den bestaaer deels af Leer og Mergel, deels af Sand, og indeholder talrige større og mindre Blokke af den skandinaviske Halvøes gamle Dannelser (Granit, Porfyr, Trap, Hornblendeskifer etc.), blandede med Brudstykker af Kridt, Kalk og Flint, og disse Blokke vise sig ved nærmere Eftersyn deels at være skarptkantede, deels smukt afrundede eller ligesom slebne. I det saakaldte Rullesteensleer, som er fremherskende paa Øerne og Halvøens Østkyst, ere Blokkene ofte meget store og tilstede i rigelig Mængde; det viser kun yderst sjældent Spor til Lagdeling og udbreder sig i jevnt bølgeformede eller aldeles flade Sletter, som udgjøre Danmarks rigeste og frugtbareste Egne. I Rullesteenssandet ere Blokkene baade sjældnere og mindre, og det viser derhos altid en mere eller mindre tydelig Lagdeling; det optræder navnlig i det nordlige Sjælland og sydlige Fyen, ligesom det ogsaa sammensætter den jyske Landryg, og stiger i Himmelbjerget, Danmarks højeste Punkt, til 550 Fod. Hvor Sandet er herskende, er Overfladen fordømte bakket og ujevn, og skjøndt Skoven trives godt, er dog Jordbundens Beskaffenhed ringere og mindre egnet til Dyrkning. — Efter nyere Undersøgelser staaer Rullesteensformationen's Dannelse i Forbindelse med forrige Jordperiodes uhyre Gletschere. Den skandinaviske Halvø laae under Slutningen af Glacialtiden omtrent 600 Fod lavere end nu, og Resten var dækket, liig Grønland nutildags, af en mægtig Indlandsis, som ved at skyde sig ned gennem Dalene afskurede deres Sider og Bund. Det ituslidte Materiale fra Leerskiferne og Kalken af-

leiredes af Havet over Bunden af den gamle Østersø, der strakte sig lige til Nordsiden af Tydscklands Bjerger, og steenbedækkede Iisfjelde, som drev mod Syd, aflæssede deres Dragter paa Danmarks og Nordtydscklands endnu neddykkede Sletter. Ved at løbe mod Grunden knuste de ofte dennes Kridt og Flint, hvis Brudstykker saaledes afleiredes samtidig med Fjeldblokkene fra den skandinaviske Halvø, og da endelig Landet hævede sig, da Danmark og Nordtydsckland dukkede op af Havet, og Østersøen indskrænkedes til sit nuværende Omraade, havde den gamle Iistransport strakt sig saavidt mod Syd, at endog Gustav Adolphs Mindesteen ved Lützen var en svensk Vandreblok.

Den store Rullesteensformation, hvis Beskaffenhed og Oprindelse vi ovenfor have skildret, er den yngste af de afsluttede Dannelser. Foruden disse frembyder den danske Jordbund imidlertid adskillige andre, hvis Tilbliven tilhører den nuværende Jordperiode og fortsættes den Dag idag, og det vil saaledes blive nødvendigt at betragte Ahlen, Klitterne og Marsken, der hver for sig spille en væsentlig Rolle paa den vestlige Deel af Halvøen. Ved Ahl, 3: Sandahl forstaaes en rødbrun, jernholdig Sandsteen, hvis Bindemiddel er humussturt Jernveilt. Den ligger ikke umiddelbart i Overfladen, men dækkes af et tyndere eller tykkere Lag (4—12 T.) af hvidt Sand, og ligesom dens Mægtighed (4 T.—3 F.) er ogsaa Haardheden vexlende, men dog i Reglen ikke større, end at den kan brydes itu med Hænderne. Ahlen har ingen sammenhængende Udbredelse, og ved Siden af Strækninger, hvor den synes at forekomme overalt, finder man andre, hvor den aldeles mangler. Som bekjendt er Ahlterrænet meget ufrugtbart, og navnlig er det blottet for Træer, hvis Rødder nemlig ikke ere i Stand til at gjenembryde Sandsteenslaget; men naar man tidligere har antaget, at det var Ahlens Forekomst, der bevirkede, at store Strækninger af Halvøens vestlige Egne dækkes af en mager Hedevegetation, da er denne Anskuelse kun deelviis rigtig; thi medens det paa den ene Side ikke kan nægtes, at Ahlens Forekomst er skadelig for Trævæksten, maa det paa den anden Side ansees for utvivlsomt, at den selv stadig frembringes under Indflydelse af Hedernes Lyngdække, forsaavidt dette hviler paa jernholdigt Sand. I det nemlig Regnvandet siver ned gennem Lyngen, optager det Humussyre, hvorved det bliver istand til at opløse Jernet i det underliggende Sand, men efterhaanden som det optager mere af denne Bestanddeel og saaledes affarver det øverste Sandlag, udskilles et uopløseligt Jernsalt, som i en større eller mindre Dybde sammenkitter Sandet og danner den skjøre, rødbrune Ahl. I Forbindelse med den her givne Fremstilling af Ahlens Tilblivelse staaer tillige den Kjendsgjerning, at dens Underside ikke er flad, men forlænger sig nedefter i forskjellig formede Tapper og Spidser liig dem, der i Almindelighed frembringes ved

Vandets Indsivning gennem Leer- og Sandlag, og at den ikke, som man tidligere troede, er en afsluttet Dannelse, skjønnes ogsaa ret tydelig deraf, at den hyppig forekommer paa Hedens Kæmpehøje og altsaa maa have udviklet sig efter disses Opførelse. Det fortjener endnu at bemærkes, at ligesom Forestillingerne om Ahlens Alder og Forhold til Hedevegetationen i den senere Tid ere undergaaede væsenlige Forandringer, saaledes har man ogsaa lært at opfatte Hedens Terrainforhold paa en noget anden Maade end tidligere, og det har da navnlig viist sig, at den Deel af Halvøen, som ligger Vest for Landryggen (•Hedesletterne•), dels bestaaer af store, fladthvævede Bakkeøer, hvis gunstigere Jordbundsforhold indbyde til Opdyrkning og Udplantning af Skov, og dels af fuldstændig jevne, ahl- og moserige Sandsletter, der liig lyngevoxede Fjorde med Bredninger og Snevringer slynge sig hen mellem Bakkerne og næsten umærkelig tabe i Høide mod Vesterhavets Strand.

Ligesom Ahlen høre ogsaa Klitterne og Marsken til de stadig foregaaende Dannelser. Naar Stranden ligger tør under Ebben, flyger Sandet for Vestenvinden ind imod Land, afsejrer sig, hvor selv kun en Græstue frembyder noget Læ, og opfører saaledes efterhaanden de indtil 80 Fod høje Klitter, hvis lange, parallelt løbende Sandvolde paa faa Afbrydelser nær følge Halvøens Vestkyst ligefra Skagen til Blaaavandshuk. Klitterne ligne et af Stormen oprørt Hav, hvis Bølger pludselig vare stivnede under deres vildeste Rasen, men Roligheden er kun tilsyneladende, og hvor man ikke sørger for at dæmpe Sandflugten ved Bepantning, skrider den stadig frem imod Øst, dog saaledes, at Klitryggenes Høide aftager, efterhaanden som Afstanden fra Havet bliver større. Paa den jyske Vestkyst danner Klitbeltet Grændsen mellem Hav og Land, medens det længere sydpaa har en ofte afbrudt Udbredelse langs Ydersiden af den slesvigske Ørække, og det er navnlig i det lave og rolige Vand mellem denne og Fastlandets Kyst, at Marskdannelsen foregaaer, skjøndt den ogsaa viser sig pletviis længere nordpaa, f. Ex. i Ringkjøbing Fjord, hvis sydlige Deel nu er omdannet til grønne Enge (•Tipperne• eller •Tæpperne•). Naar Havet 2 Gange i Døgnet er roligt mellem Ebbe og Flod, afsætter det ligesaa ofte et papiirtyndt Lag af Leer (•Slik• ell. •Kløg•), hvorved Havbunden langsomt, men stadig forhøies. Ude paa •Vaderne• befordres Tilslikningen af •Salicornia herbacea• og andre Saltplanter, men er Grunden først voxet saaledes, at den ikke mere overskylles ved dagligt Høivande, eller med andre Ord, er den bleven omdannet til en græsklædt Engstrækning (•Vorland• eller •Hallig•), saa skynde Marskboerne sig at indtage den og forvandle den til en •Koug•. Marsken er overordenlig frugtbar og behøver ingen Gødning; friske Enge afvexle med ypperligt Agerland og store velhavende Bøndergaarde, men det flade Landskab er meget eensformigt, uden Skov og uden Kilder, hvorfor der ogsaa er Mangel paa

godt Drikkevand. Paa Grund af Digernes omhyggelige Vedligeholdelse høre Oversvømmelser i senere Tider til de største Sjeldenheder, og medens Havet i de forsvundne Aarhundreder ofte har anrettet store Ødelæggelser (den berømte Vandflod, der 1634 hærjede Nordstrand, bortskyllede saaledes største Delen af Øen og dræbte ikke mindre end 6000 Mennesker og 50,000 Stykker Kvægl), er Landet nu stadig i Tiltagende paa Grund af Marskboernes sindrige Fremgangsmaade. Materialet, hvoraf Marsken dannes, leveres af Bruunkulsformationens Glimmerleer, som efter al Sandsynlighed har en viid Udbredelse over Nordsøens Bund, og det er ved at udvaske dette, at Havet skaffer sig Midler til en Landdannelse, som under Indflydelse af den vaxlende Ebbe og Flod engang i Tiden vil forene de slesvigske Øer med Kysterne af det nærliggende Fastland.

Inden vi forlade Betragtningen af de danske Jordbundsforhold, er der endnu en lille Deel af Landet, som fortjener særlig Omtale, nemlig **Bornholm**. Denne Ø, der rager op af den sydlige Deel af Østersøen Syd-Ost for Sverig, har en ganske anden Bygning end den, man ellers finder herskende i Danmark, thi medens det øvrige Land naturlig maa henføres til den store mellemeuropæiske Slette, er Bornholm, med Hensyn til sine Jordbundsforhold, en Gjentagelse af den skandinaviske Halvø. Bornholm har en paafaldende regelmæssig Form, idet den ligner en Rhomboide, hvis lange Sider stryge fra VNV—OSO. Paa Nordost- og en Deel af Vest-Kysten er Landet høit, med steile Fjeldvægge, smalle, dybe Spalเต็ดale og smaa Skjærdannelser; sydpaa bliver det lavere, og skjøndt Sydkysten ikke er flad, frembyder den dog ikke Nordlandets maleriske Bjergnatur. Øens større, nordlige Halvdeel er et bakket Granitplateau (Høilyngen), som stedviis er gjenembrudt af Grønsteingsgange og i Rytterknægten's jevnt skraanende Kuppel stiger til en Høide af c. 500 F. Rytterknægten er omgivet og bevoxet med en smuk Skovstrækning, der benævnes »Almindingen», og ved dens Fod er Graniten blottet paa en lang Strækning i Ekko-dalens Fjeldvægge, som hæve sig steilt over Dalbundens friske Engtæppe, men forresten er Høilandet, som ogsaa Navnet udtrykker, fordetmeste Hede, i hvis afrundede Bakker Graniten næsten overalt træder frem. Paa Kysten hæver det sig flere Steder til anseelige Høider, og Helligdomsklippen i Rø saavel som Hammeren og Ringebjerget længere mod Nord-Vest høre utvivlsomt til Danmarks prægtigste Punkter, hvis i og for sig storslaæde Natur gjør en saameget desto større Virkning, da de uden Forstrand reise sig steilt over Østersøens Speil. Henimod Sydkysten faaer Landet en anden Natur, idet det ikke alene bliver lavere, men ogsaa jevnere og mere frugtbart. Som man maatte vente, staaer denne Forandring i Landskabets Fysionomi i Forbindelse med en Forandring i Jordbundsforholdene, og Silurformationens ældgamle Sandsteens- og Skiferlag, som her afløse Graniten, maae paa Grund af deres

jevne Fald mod Syd meddele Terrainet et ganske andet Udseende end det, vi have omtalt længere nordpaa. De i Graniten hyppige Grønsteensgange ere her aldeles forsvundne, og medens betydeligere Høider paa Grund af Lagenes næsten vandrette Stilling i det Hele mangle, fortjener Rispehjerget (de »Underjordiskes« Bolig) særlig at fremhæves, baade paa Grund af sin anseelige Størrelse og Lagenes paafaldende store Hældning, der antyder en heftig lokal Hævning. Af de øvrige paa Bornholm forekommende Dannelser have Trias (Keupersandsteen og gode Leerarter) og Kridt (Grønsand) kun en ringe Udbredelse, medens derimod Juraformationens kulførende Sandstene, som i Skaane findes ved Høganæs, optræde med en temmelig betydelig Udstrækning mod Vest og Sydvest, navnlig mellem Hasle og Rønne. Øen producerer ingen Metaller, og dens Kul ere kun af middelmaadig Godhed, men derimod afgiver dens Fjeldgrund flere Steder godt Bygningsmateriale, ligesom den ogsaa leverer teknisk vigtige Leerarter. — Med Hensyn til Bornholms Naturforhold fortjener det endnu at fremhæves, at Skovene ikke som i det øvrige Danmark bestaae af Bøg, men derimod af Gran, Ask, El, Røn og endnu andre, i den øvrige Deel af Landet mindre hyppig forekommende Træarter.

Danmarks Indsøer og Vandløb ere ifølge Landets Natur kun af en ringe Størrelse og som Følge deraf af underordnet Betydning. Danmark bestaaer for en stor Deel af Øer, hvis Areal er for lille til, at betydeligere Vandløb kunne udvikle sig, og paa Halvøen, hvor en anden Beskaffenhed af Terrainforholdene muligviis kunde give Anledning til Dannelsen af større Floder, afgiver Landryggen et Vandskjel mellem Øst og Vest og forhindrer saaledes Tilstedeværelsen af betydeligere Vanddrag. Det største danske Aaløb, nemlig Gudena, der falder i Randers Fjord, har kun en Længde af 20 Mile; foruden den kunne fremhæves de til Vesterhavet gaende Aaløb samt Odenseaa paa Fyen og Susaaen i det sydlige Sjælland. Indsøernes Mængde er vistnok meget betydelig, men de ere fordelt mest kun af en ringe Størrelse; særlig fortjene de nordsjællandske, navnlig Esrom- og Fuursø, saavel som Indsøerne mellem Skanderborg og Silkeborg at udhæves paa Grund af Omgivelsernes maleriske Skjønhed.

Ligesom de hydrografiske Forhold ikke frembyde nogen særlig Interesse, saaledes gjælder det Samme om Kllmaet. I Almindelighed kan det vistnok betegnes som et Øklima, hvad man ogsaa efter Beliggenheden maatte formode, men da Afstanden fra Atlanterhavet er temmelig betydelig, og Østersøen kun er et smalt Farvand, saa er Ø-Klimaet i Danmark ikke typisk udviklet, og hosstaaende Tabel, der viser Kjøbenhavns Varmeforhold i Sammenligning med tre andre, omtrent under

samme Brede liggende Byers, vil sikkert tilstrækkelig overtude derom.

Edinburgh.	Kjøbenhavn.	Køningsberg.	Moskov.
Vinter: $+ 2\frac{1}{2}^{\circ}$ R.	$\div \frac{1}{2}$	$\div 2$	$\div 7\frac{1}{2}$
Sommer: $+ 11.$	$+ 13\frac{1}{2}.$	$+ 13.$	$+ 15.$

Paa Grændsen mellem Europas Vesten og Østen har Danmark Noget af begge særegne Klimatforhold, og skjøndt Veirliget i det Hele er ustadigt, ere dog i Eftervinteren og Begyndelsen af Foraaret vedholdende Kulde og klar, skarp Luft ikke sjeldne, medens paa den anden Side Sommeren oftere frembyder langvarig, tør Varme. Det maa dog bemærkes, at Temperaturforholdene i den vestlige Deel af Landet stille sig noget anderledes end i den østlige, og i Frederikshavn er saaledes Vinterens Middelvarme en halv Grad høiere end Kjøbenhavns, medens Sommervarmen er en heel Grad lavere end denne sidstnævnte Byes. — Den fremherskende Vind er Vest- og Syd-Vest, som tillige er den fugtige Regnvind; Nedslaget er ikke meget betydeligt og kan vel i Gjennemsnit beløbe sig til omtrent 20" aarlig.

Med Hensyn til sin **Planteverden** frembyder Danmark større Forskjelligheder, end man efter Landets ringe Størrelse og lave Beliggenhed kunde være berettiget til at vente. Overalt paa Øerne og Halvøens Østside danne Skove, Enge og Agerland en tiltalende Afvexling i Landskabets Udseende, men i Jyllands vestlige Egne udbreder Heden sit melankolske, graa-brune Lyngdække, og i Vesterhavets Klitbelte er det kun ganske enkelte Planterformer, som i Kamp med den evige Vestenvind fæste Rod i Sandet. Den danske Skov er næsten udelukkende Bøgeskov, og Bøgen trives saa ypperlig her som faa andre Steder paa Jorden. Skjøndt Egen ikke mangler, er den dog nu lidet talrig, men i ældre Tider har den havt en stor Udbredelse i Danmark, ligesom endnu tidligere Fyrren har været fremherskende Skovtræ. Grunden til Egens successive Forsvinden af de danske Skove maa navnlig søges i Bøgens høiere Væxt og stærke Skygge, der er skadelig for Egen som lyselskende Træ. Hvor Eg og Bøg voxe ved hinandens Side, vil Egen snart overskygges og sygne hen, og Grunden til, at der paa Lolland endnu findes en stærk Egebestand i Skovene, er aabenbart at søge deri, at den fugtige Jordbund her virker hæmmende paa Bøgens Udvikling, medens den ialfald ikke er skadelig for Egens. Bøgens stærke Udbredelse som Skovtræ tilhører for en stor Deel de sidst forløbne Aarhundreder, og medens der f. Ex. endnu paa Christian IV's Tid var saa store Egeskove ved Silkeborg, at Kongen her jevnlig pleiede at udvise Tømmer til sin Flaade, har Egen senere maattet vige Pladsen til Fordeel for den erobrende Bøg, der voxer frodig

paa de tørre, høitliggende Sandbakker. Skjønndt Egen forlængst har udspillet sin Rolle som væsenlig Bestanddeel af de danske Skove, mangler den dog ikke værdige Repræsentanter i de forskjellige Dele af Landet, og navnlig fortjene de gamle Kæmpeege ved Jægerspriis særlig at fremhæves baade paa Grund af deres Alder og ærefrygtbydende Størrelse. Foruden Bøgen og Egen optræde endnu andre Skovtræer mere eller mindre hyppig i de forskjellige Dele af Danmark, saasom navnlig Birk, El, Ask, Elm, Avnbøg, Lind og endnu nogle andre, medens derimod Naaetræerne, nemlig Fyr og Rødgran, der ere saa karakteristiske for den skandinaviske Halvø, kun forekomme i kunstige Anlæg (Plantager). I Levningerne af de danske Egeskove eller paa saadanne Steder, hvor disse tidligere have havt en større Udbredelse, optræder ofte Hasselbusken, medens Hvidtjørn, vilde Roser, og paa Halvøens Østside Brombærklyngerne med deres smukke Blomster ofte bidrage til at oplive Bøgeskovens noget melankolske Skjønhed. — Bornholms Vegetationsforhold ere allerede tidligere berørte; her mangler Bøgen som skovdannende Træ og erstattes af Fyr og Gran, Eg, Birk, Ask samt endnu adskillige andre, der i de øvrige Dele af Danmark spille en mere eller mindre underordnet Rolle.

Det er allerede fremhævet i det Tidligere, at Danmark er et ypperligt Kornland, og i de Egne, der høre til Skovbeltet, kan man næsten overalt glæde sig ved Synet af rige Kornmarker, ligesom ogsaa Engene frembyde et oplivende Skue med deres friske Græsvæxt og det brogede Blomsterflor. De i Danmark dyrkede Sædarter ere de sædvanlige mellem-europæiske, nemlig Rug, Hvede, Byg og Havre, og hertil knytter sig endnu Boghvede, navnlig paa lette, sandede Jorder. Ogsaa Kartoflen dyrkes meget saavel som Ærter, Kløver, Vikker og Raps. Blandt Grøntsagerne spiller Kaalen Hovedrollen, og i Haverne lykkes de nordiske Frugttræer og almindelige Buskvæxter fortræffelig, ligesom ogsaa Ferskener og Aprikoser bringe deres Frugter til Modenhed i Læ af solbeskinnede Mure. Trods Græsvæxtens Vigtighed for Kvægavl og Meierivæsen er dog Agerbruget den Danskes egenlige Rigdomskilde, og staaer det end tilbage for det belgiske og engelske, har det dog naaet en høj Udvikling, og i Forhold til Størrelsen hører Danmark til Europas vigtigste kornproducerende Lande.

Det er imidlertid ikke hele Danmark, der har den venlige, frugtbare Natur, som her nærmest har været Gjenstand for Omtale. Naar man fra Øerne og Halvøens Østside, hvor høie Bøgeskove og bølgende Kornmarker overalt træde Vandreren imøde, skrider videre frem mod Vest, naar man forlader Leerterrainet og betræder Sandet, undergaaer Landskabets Fysionomi en ganske mærkelig Forandring. Skoven forsvinder eller erstattes af lave, purlede Egekrat, Kulturlandet indskrænkes til enkelte gunstige Lokalteter, og den mørke Hede med sine

vide Udsigter aabner sig for Beskuerens Blik liig en fremmed og ukjendt Verden. Paa Landryggens mægtige Sandbakker findes endnu stedviis Skov, og de mange smaa Egekrat saavel som Lyngens og Gyvelbuskens frodige Væxt antyde gunstigere Jordbundsforhold; men mod Vest paa de store Sandflader, hvor Intet værner mod Vindens hærjende Angreb, forsvinde selv de lave Egepurrer, og Heden udvikler sig her i sin fulde melankolske Storhed. Som hvide Bølgelinier slynge Hedeveiene sig hen gennem det graabrune Lynghav, forgjæves speider man paa milelange Strækninger efter en menneskelig Bolig eller Spor af en menneskelig Virksomhed, og det er i det Hele kun Aadalene, der bringe nogen Afvexling i Landskabets døde Eensformighed og forfriske Øiet med deres frodige Græstæppe. Hedelyngen er her den ubetinget fremherskende Plante, men foruden den forekommer ogsaa Klokkelyng, Rensdyrlav, Pors, Timian, Entian samt endnu mange andre, og Tyttébærplanten er stedviis saa hyppig, at Indhøstningen af dens røde, velmagende Bær giver Hedebonden en god Fortjeneste. — Tvertimod hvad man tidligere har antaget, er Heden ikke oprindelig i disse Egne, og ikke alene historiske Efterretninger i Forbindelse med et stort Antal Stednavne paa »Skov» og »Lund», men ogsaa Landryggens talrige Egekrat og de mange Stammer af Eg og Fyr, der findes i Hedemoserne, bevise uimodsigelig, at baade den midterste og vestlige Deel af Halvøen i tidligere Tider har baaret anseelige Skove, og at de nuværende Forhold altsaa først have udviklet sig efter disse Skoves successive Forsvinden. Den hensynsløse Maade, paa hvilken de danske Skove i de sidst forløbne Aarhundreder blev behandlede, idet de dels blev forhuggede, dels benyttede til Græsning af Heste og Kvæg, som ødelagde den unge Opvæxt, maatte i det vestlige Jylland faae en saameget skadeligere Indflydelse, som der efterhaanden kom til at mangle Læ mod den stadige Vestenvind; Skovene forvandlede lidt efter lidt til Krat, Vinden fik bestandig større Magt, og idet nu ogsaa Krattene paa mange Steder sygnede hen, indfandt Lyngen sig og blev paa saadanne Steder, hvor Jordbunden bestaaer af jernholdigt Sand, en virksom Befordrer af Ahldannelsen. I forrige Aarhundrede gjorde man rigtignok et Forsøg paa at opdyrke Heden ved Hjælp af tyske Kolonister, men da man manglede al Erfaring i, hvorledes et saadant Foretagende skulde sættes i Værk, mislykkedes det aldeles, og det er først i den nyere Tid, at man ved Udplantning af passende Træsarter (Rødgran, nordamerikansk Hvidgran, Bjergfyr, østerrigsk Fyr osv.) og ved en hensigtsmæssig Anvendelse af Aaløbenes Vandkraft er kommen til det glædelige Resultat, at det ialfald for en Deel er muligt at udsone, hvad Fortiden har forbrudt ved Skovenes Ødelæggelse. Hvor Jordbunden er gunstig, som f. Ex. i Viborgegnen og paa Taphede, udbreder Kulturlandet sig med Kæmpeskridt, og da selv Ahlens Forekomst har viist sig ikke at være en uover-

vindelig Hindring for Udplantning af Skov, tør man vistnok vove at udtale det Haab, at betydelige Hedestrækninger i Fremtiden ville blive indvundne til Skovkultur eller Agerland. — Ogsaa paa Klitterne har man begyndt Træplantning og, som det har viist sig, med gunstigt Resultat.

Danmarks **Dyreverden** er den sædvanlige mellemeuropæiske, men de større vilde Dyr ere udryddede, og selv Kronhjorten, som tidligere har været saa hyppig, at der ved en Kongejagt i Jylland Aug. 1593 blev dræbt ikke mindre end 1600 Stykker, lever ikke mere vild i de danske Skove, men fredes i indhegnede Dyrehaver. Undersøgelserne af de danske Tørvemoser og Kjøkkenmøddinger have imidlertid godtgjort, at Faunaen tidligere har været betydelig rigere, og det er saaledes blevet efterviist, at f. Ex. Uroxen, Vildsvinet, Bæveren, Bjørnen, Lossen og Ulven, ikke at tale om den nu uddøde Geirfugl, i ældre Tider have forekommet her i Landet. — Som Huusdyr holdes Heste og Hornkvæg, Faar, Sviin og Fjerkræ; Geden, der tidligere har været meget hyppig, træffes nu kun i ringe Mængde.

Fyen.

Nyborg.

Postgaarden (Husteds Hotel) lige ved Kirken: Værelse 4 à 5 Mk. Table d'hôte Kl. 1 72 Sk. Hotel Nyborg lige ved Havnen; samme Priser. Table d'hôte Kl. 1. Omnibus mellem Dampskibet og Jernbanen à 8 Sk. Personen. Posthuset i Æblegade, ikke at forveksle med Postexpeditionsbygningen ved Havnen. Brevkasser ved Telegrafstationen, Postgaarden, Postkontoret og Banegaarden samt paa Dampskibet og Postvaggonen. Telegrafstation i Steendamsgade ved Slotsøen, m. f. D. Befordringer hos Vognmand Hansen i Mellemgade og hos Vognmand Hansen i Kongegade ved Tøihuset. Postforbindelse med Svendborg hver Nat. Jernbaneforbindelse med Odense, Middelfart, Strib og mellemliggende Stationer fire Gange om Dagen. Dampskibsforbindelse med Korsør to Gange daglig, med Christiania og Kiel 1 G. ugl., med Rudkjøbing, Svendborg, Faaborg og Æreskjøbing. Politikammer i Æblegade. Politistation paa Raadhuset. Toldkammer ved Havnen. Apotheket i Kongegade skraaes for Husteds Hotel. Badeanstalten „Fionia“ ved Havnen, Strøm- og Styrte bade 8 Sk., ligeledes i Christianslund en Fjerdingsvei fra Byen. Varme Bade i Steendamsgade i samme Huus som Telegrafstationen 48 Sk.; maae bestilles en Time før de skulle bruges. Russiske Dampbade sammesteds, 1 Rd. 16 Sk., maae bestilles to à tre Timer førend de skulle bruges. Theater findes i Raadhuset.

Nyborg, der indtil April 1869 var en Fæstning, skylder sin heldige Beliggenhed ved en Bugt af store Belt og sin ypperlige Havn den ret anseelige Plads, den indtager mellem de danske Kjøbstæder (dens Indbyggertal er 4600), og den livlige Konflux af Reisende, hvis Strøm til og fra Sjælland ledes over Nyborg. Den hører ikke til de ældste Kjøbstæder, idet den først skal være anlagt i det tolvte Aarhundrede af den samme vendiske Prinds Knud, efter hvem den nærliggende Pynt af Fyen har faaet Navnet Knudshoved. Paa Grund af sin centrale Beliggenhed i Riget har Nyborg været Skuepladsen for adskillige vigtige historiske Begivenheder. Paa Slottet, om hvis Opførelse man ingen sikke Efterretninger har, men som for Størstedelen blev nedrevet af Frederik-IV, have mange af de vigtigste Danehoffer været afholdte, især i den bevægede Tid under Erik Glipping og Erik Menved. Det var ofte Kongernes Residents og har som Fangebolig huset den i den senere slesvigske Historie saa sorgelig berømte Hertug Valdemar, der i sin Tid blev udraabt til Konge af et lille oprørsk Parti og flere Aarhundreder efter er bleven tagen til Indtægt for en anden Oprørsag. Paa Nyborg Slot er Christian II født, og Sagnet om Abekatten, der tog det lille Barn ud af Vuggen og bar det op paa Slotstaget, lever endnu blandt Befolkningen. Ogsaa som Fæstning har Nyborg spillet en vigtig Rolle i Danmarks Historie. Den mindst berømmelige af denne Histories

Episoder er Fæstningens Overgivelse til Svenskerne uden Modstand 1658, hvortil Kommandeur Bredahls kjække Forsvar af de fire Orlogsskibe, som han midt under Ilden fra Voldenes Kanoner isede ud af Fjorden, danner en hæderlig Modsætning. Aaret efter blev Nyborg revet ud af Fjendernes Hænder ved et afgjørende og seirrigt Angreb. Siden har Byen endnu en Gang, men kun for et Par Dage, været i fremmed Vold, da den spanske General Romana i 1808 bemægtigede sig den for i Ly af dens Kanoner og understøttet af Englænderne at kunne løsrive sig fra den franske Overkommando og vende hjem til Spanien.

Af Slottet er der endnu kun en Fløi tilbage, som benyttes til **Tølhuus** for den fuldstændige Udrustning for et Feltbatteri med alle de mange Enkeltheder lige fra Kanonerne og ned til Fornaglingssømmene; endvidere findes her Materiel til Kystbatterierne paa begge Sider af Fjorden og til den i Nyborg garnisonerende Halvbrigades Train. Ligeoverfor Tølhuusfløien er et fritstaaende Taarn, der benyttes til Oplagssted for Kjøbmændenes Krudtforraad.

Paa Byens store og smukke Torv ligger flere iøinefaldende Bygninger. **Kommandantboligen** med de to store Popler udenfor var i tidligere Tid Indkjørselen til Slottet. Paa den modsatte Side af Torvet ligger **Raadhuset**, en treetages Bygning, hvis øverste Etage er nyopbygget af røde Steen og til Skade for den arkitektoniske Virkning har højere Vinduer end de nedre Etager, hvis Steen ere overtrukne med Cement. I den øverste Etages store og med Gasblus rigelig forsynede Balsal findes Buster af Frederik VII og Christian IX; paa den ene af de store Trapper hænger en Gaskrone i Form af et tremastet Skib, af hvis Kanonmunding Gasblussene udstraale. Den er foræret Byen af Skipperlauget til Erindring om Kronprinds Frederiks Ophold i Nyborg og bærer hans Navn; ved Dystløbsfesterne tages Skibet ned og bæres foran Processionen. Raadhuset er forsynet med Klokketaarn og har over Indgangen Byens Vaaben; det forevises af Raadstuetjeneren.

Af Torvets andre Bygninger fæstes Opmærksomheden mest paa den smukke, nyopbyggede Vand- og Dampmølle og Sparekassens Gaard.

Den gamle Gaard i Kongegade ligefor Slotsgade siges at have tilhørt Drost Peder Hessel; den har et Vaaben over Indgangen og hvælvet Muurloft i Kjelderens. Lige ved Kirken er Sognepræstens Bolig, som paastaaes at have været en Munkebolig og endnu i forrige Aarhundrede at have ført Navnet Korsbrødregaard; blandt Byens Diplomer findes der Intet, som omtaler noget Kloster.

Kirken, der i de katolske Tider var helliget „Vor Frue“, har kamsløfede Gavle og to Spiir, af hvilke det ene er saa høit, at det bruges som Sømærke. Den er hvælvet, ikke stor, men gjør et venligt Indtryk. Altertavlen, malet af Eckersberg

1834, fremstiller paa Midtfløien Bjergprædikenen og paa Sidefløiene Haabet og Troen; foroven sees Gud med Verdenskuglen. Paa en af Pillerne findes en Kopi af Eckersbergs Altertavle i Svendborg »Christus i Gethsemane«. Prædikestolen er af Egetræ med prægtigt udskåret Arbejde, forestillende Scener af Christi Liv. Den gamle Døbefont er fra 1645. En Mængde gammeldags, naivt malede Epitafier findes baade i Kirken og i dens Sidebygning, det saakaldte St. Gjertruds Kapel. Kirken har fem Klokker, hvoraf de to ere fra den i Frederik II's Tid nedlagte Slotskirke. Den forevises af Klokkeren, som boer bag Kirkegaarden i »Nyenstad«. Som en Særegenhed kan bemærkes, at der hver Aften Kl. 9 $\frac{3}{4}$ ringes med Kirkeklokken. »Det er Svenskerne, som ringes ud,« sige Nyborgerne, sigtende til et Sagn fra Svenskekrigen 1659; efter Slaget ved Nyborg (24. Novbr.) trak nemlig Resterne af den slagne svenske Hær sig ind i Fæstningen; Byfogden samlede i den Anledning Borgerne paa Raadhuset og gav Ordre til, at hver Kvarteevært Kl. 9 $\frac{3}{4}$ om Aftenen, naar Kirkeklokken gav Signalet, skulde dræbe sin Indkvartering. Af ubekjendte Grunde blev der dog Intet af denne nyborgske Vesper, og næste Dag kapitulerede Svenskerne. Under deres Landsmænds Ophold i Nyborg 1848 suspenderede man af Høflighed denne antiskandinaviske Demonstration.

Ved lille Nørregade og Gammeltorv ligger det Baggerske Hospital, stift. af Etatsr. Bagger til Juulskov; det giver 17 Fruentimmer Huusly og en lille ugl. Understøttelse.

En yndet og smuk Promenade er rundt om Volden, der endnu venter paa at faae sin Skjæbne afgjort ved Valget mellem de to Alternativer: Udparcellering eller Sløifning. Gaar man ved Vagtbygningen (tæt ved Hotel Nyborg) op til Venstre, har man en livlig Udsigt over Havnen, hvoraf dog Noget borttages af den ligeoverfor liggende Toldbygning; til Høire sees den nye Svendborgvei, Dyrehaveskoven (Levning af Slottets Dyrehave) med Møllen, og ligefor i det Fjerne Langeland. Ved at spadserere videre faaer man ud over Jernbaneterrainet og Exerceerpladsen Øie paa Sprogø og Christianslundskov; gennem Exerceerhuset naaer man til en Mølle og seer noget længere borte den gamle optiske Telegraf, der nu gjør Tjeneste som Sømærke; fra en af Bastionerne her er der især ved Solnedgang en smuk Udsigt over Fæstningsgraven, Udenværkerne, den lille Ladegaardssø og Gaarden Sophienberg; tillige sees udover Beltet til Kaibergskov. Ad en skyggefuld Gang langs Fæstningsgraven naaer man til en Steentrappe, der lige ved det 1856 anlagte Gasværk fører op til Bastionen, hvorfra man seer den Dæmning, som gaar ud til Svendborgveien. Faa Skridt derfra fører Voldbakken ned til Vagtbygningen, og Promenaden rundt om Volden er endt.

En anden Promenade er ud til den lille Ladegaardsskov, ogsaa kaldet Telegrafskoven paa Grund af den op-

tiske Telegraf, en for Størstedelen med Naaletræer bevoxet Kløft, igjennem hvilken Ladegaardsaaen løber, inden den falder ud i den ovenfor nævnte Ladegaardssø.

Den Byen tilhørende og i dens umiddelbare Nærhed liggende Lystskov **Christianslund*** er ogsaa et yndet Udflugtssted, som man begiver sig til gjennem den om de gamle kjøbenhavnske Fæstningsporte mindende Landport; naar man er kommen over Ravelinen, følges Gaden, indtil man dreier om ad den første Gade til Høire (Hesselgade), gaar forbi Kirkegaarden og gjennem Overskjæringen af Jernbanedæmningen. Lige efter, at man har passeret den venlige Gaard »Alders-hvile», staaer man ved Indkjørselen til Skoven; paa en Lysning i denne tæt ved Stranden ligger det af Kommunen byggede toetages Badehotel med Restauration (Værelse med fuld Kost 9 Mk for en enkelt Dag, 8 Mk daglig, naar Opholdet er længere, Bade 4 Rdl for hele Saisonen). Udsigten herfra udover Beltet er meget smuk og Vandet ypperligt.

Badehotellet i Christianslund.

Dyrehaveskov med Udsigt over Fjorden og Byen ligger ved Svendborgveien. Ad denne Vei fører en Dæmning over til den gamle og anseelige Hovedgaard Holckenhavn (forhen Kogsbølle, Ulfeldsholm, Ellensborg og Nygaard), bekjendt som den ulfeldske Families Herresæde. Corfitz Ulfelds Fader solgte sit gamle Familiesæde til den bekjendte Enkefrue Ellen Marsvin, Moder til Christian den Fjerdes Gemalinde Kirstine Munk; da denne døde, kom Gaarden ved Eleonore Kirstine atter tilbage til Ulfelderne, men kun for en kort Tid, da Kongen efter Høiesteretsdommen over Corfitz U. konfiskerede Eiendommen, der omsider gik over til Familien Holck. I den ene Fløi af Bygningen er et prægtigt, med fortrinligt Billedskjærerarbeide rigt udstyret Kapel*, hvor der holdes Gudstjeneste den første Søndag i hver Maaned og den anden af de store Helligdage; det er bygget af Ellen Marsvin og restaureret 1849. Hendes Portrait hænger paa den ene Væg; i det øverste Hjørne staaer

den udskaarne Prædikestol, hvilende paa en Mosesfigur; Altertavlen er i flere Felter og rigt smykket med fritstaaende, naivt udskaarne og grelt malede Figurer. Nøglen — hvis Kam er dannet af Begyndelsesbogstaverne til Ellen Marsvins Navn — kan faaes, naar man henvender sig til en af Tjernerne paa Gaarden.

Fra Holckenhavn gjør man rettest i at forlade Landeveien og gaae ad den kortere Vei langs Stranden til Kaibergskov; fra Høien ved det yndig beliggende Skovfogedhuus (hvor Vognrum, Øl, Mælk, Vand paa Maskine o. desl. kan faaes) er en prægtig Udsigt over Beltet til Sjællands Kyst med Korsør, der tydelig sees, naar Solen om Eftermiddagen staaer i Vest; til Høire Langeland, til Venstre Nyborg og ligefor, nærmere inde mod Beskueren, Slipshavnsskov og Knudshoved. Fra Skovfogedhuset, i hvis Nærhed en Mindestøtte over Holger Rosenkrantz, Baron af Holck, er reist 1817 af hans Broder Fritz Holck, gaaer man gennem Skoven til dens sydlige Udkant til det med Urette saakaldte »Helvede«, hvor der er en lignende Udsigt som fra Banken ved Skovfogedhuset. Efter et KvarTERS Gang naaer man ud af Skoven og gennem et Krat, »Bøllevænget«, op paa et Bakkedrag, de saakaldte Kogsbøllebanker (260 Fod) med en viid Udsigt over Beltet og Slipshavn til Sjælland; Sprogø sees liggende fuldkomment frit med sit Fyrtaarn. Til den anden Side hviler Øiet i et rigt og frugtbart Landskab med velhavende Bøndergaarde og de for Fyen eiendommelige, levende Hegn mellem Markerne; den nærmeste Kirke er den smukke og anseelige Vindinge-Kirke, bygget i Korsform med Taarn og Gavle til alle fire Sider; dens Indre med den smukt udskaarne Prædikestol og Altertavle, med den nye Døbefont og Orgelet, gjør et for en Landsbykirke meget anseeligt Indtryk. Her laae i gamle Dage Slottet »Gammelborg« med tilhørende Kjøbstad, og Fjorden var seilbar lige op til Byen. Da den efterhaanden tilstoppedes, flyttedes Slottet (»Nyborg«) til dets nuværende Plads, og Byen fulgte med.

Herfra kan man gjøre et Besøg i den smukke Kogsbølle Dyrehave gennem Kogsbølleby, hvor den tidligere af Jacob Ulfeld nedrevne og til Holckenhavn flyttede Hovedgaard laae. Til den frodige Skov gaaer Veien op ad høie Skrænter, fortsættes mod Nord over Bynkels Bro og Bynkels Bakke til Vindinge (s. o.), forbi Hjulby Sø, der gennem Ladegaardsaaen forsyner Nyborg med Drikkevand, og naaer strax derpaa Odense Chaussee efter denne Tour gennem en Egn, hvor man vil bemærke den paafaldende Mængde af Valmuer, der efter Folketroen ere fremspirede af de andalusiske Hestes Blod, som efter Spaniernes Bortreise 1808 blev ladte tilbage og i Nærheden af Nyborg overfaldt og dræbte først deres fynske Kammerater og dernæst hverandre indbyrdes. Ad Odense Landevei naaer man Nyborg ved at dreie tilhøire, hvis man ikke foretrækker at gjøre en Afstikker til Juulsberg, en Hovedgaard, hvis

betydelige Jorder før hørte under Nyborg Slots Ladegaard; efter at være kommen gennem Landsbyen Reistrup gaaer man henimod Stranden og langs Strandveien gennem Fiskerleiet Skabohuse til Teglværksskoven, som tilhører Nyborg By, og fra hvis Pavillon »Frederikslust» der er en smuk Udsigt over Stranden.

Fra Nyborg til Odense

(4 Mile)

er Jernbaneforbindelse, om hvilken der her maa gjøres de for hele den fynske Jernbane gjældende Bemærkninger: at der skjælnes mellem Stationer og Holdepladse, ved hvilke sidste ikke alle Tog standse; at alle Kjøkkleset ere regnede efter Kjøbenhavns Tid; at Togene kunne afgaae fra Landstationerne 5 Minuter før den paa Kjøreplanen angivne Tid; at Gods- og Persontogene kun optage 1ste Klasses Reisende, forsaavidt der i dem findes disponible 1ste Klasses Kupeer, og at der findes Damekupeer ogsaa i tredie Klasses Waggoner.

Efterat have kjørt et Stykke fra Nyborg og berørt en Udkant af Juelsbergs Skove, faaer man paa venstre Haand den store Vindingeaa nærmere paa Siden af Jernbanen, og efterat være naaet til

Ullerslev Station (Gjæstgiveri, Poststation) seer man ligeoverfor denne Hovedgaarden Hindemaae, hvis eenetages Hovedbygning er opført i Slutningen af forrige Aarhundrede, og bag denne Skjællerup Kirke med mærkelige Relikvier, udskaarne Figurer og en Altertavle fra den katholske Tid. Tilhøre for

Langeskov Holdeplads ligger Landsbyen Birkende, Hans Tausens Fødeby. Tilvenstre for

Marslev Station bemærkes Veirups røde Hovedbygning og Mølle, og længere bag denne ligger Fraugdekirke, hvor Psalmedigteren Thomas Kingo, engang Eier af Fraugdegaard, ligger begravet. Marslev By fortjener at nævnes, fordi dens Sogneforstanderskab i Forening med Birkendes 1860 vedtog at virke til Afskaffelsen af de store og overdaadige Begravelsesgilder. Toget nærmer sig Fyens Hovedstad og holder, efter at være faret forbi Slottet med den grønne Plaine foran, i

Odense.

Taxter for Dragere paa Odense Station:

	Fra Reisegods- expeditionen, til Holdepl. og omv.	Fra Reisegods- expeditionen til Byen og omv.	
		Enk. Stk.	Fl. Stk.
Haandbagage, Reisegods etc. indt. 25 Pd.	4 Sk.	8 Sk.	12 Sk.
For exped. Reisegods fra 25 til 75 Pd.	8 „	12 „	20 „
do. do. fra 75 til 100 Pd.	12 „	16 „	24 „
Over 100 Pd. tillægges for hver 25 Pd.	8 „	8 „	12 „

Larsens Hotel*, Korsgade Nr. 1. Værelse 4 à 6 Mk. (første Aften Lys 2 Mk.). Table d'hôte Kl. 1 5 Mk. Koldt Aftensbord 2 Mk. Drikkepenge opføres paa Regningen undtagen til Gaardskarlen. Postgaarden*, Overgade Nr. 56, Værelse 4 à 6 Mk., Table d'hôte Kl. 1 5 Mk. m. Kaffe. Billes Hotel, Vestergade 72 med Have ud til Aaen og Baad, Værelse 56 Sk. à 4 Mk., Frokost pr. Kuvert 3 Mk. Jernbanehotellet, Nørrebro 1 (nær ved Jernbanen), Hotel Skandinavien, Søndergade 5, Hotel Dagmar, Kongensgade 13 (nær ved Jernbanen), omtrent samme Priser. Konditori: Rasmussens, Vestergade 3. Restaurationer: Andersens Enke, Overgade 46, og Ulrichs Østersstue, Nørregade. Droschker og Omnibusser fra Hotellerne holde ved Togens Ankomst ved Stationen. Bybude findes, men de ere ikke organiserede og have ingen faste Taxter. Postkontoret ved Jernbanegaarden, aabent fra 8 F.—9 A. Pakkepostsager indleveres indtil 1½ Time, anbefalede Breve og Postanviisninger indtil 1 T. og løse Breve indtil ½ T. før hver Posts Afgang, dog for Forsendelser med Morgentogene og med Morgenposten til Børgense Aftenen forud indtil Kl. 7½ for Pakkepostsager og til Kl. 9 for anbefalede Breve og Postanviisninger. Postindleveringskontoret i Byen, Vestergade 8, aabent 8 F.—3 E. og 5—9 E., Helligdage 8—10, 12—2 og 6—8. Indleveringstiden for Pakkepostsager er indtil 2 Timer, for anbef. Br. og Postanv. indtil 1½ T. og for løse Br. indtil 1 T. før hver Posts Afgang, dog for Forsendelser med Morgentogene og med Morgenposten til Børgense Aftenen forud indtil Kl. 8 for Pakkep. og 8½ for anbef. Br. og Postanv.; Son- og Helligdage kun til Kl. 8 Aften. Brevkasser ere udhængte Vestergade 6 og 65, Vesterbro 1, Nørregade 3^a og 103, Overgade 56; de tømmes Kl. 7½, 11, 3 og 9. Ved Posthuset (ved Banegaarden) er en Brevkasse, som tømmes 5 M. før hvert Person- og Iltogs ordinære Ankomsttid, m. Undt. af Tiden mell. Kl. 11 Aften og Kl. 8 Morgen. Kassen ved Indleveringskontoret tømmes Kl. 3¼ E. og Kl. 11 A. Telegrafstation paa det store Torv Nr. 1 („Læseforeningens“ Gaard) m. f. D. Postforbindelse med Kjørteminde (over Ullerslev) to Gange daglig, med Assens (over Aarup) 2 Gange, med Svendborg, Børgense og Faaborg een Gang daglig direkte. Aftentoget til Nyborg medtager Post til Svendborg og Faaborg, og Iltoget Kl. 12, 15 M. ligeledes til Børgense over Aarup. Jernbanetog til Nyborg og Strib fire Gange daglig. Politikontor i Albanigade. Politistation Vestergade 8 (i samme Huus som Postindleveringskontoret), aabent hele Døgnet. Toldkontor Nørrebro 92, aabent 7—12 og 2—7. Kontoret ved Jernbanestationen aabent 10—12 Form. Apotheke: Løveapotheket, Overgade 8, det først anlagte Apothek i Danmark efter Hofapotheket i Kjøbenhavn, Svaneapotheket, Vestergade 23. Badeanstalten i Albanigade 14 aaben Sommer 8 M.—6 Eftn., Vinter 8 M.—4 Eftm., Søndag kun til Kl. 3. Dampbade (kun til Kl. 2) à 56 Sk., 12 Stkr. 6 Rdl.; varme Bade à 24 Sk., 12 Stkr. 2 Rdlr. Saltvandsbade af Styrke som i Nordseen à 56 Sk., 12 Stkr. 6 Rdl. 3 Mk., af Styrke som ved de danske Kyster à 44 Sk., 12 Stkr. 5 Rdl.; kolde Bade à 12 Sk., 12 Stkr. 1 Rdl.; kolde Regn- og Styrtebade à 12 Sk., 12 Stkr. 1 Rdl.; kolde Saltvandsbade af Styrke som i Nordseen à 44 Sk., 12 Stkr. 5 Rdl., almindelige kolde Saltvandsbade 2 Mk., 12 Stkr. 3 Rdl. Alt med Haandklæde. Russiske Damp- og Styrtebade Vestergade 60 (bestilles tre Timer forud), et Dampbad 5 Mk., et Styrtebad 12 Sk. Romerske Bade*, Albanigade 19, for Herrer hver Dag 7—10 og 2—9, for Damer 11—1. Enkelte Bade 72 Sk., sex Bade 4 Rdl., tolv Bade 7 Rdl. Et Bad medtager omtrent halvanden Time. Styrte- og Skeletbade for Herrer hver Dag Kl. 6—10 og 2—9, om Søndagen fra 6 M.—4 Eft., for Damer om Hverdagen fra Kl. 11—1. Et enkelt Bad 1 Mk., 12 Bade 9 Mk. Theatret paa Sortebrødretov Nr. 1, opført 1794, eies af Byen og bestyres af en Direktion, der udleier det til reisende Selskaber. Offentlige Forlystelser i Pantheon, Vestergade 85 og Vindegade 39—41: Theater, Cirkus og Have. Det nordiske Museum paa Slottet aabent Søndag 12—1.

Erindringsliste: „Læseforeningens“ Bibliothek aabent hver Dag 9—12 og 3—8, Søndag om Vinteren 9—10 og 3—5, om Sommeren 9—10. Stiftsbibliotheket i Gymnasiebygningen Ti. og F. 2—3. Kathedralskolens Bibliothek, Graabrødrestræde 6, Ti. og F. 12—1½. Karen Brahes Bibliothek, Frøkenklostret, Torvet Nr. 6, aabent Onsdag Middag. Militairbibliotheket paa Slottet aabent M., O., To. og L. 12—1. Amtstuen paa Slottet aaben 9—1 og 4—6. Bispekontoret i Bispegården

aabent 10—1. Borgmesterkontoret paa Raadhuset aabent 9—12 og 3—7. Diskontobanken paa det store Torv aaben 10—1 $\frac{1}{2}$. See iøvrigt „Veiviser for samtlige Fyens Kjøbstæder og Adressebog“.

Odense er en af de ældste Byer i Norden, saa gammel, at dens Oprindelse endog tilskrives Odin selv; første Gang i den historiske Tid nævnes den for henved nihundrede Aar siden, og efter den Tid forekommer dens Navn ofte i Danmarks Historie sammen med vigtige Begivenheder; det er saaledes i Odense, at den første danske Bog, Knud den Helliges Historie, skrives 1109, og at den første Bog i Norden trykkes 1482; 1523 og de fire følgende Aar holdes her de vigtige Reformationsherredage, paa hvilke den lutherske Lære fik Adgang til Danmark, 1537 udnævnes her den første evangeliske Biskop, Jørgen Sadolin, og 1539 udstedes her den nye Universitetsfundats og Kirkcordonnants. Men hvad der fremfor-Alt bidrog til at hævde Odenses Anseelse i Middelalderen, var dens Ærværdighed som Knud den Helliges By; det var den 10. Juli 1086, at denne Konge blev dræbt i den af ham selv opbyggede Albanikirke, hvor han laae knælende i Bøn foran Alteret, medens hans Broder Benedict og hans Mænd forsvarede ham mod de indtrængende Oprørere. I Aaret 1100 blev han af Paven kanoniseret som den første danske Martyr og Helgen, og Aaret derpaa med stor Høitidelighed skriinlagt i den efter ham opkaldte Steenkirke, hvortil han selv havde lagt Grunden. Hyppige Valfarter baade fra Danmark og fremmede Lande til den berømte Helgens Grav, især paa hans Festedag i Juli, paa hvilken det stærkt besøgte Sct Knudsmarked afholdtes, bragte Odenses Befolkning og Rigdom til at voxte hurtig, medens der ved Oprettelsen af forskellige af de saakaldte „Gilder“, især St. Knuds Gilde, gaves et vigtigt Bidrag til Udviklingen af Kjøbstadvæsenet. Selv efterat Reformationen havde tilføiet Odenses katholske Anseelse et haardt Stød og meget reduceret saavel Antallet som Betydningen af dens sex Klostre og sex Kirker, fortælles der endnu om en saadan Rigdom hos dens Borgere som hos den bekendte Oluf Bager, der ved Frederik II's ene Besøg hos ham brændte Kaneel i Kakkellovnen og ved det næste lagde alle Kongens Gjældsfor skrivninger paa Ilden. Med Kraft og Dygtighed har Odense bestandig arbeidet fremad og var allerede for hundrede Aar siden den største By i Danmark næstefter Hovedstaden, en Plads, som den endnu hævder med et Indbyggerantal af henved 17,000, hvilket Tal er mere end halvanden Gang saa stort som ved Aarhundredets Begyndelse.

Den anseelige Stad er bygget paa et temmelig fladt Terrain paa begge Sider af Odense-Aa, Syd for Odense Fjord. Dens største Deel ligger Nord for Aaen, over hvilken to Broer, Frederiksbroen, den første Jernbro i Danmark, og Albanikir-

broen, den første af Jernpladebjælker konstruerede Bro i Danmark, føre, den ene til en lille Forstad, den anden til den mindre og nyere sydlige Deel, det smukke Albanikvarteer.

Blandt Byens mærkelige Bygninger maa først og fremmest nævnes **St. Knuds Kirke**, paabegyndt af Knud den Hellige med den Bestemmelse at opkaldes efter den engelske Helgen St. Alban, men fuldendt efter Kongens Død, indviet til ham og sat i Forbindelse med det berømte Benediktinerkloster som dets Klosterkirke. Den er bygget i Slutningen af det 11te Aarhundrede, samtidig med Domkirkerne i Roeskilde og Lund, men er i sin nuværende, fra den oprindelige Bygning noget afvigende, Skikkelse to Aarhundreder yngre; navnlig viser Taarnet tydelige Spor af at være en senere Tilbygning. Kirkens aflange, af røde Muursteen opførte Fiirkant med de tre Udbygninger: Vaabehuset, hvor Hovedindgangen er, det Valkendorfske Kapel og Konsistoriet, ligger temmelig frit paa en ophøiet Plads.

St. Knuds Kirke.

Bygningens Indre med de to Sideskibe langs det høje Midterskib, saa høit, at der i det er Plads til en Række Vinduer ovenover Sideskibenes Tag, med de stærke Hvelvinger hvilende paa to Rader Piller afgiver, til Trods for enkelte moderne Tilsetninger, et ædelt og skjønt Exempel paa den rene Spidsbuestil. Blandt Kirkens mange Begravelser har Kong Knuds og hans Broder Benedicts ærværdige Levninger størst historisk Interesse; Kongens kostbare Helgenkriin, der i den katholske Tid henstod paa Alteret som en Gjenstand for de Troendes Tilbedelse, blev senere indmuret i den østlige Gavlmuur, hvor man ved en Undersøgelse i 1696 fandt det berøvet sine Prydelser og Benene slængte mellem hverandre i Vorden. I Aaret 1833 hentes Kisterne til deres nuværende Plads i Ebbe Munks Begravelseskapel for Enden af den nordlige Sidegang. Af andre kongelige Personer skal ogsaa Erik Lam være begravet i St. Knuds Kirke efterat være død som Munk i Klosteret. I fire Egekister hvile Ligene af Kong Hans, Dronning Christine, Kong Christian II og hans Broder Prinds Frands; over deres Gravhvelving er indsat det store, af rødbrune Steen forarbejdede Monument over Kong Hans og hans Dronning. I det Valkendorffske Kapel staae Ligene af Kirstine Munk og hendes Datter med Christian IV Sophie Elisabeth. I det pragtfulde Ahlefeldtske Kapel for Enden af den sydlige Sidegang er det kostbare Monument (af Thomas Quilinus) over Generallieutenant Hans Ahlefeldt til Glorup, bekendt fra Kjøbenhavns Belæiring, tilligemed hans to Hustruer og en Søn.

St. Knuds Kirke er udvendig 100 Al. lang, 40 Al. bred, indvendig 93 Al. l., 33 Al. br. Den forevises af Graveren, som boer tæt ved Kirken i St. Knuds Kirkestræde 17.

Vor Frue Kirke ansees for at være Byens ældste Kirke, men er i sin nuværende Skikkelse kun firehundred Aar gammel. Mærkeligst er denne Kirke ved sin berømte, ualmindelig store og rigt forgyldte Altertavle*, forfærdiget i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede af den store Mester Claus Berg, der i denne Anledning blev kaldet fra Lübeck til Odense af Dronning Christine; hun forærede Altertavlen til Graabrøderkirke, og ved dennes Nedbrydelse købte Fruekirke dette mærkværdige kunstneriske Mindesmærke for — 215 Rdl. 1 Mk. 4 Sk. Altertavlen staaer paa en Sandsteen, 5 Al. l. og 3 Al. br., og bestaaer af Fod, Midtertavle og to Fløie; den er omtrent 8 Al. høj og 5 Al. br. og indeholder omtrent 300 udskaarne Figurer, der ere fordeelte paa følgende Maade:

Hovedtavlen, omgivet af en Kamme af sammensnoede Grene, viser Forsonerne korsfæstet paa et Træ, hvis udskydende Grene mødes med Grene fra Rammens Lovværk og søndre Tavls Figurer i fire Hovedrækker. Øverst paa den mellemste Green tilv. Mændene fra det gl. Test.: Johannes Døberen nærmest Korset, Moses med Lovens Tavler, Abraham, David, Noah, Profeter og hellige Mænd. Tilh. for Korset Apostlene Andreas, Peter og Paulus skydende sig henimod det. Johannes med Kalken, Jacob som Pilgrim, Thomas med Landsen, Jacob Alfæi Søn med Valkestokken, tre samtalende Apostle i en Gruppe, en fjerde vender sig imod Matthæus, der ledsages af Lucas-Oxen og Markus-Løven, antydende Evangelisterne. Engle afslutte Rækkerne til begge Sider. Paa den nederste Green tilv. ere Martyrerne samlede, nærmest ved den Korsfæstedes Fødder Frants af Assisi, ved Siden af ham Pave Clemens, Albanus med sit afhuggede Hoved i sine Hænder, Mauritius, to Helgener i verdslig Dragt og Qvirinus med Møllestenen, lyttende til en Erkeengel, der knælende peger op mod Korset. Tilh. sees Kirkens Lærere og Beskyttere: nærmest Christi Fødder Hieronymus i Cardinalsdragt og Gregor den Første i Pavedragt, Ludvig den 9de af Frankrig bærende Modellen til en Kirke, bag ham en Biskop, drejende sit Hoved om mod Bernhard af Clairvaux, bag denne Bernhardinus fra Siena og tre Helgene, blandt hvilke den yderste opmærksomt lytter til Engelens Fortælling. Rummet under Træet fremstiller Mariæ Forherligelse som Christi Moder. Himmel-

dronningen viser sig i Skyerne, omgivet af Helgeninder, Engle og Erkeengle; i Midten staaer Anna, Marias Moder, med Christusbarnet, ved hendes venstre Side den kronede Helgeninde Elisabeth fra Thyringen; tilv. for Maria hellig Jomfru i tvende Rader, blandt hvilke i første Række kjendes Catharine med Sværdet, Barbara med Kalken, Ursula med Pilen og mellem disse to den nonneklædte Clara. Tilh. sees Maria Magdalena med Salvekrukken og Christine; de to Mænd i Baggrunden ere Joachim og Joseph, Annas og Marias Huusbonder. Rummet for oven er benyttet til Fremstillingen af Mariæ Forherligelse som Christi Brud. Over den Korsfæstedes Hoved bærer en Flok Smaaengle Skjærme, hvorpaa Jomfruen knæler mellem Faderen og Sønnen, der sidde paa en Throne med den korsbelte Klode til Fodskammel og løfte Kronen over hendes Hoved. Engle ledsage Handlingen med Sang og Stregeleg og fremvise triumferende Lidelseshistoriens Tegn. Denne Hovedtavlen Symbolik suppleres af Fløienes historiske Fremstillinger i sexten Reliefer, som, naar man begynder i øverste Række af høire Fløi og gaar træsover Hovedtavlen til øverste Række af venstre Fløi og saaledes fremdeles tager hver Rækkes fire Billeder efter hinanden, forestille: (1. Række) Nadveren; Jesus i Gethsemane; Paagribelsen i Urtegaarden; Jesus hos Caiphas; (2. Række): Jesu Overgivelse til Vagtens Mishandling; hans Hudstrygning; hans Tornekroning; hans Udstilling for Folket; (3. Række): Christi Bortførelse fra Pilatus; hans Gang til Golgatha, hvor Veronica holder Linklædet; Korsfæstelsen, hvor Christus nages til det liggende Kors, inden det reises op; Klagen ved det nedtagne Liig; (4. Række): Frelseren i Underverdenen med Johannes Døberen ved sin Side og den befriede Adam og Eva bagved; Opstandelsen; Himmelfarten; Apostlenes Forsamling paa Pintsedag. Fodstykket viser tilh. for Christus Altertavlen Giverinde Dronning Christine, derpaa hendes Svigerdatter Dronning Elisabeth, yderst hendes Datter Elisabeth af Brandenburg; tilv. knæler Kong Hans ligeoverfor sin Hustru, bagved ham deres ældste Søn Christian den Anden, derpaa deres yngste Søn Frants og tilsidst Christian den Andens Førstefødte Johannes.

De malede Billeder, der søg saaes paa Fløiene, naar de vare lukkede, ere tabte, og mange mindre Beskadigelser have berøvet det udskaarne Arbeide Noget af dets Virkning, ligesom en senere raa Opmaling har forvansket den oprindelige Skjønhed; men trods dette er dog Claus Bergs Altertavle et af de mærkeligste og bedst bevarede Exempler paa den katolske Tids fromme Kunst og det betydeligste Kunstværk blandt de Altertavler fra Middelalderen, der endnu findes i danske Kirker. Frue Kirke forevises af Graveren, som boer i Frue Kirkestræde 9.

Ved Fruekirke ligger den gamle Provstegaard, der nu benyttes til Kaserne og Tøihuus

St. Hanskirke er den mindst mærkelige af Odenses tre — eller, naar Graabrødrehospitalets Kirke ved Graabrødrehospitalet medregnes, fire — Kirker. Dens tidligere Afbenyttelse som Klosterkirke for Johanniterne har efterladt sig et Vidnesbyrd over Indgangen til den nordre Sidebygning, hvor Ordensens Symbol, et i Enderne tvekløftet Kors, er anbragt; paa den østlige Gavl sees en rund Steen med en deri indhugget, hjulformet Figur, og en ottekantet mørkegrøn Steen uden Tegning eller Inskription, samt tæt ved Siden af den en lille Steen med en kvindelig Figur. Over en af Indgangene paa den nordre Side sees Gyldenstjernernes Vaaben. Kirken er i Korsform med een Række Hvælvninger; Prædikestolen er af udskaaet Arbeide; Altertavlen (Disciplene i Emaus) har paa Siderne Træfigurer af Moses og Aron. I Kapellet opbevares

som en Mærkelighed den ovenfor omtalte Oluf Baggers Minde-tavle, hvorpaa han er afbildet med Hustru og tolv Børn. Graveren, som foreviser Kirken, boer Nørregade 42.

St. Hanskirke staaer i Forbindelse med **Slottet**, Nørregade 38, det tidligere St. Hans Kloster. Slottet bestaaer af fire i Kvadrat sammenbyggede, toetages Fløie og en Tilbygning med over 100 Værelser. Det har i sin Tid været beboet af de kongelige Lehnsmænd og stundom været Kongeresidents, ligesom Frederik VII som Kronprinds i længere Tid residerede her; i 1858 og 1865 holdtes her store Industriudstillinger. I **•Rosen•** findes det nordiske Museum (see Erindringsliste). Den hedenske Tid er her repræsenteret ved Fund fra Steen-, Bronze- og Jernalderen, deriblandt samlede Mark-, Mose- og Gravfund, af hvilke især Vimosefundet er mærkværdigt ved sin Fuldstændighed. Fra den yngre Middelalder Hayes enkelte Stykker. Samlingen indeholder omtrent 2000 Numere, hovedsagelig fra Steenalderen. Katalog 8 Sk. Den smukke Slotshave eller **•Kongenshave•** med prægtige Kastanie- og Lindealleer staaer aaben for Besøgende og er en yndet Spadsereplads.

Kathedralskolen (Lillegraabrødrestræde 6) er en ny og anseelig toetages Bygning, opført i 1846 efter Tegning af Bygningsdirekteur Koch. Skolen eier et Bibliothek paa henved 11,000 Bind (see Erindringsliste).

Graabrødre Hospital, Graabrødre Torv 1, stiftedes af Christian III, som 1539 skjænkede Graabrødre Kloster i Odense til **•et menigt Hospital og Sygehuus i Fyen for der at indlægges fattige, syge og gamle skrøbelige Mennesker•**. Denne rigt doterede Stiftelse, hvormed i Tidens Løb flere mindre Stiftelser ere blevne forenede, optager nu c. 75 Lemmer, og med den er desuden forbundet en Daareanstalt. Ved en nær forestaaende Ombygning vil den blive indrettet til at optage 120 Personer (i **•Klosteret•** 24 Kvinder, i det egl. Hospital 60 Kvinder og 20 Mænd, i **•Doktors Boder•** 16 Lemmer). Til Stiftelsen hører Præstegaard og Degnebolig. Af andre milde Stiftelser mærkes de eilskovske Boliger (Munkemølleg., 6 uformuende Kvinder), Huus's og Hustrues Boliger (Horsetorvet, 8 fattige Enker), Stiftelsen af 18. September (opr. 1841 for gamle Haandværksmestre og deres Enker), Frederik den Syvendes Stiftelse o. fl.

Lahns Stiftelse er en stor Gaard i Nedergade 36, hvor 40 Dreng og 70 Piger faae Underviisning, Klæder og tildeels Kostpenge. Den har Navn efter Handskemager Lahn, der kom til Odense fra Hamborg som en fattig Dreng og ved sin Død som en af Byens rigeste Borgere efter en udstrakt Handskehandel, især paa Tyrkiet, testamenterede hele sin Formue til velgjørende Øiemed.

Fyens Stifts theoretiske Landvæsens-Institut har sit Lokale i Gymnasiet; det er stiftet af det patriotiske Selskab og meddeler

unge Landmænd i to Vinterkursus en populair Veiledning til at drive rationelt Agerbrug

Fyens Stiftsbibliothek i den forhenværende Gymnasiebygning er grundlagt for et halvt Aarhundrede siden og er nu i Besiddelse af 25 -- 26,000 Bind (see Erindringsliste).

Odense adelige Frøkenkloster er i den forhenværende, af den bekjendte Biskop Jens Beldenak opførte katholske Bisperesidents, Store Torv 6; en Priorinde og 9 Konventualinder have her frit Ophold. Det er stiftet af Karen Brahe, der selv bestyrede det, medens hun levede, og efter sin Død skjænkede sit rigeholdige, af Anna Gjøre grundlagte Bibliothek* (see Erindringsliste) til Klosteret. Foruden ved sin Samling af ældre danske Bøger er Bibliotheket især mærkeligt ved sin Manuskriptsamling, navnlig af theologiske Skrifter, men ogsaa indeholdende værdifulde Bidrag til Tidens Historie. Et Portrait af Anna Gjøre opbevares paa Bibliotheket.

Komediehuset, Sortebrødretorv 1, maa nævnes, fordi det, opført 1799, er det første udenfor Hovedstaden byggede danske Skuespilhuus.

Raadhuset (Hjørnet af Vestergade og Flakhaven) har en meget stor Solennitetssal, der kan rumme 700 Mennesker. I Sidebygningen ud mod Flakhaven er Hovedvagten.

Det gamle **Tugthuus**, bekjendt fra H. C. Andersens Roman „O. T.“, ligger i Klaregade 36. — Bispegaarden ligeoverfor Tugthuset, forhen St. Clarakloster, blev totalt ombygget ved forrige Aarhundredes Begyndelse.

I Nærheden af Jernbanen ligger Byens store, i 1847 opførte Fattiggaard, en stor flirlænget Bygning.

Hempels Taarn (opført af afdøde Kancelliraad S. Hempel 1819 af Steen fra den nedbrudte Graabrødrekirke, hvorfor det egentlig hedder „Graabrødelille“) er paa Stiftsbogtrykkeriets Bygning, Vestergade 25. Det var oprindelig bestemt til astronomisk Brug, nu benyttes det kun til Signaltaarn for Foreningen i „Fruens Bøge“ (s. n.). Herfra er smuk Udsigt* over Byen. Adgang staaer aaben, naar man henvender sig til Stiftsbogtrykkeriets Eier.

I det nye og smukke **Albanikvarteer** er der flere iøjnefaldende Bygninger, blandt dem især det i italiensk Stil 1861 opførte Thinghuus med Cellefængsel, Albanigade 20; en 12 Fod høj Ringmuur omslutter ni Spadseregarde, der løbe straaelformig sammen med Observationsgangen. Sygehuset, Albanigade 23, ligger ligeoverfor med sine udstrakte Bygninger, og ved Siden af det sees Frederik den Syvendes Stiftelse, oprettet 1863, for gamle trængende Haandværkere og deres Enker. Ogsaa Dampkjøkkenet og den anseelige Frimurerloge (oprettet 1773, Bygningen opført 1869) maa nævnes blandt de fremragende Bygninger, saavel som Albanibryggeriet, der, opført i en smagfuld Rundbuestil af røde

Steen, tiltrækker sig Opmærksomhed ved sit Ydre, en Opmærksomhed, det i og for sig kan gjøre Fordring paa som et af Byens største og for sit Produkt vidt bekendte industrielle Anlæg, grundet paa de mest anerkjendte nye Principer.

Et andet stort industrielt Etablissement i en anden Kant af Byen er Allerups Jernstøberi paa *•Heden•*, hvorfra mange storartede Arbeider ere udgaaede, blandt andre Frederiksbroen og Albanibroen. Af andre betydelige Industrietablissementer kan fremhæves Blumensaadts Fabrik for Lys, Sæbe, Parfumer, Farvevarer o. fl. T. (Nedergade 25), Fyens Stiftsbogtrykkeri (Vestergade 25), Jernstøberiet *•Phønix•* (Hj. af Ramshoved og Østergade), Tapetfabriken, Overgade 7, den første i Danmark udenfor Kjøbenhavn, Lotzes kemiske Fabrik i Løveapotheket med en udbredt Droguerihandel, Hagen & Sivertsens Steentrykkeri og betydelige Papirsæskefabrik (Nedergade 21). Gasværket i St. Jørgens Forstad 19, anlagt 1853, var det første i Danmark. Vandværket, anlagt 1853, giver c. 10,000 Tdr. Vand i Døgnet, hvilket Kvantum nu agtes udvidet til 18,000 Tdr., hvortil der vil fordres 32,000 Rdl. Tilskud til den oprindelige Anlægskapital c. 65,000 Rdl.; det ligger paa Veien fra Kirkegaarden til Middelfart-Landevei. En egen Industriforening, Flakhaven 12, søger ved Foredrag og Udstillinger at ophjælpe Haandværk og Industri.

Det anseeligste af Odenses Monumenter er Frederik den Syvendes kolossale Standbillede* paa Flakhaven. Statuen, forestillende Kongen i det Øieblik, han giver Grundloven, er modelleret af Bissen og blev afsløret paa Grundlovsdagen 1868. Paa Sokkelen findes, foruden Angivelse af Kongens Fødsels-, Thronbestigelses- og Dødsdag, følgende Strofer af C. Ploug:

„Frihedsbrevet, han os gav,
Stande skal ved Magt,
Thi ei bedre Væрге
I Folkehaand blev lagt.“

og

„Der kom ingen Sorg, som Folk og Drot
Jo hjalp hinanden at slette,
Der var ei Byrde, de bar den godt
Ved Skuldre sammen at sætte.

Der var ingen Glæde, stærk og fuld,
Som Folket tilsammen klynged,
Den speiled sig jo i Kronens Guld
Og Roser om Spiret slynged.

Der var ingen Tanke, høi og klar,
Af Folkehjertet opstegen,
Den fandt jo i Kongens Hjerte Svar
Og knæsat blev som hans egen.“

I Nærheden af denne Støtte, indenfor Gitteret om St. Knuds Kirke, er et Monument over Kammerherre Benzon og

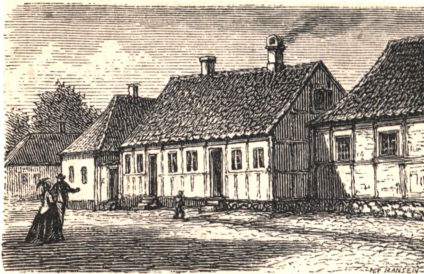
Hustru, hvis Velgjørenhed Odense skylder Meget; Basreliefferne i Marmor paa For- og Bagsiden forestille Adskillelse og Gjensyn.

Bissens Statue af Frederik VII.

Paa Assistentskirkegaard findes to Mindestøtter over Krigere, døde paa Odense Lasareth 1848—50 og 1864.

Som et Slags Monument kan ogsaa betragtes Eventyrdigtøren H. C. Andersens Barndomshjem, Vesterbro 1, hvor han kom til Verden 2. April 1805; han er Æresborger i Odense.

H. C. Andersens Barndomshjem.

Et Kvartalsskrift over fyensk Historie og Topografi udgives af det 1815 oprettede »Fyens Stifts literaire Selskab«, der ogsaa holder jevnlig Møder med videnskabelige Oplæsninger. »Fyens Stifts patriotiske Selskab«, oprettet 1810, virker ligeledes for hele Stiftet, mest i landøkonomisk Retning, men har sit Centrum i Odense. En stor Bøndehøiskole, stiftet af en af Folkehøiskolesagens Grundlæggere, Cold, ligger paa Dalum-Mark (s. n.).

Af mere Interesse for Reisende kan det være at erfare, at de kunne indføres af et Medlem i »Klubben«, i hvis Lokaler (Overgade) der findes Aviser og en Restauration, samt i Borgerforeningen (Billes Hotel), hvor der er Læse-, Spille- og Dandselokaler og Salon i Haven. Ligeledes have Reisende Adgang til Læseforeningen (Store Torv 1, see Erindringsliste), hvor de vigtigste Bøger og Blade ere fremlagte, og hvor der er en smuk lille Have, der gaaer ned til Aaen. Den er en yndet Promenadeplads for Medlemmerne, til hvis Disposition Baade ligge fortoiede, og især om Lørdag Eftermiddag, da der musiceres i Haven, er der meget livligt med Spadserende og Folk, der roe frem og tilbage paa Aaen for at høre paa Musikken.

Meget anbefales en saadan Rotour paa Aaen* (Baade 12 Sk. Timen hos Blegmand Carstens i Frederiksgade og hos Værts-huusholder Eriksen i Møllebrogade 21, Kj.). Den af H. C. Andersen saa ofte omtalte Aa (med »Aamanden« og »Klokke-dybet«) udspringer fra to Kilder ved Kværndrup, fire Mile Syd for Odense, men dens Løb er saa bugtet, at den naaer en Længde af otte Mile, inden den lidt nederfor Skibhusene udmunder i Odense Kanal, der er det første Kanal anlæg i Danmark. Under de to Broer og forbi Nonnebakke med den

smukke Bygning i italiensk Pavillonstil gaar Aaen i maleriske Krumninger mellem en yppig Vegetation af Aaknappe, Rør og Duunhammer og forbi smukke Haver, hørende til Husene langs Aaen.

En særdeles smuk **Promenade** langs Aaen faaer man ved at følge den af Odenses Forskjønnelseskomitee anlagte, saakaldte Filsofgang, der begynder ved Munkemølle, som allerede nævnes for en 7—800 Aar siden; efter paa en Strækning at have fulgt Aaen dreier den om ad Aagade og skjærer »Heden« (Exerceer- og Markedsplads), gaar langs Kirkegaarden, forbi Vandværket (smuk Udsigt fra det 60 F. høje Taarn) og Odense Dampmølle (Kornmølle og Fabrik for kunstig Gjødning), dreier tilhøre ind ad Byen til og følger Jernbanen til Stationen. Derfra gaar en ny Promenade ud til Aalykkegaarden og gennem dens Skove ud til Kanalveien. Her er Indgangen til Næsbyhovedskov, tidligere adskilt fra Aalykkeskov ved den nu udtørrede Næsbyhovedsø. I Skoven er Skydebane, hvor et Skydeselskab holder Møde, og i Pavillonon, som Selskabet eier, Baller. Beværtning hos Hansen, i »Rørene«.

Paa den anden Side af Kanalen ligger en Række Smaaskove, »Tolderlund; længere m. Ø. ad Fiskerleiet »Skibhusene« til ligge endvidere de til Gaardene Marienlund og Hedvigslund hørende Skove, og ad denne Vei passerer man et større Antal Landsteder og Haver anlagte i ældre Tid.

Den mest yndede Udflugt for Odenses Beboere er dog til **Fruens Bøge** eller Bøgeskoven (Seiltour ad Aaen eller Kjøretour med Kapervogne, fleersædede, aabne Vogne, der om Søndagen holde paa Flakhaven og ved Billes Hotel). Skoven hører til Christiansdal, hvis Eier ved et thinglæst Dokument har indrømmet »Foreningen i Fruens Bøge« Adgang til den for bestandig; denne Hovedgaard, det tidligere just ikke for Beboernes strenge Sæder bekjendte Nonnekloster Dalumkloster, har med sin store Have en meget smuk Beliggenhed lige ved Dalum Kirke, Fyens største Landsbykirke med et meget stort Chor og et fortræffeligt Orgel. Den i sin Slags vist enestaaende Præstegaardshave, »Præstens Vænge«, er anlagt paa et romantisk Bakketerrain langs Aaen; paa den anden Side Gaarden med Klæde- og Stampemøllen findes et andet smukt Parti, »Møllerens Anlæg«. Endeel af den prægtige Bøgeskov er indhegnet til udelukkende Afbenyttelse for »Foreningen i Fruens Bøge«, hvor Fremmede kunne indføres af et Medlem; her er Restaurationspavillon, Dandseplads og Orkestertribune, og her afholdes hver Søndag Koncert og Dands (Flag heises paa »Hempels Taarn« i Odense som Underretning herom) Faa Skridt fra »Fruens Bøge« naaer man over en Bro til Hunderup Skov, hvor Almuen morer sig om Søndagen med Dands, forsaavidt den ikke foretrækker Dandsepladsen »Sorgenfri« i »Fruens Bøge«.

Af længere **Udflugter** maa nævnes den til **Munkebo-Bakker** og **Kjerteminde Klint** (see nedenfor), men især **Touren til Langensø**. Fra Odense tager man ad **Rugaardsveien** forbi **Aalykkegaarden**, **Tarupgaard** og **Slukefter Kro** til den yndig beliggende **Herregaard Langensø**, hvis røde Mure malerisk speile sig i den skovomkrandsede Sø med Svanerne. Lige ved Kroen er en smuk Udsigt over til Gaarden, og herfra begynder en malerisk Vandring gennem Skoven, forbi Skovriderens Gaard langs Skrænterne ved Søen, omkring denne til Gaarden, gennem Haven og tilbage til Udgangspunktet. Overalt er der ved Udhugninger sørget for at tilveiebringe pittoreske Udsigter, og en Overflødighed af bekvemme Bænke giver Leilighed til en magelig Nydelse. Ved Kroen er en Dandsepavillon og Borde, hvor der kan faaes Vand paa Maskine, Øl o. desl.

Odense - Middelfart.

(6½ Mil.)

Omtrent en halv Mil fra førstnævnte By ligger til Venstre for Jernbanen den store, taarnede **Sanderum kirke** med en mærkelig Altertavle af den samme Mester, der har forfærdiget den i Frue Kirke i Odense, og ligesom denne skjænket af Dronning Christine; i et Huus i denne By er Sprogmanden og Historikeren **N. M. Petersen** født. Tilvenstre for

Holmstrup (Holdeplads) ligger Landsbyen **Brendekilde**, bekjendt som **Rasmus Rasks Fødeby**. Den Egn, hvor igjennem Banen er lagt, bliver herfra mere og mere skovrig, og den følgende Station

Tommerup (Restauration ligeoverfor Stationsbygningen) ligger i et skovklædt Bakketerrain med **Tommerup Mølle** i Nærheden. Fra

Skalbjerg og

Breed Stationer er Veien omtrent lige lang til den i høi Grad anbefalelsesværdige Udflugt til **Vissenbjerg**. Fra den store og sjældent smukke **Provstehave**, hvor **Besøgende** modtages med **Velvillie**, gaaer man umiddelbart over i Skoven med den vilde, af et Aaløb gennemfurede **Skrænt** **„Afgrunden“**, hvor talrige **Bænke** henlede **Opmærksomheden** paa de eien-dommeligste **Punkter**. Et Stykke længere borte ligger **„Røver-skoven“**, hvor igjennem **Landeveien** gaaer, og som har faaet **Navn** af de berygtede **Røverbander**, som siges at have havt **Tilhold** her i ældre Tid. **Provstegaarden** saavelsom den ved sin **Længde** og **Bredde** ikke mindre end ved sit store **Taarn** **anseelige Kirke** ligge meget høit, og man har fra **Banken** ved **Provstegaarden** en vidtstrakt Udsigt over **Jernbaneterrainet** og

Beltet til Jylland og Slesvig. Bavneshøi, Fyens høieste Punkt (408 F.), ligger ikke langt herfra.

Aarup (Station) giver den Reisende Billedet af den Maade, hvorpaa en By bliver til. Omkring den anseelige Stationsbygning er der allerede skudt betydelige Bygninger i Veiret, dels Vaaningshuse med Boliger og Butiker for Haandværkere og Handlende, dels store Pakhuse. Gjæstgiverstedet (godt) ligger lige ved Stationen (Værelse 3 à 4 Mk.). I den smukke Skovegn kan gøres en lønnende Udflugt til Skydebjerg Mølle, til hvilket Sted et Sagn henlægger Palnatokes Bedrift, da han skjød Æblet af sin Søns Hoved, langs Mølleaaen til Møllerknappe; man passerer paa denne Tour et smalt, skovbevoxet Dalstrøg og har en smuk Udsigt fra en af Skovskrænterne. En anden Tour gaar ad Bogenseveien til Erholm (see nedenfor). Fra Aarup er Postforbindelse med Assens og Bogense 2 G. dgl.

Over Stationerne

Gjelsted og

Elby (med Gjæstgiveri lige ved Stationsbygningerne) naaer man til

Nørre-Aaby (Station), hvorfra man kan regne de fyenske Alpers Begyndelse, strækkende sig nedad mod Faaborg. Herfra er der omtrent en Miil til Bondebyen Gamborg, hvor Maleren Jens Juels Fødehuus, den tidligere beskedne Degnebolig, ligger ligeoverfor Kirken. Strax udenfor Præstegaarden ved Stranden ligger Gamborg-Ruin, en gammel Jordvold, hvis af Tidens Tand levnedede Muurværk Bønderne have bortkjørt og benyttet uden Agtelse for Mindet om den gamle Kongeborg, som 1357 blev beleiret af Holstenerne, men undsat af Valdemar Atterdag. Fra Banken har man en Udsigt over Scenen for den berømte Marsviinsjagt, der foregaaer i Tiden fra November til Februar af det gamle, privilegerede Marsviinsjægerlaug i Middelfart. Det er i Gamborgfjord, at Marsvinene drives ind og fanges, og Navnet paa den lille, nær Stranden liggende Ø, »Sviinø«, minder om denne Jagt. Den paa den modsatte Side af Fjorden fremspringende Halvø er Fønsskov (opkaldt efter Landsbyen Føns 3: Fyens Næs) med Hovedgaarden Sparretorn, hvis Skove sees. Udover Halvøen seer man over lille Belt til Slesvig, hvor Skamlingsbanken træder tydelig frem i klart Veir; til Høire gaar Blikket over Fænø og Hindsgavl til Jylland. Egnens Frugtbarhed er betegnet i den Talemaade: »Naar Gamborg ikke har Byg, da er Danmark syg«.

Den næste Station efter Nørre-Aaby er

Middelfart.

(Hestebane til Havnen.)

Behrendts Hotel ved Havnen. Have med Pavillon, hvorfra smuk Udsigt. Værelse 4 Mk. med Lys, Middag 4 Mk. 8 Sk. (ingen bestemt Table

d'høte-Tid), Aftensbord 40 Sk. Knudsens Hotel (Hotel Odin) Storegade; omtrent samme Priser. Kafé og Restauration hos C. Matzen, Østergade, og Vilh. Esberg, Storegade. Omnibusser holde ved Stationen ved Togenes Ankomst; 24 Sk. Personen med Reisegods. Posthuset, Storegade, ligefor Kirken. Telegrafstation paa Torvet. Jernbaneforbindelse 4 G. dgl. med Odense, Nyborg og Strib. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Assens, Faaborg, Svendborg, Bogense, Fredericia og Kolding. Politikammer, Storegade ligefor Knudsens Hotel, aabent 8—12 og 2—7. Raadhuset ved Siden af Posthuset, ligefor Kirken. Toldkammer ved Havnen, aabent hele Dagen. Apothek omtrent midt i Storegade. Bade, udmærkede kolde Sobade, fra Havnen ved Torvet, for Damer under Skoven lige ved Byen 1 Mk., Haandklæde 4 Sk. Paafaldende Mængde Meduser. Theater i Knudsens Hotel.

Middelfart (c. 2300 Indb.) er med Rette bekjendt for sin deilige Beliggenhed ved Lillebelt, der her kun er 1200 Al. bredt og derfor snarere minder om en Flod, der i en Halvbue bugter sig forbi Byen mellem de smukke, skovbevoxede Bredder paa den jydsk og fynske Kyst; allerede paa Knud den Helliges Tid omtales Middelfart Sund, ved hvilket den senere opvoxende By formodentlig dengang kun har været et ubetydeligt Fiskerleie. Middelfart omtales ofte i Danmarks Historie; allerede i Erik Menveds Tid spillede den en Rolle og har senere paa Grund af sin Beliggenhed gjentagne Gange havt Betydning i Krigshistorien; 1659 var den Samlingsstedet for de keiserlige, brandenborgske og polske Tropper, der i Forening med de Danske og Hollænderne slog Svenskerne ved Nyborg, og den 8. Mai 1848 blev den aabne By bombarderet af Preusserne til Gjengjæld for Steen Billes Beskydning af deres Batterier ved Fredericia samme Dag. Historiske Erindringer eier Middelfart endnu i det den Dag idag under de gamle Love og Vedtægter bestaaende Marsviinsjægerselskab (see ovenfor) og i den eienommelige Afgift (49 Sk. aarlig for at undgaae den odieuse Tremarksbøde), der under Navn af »Buggebod« maa svares af et Par af dens Grundeiere som en Levning af den Skat, det blev paalagt Byen at udrede til Straf for, at tre af dens Fiskere i Aaret 1359 overfaldt og dræbte Niels Bugge til Hald og to andre jydsk Adelsmænd, der vendte hjem fra Slagelse uden at have opnaaet Forlig med Kong Valdemar IV.

Den lille By, hvis ualmindelig gode Brolægning man strax lægger Mærke til, er ikke rig paa Seeværdigheder. Kirken, der i den katholske Tid var viet til Skibsfartens Helgen St. Nicolaus, og som har Byens Vaaben, et Skib, indmuret over Indgangen, er af et ret anseeligt Ydre og for en Deel en Levning af det gamle Kloster. Dens Indre er deelt i et Midtskib og to Sideskibe; det første er brolagt med gamle Ligstene; to af de mærkeligere ere reddede fra Tilintetgjørelse og indmurede, den ene, med en udhugget Fremstilling af Christi Opstandelse, tilvenstre for Alteret, den anden, forestillende Christi Seir over Djævelen, ved Indgangen. Tilhøre for Alteret er en aaben Begravelse. Prædikestolen er rigt udskaaen,

Udsigt over Lillebelt ved Middelfart.

Altteravien er malet af Eckersberg og Døbefonten, en knæ-
lende Engel i Marmor, modelleret af Bissen. Et Portraitt af
den afdøde, almindelig alholdte Præst A. Leth er ophængt i

Kirken; den forevises af Klokkeren, der boer i Borgerskolen (Storegade ved S. af Raadhuset).

Paa Kirkegaarden ved Kirken har Menigheden reist et Monument over den ovennævnte Præst Albert Leth, † 1850; paa Steenstøtten sees et Basrelief, forestillende en Due med et Olieblad. Paa den østlige, nu nedlagte Kirkegaard er opstillet en høi Sandstensstøtte som Monument over Krigere, faldne i 1848 - 50; desuden mindre Støtter over en svensk og tre danske Officerer. Paa den vestlige Kirkegaard er en sleben Granitsten med sort Marmorkors som Minde over de i 1864 Faldne.

Af betydeligere industrielle Etablissements har Middelfart et stort Jernstøberi (paa Østergade) og et Eddikebryggeri (i Søndergade). Tæt ved Byen paa Skrillingmark et Skibsbyggeri. Blandt merkantile Institutioner maa den betydelige Diskontobank nævnes.

Har Byen selv saaledes ikke store Mærkværdigheder at byde den Reisende, saa tilbyder Omegnen til Gjengjæld lønnende og afvejlende Udflugter. Den lille Tour ud til Staurbykrat, $\frac{1}{4}$ M. fra Byen, kan foretages til Lands eller til Søes; hos Skovfogden kan faaes Vand paa Maskine, Øl og desl. Udflugten til Stutterigaarden ved Baaringvig (omtr. 1 M.) gaaer forbi Cathrinebjergmølle, fra hvis Høi haves en af de videste Udsigter langt ind i Landet over nogle og tyve Kirker. Fra Stutterigaarden er en anden viid Udsigt over Kattegat, Bogense, Æbelø, Endelave, Barritskov osv. Hos »Jordbærmanden«^o kogt Vand o. desl. Ligeledes smuk Udsigt fra de skovbegrøede Skrænter ved Baaringvig. Egnen (Veilby Sogn) er mærkelig ved sin Tobaksavl. Vil man gjøre en Afstikker til Jylland, fristet ved Udsigten til Snoghøi og den smukke, i italiensk Stiil byggede Damgaard, kan en Baad leies i Havnen; skjøndt Snoghøi ligger lige Nord for Middelfart, er Strømmen i Beltet gjerne saa stærk, at man maa holde til en af Siderne og, hvis Strømmen er vestlig, maa styre et Stykke langs Kongebroskovens smukke Skrænter, hvor der endnu sees Spor af Løbegravene fra sidste Krig, og forbi Kongebrohavnen, det gamle Færgested til Snoghøi.

Den egenlige Udflugt fra Middelfart er dog til Hindsgavl"; vil man tage sig god Tid til at see sig om, hvad Touren nok fortjener, bør man dele Udflugten i to Afsnit, f. Ex. saaledes: **Første Udflugt** Forbi det nybyggede, smukke Enkesæde til Hindsgavl, Grimerhuus, i hvis Nærhed det Sted paavises, hvor Ridder Bugge myrdedes, og hvor siden den Tid en eiendommelig Plante, »Buggeblod«, har voxet i stor Mængde, dreier man ind gjennem Kongebroskoven med det malerisk kuperede Terrain og de mange Kløfter (saakaldede »Sibøtter«), hvor der er Spor af Skandseanlægene baade fra 1658 og fra 1848. Fra Kongebroen gaaer man langs Stranden med de høie Skrænter, dreier tilv. gjennem den betydelige

Granplantage paa Hindsgavlsodde (Spor af Batterianlæg, »Vas-næsbatteriet«), henimod den steile Gallesklint og op paa »den gamle Slotsbanke«, hvor endnu en Muurlevning minder om Erik Glippings gamle Kongeborg, der i Aaret 1287 blev afbrændt af Marsk Stig og de landflygtige Kongemordere, men opbyggedes igjen og senere blev Sædet for kongelige Lehnsmænd, af hvilke Corfütz Ulfelds Fader var en. I Svenskekrigen afbrændtes Slottet atter og flyttedes derefter et Stykke mod Sydost, hvor det nuværende Hindsgavl byggedes tildeels af det afbrændte Slots Steen. Fra Ruinen har man en prægtig Udsigt, der, i Retning fra Venstre til Høire, viser Fænø og Fænøkalv nærmest inde, Stenderup Skove i Slesvig mere i Baggrunden, Koldingfjord, Gudsøvig, den jyske Kyst (m. N. nede ved Stranden den Banke, hvor Hindsgavls Gjenbo, den gamle Høneborg, laae) og Dreiensodde. Fra den gamle Slotsbanke begiver man sig ind i Hindsgavls Have, gjennem Gaarden og forbi den anseelige røde Hovedbygning. Haven, der hele Dagen er tilgængelig for Besøgende, er ved sin Beliggenhed maaskee den skønneste i Danmark, ypperlig vedligeholdt og rig paa smukke Anlæg. Den Deel af Haven, der ligger ligeoverfor den gamle Slotsbanke, er en høj Skrænt med samme Udsigt som fra Banken; en nedgravet Kanon fra Svenskekrigen, vendende Munden opad, betegner det smukkeste Udsigtspunkt. »Sorgenfri« er Navnet paa en Hytte, hvor der til Minde om Christian VIII's Besøg er anbragt et Vers indvendig over Døren. »Abrahams Skjød« er en steensat Fordybning med Udsigt til Koldinghuus. Lidt længere mod Syd øines over Fænø Skamlingsbanke. Omtrent ved Udgangen af Haven Nedgang til en Kilde. Tæt herved, ved den saakaldte Hindsgavls Bro, ligger Hindsgavls Fiskerhuus (Vand paa Maskine) umiddelbart ved Fænøsunds Strand, herfra med Fiskerens Baade Overfart til Fænø (s. n.). **Anden Udflygt.** Fra Middelfart gjennem Adellershuus's (Godsforvalterbolig til Hindsgavl) Porthvælving og gjennem Skoven til det saakaldte »gule Led« (der NB. nu er hvidmalet), hvorfra man har en henrivende Udsigt i nordlig Retning til Jylland, mod Vest og Syd ind over Koldingfjord, Fænø, Stenderup Skove og Skamlingsbanke; herfra dreier man tilv. langs Skovkanten ned til Grøndal, hvorfra man ved at kalde over til Landingsbroen paa den modsatte Kyst kan faae en Baad til at hente sig over til Fænø. Denne frugtbare og skovrige Ø har mange høie Punkter med Udsigter udover Beltet til Brandsø, Gammel Aalegaard, Stenderuphage og Halkhoved saavel som ned imod Assens og Wedellsborghoved eller Iversnæs. Ved en, omtrent 1 M. lang, Tour omkring hele Øen frembyde de smukke Udsigtspunkter sig af sig selv; paa den vestlige Side opholde sig store Flokke af Heirer. Hos Skipperen, der besøger Overfarten, saavel som hos Skovfogden paa »Sommerlyst«, lidt høiere oppe, faaes kogt Vand o. dsl. Efter at være vendt tilbage til Grøndal følger man Fodstien

langs Stranden over den steile Skraaning; nedenfor Skrænten findes »Helligkilde«, hvortil der endnu foretages Udflugter St. Hans Aften. Uden at slaae ind paa nogen Vei vedbliver man at holde sig paa Fodstien langs Kysten, indtil man naaer Skovens Ende ved »Teglgaard«, et Sted, hvor der i sin Tid har været fundet Spor af et Teglværk; hos Skovfogden (køgt Vand o. dsl.) spørges om Veien til »den gamle Eg« med den mærkværdig mægtige Vedbend, der som en vældig Slange slynger sig op ad Stammen og heelt op i Kronen, der saaledes staaer grøn hele Vinteren; Træet er kjendeligt paa en derved anbragt Bænk. Man er nu nær ved Udgangspunktet Adellershuus.

Fra Middelfart til Strib

gaaer Banen ($\frac{1}{2}$ M.) langs Stranden og frembyder en smuk Udsigt til den jydsk Kyst. Fra

Strib (Endestation) skjules Udsigten til Snoghøi af den fremspringende Løngsodde. Baadfart (4 G. dgl.) til Fredericia. Havnen er ligeoverfor Stationsbygningen.

Odense—Nyborg—Kjerteminde.

Postveien gaaer over Jernbanest. Ullerslev (derfra $1\frac{1}{2}$ M. til Kjerteminde); lønnende for en Tourist kan det være at gjøre Touren mellem Nyborg og Kjerteminde ad Odense Landevei og omtrent 1 M. fra Nyborg slaae ind paa Kjerteminde Landevei; kort efter dreies t. H. ad den Vei, der fører gennem den velbyggede Landsby Skalkendrup; ved Godsforvalterens Gaard dreier en Marksti t. H. og fører over en Stente op til det høie Skalkenbjerg eller Skalbjerg*; her bydes Erstatning for Veiens tidligere Eensformighed i den storartede Udsigt over Strandskoven i Forgrunden henover Beltet til Sprogø og Sjælland, hvor Korsør sees tydelig i klart Veir; langt t. V. mod Nord en Bugt, der begrændses af Hindsholms udskydende Kyst og Rømsø; bagved en viid Udsigt over et frugtbart Landskab med rig Afvexling af Mark og Skov. Efter at være naaet tilbage til Landeveien kjører man videre ad denne, passerer Risingegaard t. V. og nærmer sig Strandskanten. Veien gaaer ned langs Stranden, føres paa en Bro over den Aa, der danner Skjellet mellem Svendborg og Odense Amter, og nærmer sig den prægtige Kjerteminde-Klint* (»Klinten«), i Byens umiddelbare Nærhed; høit oppe over det udstrakte Hav tilbyder den smukke Skrænt en mod Nord af Hindsholm og mod Syd af Risingehoved begrændset Udsigt, i hvilken i klart Veir endog Kallundborg Kirke udgjør et Punkt. Klinten

er bevoxet med smukt Krat, hvorigjennem Veie føre, og hvor der er anbragt Udsigtsbænke, ved hvilke Trapper føre ned til Strandbredden ad romantisk slyngede, bratte Veie. Ved Bondehuset kan faaes kogt Vand, Mælk o. dsl.

Foretrækker man den regulære Postvei over Ullerslev (2 G. dgl.), passeres Landsbyen Flødstrup, Rørbækgaard og i Nærheden af Kjerteminde Revninge Kirke, hvis Grevekrone paa Muren antyder, at den tilhører Grev Ahlefeldt til Langeland. Odense og Nyborg Landeveie støde sammen for Enden af den lange Bro, der fører over Fjorden ind i

Kjerteminde.

Tornøs Gjæstgivergaard ved Havnen, smukt beliggende; Værelse 3 Mk. Kgl. privil. Gjæstgivergaard (Langgade 18); Værelse 56 Sk. Posthuset ved Havnen, for Enden af Broen, aabent 8—1 og 2—7. Telegrafstation, Hj. af Langgade og Vestergade i Sparekassens Gaard. Befordringer faaes hos Gjæstgiver Rasmussen, Langgade 18. Postforbindelse 2 G. dgl. over Ullerslev med Byerne ved den fyenske Bane. Både (Sø-) ved Broens søndre Ende; Badehusene ere udleiede til bestemte Tider og kunne kun i Mellemtimerne benyttes af tilfældige Besøgende; 1 Mk. Personen.

Kjerteminde har Navn efter Kjertingefjorden, der her skjærer sig ind i Landet og adskiller Halvøen Hindsholm, lidt Syd for hvilken Byen ligger ved Store Belt, fra det øvrige Fyen. En lang Bro fører, med Fjorden t. V. og Havnen t. H., ind til Byen, der nu kun er en ubetydelig Kjøbstad, men i tidligere Tider havde en vis Anseelse, inden den i 1659 blev næsten ødelagt i Svenskekrigen, og navnlig inden 1680, da man fandt det dybe Seilløb gennem Odense Fjord til dennes Havn Stige, hvorved Kjerteminde tabte sin Betydning som Losse- og Ladeplads for Odense. Forøvrigt er Byen i Færd med at hæve sig efter sin Tilbagegang og har nu c. 2300 Indb.

Af Bygninger, som maae fremhæves, er først at nævne Kirken, indviet 1476 og helliget St. Laurentius; dens Ydre er, trods dens Størrelse, ikke meget anseeligt, og navnlig skjæmmes det af et grimt, tyndt Taarn; den østre Gavl bærer et lille Spiir. Kirkens Indre gjør derimod et smukt Indtryk ved sine tre hvælvede Skibe, som sondres fra hverandre ved smaa murede Piller. For Enden af Midtskibet findes den lidt uheldige Altertavle med et Billede af Nadveren, Christi Korsfæstelse foroven og fire hvide Evangelistfigurer. Prædikestolen t. H. er smukt udskaaren. Adskillige gamle Epitafier og Ligstene findes i Kirken, og ved Chorets søndre Side er Geheimeraad Peder Juels Begravelse, hvor han og hans Hustru hvile i to Steenkister. Paa Væggene hænge et Par — paafaldende smaa — Støvler og nogle Vaaben, som efter Sagnet have tilhørt en Soldat, der i Svenskekrigen forsvarede sig mod ti Svenskere, af hvilke han dræbte de ni, hvorefter den tiende fældede ham.

Her opbevares endvidere to eiendommelige, med Vers be-malede Ligbaarer, der, omgivne af Dannebrogslag, bæres af Skipperlauget paa Skuldrene, naar den Sømand skal føres til Graven. Kirken er opvarmet. Man faaer den at see ved at henvende sig til Kirkeværgen. Paa Kirkegaarden findes en Runesteen, som for nogle Aar siden fandtes i Grunden af et Huus i Kjerteminde.

Den nye Frimenighedskirke, **Emauskirken**, opført 1868, ligger bag Gjæstgivergaarden paa Langedgade. Den er bygget i Korsform, med takkede Gavle og Taarn. Dens Indre er simpelt og prunkløst; den har intet Orgel og ingen Altertavle, men Thorvaldsens Christus staaer paa Alteret. T. H. for Alteret er den smukke Prædikestol, t. V. en Jernkakkellovn; midt i Gangen staaer Døbefonten, og under Loftet hænger et Skib. Præsteboligen ligger bag ved Kirken, som kan tages i Øiesyn, naar man henvender sig til Kjøbmand Nielsen paa Langedgade.

Et Par gamle Huse i samme Gade bære Aarstallene 1630 og 1638 og ere altsaa blevne staaende under Beskydningen 1659. Gaarden i Langedgade nærmest Posthuset er Digteren Fr. Paludan-Müllers Fødested. — Byen har en Navigationsskole.

Byens mest besøgte **Promenade** er ud til »Anlæget», for Enden af den Vei, der i samme Retning som Broen løber midt mellem Nyborg- og Odense-Landevei. Her er en Beplantning med Pavillon, Talerstol osv., hvor Grundlovsfesterne og andre lignende Festligheder afholdes. »Anlæget» tilhører Byen, men Pavillonen — hvor der er Dands hver anden Søndag — er bygget af et sluttet Selskab, »Pavillonselskabet», hvor Reisende kunne indføres af et Medlem. Paa den anden Side af Veien, ligeoverfor »Anlæget», er Beværtningsstedet Louisenlund og lige for Veien Indgangen til Lundsgaardskov, tilhørende Grev Ahlefeldt til Langeland, men tilgængelig for Publikum. Ved Indgangen til den smukke Skov ligger Skovfogedhuset.

Af **Udflugter** er den til »Klinten» (s. ovenf.) mest yndet, ikke blot af Kjerteminde's Beboere, der have den i deres umiddelbare Nærhed, men ogsaa af Folk længere borte fra. En anden og større Udflugt, der til Vogns udfordrer en Tid af omtrent fem Timer, kan gjøres nordpaa til Halvøen Hindsholm. Gjennem Hverringeskov, forbi det eenlige Skovfogedhuus ved dens Indgang og Gaarden Brolykke og den tæt derved liggende Hverringe, bygget paa en steensat Ø, naaer man, efter at have passeret Landsbyen Maale, op paa Maalebakke med den storartede Udsigt, mod Øst til Havet, Romsø, Sjælland og Sprogø, mod V. ind over Landet til Odense Fjord og Egnen paa den modsatte Side af Fjorden, mod Syd til Kjertemindefjord. Fra Maale lægger man Veien gennem Viby, forbi Viby-Mølle til Landsbyen Mesinge; ved Foden af Mesinge-Mølle deler Veien sig i en nordlig og en sydvestlig.

Den nordlige fører til Stubberup, i hvis Kirke Marsk Stig skal være begravet, og i hvis Nærhed den af ham eiede Gaard Eskebjerg, det nuværende Schelenborg ligger, endvidere til Martofte og det endnu nordligere liggende Snav, hvor der er et 1868 udgravet Gravkammer med steensat Loft, og hvorfra der kun er faa Skridt til den under Schelenborg hørende Hovedgaard Brockdorff; nordligere endnu danner en Bøining af Hindsholm den ypperlige Havn Korshavn, hvorefter Halvøen ender i Pynten Fyenshoved med den vide Udsigt til Samsø, Sjælland og Jylland; men da Touren herop ikke er lønnende i Forhold til den Tid og Besvær, den udfordrer, anbefales istedetfor den heromtalte nordlige Udflugt den Vei, der fra Udgangspunktet ved Møsingemølle fører mod Sydvest langs Stranden af Odensefjord med Udsigt til Halvøen »Skoven» og Hals Overdrev (skilte fra hinanden ved Midsund). Gjennem Drigstrup kan gøres en Afstikker til Kjørby-Banker med den omfattende Udsigt over Odense- og Kjørtungefjord, eller man kan, for ikke at gaae glip af Overraskelsens Nydelse, uden denne Afstikker tage lige til Munkebo. Gjennem en Bondegaard, hvorigjennem Passagen tilvogns betales med 8 Sk. pro persona frem og tilbage, gaaer Veien over Marken op til Banken (den saakaldte »Lodnehøi»), paa hvis Top en grundmuret Bygning, tilhørende Bondegaarden, er indrettet til at modtage Fremmede. Da Munkebokro er det eneste Beværtningssted paa denne lange Tour, anbefales det at medtage Proviant og at nyde den paa dette Sted, hvor Udsigten til alle Sider maa kaldes storartet; man seer ud over Odense Fjord (med Vierø, Espeø, Kalvsø og de andre Smaaøer nærmest inde) over til den modsatte Kyst af Fyen, Kjørtunge Fjord, Kjørteminde, ja i klart Veir endog Spiret paa St. Knuds Kirke i Odense. Fra Munkebo er der to Mile til denne By over Landsbyerne Dræby, Bullerup og Aasum, hvis Bønder 1598 med deres Høleer dræbte den strenge Herremand paa Hindemae, Hans Strangenette. Vil man derimod tilbage til Kjørteminde, holder man sig paa Veien langs Stranden og passerer Landeiendommen Østergaard; lige i Nærheden af denne Gaard faaer man Øie paa Ulriksholms anseelige Hovedbygning med det smukke Kuppeltaarn; Gaarden, det tidligere Skinnerup, tilhørte i det sextende Aarhundrede Familien Akeleie, men kom senere i Christian IV's Besiddelse, der forærede den til sin Søn, den for sin Tapperhed under Kjøbenhavns Beleiring ikke mindre end for sine galante Eventyr bekjendte Christian Gyldenløve; i Slutningen af forrige Aarhundrede solgte Kammerherre Poul Rosenørn, adopterende den franske Revolutions frisindede Grundsætninger, hele Godset paa meget billige Vilkaar, saa at alle Bønderne blev Selveiere. Forbi Bygningens ene Fløi gaaer Veien gjennem en gammel Kastanieallee ned til Fjorden, langs Stranden gjennem Landsbyerne Kjølstrop og Kjørtunge, dreier af t. H. og slaer

ved Ladby ind paa Odense Landevei, hvorfra man seer Kjerteminde ligge lige for sig.

Vil man kun gjøre et Besøg i Munkebo og undgaae den lange Landtour, kan man ogsaa seile dertil fra Kjerteminde.

Fra Odense til Bogense

(4 Mile)

er der Postforbindelse 1 G. dgl. direkte, 1 G. over Aarup. Et Stykke udenfor Odense dreier Veien af t. V.; medens den t. H. i en lang og stor Bue ogsaa fører til Bogense over Lumby, gaaer Posten den førstnævnte kortere Vei, der paa en Bro gaaer over Staviss Aa (som falder i Odense-Kanal), forbi Gaarden Carolinekilde og Næsbyhoved Brobys Kirke. Lidt fra denne lige ved Landeveien liggende Kirke fører Veien, i Nærheden af Zastraugaarden, over et Bakkedrag, fra hvis Kam der er en viid Udsigt over det venlige Landskabs bløde Bølgelinier; det gamle Herresæde Dallund sees fra Veien og minder om Egnens Mundheld: »Kløver Es vandt Dallund«, fremkommet ved det ugrundede Sagn om, at Staldmester Haxthausen, Godsets tidligere Eier, skal have tabt det i Kortspil til Oberst Finecke, i hvis Familie det endnu er. Veien, der i Nærheden af Bogense ikke frembyder stor Interesse, fører endvidere, lige forbi Kirkerne, gennem Landsbyerne Søndersø og Sørslev (Kroer).

Fra Middelfart til Bogense

er Postforbindelsen over Aarup Station (1 G. dgl.). Ved Veien i Nærheden af Stationen ligger Erholms* nybyggede, smukke Hovedgaard med de takkede Gavle, opført paa en Terrasse, for hvis Fod den store, i engelsk Stil anlagte Have breder sig med sine Plainer og Trægrupper, Kanaler og Broer. Ved Gribvad Kro dreier en Vei ned til Vissenbjerg, medens Bogenseveien fortsættes mod Nord forbi Padesø, hvor et Slot paa Grund af Beboernes Ugudelighed skal være sunket i Jorden, og gennem en Egn, der er rig paa Sagn og Minder fra Svenskekrigens Tid og ret smuk ved det bakkede og skovbegrøede Terrain, der først forbi Hindevad bliver fladere og mere bart.

Egnen mellem Middelfart og Bogense længere mod Nord-vest er Hjertet af den fyenske Humleegn, hvor man seer den ene Humlehave ved Siden af den anden. Et stort Hovedmagasin for Humlen er i Aahøirup ved Landeveien; Udflugter hertil og til Skovshøirup, med en fortrinlig Kro, ere meget lønnende. De foretages enten ad Middelfart Landeveien

over Baaringbanke med den vidtstrakte Udsigt, eller gennem de store Skove og langs Stranden over Landsbyerne Bro og Skaadstrup forbi Huggetgaard til Bogense. Ogsaa Tobak dyrkes nu paa denne Egn. Omtrent midtvejs mellem de to Kjøbstæder ligger Kjærsgaard med en smuk Have.

Bogense.

Gjæstgivergaarden, Adelgade 16; Værelse 4 Mk. m. L. Restauration hos Philipsen, Hj. af Torvet og St. Annegade. Posthuset, Adelgade. Brevkasse, Hj. af Torvegade og Adelgade. Telegrafstation, Østergade. Befordringer faaes hos Mads Madsen, Adelgade 156, Søren Thomsens Enke, Adelgade 21, og Søren Petersen, Adelgade 155. Postforbindelse m. Odense og Aarup i G. dgl. Dampskibsforbindelse m. Kjøbenhavn, Middelfart, Fredericia og Kolding. Politikammer, Adelgade, aabent 9—12 og 3—7. Toldkammer ved Havnen, aabent Sommer 7—12 og 2—7, Vinter 8—12 og 2—7. Apothek Adelgade. Bade (kolde Sø-) ved Havnen. Billetter à 8 Sk. faaes hos Havnefogden. Theater paa Gjæstgivergaarden. Læseforeningen (sammesteds) aaben hele Dagen; Fremmede kunne indføres ved et Medlem.

Bogense, der med sin lange, smalle Havn ligger umiddelbart ved Kattegat, har i ældre Tid været en ret anseelig By, men led saa meget under den ødelæggende Grevens Feide og en senere voldsom Ildsvaade, at den sank ned til at være den mindste af Fyens Kjøbstæder. Denne Plads indtager den endnu, men er dog ifærd med at hæve sig efter en saa rask stigende Maalestok, at dens Folkemængde i Løbet af det sidste Aarhundrede er stegen til det Firedobbelte (den udgjorde ved sidste Folketælling noget over 1900). Opførelsen af nye Bygninger i den sidste Snees Aar vidner om Byens tiltagende Velstand, ligesom Borgernes voxende Interesse for Kommunens Anliggender giver sig tilkjende paa mange Maader.

Kirken, der er opført 1406 og helliget St Nicolaus, er en ikke stor, men ret smuk, hvælvet Korskirke, som har den Besynderlighed, at Taarnet vender mod Øst. Dens Indre er nylig restaureret, Altertavlen, forestillende Christus i Gethsemane, er bleven opmalet, og Orgelet er nyt og af usædvanlig Godhed. Prædikestolen er hvid med ophøiet Arbejde; et gammelt Træbillede af den Korsfæstede, næsten fuld Legemsstørrelse, hænger paa den ene Væg. Nøglen til Kirken faaes hos Graveren, Torvet 175. — Fra Kirkebanken*, hvor der er en Spadseresti, haves en prægtig Udsigt m. N. til Æbelø, m. V. til Horsensfjord, Palsgaard, Veilefjord og Fredericia. — Paa den venlige og smukt holdte Kirkegaard er der reist et Monument over faldne Krigere, afsløret 25. Juli 1865; den fiirkantede Sandsteenssoile er omhegnet med Hvidtjørn. To Jernkors be-

tegne Stedet, hvor to paa Bogense Lasareth døde østerrigske Soldater ere jordede.

Af andre Bygninger mærkes: Raadhuset, St. Annægade 109, indviet 1847 af Christian VIII, hvis Buste er opstillet i Salen. Sygehuset, Raadhuusstræde 108. Paa Torvet er anlagt en Beplantning af unge Lindetræer.

En **Promenade** bag Haverne fører ad en beplantet Vei rundt om Byen; ligeledes er der anlagt en Spadserevei ud til «Fredskoven», som hører til Gyldensteen, men er overladt Byen til Afbenyttelse; her er Dandsepavillon og Restauration. Ellers er Bogenses Omegn temmelig fattig paa Naturskønheder; Karakteren af den er betegnet ved Navnet «Sletten», den flade, skovløse Egn Øst for Bogense, hvis Beboere tidligere fuldkomment forsømte Agerbruget for at kaste sig over Huusfliden, der her fra et Bierhverv var bleven en Hovedbeskæftigelse for Unge og Gamle af begge Kjøen; i de senere Aar spores en Forbedring i denne Henseende. En halv Miil fra Byen naaer man ad «Slettens» Landvei til Gyldensteen, Hovedgaarden i Grevskabet af samme Navn, en gammel og massiv, med usædvanlig brede Grave omgiven Borg, hvis gamle Stil skjæmmes noget af en nytilbygget, moderne Veranda. Gaarden har i sin Tid, under Navnet Enggaard, tilhørt den berømte Adelsmand og Historiker Oluf Rosenkrands, der blev dømt til at have sin Formue forbrudt paa Grund af det historiske Skrift «Adelens Forsvar»; senere eiedes den af den hovedrige, fra sit Fødeland fordrevne Franskmand Huguetau, hvis Yttring: at han var rig nok til at forgylde hver Steen i Enggaard, han skal skyldes sit og Gaardens adelige Navn. Til den smukke Have med nærliggende Skov kan Nøglen faaes tillaaens hos den i Nærheden af Hovedbygningen boende Haveopsynsmand Ankjær. Til den nærliggende Sandagerkirke, hvor foruden flere af Familien Bernstorffs Medlemmer den omtalte Huguetau og hans Hustru ligge begravne i to prægtige Marmorkister, faaes Nøglen paa Sandagergaard; paa Kirkegaarden et Monument over Soldater, døde 1864 paa Gyldensteen Lasareth. Herfra bør man gjøre et Besøg paa de i Nærheden liggende Esterbøllebanker*, et af de smukkeste Punkter i Bogenses Omegn, med viid Udsigt over Kattegat til Æbelø, Jylland og det nordostlige Fyen. Ikke langt herfra ligge Smidstrupbanker med omtrent den samme Udsigt. — Hvis man, istedetfor at følge den her betegnede lige Vei, tager over Landsbyen Harritslev til eller fra Gyldensteen, vil man møde smukke Skovpartier, komme igjennem en prægtig, skyggefuld Allee og træffe paa flere Punkter, der frembyde udmærkede Udsigter over Havet.

En lønnende **Kjørefour** kan gjøres fra Bogense gjennem «Fredskoven», forbi Christianslund, Harritslevgaard ($\frac{1}{4}$ M. S. f. Bogense) med det anseelige Taarn, en gammel Eiendom, der i sin Tid var et kongeligt Lehn og senere har været

i Ulfeldernes Familie, Skovbykirke med de Bardenflethske Begravelser og et Mindesmærke paa Kirkegaarden over Krigere, døde paa Harritslevgaards Lasareth, gennem Skovby, Eskildstrup, Brandholtskov og ad Skaadstrup Landevei tilbage til Byen. Touren medtager en god Time og frembyder blandt andet Skjønt en viid Udsigt over det aabne Hav. — En anden Kjøretour skeer ad Aarup-Assens Veien over Haarslev til den $1\frac{1}{2}$ M. fra Bogense liggende Elvedgaard, som har tilhørt Tyge Brahes Slægt, og hvor den fynske Historiker Vedel-Simonsen er født. Ved Gaarden, til hvilken der hører en smuk Have, findes endnu et stort Taxtræ, i sin Tid udklippet i tre Kroner, hvilken Mærkværdighed endog Frederik II reiste hid for at see.

Derimod ligger den forøvrigt smukke Gaard Einsiedelsborg for langt borte og er Touren dertil for uinteressant til, at denne Udflugt kan lønne sig. Gaarden ligger i en Skov paa den allernordligste Deel af Fyen, og Hovedbygningen er for tredive Aar siden opført i italiensk Stil. Her er et nyt anlagt Danpmeieri. I Nærheden deraf ligger Udskibsningsstedet Baardesø og det temmelig betydelige Handelsetablisement Christiansminde. Paa Kjørup, hvis Hovedbygning fra Christian IV's Tid er omgivet af Grave, er et betydeligt Avlsbrug, og Hoffmannsgave er bekjendt for sine omfangsrige Driverier og sin store Bregnerigdom.

En Udflugt til Æbelø maa ikke forsømmes; den kan foretages tilsøes i Baad, som kan leies i Havnen, eller tilvogns over Jersore, Lindø og Æbelholm, der ere indbyrdes forbundne ved Revler, samt over Revlen »Braaddet», der forbinder sidstnævnte Holm med Æbelø; ofte stikker man saa dybt i Vandet, at det gaaer op over Hjulene, en Omstændighed, der saaledes synes at sandsynliggjøre Opfyldelsen af den bogensiske Spaadom, at en Tour til Æbelø altid er ledsaget af et eller andet Uheld. Hvad Vei der end vælges, udkræver Touren det Meste af en Dag, og det er raadeligst at medtage Levnetsmidler, hvorvel noget Spiseligt altid kan erholdes hos Skovfogden paa Øen. Den er i høj Grad skovbevokset og danner en Dyrehave for Godset Roepstorff. Mærkelig er især Underskoven, de saakaldte »Katakomber», et tæt Løvtag af Hvidtjørn og Eg med enkelte spredte Stammer; der findes mange Christtjørn, hvoriblandt en enkelt meget stor med en svær Stamme. Hyppig træffer man Træer, som ere stærkt medtagne af Tidens Tand; i Nærheden af Skovfogedhuset staaer saaledes en meget gammel, aldeles udhulet Eg. Hele Øens Udseende, der i nogle Retninger minder om Møens Klint, frembringer Indtrykket som af en vild Natur; fra de høie Klinger langs Stranden er deilige Udsigter til den fynske og jyske Kyst, Endelave og i klart Veir Samsø. Man vil bemærke en paafaldende Mængde af de saakaldte »Eghjorte», og paa Veien dertil sees ikke sjældent Sælhundene.

Fra Odense og Middelfart til Assens

skeer Postforbindelsen over Aarup Station (2 G. dgl.). Veien gaaer forbi Skydebjerg Mølle og afsætter ved Ørsted — i hvis 1868 byggede Kirketaarn Rantzauernes Begravelsesplads er — en nordlig Green til Vissenbjerg (s. ovenfor); forbi Rørmosehuset, hvorfra en Vei dreier til Venstre til Frederikslund (s. n.), gaaer Landeveien gennem en smuk, bølgeformet Egn med Hegn, frugtbare Marker, udstrakte Skove og velhavende Landsbyer, gennem Turup og den smukke Egn ved Mygindlund, forbi den lige ved Landeveien liggende, efter Branden 1868 nyopførte Gaard Vilhelmsborg til Assens. Denne Vei afgiver, ligesom de andre Landeveie, der føre ind til Assens, smukke Udsigtspunkter over Lillebelt til Slesvig, lige fra Stendrup- og Skamlingsbakken til Aabenraafjord og Als.

Assens.

Hotel Phœnix, Østergade ved Torvet; Værelse 72 Sk.; Table d'hôte Kl. 1, 72 Sk., koldt Bord 2 Mk. Kongelig Post-Station- og Gjæstgivergaard, Strandgade; Værten saavel som Huset noget gammeldags, men man har det godt, naar man kan rette sig efter Husets Skik. Konditori hos Østerby paa Torvet. Posthuset i Damgade for Enden af Østergade. Brevkasse paa Hj. af Østergade og Kindhestegade samt i Strandgade. Telegrafstation, Hj. af Østergade og Raadstuestræde, i Raadstuebygniugen, m. f. D. Befordringer faaes paa Befordringskontoret hos Justitsraad Albertus. Postforbindelse med Aarup 2 G. dgl., med Faaborg og Svendborg 1 G. dgl. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Faaborg, Svendborg, Middelfart, Fredericia, Kolding, Stubbekjøbing, Vordingborg o. fl. St. Børfart mellem Assens og Aaresund 2 G. ugl. Politikammer i Provstigaarden for Enden af Provstistræde 8—12 og 2—7. Raadhuset paa Østergade. Bade (kolde Sø-) ved Havnen; 12 Sk. m. Haandkl.; Abonnement for en Enkelt 2 Rd. for hele Sommeren. Varme Bade paa Hospitalet i Ramshæredsgade; bestilles forud. Theater opstilles i Hotel Phœnix's store Sal.

Assens er en af de betydeligere blandt de fyenske Kjøbstæder (c. 3500 Indb.) med et meget godt og velhavende Opland, hvoraf dog den jydsk-fyenske Jernbane har berøvet den en Deel, ligesom ogsaa — efter 1864 — Ophøret af den daglige Dampskibs- og Postforbindelse med Slesvig har skadet Byen; endnu er den dog betydelig ved sin store Kornudførsel. Den har brede og for en Deel ypperlig brolagte Gader og en sjældent smuk og solid Havn med 11 Fod Vand. Byen var i Middelalderen omgivet med Ringmure og Taarne og blev i Grevens Feide beleiret af Christian III's Tropper, fordi den ligesom de fleste andre fyenske Byer holdt med den fangne Christian II; efter Slaget ved det $\frac{3}{4}$ Miil fra Byen liggende Øxnebjerg blev den plyndret, og Fæstningsværkerne blev nedbrudte. Byen eier betydelige Jordarealer;

Kommunen saaledes som saadan c. 500 Tdr. Land, foruden hvad Kirken, Fattigvæsenet og Skolen eie. Søhelten Willemoes er født i Assens, i den samme Gaard, hvor Kjøbmand N. M. Plum nu boer. Billedhuggeren Jerichau er ligeledes født i Assens.

Den eneste mærkelige Bygning i Byen er Kirken, helliget Vor Frue, en af de anseeligste Kjøbstadkirker i Landet og den største paa Fyen næst efter St. Knud. Den er bygget af røde Steen og bestaaer af et treskibet Langhuus og Chor; i Øst er der en tresidet tindet Gavl, i Vest et stort ottekantet 70½ Al. høit Taarn med kobbertækket Spir og Nicher, hvori Uhrskiverne sidde, og indenfor hvilke de fem Klokker hænge; paa den nordlige Side to Udbygninger med takkede Gavle. Omkring Kirken er lagt et Fortoug af alle Kirkens — Ligstene, som for en Deel Aar siden blev tagne ud af Kirken og anvendte til dette praktiske Øiemed. For nogle Aar siden har Kirken faaet et mindre smagfuldt Skifertag. Dens Indre gjør en imponerende Virkning ved de store Korshvælvinger, der bæres af sexten ottekantede Muurpiller, og ved det særdeles rigelige Lys, der strømmer ind gennem Sideskibenes spidsbuede og Høikirkens rundbuede Vinduer. Altertavlen er (ifølge en prentet Seddel bagpaa) 1826 malet og foræret af Jess Bundsen, født i Assens 1766; den forestiller Nadveren med Christi Daab foroven og omgives af udskaaet Arbeide, bl. A. med de 4 Evangelister; i Choret paa Nordsiden hænger et Maleri af Dreyer, Christus aabenbarende sig for Disciplene. Desuden findes her tre indmurede Steentavler (den ene over Bartholus Ludovici). Prædikestolen er udskaaen; paa Væggen lige for den hænger et Portrait af Luther. Paa den høire Væg to Epitafier, det ene, nærmest ved det af Chr. Hansen i gothisk Stiil tegnede Orgel, er malet saaledes, at det seet fra een Side forestiller Korsfæstelsen, seet fra en anden Side Opstandelsen. Tæt herved er et aabent Begravelseskapel, bag hvis meget kunstfærdig forarbejdede Jerngitter tre store Egekister gjemme Støvet af Generalmajor v. Rømer, hans Hustru og Generalinde von Ellenbrecht. Kirken forevises af Ringeren.

Høilig anbefales et Besøg paa den ualmindelig smukke Kirkegaard* i Udkanten af Byen. Den er anlagt terrasseformig ned mod en Aa og fortjener ved sin Rigdom af smukke og velholdte Gravsteder, sit yppige Blomsterflor og sine rige Beplantninger i særlig Forstand Navn af »de Dødes Have«. Her findes to smukke Monumenter over faldne Krigere. Det ene er en Sandsteensstøtte med en Urne, huggen af Klewing; Siderne ere prydede med udhugne krigerske Attributer og Symboler paa Døden og Udødeligheden samt Indskrifter, der vise, at Byens og Omegnens Beboere have reist dette Minde over 74 i 1848—50 faldne Krigere. Det andet Monument, ligeledes en Sandsteensstøtte, huggen af Andersen i Odense, er reist over 50 paa Assens Lasareth i 1864 døde danske

Soldater. Paa Næsset ved Assens (det gamle Asnæs), hvor der endnu findes Rester af Skandser fra 1658, blev der 1864 opkastet Skandser med Kanoner, hvilket ligeledes var Tilfældet ved Landtangen til Helnæs.

Den omtalte Aa skiller Kirkegaarden fra Byens smukke Anlæg med de skyggefulde Spadseregange. Et Sommerforlystelsessted med meget smuk Udsigt over Beltet er Kildens Minde, N. for Byen. $\frac{1}{4}$ Miil fra Assens ligger m. S. Fiskerleiet Thorøhuse, hvorfra 12 à 14 store Fiskerkvaser i en ikke ringe Maalestok bidrage til at forsyne Kjøbenhavn med Fisk; desuden afsættes herfra en betydelig Deel til Assens og ind i Fyen. $\frac{1}{2}$ Miil fra Byen, ligeledes mod Syd ligger de smukke Sønderby-Bjerge og Klint, høje, bratte Skrænter, hist og her bevoxede med lavt Krat. Desforuden har Assens et yndet Udflugtssted i det en god Fjerdingvei fra Byen liggende Brahesborg, hvortil man naaer ved fra Enden af Hovedgaden at dreie til Høire ved Sandledhuset og passere Grimstrup By og Lundagerskov. Gjennem en klippet Bøgehæk kommer man da op til Gaarden, der her præsenterer sig smukt paa den anden Side af Vandet, omgiven af nette Havepartier; foran Bygningen en Bronzebuste af afdøde Geheimeraad Treschow. Dette mere private Parti af Haven er ved en lukket Jernhængebro (fra Laurvig i Norge, opsat 1850 som den første af den Art her i Landet) adskilt fra den store Park, hvortil Besøgende have Adgang. Til den anden Side vender Bygningen, med Indskriften Jørgen Brahe (Tyge Brahes Brodersøn) og Anna Gyldenstjerne, ud mod de vidtløftige Ladebygninger, af hvilke een paa Vers fortæller, at den faldt ned en Julenat 1717.

Fjernere Udflugter fra Assens kunne gjøres ad Faaborg Landevei indtil Korsveien ved Ebberup, hvor man dreier til Høire forbi Frederiksgave-Lillemølle og gennem en Porthvælving, »Spindehuset» kaldet, naaer op til Frederiksgave, hvor Frederik VII boede som Kronprinds. I Nærheden af denne Porthvælving — der har sit Pendant paa den anden Side af Gaarden i »Kobbelhuset» — ligger den saakaldte »gamle Slotsbanke», ved hvis Udgravning man fandt Ruiner af et firkantet Taarn, som maa have hørt til den gamle berømte Kongeborg Hagenskov (Jacob Erlandsen, Corftz Ulfeld), hvis Hovedbygning har ligget Sydost for det nuværende Frederiksgave paa den terrasseformige, af Lindetræer omgivne Forhøining i Haven, paa hvis Top en Sandsteensurne er opreist. Den store Have med de smukke Alleer staaer aaben for Besøgende, naar de melde sig hos Gartneren; ved Veien tæt ved Gartnerhuset kan hos Grønbæks faaes Vand paa Maskine o. desl. Fra Haven ned forbi Vandmøllen gaaer Veien gennem en lang Allé* af lutter Ege (den eneste i Europa, sige Egnens Folk), vistnok henved 200 Aar gammel. Frederiksgave Hovedbygning er opført 1775 af den bekjendte, hovedrige Chef for

Handelshuset Ryberg i Kjøbenhavn, Konferentsraad Niels Ryberg. Efterat Ladebygningerne i 1869 vare brændte, har Frederiksgaves nuværende Eier, Grev Wedell-Wedellsborg, ladet opføre meget solide og gode Udbygninger. Blandt Frederiksgaves Skove, der alle udmærke sig ved en yppig Vegetation, mærkes den smukke Teglskov med en rig Samling af sjeldne Bøge. — Følges den ovennævnte Allee, dreier en Vei ind i Skoven t. V., som fører til »Ulvemosehulen«, en Fordybning, omgiven af et Bakketerrain med en Udsigtshøi, hvorfra man seer langt ud i Landet og lige for sig har den karakteristiske Dreslette Kirke, en smuk hvælvet Korskirke med et 31 Al. høit, af Konf. Ryberg opført Taarn med Altan, hvorfra haves en vidtstrakt Udsigt; man kan faae Adgang hertil ved at henvende sig til Præsten eller Skolelæreren i Dreslette. Fra »Ulvemosehulen« vender man sig mod den gamle Skovriderbolig, i hvis Nærhed man besøger de forskjellige »Bøgehoveder«, Samlinger af unge, slanke Bøge, der rage frem over Ungskoven; fra et af dem, »Frederik den Syvendes Bøgehoved«, haves god Udsigt; endnu bedre er dog Udsigten fra den ligeoverfor paa Flenstofte Mark liggende Høi, hvorfra man seer fra V. til H.: Horneland, Helnæs, Agernæs, Als, Slesvig, Aakrog Bugt og Fiskerleiet Aa, hvorfra Veien over Agernæs fører ad en kun et Vognspor bred Vei over til Helnæs. Denne Halvø karakteriseres ved en ret storslaaet Natur; præget af Havomgivelserne rundt omkring. Navnlig i den første Deel er der smukke Udsigtspunkter fra de anseelige, nøgne Bakker, der brat falde af i Dalstrøg. Omtrent $\frac{3}{4}$ M. ude paa Næssel ligger den langstrakte By med Kirke og Præstegaard. Noget inde, t. V. bag Kirken, ligger en Skov, der strækker sig ud til Kysten, fra hvis høie, rigtbevoxede Brinke der er en prægtig Udsigt.

Følger man fra Assens Odense Landevei til Høsele og dreier til Høire henimod Vedtofte, kommer man tæt forbi Hovedgaarden Brahesholm, ny opført efter Branden 1842, og herfra fører Veien aldeles i lige Retning gjennem en Deel af Frederikslunds Skov — »Grønnefald Skov« — op til Frederikslunds Hovedbygning i moderne Stil og omgiven af en Have med en tiltalende Gartnerbolig, hvor man udbeder sig Tilladelse til at bese Driverierne, Anlæggene, Dammen med den klippede Hæk omkring og andre af Havens Mærkværdigheder.

Fra Assens til Faaborg

($\frac{4}{4}$ Mile)

gaaer der 1 G. dgl. Diligence over Voldtofte, Haarby og Falsled. — Veien gaaer fra Ebberup Korsvei gjennem et noget bakket Terrain med smuk Udsigt mod Frederiksgave, Helnæs og Beltet med Als indtil Voldtofte, derfra til Haarby (en

ret god Kro, Kjøbmandshandel, alle Slags Haandværkere, Læge, smuk Kirke o. s. v.) med Udsigt over Skovene t. H. til Løgismose (Peder Oxen), derpaa igjennem det høitliggende Jordløse, forbi Herregaarden Damsboe, gjennem Byen Falsled med forholdsviis betydelig Skibsfart og god Gjæstgivergaard, forbi Steensgaard, hvor alle Marker ere omgivne af store Steenhegn, gjennem Millinge, hvor Svanninge Kirke (Hans Madsen, s. nedenfor) sees tæved t. V. — til Faaborg (s. nedenfor).

Fra Odense til Svendborg

(6 Mile)

gaaer der daglig Post gjennem Høiby og Aarslev, forbi de to Herregaarde Lammehave og Rynkebygaard, over Landsbyen Ringe, hvis Kirke har et smukt, høit Taarn, som blev opført 1614 af Stenene fra Rynkebygaards gamle, nedbrudte Hovedbygning. I Ringe, hvor der findes en Kro og et Apothek, deler Veien sig (til Assens og Nyborg), og vil man følge Nyborgveien en god halv Mil, naaer man til Ryslinge med sin nybyggede Frimenighedskirke, »Nazarethkirken«. Fra Ringe fortsættes Veien til Svendborg videre over Kværndrup (med Kro), bekjendt fra Svendborg Amts Skyttefester, som afholdes her. Ikke langt fra Kværndrup ligger den gamle Herregaard Egeskov, hvis nuværende Hovedbygning med Taarne og takkede Gavle er bygget 1554 af den bekjendte Marsk Frants Brockenhuus, som under Frederik II faldt ved Beleiringen af Varberg. Den følgende Eier, Marskens Søn, er bleven bekjendt af den Strenghed, hvormed han behandlede sin Datter Rigborg, idet han, da hun havde født en Søn udenfor Ægteskab, lod hende indespærre i et Værelse paa Egeskov, som man endnu viser, og hvor hun sad fængslet i 5 Aar, indtil Faderen var død. Nu eies Egeskov af Familien Bille-Brahe. Tæt ved Gaarden findes der en stor Markedsplads, hvor der aarlig holdes det bekjendte Egeskovmarked. Fra Kværndrup fortsættes Veien gjennem en smuk, kuperet Egn til Svendborg.

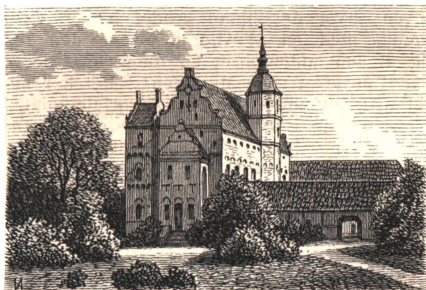
Fra Nyborg til Svendborg

(4½ Mile)

føre to Veie, den gamle og den nye Landevei; de 4 Dage om Ugen gaaer Posten ad den ene og de 3 Dage ad den anden. Den gamle Landevei gaaer over Vindinge og Ørbæk til Svindinge, med Kro og Brevsamlingssted, derfra over Ellerrup (Kro) og Tvede til Svendborg. Den nye, som er lidt

over en halv Miil kortere, fører forbi Holckenhavn, over Øxenstrup (Kro), Langaa, Hesselager, Oure (Kro) og Veistrup forbi Skaarup til Svendborg.

Tourister, som ville besøge Fyens sydlige Deel med dets Seeværdigheder mellem Nyborg og Svendborg, anbefales følgende Route: Fra Nyborg følges den gamle Landevei gennem Vindinge til Ørbæk, hvor den deler sig (til Svendborg og Faaborg). Ved Ørbæk Præstegaard dreier en Bivei til Venstre forbi den gamle, smukke Herregaard Ørbækklunde. Dennes nuværende, velvedligeholdte Hovedfløi er opført 1593 i en reen gothisk Stiil med Taarn og Spiir af Niels Friis, en Broder til Christian IV's bekjendte Kantsler, og hans Hustru Vibeke Gyldenstjerne, hvis Vaabener ere anbragte over Døren til det høie og smukke Taarn. I Friisernes Besiddelse var Gaarden i et længere Tidsrum, og den skylder saaledes Jesper Friis sin forsvarlige Ladebygning, medens hans Enke, en Søster til Corfitz Ulfeld, i Aaret 1653 opførte Hovedbygningens anden Fløi. Senere er Gaarden gaet over til forskjellige andre Eiere.

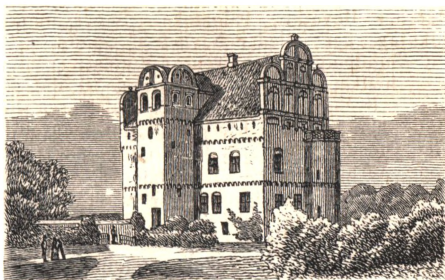
Ørbækklunde.

For et Par Aar siden blev den restaureret i sin oprindelige Stiil og gjør med sin rene Bygningsform et særdeles smukt og venligt Indtryk. Herfra fører Veien gennem Landsbyerne Frørup og Taarup, indtil man pludselig overraskes ved lige under sig, i en af høie Banker indeklemt Dal at faae Øie paa Kongshøi Hammerværk. Denne Fabrik, som blev anlagt 1854, holdes i Virksomhed ved Vandet fra Kongshøi Aa, som har tilstrækkelig Kraft til at drive syv Overfaldshjul, der atter bevæge fire Hamre af forskjellig Størrelse, Rundsaug, Baandsaug, Dreiebænk, Centrifugalblæsemaskine o. s. v. Fabriken, der med stor Forekommenhed forevises af Fabriksmester Krüger, behandler blandt Andet gammelt Smedejernsaffald, som, efter at være tilstrækkelig opfedet, under den store Vandhammer

sammensveises til Jernstænger, der saa igjen forarbeides til større Gjenstande. Iøvrigt har Fabriken, som beskæftiger omtrent 40 Arbeidere, væsenlig sin Virksomhed rettet paa Forarbeidelsen af Have- og Agerdyrkningsredskaber, særlig lettere Haandredskaber. En Bivei fører herfra gennem Øxen-drup (med Kro og Brevsamlingssted) ind paa den nye Landevei, som følges omtrent $\frac{1}{8}$ Mil, indtil man ad en Sidevei dreier om til Herresædet Glorup*. Selve Hovedbygningen, der bestaaer af fire Fløie, er opført i Midten af forrige Aarhundrede af den daværende Eier, Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved, og Godset er endnu i Moltkernes Besiddelse. Hvad der navnlig gjør Glorup til et Punkt, som ingen Tourist bør undlade at besøge, er det storartede Haveanlæg, som i den nulevende Greves Tid, i Løbet af kun otte Aar, er fremvoxet her under Ledelse af den dygtige Gartner Eltzholtz. Over et Areal af omtrent 75 Tdr. Land strækker dette skønne og elegante Anlæg sig med sine Drivhuse med sjeldne, tropiske Planter, sine siirlige Spadseregange, sine aabne Plainer og maleriske Trægrupper, gjennemskaaret af et Vandløb, som udmunder i en speilblank lille Sø, og oplivet af Vandspring. Fra den ene Deel af Haven, hvor der blandt Andet hæver sig et kuppelformet Tempel med en Marmorstatue af den lænkebundne Andromeda, til den anden fører en Hængebro, der er fastgjort til to stærke Taarne af røde Mursteen. Man har herfra en ret smuk Udsigt over en kratbevoxet Dal, hvorigjennem der slynger sig et lille Aaløb, en Udsigt, som giver et Miniaturbillede af en mere vild Natur. I Modsætning hertil findes foran Hovedbygningen et Anlæg i fransk Stiil, aldeles symmetrisk, med spraglede Blomster, ordnede i Snirkler og Ornamenter, og forsynet med Statuer. Haven staaer aaben for Publikum hver Torsdag og Søndag, men kan ogsaa besees til andre Tider, naar man henvender sig til Gartneren.

Ikke langt fra Glorup ligger Landsbyen Svindinge med Kro og Brevsamlingssted; Byens Kirke er en meget smuk Bygning, opført deels af Kampesteen og deels af Muursteen, med et høit Taarn og Spiir, som tjener til Sømærke; i Kirken findes en mærkelig Mindetavle af Steen over den bekjendte Christopher Valkendorff, hvis Familie i en lang Aarrække eiede Glorup, og desuden en smuk Altertavle af Lund (Kopi efter Correggios »hellige Nat«). — Fra Glorup gaar Veien gennem Langaa og Hesselager By, indtil man omtrent en Fjerdingvei fra sidstnævnte dreier til Venstre ind til den gamle Hesselagergaard*. Denne Herregaards nuværende, toetages Hovedbygning, der er en af de ældste i Landet, blev i sin djerve, nederlandske Stiil opført i Aaret 1538 af Kantsler Johan Jespersen Friis, dygtig som Statsmand og bekjendt som en dannet Ynder af Videnskaberne; den er bygget paa Grundlag af en langt ældre Bygning, som rimeligviis, sammen med saa mange andre historiske Minder, er bleven ødelagt i Grevens

Feide, og den bærer endnu Spor af de gamle Grave. Friiserne eiede Gaarden til henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede, da den kom i andre Hænder. Den eies nu af Familien Dons. I den nyere Tid er der opført endeel mindre heldige Tilbygninger,

Hesselagergaard.

midt imellem hvilke den gamle Veteran knæiser i rolig Bevidsthed om sin egen Værdighed og Erfaring. Et lille Stykke Vei fra Gaarden ligger Danmarks største Rullesteensblok, Damestenen kaldet, med en Omkreds af 83 Alen og en Høide over Jorden af 20 Alen. Veien fører fra Hesselagergaard forbi det særdeles smukke og venlige Broholm med tre slanke Taarne, opført i det 17de Aarhundrede, gennem Oure (Kro), Veistrup og Skaarup med den noget mørke og alvorlige Seminariebygning, der skyldes den nyere Tid, til Svendborg.

Svendborg.

Vandalls Hotel i Gjerritsgade; Værelse 4 Mk., table d'hôte Kl. 1 72Sk. med Kaffe. Plougs Hotel i Kattesundet og flere mindre Gæstgivergaarde. Postkontor, der tillige er Befordringskontor, i Vandalls Hotel. Politikontoret, aabent 9—7, er paa Raadhuset, beliggende paa Torvet, paa hvilket ogsaa Telegrafstationen (m. f. D.) ligger. Byens Apothek, Løveapotheket, ligger i Møllergade. Theatret er beliggende i Fruestræde. Søbade findes ved Havnen (Adgang 16 Sk.). Dampskibsforbindelse med Korsør, Nyborg, Faaborg, Rudkjøbing, Marstal, Ærøskjøbing, Sønderborg, Flensborg, Assens, Kolding, samt over Vordingborg osv. med Kjøbenhavn; daglig Postforbindelse med Odense, Nyborg, Faaborg og Assens.

Svendborg, med c. 6300 Indb., ligger paa et af de skønneste Steder i Danmark, hvor Alt, hvad der er eiendommeligt for den danske Natur, ligesom er samlet i eet Brænd-

punkt: Svendborgsunds klare Vande slynge sig ved Foden af frodige og friske Skove; Bakke og Dal, Krat og Enge afvexle med hinanden i et livligt og skjønt Billede. Selve Byen skal efter Sagnet skrive sig fra Hedenskabets Tid, idet Kong Svend, efter hvem den skulde have faaet Navn, opdroges her af Jomsvikingerens Høvding, Palnatoke. Sandsynligere er dog den Fortolkning, der udleder Navnet af Sundet, Byen ligger ved, saa at **•Sundborg•** i den fyenske Mundart er blevet udtalt **•Suinborg•**, hvilket saa igjen er blevet til det nuværende **•Svendborg•**. Byen har allerede i Middelalderen hævdet sig en høj Rang blandt Fyens Kjøbstæder; et Vidnesbyrd herom haves i den Omstændighed, at Graabrødrene henimod Midten af det 13de Aarhundrede her opførte deres første fyenske Klosterbygning, paa Pladsen ved Siden af den nuværende Borgerskole; Klosterkirken nedreves i Aaret 1828, og nu er der kun nogle faa Levninger tilbage af den gamle Bygning. Men har Byen i det Hele trivedes godt og blomstret frodig, saa har den ogsaa til Gjængæld i Tidernes Løb været underkastet haarde Tilskikkelser. Under de indre Uroligheder efter Valdemar Seirs Død blev Byen medtagen i en betydelig Grad, og i Grevens Feide, efter Slaget ved Øxnebjerg, blev den fuldstændig overladt til de vilde, plyndrende Krigsfolk, fordi Svendborgerne under Krigen paa enhver Maade havde støttet og styrket Christian II's Sag, ligesom den ogsaa i Svenskekrigen 1658 blev slemt mishandlet. Nu er den imidlertid fuldstændig kommen paa Fode igjen og er for Øieblikket den næststørste By i Fyen, hvad der deels skyldes dens for Handelen særdeles gunstige Beliggenhed, deels selve Indbyggernes Driftighed og Aandslivlighed, en Egenskab, der blandt Andet har fundet et Udtryk i den usædvanlige Mængde Foreninger, som findes i Svendborg. Selve Byen, der i det Hele gjør et eiendommeligt, friskt og venligt Indtryk, ligger Bakke op og Bakke ned, hvorved de bugtede Gader med endeel gamle Huse, livlig skildrede i Andersens **•Kun en Spillemand•**, ofte faae en temmelig betydelig Skraaning; det mærkeligste Exemplar i saa Henseende er Hulgaden, der fra Møllergade skraaner brat ned i et dybt Hul. Men ikke alene Gaderne have denne Eiendommelighed ved sig; ogsaa Gaardspladserne kan man ofte see sænke sig under en mere eller mindre spids Vinkel.

Af Byens to Kirker er **St. Nicolai Kirke**, hvortil Nøglen faaes hos Degnen i Borgerskolen, den ældste og interessanteste. Den antages at være bygget i Valdemar Seirs Regeringstid, men er snarere ældre. Kirken, der er forsynet med Taarn og Spir, bestaaer af et Hovedskib med Vinduer til begge Sider, Chor med Korshvælving og to lavere Sideskibe med Hvælvinger i Rundbuestiil. I disse sidste har der i den katholske Tid været Altere for St. Birgitte og St. Gjertrud, og endnu viser man Fordybningerne i Murene, hvor deres Plads har været. Altertavlen, der er malet af Eddelien, forestiller Christi Op-

Parti af Svendborg.

standelse; paa Siderne af Hovedmaleriet findes to mindre Reliefer, forestillende Paulus og Johannes, og ovenover det er i Marmorrelief fremstillet Christus, som velsigner Børnene. Døbefonten er meget simpel, huggen af Granit. I Kirken findes et ret godt udført Epitafium over Præsten Chr. Morsing med Hustru, syv Sønner og to Døttre, foruden tre afdøde, spæde Børn. I det Hele gjør Kirken et behageligt Indtryk ved sin rene og simple Stil.

Vor Frue Kirke, til hvilken Nøglen kan faaes hos Degnen, der boer i Møllergade, ligger ved Siden af Torvet paa en høj Bakke, hvor der tidligere skal have staaet et Vaertaarn. Høit beliggende, som den er, — dens Taarn og Spiir benyttes ogsaa af denne Grund til Sømærke — synes den at være større end Nicolai Kirke, hvad den dog ikke er; den er rimeligviis lidt yngre, skjønt ogsaa den antages at være bygget under Valdemar Seir. Det er en almindelig Korskirke med Hvælvinger; Altertavlen, der er malet af Eckersberg, forestiller Christus i Gethsemane, med to mindre Malerier, Troen og Haabet, paa Siderne; Døbefonten er af Terracotta, udført paa den kgl. Porcellainsfabrik i Kjøbenhavn. Skjøndt Kirkens Indre er lyst og restaureret i 1856, gjør den dog ikke saa smukt et Indtryk som Nicolai Kirke.

Beliggende i en meget vandrig Egn, er Svendborg smykket med hele to Vandspring, det ene ved Havnen, med den fra Rosenborg Have i Kjøbenhavn bekjendte Figur af Freund, det andet lidt høiere oppe i Byen, i den saakaldte Møllerdam. Den samme Vandrigdom er Aarsag til de artesiske Brønde, der ere gravede i de omliggende Bakker, og hvorfra Vandet atter ved naturligt Tryk ledes til Vandværket, som i Nærheden af Bagergade ligger saa fordeelagtig, at man endogsaa paa de høieste Punkter har Vand i Husene. Gasværket er beliggende for Enden af Langestræde.

Ved at følge Langestræde kommer man til den veldedligeholdte, smukke Kirkegaard, hvor der fra de to sidste Krige findes omtrent 30 Soldatergrave, som af Svendborgerne stadig smykkes og forsynes med smaa Dannebrogssflag; foran Gravene er der reist en Obelisk af svensk Granit med Indskrift: «Mand dør, men ei dør Mands Daad». Fra Kirkegaarden har man en smuk Udsigt over Byen og Sundet.

Af større offentlige Bygninger mærkes: Raadhuset, noget uheldig beliggende midt paa det store Torv, Borger-skolen i Nærheden af Torvet og i Skattergade Navigationsskolen. — Svendborg har en god, 7 Alen dyb Havn, som mod Øst beskyttes af den lille Frederikssø med et Skibsværft og et Saltværk; ved Havnen er der i Gros-serer Rasmussens store, nye, røde Gaard indrettet en Ventesal for Reisende. Foruden Saltværket er Byen i Besiddelse af flere andre industrielle Anlæg, som Langes Jernstøberi i

Parti af Svendborg Sund.

Vestergade, Axelsens Jernstøberi i Ørkilsgade, et Sæbesyderi, en Cikoriefabrik og ikke ubetydelige Garverier.

I Svendborg fødtes 1480 Christiern Pedersen, Bibelens Oversætter.

Svendborgs Omegn er saa bekjendt for sin Naturskønhed, at man ikke bør forsømme at tage den i nærmere Øiesyn. Ved at følge den Vei, som fortsætter Byens Vestergade, et Stykke, støder man til Høire paa en Sti, som i de sidste Aar er anlagt ved Hjælp af den Forskjønnelseskomitee, der har dannet sig i Svendborg, og som fører op paa Ovines Høi*. Fra denne Høi, der er forsynet med Udsigtsbænke, høves en prægtig Udsigt ud over Byen, som med sine to kneisende Kirketaarne ligger venlig og smukt lige nedenfor Bakkens Fod, over det deilige Svendborgsund, Taasinge med Bregninge Kirke og Langeland. Herfra fører Veien forbi Grubbemøllen, der ligger ret eiendommelig ved Bredden af en lille Dam, omgiven af enkelte Træer, gennem Grubbemøllestræde og et lille Stykke af Møllergade ind paa den gamle Nyborgvei. Denne fører forbi den nylig opførte, høitliggende Amtmandsbolig «Ørkilhuus» ind i en smuk lille Skov, Caroline Amalie Lund, tidligere kaldet Rottefælden. I Udkanten af denne Lund, hvor der skal findes ikke faa Hugorme, ligger Ørkilbanken med en smuk Udsigt. Paa samme Banke findes endnu en meget lille Rest af den gamle Kongeborg Ørkil, som efter Sigende skal være anlagt af Valdemar Seir, og som beherskede Indløbet til Svendborg. Omkring denne Borg hævdede der sig hurtig en Landsby, som imidlertid snart paa Grund af sin frodige Væxt kom i spændt Forhold til Svendborg, og da i Tidernes Løb Ørkilslot kom i Hænderne paa Geistligheden, der endnu besad det under Grevens Feide, angreb Svendborgerne i denne Krig Slottet, afbrændte det aldeles og fik ved samme Leilighed deres Hævn stillet paa Ørkil By, som de fuldstændig tilintetgjorde. En Deel af den ødelagte Borgs Ruiner blev senere, i det 18de Aarhundrede, benyttet som Hjælpemateriale til Opførelsen af Herregaarden Bjørnemose, der ligger meget smukt, lidt Øst paa, nede ved det smalle Skaarup-Sund, som adskiller Fyen fra Thurø. — Veien ud fra Skoven fører nu til Ørkilsgade, som støder ud til den nye Nyborgvei, hvorfra der et lille Stykke høiere oppe ved et Beværtningssted dreier en Spadserevei til Høire. Denne fører til Svendborgernes sædvanlige Udflugssted, Christiansminde Skov*, der strækker sig op ad Bakke langs med den friske Strand. Her er en overordenlig smuk Udsigt over Taasinge, Thurø og Svendborgsund, der herfra viser sig som en skinnende Indsø, overalt omkranset af Mark og Skov. (Til Christiansminde, hvor der er Beværtningssted, kan man ogsaa faae Færge ved Svendborgs Havn.) Lidt høiere oppe ligger Bellevue* (med Beværtning), et høit Punkt, hvorfra man ligeledes har en prægtig Udsigt, og fra dette Sted fører en Vei lige tilbage til den nye Nyborgvei.

Til den anden Side, mod Vest, ligger forskellige mindre Skove, som Høie Bøge, Tankefuld, ud for hvilken den lille Ø Yholmen, samt nede ved Stranden St. Jørgens Kirke, der i Middelalderen hørte til St. Jørgens Hospital for Spedalske.

En halv Miils Vei fra Svendborg, ved Faaborgveien, ligger Herregaarden Hvidkilde, Hovedgaarden i Baroniet Lehn. Den toetages Hovedbygning, bestaaende af tre Fløie, blev opført 1742 af den daværende Eier Johan Lehn, en under Frederik IV adlet Borgerlig, Broder til den Lehn, som spillede en Rolle i Tordenskjolds Dødsdrama. Gaarden, i hvis Nærhed findes den aldrig frysende Kilde, som har givet den Navn, ligger overordenlig smukt ved Hvidkilde Sø i en frisk og tiltalende Egn; den er prydet med et brusende Vandfald og et stort Vandspring, som forsynes med Vand fra en høitliggende lille Sø. Et lille Stykke fra Gaarden ligger endnu en Sø, nemlig Sørup Sø, paa hvis Bund der efter Sagnet skal gjemmes en deel Kostbarheder, som skrive sig fra Svenskekrigen 1658, idet nemlig Omegnens Beboere, da de havde faaet Nys om, at Fjenden vilde kjøre en Vogn, belæsset med det ranede Guld- og Sølvtoi, over den tilfrosne Sø, saugede Isen i Stykker, hvorved hele Skatten sank tilbunds.

Fra Odense til Faaborg

(c. 5 Mile.)

gaaer der daglig Post, paa to Steder over Odense Aa, nemlig ved den nylig ombyggede Bellinge Bro og ved Sønder-Broby (med Kro). Veien gaaer derfra videre, med Arreskov Sø til Venstre, igjennem de saakaldte fyenske Alper, et ufrugtbart Bakkestrøg af Rullesteenssand, som i omtrent en Miils Bredde strækker sig mellem Svendborg og Assens, og hvis høieste Punkt er det 405 Fod høie Trebjerg, en Miils Vei Vest for Arreskov Sø. Paa høire Haand, i Nærheden af Faaborg, faaer man Svanninge Kirke med et høit Spiir og et Epitafium af Thorvaldsen over dens mest bekjendte, modige Præst, Hans Madsen, som, da han under sit Fangenskab hos Lybækkerne i Grevens Feide havde hørt Planen til Angreb paa den danske Leir, med Livsfare undveg af sit Fængsel og berettede, hvad han havde erfarét, til Feltherren Johan Rantzau, der med væsenlig Støtte af disse Oplysninger leverede det heldige Slag ved Øxnebjerg. Epitafiet fremstiller det Øieblik, da den udmattede Præst meddeler Rantzau de vigtige Oplysninger. — Mellem Svanninge og Faaborg ligger det med Krat bevoxede Seebjerg, hvorfra haves en yndig Udsigt over Beltet op til Aabenraa-Fjord. — Efter en lille halv Times Kjørsel herfra naaer man

Faaborg.

Rasmussens Hotel* i Østergade (Værelse 5 Mk.; table d'hôte Kl. 1 5 Mk. m. Kaffe), foruden flere mindre Gjæstgivergaarde. Postkontor i Rasmussens Hotel I Hotellet er der ligeledes Befordringskontor og Theaterlokale. Telegrafstation (m. f. D.) paa Promenaden ved Havnen. Politikontoret ligger udenfor Byen paa Markedspladsen, aabent fra 9—1 og 3—7. Apotheket er paa Hjørnet af Østergade og Mellemgade. Søbade findes ved Promenaden, forbi Kirkegaarden (Adgang 4 Sk.). Daglig Postforbindelse med Odense, Assens og Svendborg; Dampskibsforbindelse med Svendborg og Ærreskjøbing, Sønderborg, Flensborg, Kolding, Assens og Kiel.

Faaborg, beliggende i en smuk Egn ved Faaborgfjord, omtales første Gang i Historien i en Jordebog fra 1231. Hvis Sagnet staaer til Troende, har Byen i gamle Dage været befestet, en Antagelse, der forresten synes at finde Stadfæstelse i den gamle, massive, grundmurede Vesterport for Enden af Vestergade. Faaborg led meget under Grevens Feide, ligesom ogsaa en Ildebrand 1728 gav Byen et betydeligt Knæk; men takket være dens gode Havn er den dog nu saa temmelig kommen sig igjen (den har c. 3500 Indb) og gjør i det Hele et venligt og tækkeligt Indtryk.

Kirken*, hvortil Nøglen faaes hos Graveren i den nye Stiftelse i Kirkestræde, er bygget i Slutningen af det 15de Aarhundrede; oprindelig hørte den til Faaborgs Helligaandskloster, men blev efter Reformationen skjænket til Byen som dens Sognekirke. Den ligger i en Udkant af Byen og tager sig udenfra seet, mindre godt ud, idet Tegtaget dækker saavel over Hovedskibet som begge Sideskibene, uden at disse sidste ere tydelig adskilte fra Hovedskibet. Indvendig gjør Kirken derimod et smukt, lyst og rummeligt Indtryk.

Kirken er i de senere Aar bleven meget forskjøttet, og afdede Agent Voigt har til den skjænket en smuk, imponerende Altertavle af Marstrand, forestillende Christus med Disciplene i Emaus. Desuden findes her flere mærkelige Levninger fra den katolske Tid: paa hver Side af Choret er der saaledes anbragt 10 Munkestole, med en Rygbeklædning af Træs og foroven prydede med overordenlig fint og smukt udskaaet Træsarbejde. Endvidere opbevares i Kirken et gammelt, udskaaet Skab tilligemed den tidligere Altertavle. Denne, der bærer Aarstallet 1511, er et af de betydeligste Minder fra Catholicismens Dage. Den bestaaer af tre Fløie; paa den midterste er i almindelig Legemsstørrelse udskaaet i Træs Vorherre med den lidende Christus paa Skjødets, samt høiere oppe den hellige Aand i Duens Skikkelse; paa den ene Side af denne Gruppe staaer, ligeledes i Legemsstørrelse, den hellige Augustinus, paa den anden hans Moder Monica; paa de to Sidefløie er der anbragt en Mængde mindre udskaarne Billeder af forskjellige Helgene, Alt malet og rigelig forgyldt. Naar man lukker Fløiene sammen, kommer der store, malede Helgenbilleder tilsyne, og lukker man dem endnu en Gang sammen, viser der sig en Række mindre Malerier, som fremstille Christi Lidelseshistorie paa en naiv og grel Maade (den hudfattede Christus er saaledes malet aldeles overstænket med Blod fra Top til Taa). I Kapellet hænger et Par smukke Epitafiumsmalerier, navnlig det ene, som efter Sigende skyldes Carl van Manders Pensel, med nogle prægtige, udtrykfulde Hoveder.

Paa lignende Maade, som i Kjøbenhavn, findes der ogsaa i Faaborg et Nicolai Taarn uden Kirke; dette, fra hvilket haves

en smuk Udsigt, skriver sig fra den gamle Nicolai Kirke, som paa Taarnet nær nedreves, da Byen af Christian III havde faaet sin nuværende Kirkebygning til Sognekirke.

Den mosaiske Synagoge er beliggende paa Klostergade og indviedes i 1860. Byen tæller knap en Snees jødiske Familier, der have en egen Begravelsesplads ved »Nøisomhed».

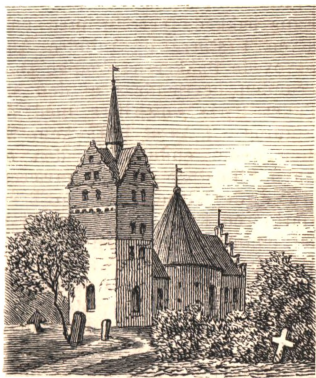
Raadhuset, beliggende paa Torvet, er en tofløiet Bygning, opført 1839.

Af milde Stiftelser mærkes Hospitalet (beligg. i Hospitalstr., opf. 1836, 12 Lemmer), Stiftelsen af 2den Januar for gl. Haandværksmestere og deres Enker (opf. 1863 ved Kirken, 10 Boliger) og den Ploug-Hempelske Stiftelse (beligg. i Grønnegade, opr. 1801, 8 gl. svagelige Personer)

Faaborgs største industrielle Anlæg er Lagonis Brænderi i Nørregade (nuvær. Eier Asmussen), som tillige er et af de største i Landet. — Desuden er Byen i Besiddelse af et Gasværk.

Udenfor Byen er der langs Stranden en smuk Spadserevel (Restauration), der minder en Deel om Kjøbenhavns Lange-linie, med Udsigt over Fjorden til Bjørnø og Avernakø. Et lille Anlæg her, som er skjænket af Voigt, bærer Navnet Voigts Minde. Promenaden fører op til Byens Kirkegaard, der ligeledes ligger ved Stranden, og hvor der findes et Monument over 31 Soldater: paa en lille Høi, i hvilken der er indlagt Steenplader, som bære de Begravnens Navne, hæver der sig en Granitobelisk, bekostet af Kredsens Vaabenbrødre, med Indskrift: »Til Minde om de i Aarene 1848, 1849, 1850 og 1864 paa Lasaretherne i Faaborg fra Saar og Sygdom hjemgangne Krigere reistes denne Steen af taknemlige danske Mænd og Kvinder 1866». Lidt fra disse Grave er der reist et Monument af Granit med Portrait-medaille over den i sidste Krig faldne, begavede Hans Tjellesen Schmidt.

Omtrent $\frac{3}{4}$ Mill fra Faaborg, paa Halvøen Horneland, ligger Hovedgaarden i Grevskabet Brahesminde, Hvedholm, hvis Hovedbygning med fire Fløie og Taarn er opført 1590. Den mest bekendte Eier af Hvedholm var i det 17de Aarhundrede den tappe Rigsraad Jørgen Steensen Brahe, der for sin Magt og Anseelse bar Tilnavnet »den lille Konge i Fyen». Ham skyldes Ladebygningerne, som han 1645 for en stor

Horne Kirke.

Deel lod opføre af Kampesteen fra sin Farbroders, Tyge Brahes Observatorier paa Hveen. Meget interessant er Kirken i Horne*, den største af alle fyenske Landsbykirker. Oprindelig har det været en Rundkirke, ligesom de øvrige danske Rundkirker beregnet paa ogsaa at kunne tjene til Forsvar i Ufredstid, og denne den ældste Deel af Kirken udgjør endnu dens Midtparti; i Kirkens vestre Ende er Taarnet med takkede Gavle og Spiir, i den østre Ende Choret, hvorunder flere ældre Medlemmer af Familien Brahe ere begravne.

Fra Faaborg er der Færgefart over til Lyø, hvor endnu den Kilde, »Kongekilden», vises, ved hvilken Valdemar Seir og hans Søn blev fangne 1223 af Grev Henrik efter den ulykkelige Jagt, som dannede Begyndelsen til det paafølgende sørgelige Tidsrum i Danmarks Historie. Paa Vestsiden af Øen findes den store, saakaldte Klokkesteen, der hviler paa fire mindre; slaarer man paa den med en anden Steen, frembringer den en Lyd, som minder meget om en Klokkes Klang.

Fra Faaborg til Svendborg

(c. 3 $\frac{1}{2}$ Mile)

bør man lægge Veien gennem Diernisse, forbi Holstenshuus. Lidt før dette sidste dreier Veien t. V. op til en høj Bakke, Kongehøien*, paa hvis Top der er reist en simpel Granitsteensforhøining med Sneglegang. Fra dette Punkt haves en prægtig Udsigt, mod Syd ud over Faaborg, over Havet med alle Øerne, — Bjørnø, Avernakø, Svelmø, Lyø heelt over til Als; i den anden Retning seer man ind over den omliggende Egns bakkede Terrain med en lille Sø ved Høiens Fod, omgiven i større og mindre Afstand af smukformede, skovbevoxede Bakker og frodige Marker, medens Prospektet i Baggrunden begrændses af den store Arreskov Sø. I Nærheden ligger Holstenshuus med den nyopførte, smukke Hovedbygning. I Aaret 1707 kom Hovedgaarden til Familien Holsten, som endnu eier den og har forandret dens tidligere Navn Findstrup til det nuværende. Ved Gaarden er en smuk Have, der staaer aaben for Besøgende, ligesom man ogsaa hos Gartneren kan faae Nøglen til Dyrehaven, hvor man ikke bør forglemme at tage den smukke Udsigt fra dens høieste Punkt, Dyrehavsbakken, i Øiesyn. Herfra fører Veien videre, frembydende særdeles skønne Udsigter, baade ud over Havet og ind over Landet, der med sin rige Afvexling af Skove, Bakker, Dale og levende Hegn viser sig som en mægtig Have. — I Vester-Aaby dreier t. V. en Vei, som fører op til Brahetrolleborg. Den første Spire til dette Baroni ligger langt tilbage i Tiden. Her laae nemlig et Cistercienserkloster, som

oprettedes ved en lille Sø 1172 under Navn af insula dei (Guds Holm), hvilket saa senere i Folkemunde gik over til «Holmekloster». I det 13de Aarhundrede afbrændte det, men opbyggedes snart igjen; ved Reformationen blev det, ligesom Landets øvrige Klostre, inddraget under Kronen. Da det var kommet i Rantzauernes Besiddelse, oprettedes det til Stamhuus under Navnet Rantzausholm. Som saadant eiedes det bl. A. af den smukke Kai Lykke, bekjendt for den sørgelige Skjæbne, der ramte ham som Følge af nogle let-sindige Udtalelser om den regerende Dronning Sofie Amalie. Da hans Godser vare blevne konfiskerede, og han selv var rømmet af Landet, var det i nogle faa Aar under Kronen, men kom da i Fru Birgitte Trolles Eie; hun var Enke efter Manderup Brahe, og ved at forene det med andre Eiendomme oprettede hun deraf Baroniet Brahetrolleborg 500 Aar efter, at det gamle Kloster var anlagt; for Øieblikket er det i Reventlowernes Besiddelse. Af den nuværende Hovedbygning er den nordre Fløi en Levning af det gamle Kloster, hvorimod den søndre Fløi med de to Taarne er bygget 1620. En anden Levning fra den forsvundne Munketid er Brahetrolleborgs Kirke med et høit Spiir; den er nylig bleven underkastet en gennemgribende Restauration, hvorved den er bleven en af Danmarks smukkeste Landsbykirker; en af dens bedste Prydelser er Thorvaldsens prægtige Døbefont i Marmor, den knælende Engel med Muslingeskallen, bekostet af Grevinde Schimmelmänn. Baroniets Hovedbygning ligger i en deilig Egn, omgiven af store Skove, og den smukke Have, der med stor Forekommenhed fremvises af Gartner Eltzholtz, frembyder mange overordenlig skjønne Punkter. — En god Fjerdingvei fra Brahetrolleborg, ved Bredden af Arreskov Sø, ligger Arreskov, Hovedgaarden i Grevskabet Muckadell. Hovedbygningen, som bestaaer af fire Fløie, der omslutte den store Borggaard, er opført i den sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede, hvorom Stenen med Inskription over Portindgangen fortæller. — Igjennem den med Kro forsynede Landsby Vester-Skjærninge, hvis Kirke har en Altertavle af Eckersberg (Christus i Gethsemane), og hvor der er anlagt en Høiskole, bestyret af Folkedigterne Mads Hansen og Anton Nielsen, fører Veien over Ollerup til Hvidkilde (see ovenfor). Herfra er der kun en halv Miil til Svendborg.

Taasinge.

Denne Ø, hvis Navn skal være en Fordrielse af "Thors Eng", ligger ligeoverfor Svendborg, kun adskilt derfra ved det smalle Svendborgsund, og udmærker sig ikke mindre ved sin Naturskønhed end ved sin Frugtbarhed. I Begyndelsen af det 17de Aarh. tilhørte den største Deel af Øen Ellen Marsvin, gik fra hende over i Datteren Kirstine Munks Besiddelse og eiedes derpaa af dennes og Christian IV's Søn Valdemar Christian. Af senere Eiere maa mærkes Corfzt Ulfeld, efter hvis Fald hans Deel af Øen kom under Kronen. Men 1678 solgtes den af Christian V til Søhelten Niels Juel for de Prisepenge, denne havde erhvervet sig i Kampen mod de Svenske. Han og hans Slægt tilkøbte sig efterhaanden de Jorder paa Øen, som endnu ikke vare i deres Eie, saa at hele Besiddelsen i Aaret 1711 kunde oprettes til et Stamhuus.

Fra Svendborg gaaer der Færge, som i Løbet af fem Minuter sætter Passagererne over til Vindeby, hvor der kan faaes Extravogn. Fra Vindeby fører Landeveien til den lidt over $\frac{1}{4}$ Miil borte liggende Bregninge Kirke**, der ved forskellige Tilbygninger har faaet sin nuværende Korsform. I Kapellet staae forskellige Kister for Medlemmer af Juelernes Familie. Ovenpaa Kirken, som ligger paa Øens høieste Punkt, er der en Platfond, omgivet af Rækværk, hvorfra man har en bekyndt, overordenlig vidtstrakt Udsigt. I klart Veir seer man her over en Flade paa 100 Kvadratmile, i hvilken der tælles 65 Kirker, — imod Nord udover Svendborgsund og det smilende Fyen, ja længere Øst paa heelt over til Sjællands Kyst; i østlig Retning møder Øiet Langeland og i fjernere Afstand Lolland, imod Syd og Sydvest komme en Deel Smaaøer tilsyne, som Skaarø, Hjortø, Dreisø o. s. v., imellem hvilke Ærø træder frem som den største; paa den anden Side af disse skimtes Holsteens Kyst, fortonende sig i Taage, medens man i vestlig Retning har et frit Blik ud over det deilige Als, begrundset af den slesvigske Kyst. — Fra Bregninge fører Veien til Valdemars Slot forbi et prægtigt, gammelt Egetræ med bredt forgrenet Krone, paa venstre Side af Veien i Nærheden af Slottet.

Valdemars Slot er en bred, anseelig Bygning uden Taarn eller Spiir. Det blev i Aarene 1629—30 opført af Christian IV for hans Søn Valdemar, idet der som Bygningsmateriale benyttedes de røde Muursteen fra den gamle Borg Kjørstrup, som laae en Fjerdingsvei derfra og ved denne Leilighed nedbrødes. Slottet er ikke bygget i Stil med Christian IV's øvrige Bygninger, men gjør dog med sin store, rummelige Slotsgaard og de prægtige naturlige Omgivelser et smukt Indtryk. Da det kom i Niels Juels Eie, lod han i dets ene Fløi indrette et smukt Kapel, som indviedes af Thomas Kingo.

Fra Slottet gaar Veien tilbage over Landsbyen **Troense** (Bevært-
ningssted) med et temmelig betydeligt Skibsbyggeri og c. 1000 Indb.
Veien, som paa hele Touren er overordentlig smuk og afvex-
lende, frembyder her fra den høie Skrænt langs Kysten et
prægtigt Skue ned over det skønne, stille Vand, befaret af
enkelte Seilere, mellem Taasinge og Thurø, over til denne
frugtbare lille Ø. Efterat man fra Troense har tilbagelagt en
Strækning paa en Fjerdingvei, er man atter i Vindeby, med-
bringende et smukt og venligt Indtryk af Taasinges Skjønhed.

Fra Svendborg til Rudkjøbing

gaar der daglig Dampskib ad den deilige Vei gennem Svend-
borgsund, hvor man seiler som i en Indsø med Taasinge
t. H. og t. V. Fyens Kyst, der slynger sig med sin rige Afvex-
ling af frodige Skove, frugtbare Marker, enkeltstaaende Træ-
grupper og smukt beliggende, venlige Smaahuse, hvilket Alt-
sammen, stadig skiftende, glider forbi Øiet i et skjønt og
fyldigt Panoramabillede. Mellem Taasinge og Thurø fortsættes
Veien, som overalt frembyder smukke Udsigter, videre, indtil
man efter en god Times Seilads lægger bi ved Rudkjøbing.

Langeland.

Rudkjøbing.

Hotel Langeland paa Torvet (Værelse 4 Mk.; table d'hôte Kl. 1,
5 Mk. m. Kaffe), og Hotel Skandinavien i Brogade (Værelse m. Kaffe
3 Mk.); i sidstnævnte Hotel har Borgerforeningen Lokale; desuden
flere mindre Gæstgivergaarde. Postkontor i Østergade; paa Postkontoret
er der tillige Befordringskontor (privat Befordring faaes hos
Værten i Hotel Skandinavien). Toldkontor og Telegrafstation (f. D.,
Sønd. dog kun til 4 Eft.) ved Havnen. Politikontor paa Hj. af Nørregade
og Blindestræde. Apothek i Brogade. Daglig Dampskibsforbindelse
med Svendborg og Marstal, 6 Gange ugenl. med Nyborg og Korsør, 3 Gange
ugenlig over Spodsbjerg med Nakskov.

Rudkjøbing, de berømte Brødre Hans Christian og
Anders Sandøe Ørstedes Fødeby, er en meget gammel Stad,
som efter Sagnet skal være anlagt af Kæmpen Rut, efter hvem
den da har faaet Navn. Rigtigere er det dog utvivlsomt at
forklare Navnet som »Staden paa den ryddede Landstræk-
ning» i Analogi med Fortolkningen af de mange Landsbyers
Navne, der ende paa »rød» (Birkerød, Bregnerød o. m. a.).

Byen (c. 2800 Indb.) har tidligere været befæstet og var i 1659 en haard Anstødssteen for de Svenske, idet de to Gange maatte løbe Storm mod den, inden Indbyggerne vilde give tabt.

Kirken, hvortil Nøglen faaes hos Degnen, der boer i den ligeoverfor liggende Borgerskole, bestaaer af Choret og den meget gamle Hovedgang, hvis oprindelige Steenhvælvinger dog ere erstattede af Træhvælvinger, samt desuden af Sidegangen og Taarnet med et 52 Alen høit Spiir, rimeligviis opført 1621. Indvendig gjør Kirken et lyst og venligt Indtryk. Over Choret hænger et gammelt Krucifix og over Alteret en af Christian VIII skjænket Altertavle, malet af Eddelien (Disciplene i Emaus).

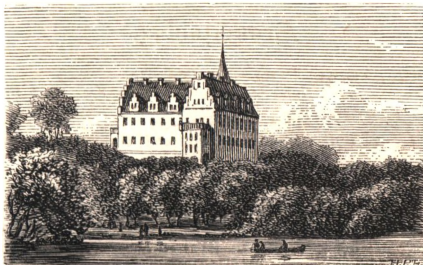
Paa Torvet foran Raadhuset er der paa en simpel Granitpedestal anbragt en smuk Broncebuste af Frederik den Syvende i svensk Husaruniform. Opstillingen er imidlertid uheldig; thi uagtet Busten er bestemt til at stilles mod en Baggrund, er den anbragt aldeles fritstaaende, med Ryggen mod Raadhuset, saa at den Reisende, som fra Havnen gjennem Brogade kommer til Torvet, kun faaer den huult afskaarne Bagside at see.

Paa Kirkegaarden, hvorfra man har en smuk Udsigt over Vandet med den nærliggende Siø og Taasinge, er reist et Granitmonument med indlagt Marmorplade, som bærer Navnene paa 12 i 1864 faldne, her begravne Soldater.

I henved en halv Miils Afstand fra Rudkjøbing, paa den Halvø, der afskjæres af Lindelse Nor, ligger Faareveile Skov, hvorhen Byens Folk for en Deel rette deres Udflugter. Ved en Udkant af Skoven, paa den Grund, hvor den gamle Vikingeborg Faareveile har havt sin Plads, er der nu opført en ny Hovedbygning af samme Navn, lidt bred og tung i Stilen, men forresten smuk. Det høieste Punkt i Skoven er den saakaldte Iiskjelderbanke med Udsigt til den ene Side over Langeland og Taasinge, til den anden ud over selve Skoven, ved hvis Grændse Herregaarden tager sig smukt ud med sine røde Mure.

En Udflugt, man ikke bør undlade at gjøre fra Rudkjøbing, er til det $1\frac{1}{2}$ Miil derfra beliggende **Tranekjør Slot***. Veien gaaer over Simmerbølle og Tullebølle (med Gjæstgiveri), i hvilken sidste Byes Kirke der i gamle Dage skal have været en Altertavle, hvori, som Sagnet fortæller, et Stykke Træ fra Christi Kors var indfattet; den nuværende er malet af Storch. Herfra gaaer det videre gjennem en særdeles smuk Egn, der afvexler med Skove, Enge og de for Langeland eiendommelige, blødtformede Høie, der i Form af Halvkugler hæve sig brat op af Jorden og, ligesom de *»fyenske Alper**, ere Dannelser af Rullesteenssand. I Nærheden af Tranekjør, nogle faa Skridt inde i Skoven til Venstre, staer et ganske mærkeligt Egetræ, der skyder sig høit i Veiret med en aldeles rank og lige Stamme, fri for alle Sidegrene, indtil

endelig Kronen udfolder sig heelt oppe i Toppen. — Ved den nordlige Kant af Tranekjær By (med Kro, ligger Slottet paa en høi Banke, mod hvis Fod en lille Sø skulper, i en smuk, afvejlende Egn, omgivet paa alle Sider af Smaaskove. Hovedbygningen, bestaaende af to sammenstødende Fløie, i hvis Vinkelkrog hæver sig et Taarn med Spiir, har efterhaanden, med den gamle, i det 13de Aarh. opførte, stærkt befæstede Borg som Kjerne, antaget sin nuværende Skikkelse. I Grevens Feide, da Slottet forsvaredes af Otto Krumpen, blev det indtaget af Lybækkerne, som dog kun beholdt det et Aar, idet

Tranekjær Slot.

det kort efter erobredes tilbage af •Danmarks Vovehals•, Admiral Peder Skram. Aar 1659 gik Slottet, der allerede tidligere var nedlagt som Fæstning, over til Familien Ahlefeldt, som endnu besidder det; et af denne Families Medlemmer, General Fr. Ahlefeldt, har Fortjenesten af at have forskjønt Eiendommen betydelig ved Nedrivning af nogle af de gamle Bygninger og ved omfattende Restaurationer og Forbedringer. Omkring Slottet er en smuk Have, der fører lige over i en tilgrændsende Skov. Paa et høit Punkt i denne, hvorfra man har Udsigt over Langelandsbeltet til Lolland, ligger en af de tidligere Grever begravet under to gamle Egetræer; Graven er dækket af en simpel Steen uden Inskription og omgivet af et Jerngitter. Paa et andet Sted i Haven, ligeved Landeveien, findes den saakaldte Ekkobanke, paa hvis Skrænt der er anbragt Udsigtsbænke. Herfra seer man ud over en lille, kratbevokset Dal til den ligeoverfor liggende Bakke, paa hvis Top Tranekjær Slot kneiser i sine venlige og smilende Naturomgivelser.

Mellem Rudkjøbing og Ærø

gaaer der hver Dag Dampskib langs med Langelands frugtbare Kyst, forbi Strynø, som hører under Langeland, indtil Dampskibet efter en Fart paa en Times Tid havner i Marstal.

Ærø.

Ærøeskjøbing.

Hotel Harmonien i Brogade (Værelse 4 Mk.) og Bonsacks Hotel. Postkontor i Nørregade (aaent fra 8 Fm. til 8 Em.). Telegrafstation i Vestergade, hvor Apotheket ligeledes findes. Politikontror paa Torvet, ved Siden af Raadhuset. Døglig Omnibusforbindelse med Marstal. Dampskibsforb. med Svendborg om Sommeren.

Ærøeskjøbing, som ogsaa benævnes Kjøbning, er en meget gammel By, uden at man dog bestemt kan angive dens Alder. Den er Ærøes eneste Kjøbstad og var i ældre Dage, ligesom hele Øen, et stadigt Stridsæble mellem de sønderjydske Hertuger og de danske Konger. I Aaret 1749 kom den endelig for bestandig til Kronen under Frederik V, som dog nægtede at stadfæste de Privilegier, den i Tidernes Løb havde faaet. En betydelig Ildebrand ødelagde 1629 en stor Deel af Byen, ligesom den ogsaa, da den væsenlig ernærer sig af Handel og Fragtfart, led meget ved Tabet af Norge 1814. Efter Tabet af Slesvig, hvorunder Øen siden det 15de Aarh. hørte i verdslig Henseende, vare Forholdene, indtil den nye Ordning kom, noget vaklende, hvad der heller ikke har bidraget til at hæve Byens Betydning. Den har en god Havn paa 10 Fods Dybde, men dens Indbyggerantal (c. 1600) staaer tilbage for Marstals. I Ærøeskjøbing findes en Mængde meget gamle Huse med fremspringende Overdeel og forsynede med Karnapper. Her fødtes Digteren Anders Arrebo, hvis Fader var Præst i Byen.

Kirken, hvortil Nøglen faaes hos Degnen i den nye Skolebygning paa Torvet, skriver sig fra Midten af forrige Aarhundrede. Altertavlen er en Kopi efter Eckersbergs Altertavle i Frue Kirke i Svendborg, hvorimod Prædikestolen er af ældre Oprindelse, idet den bærer Aarstallet 1634. Den røde Fløiels Messekaabe, som endnu bruges, er henved 150 Aar gammel, og paa dens indbroderede Sølvkrucifix have Christusfigurens Øine før bestaaet af Diamanter; men de blev for 50 Aar siden bortstjaalne, og Tyven opdagedes aldrig.

Paa Torvet ligger det nyopførte, smukke og anseelige Raadhuus samt den nye, store Skolebygning.

I Nærheden af Byen er der om en lille Samling Træer dannet et efter Forholdene kjønt Anlæg med Beværtningssted og en smukt dekoreret Dandsesalon, et Anlæg, der paa den ellers saa skovløse Ø dog byder Byens Folk nogen Erstatning, som gribes med Begjærlighed. Paa Veien derud har man en meget smuk Udsigt over Stokkeby Nor, der skyder sig ind her. Paa Noret findes Ruinerne af en gammel befæstet Borg med Volde og Grave; den Deel af Noret, hvor man i gamle Dage kunde seile ind til Borgen, kaldes endnu »Snekke-mose».

Vil man gjøre en længere Udflugt, bør man besøge Store Rise Kirke, der, efter Tranderup Kirke (fra det 13de Aarh.), er en af Øens ældste, forsynet med Taarn og Spiir, hvilket sidste er af nyere Oprindelse, idet det gamle brændte 1663, da Lynet en Midnat slog ned i det, hvorom en Inskription i Kirken fortæller. I Bygningens Indre findes fra den katolske Tid en meget gammel Døbefont af Granit samt en Altertavle med Fløie til at lukke sammen og uaskaarne Træfigurer, der dog næsten gjøre et parodisk Indtryk.

Marstal.

Blandt Gjæstgivergaardene er den paa Torvet ligeved Posthuset den mest besøgte. Postkontor paa Torvet. Telegrafstation Hj. af Kongegade og Kirkestræde. Daglig Dampskibsforbindelse med Rudkjøbing og Svendborg. Omnibusforbindelse hver Dag med Æreskjøbing.

Handelspladsen Marstal, som skylder sit Navns Oprindelse til et Stutteri, der i ældre Dage laae her, er først anlagt i forrige Aarhundredes Begyndelse, men har siden den Tid, trods en stor Ildebrand i 1815, hævet sig betydelig, skjøndt den endnu har et temmelig primitivt Udseende, med en jammerlig Brolægning og Rendestenen midt i Gaden. Beboerne (c. 2800 i Tallet) ernære sig væsenlig af Skibsfart, hvortil Byens Beliggenhed og dens gode lille Havn særlig egner sig. En stor Mængde Skibe høre hjemme i Marstal, byggede for en stor Deel af Kjøbmand Hans Christensen, der fra en ringe Begyndelse har svunget sig op til sin ansete Stilling som en stor Rheder, og ved hvem mange af Byens Familier have deres Udkomme.

Kirken, forsynet med Spir, er lys og livlig, og blev færdig 1738.

Byen har en Navigationsskole.

Et Stykke Vei fra Marstal, i Nærheden af det Dreie, som over Graasteens Nor forener Øens to Dele, ligger en af Grave omgiven Plads, hvor der i gamle Dage har staaet et Taarn, hvis Opførelse Sagnet tillægger Absalon, og hvis Bestemmelse skal have været, at der herfra kunde holdes Udkig med de frygtede Sørøvere.

JYLLAND

Th. Bergh's lith. Inst.

Protaiden's lith. Reichslandbog

Jylland.

Den østjydske Længdebane.

Kolding.

Hoteller: Brødsgaard's Hotel ved Nyegaard, Værelse med Lys 5½ Mk., Middag 4½ Mk. Svensons Hotel omtr. samme Priser, og flere mindre Gjæstgivergaarde. Omnibus paa Banegaarden ved Togenes Ankomst (1 Mk.). Telegrafstation m. f. D. Postkontor i Byen og Expedition paa Banegaarden. Jernbaneforbindelse med Vamdrup og Fredericia 5 G. dagl. Personpost til Ribe dagl., til Varde 2 G. ugl. Dagvogn til Christiansfeld, Haderslev 2 G. dagl. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Børgense, Middelfart, Fredericia, Faaborg, Svendborg, Vordingborg og Stubbe-kjøbing. Paa Apotheket faaes varme og russiske Bade.

Byen har existeret fra det 11te, maaskee fra det 10de Aarhd.; 1321 fik den sine ældste Kjøbstadprivilegier stadfæstede af Christopher II. Den tæller nu c. 5500 Indbyggere. Under Krigen mellem Erik Plovpenning og Hertug Abel af Slesvig blev Kolding nedbrændt, og denne Skjæbne er flere Gange overgaaet Byen, ligesom den ofte har maattet prøve Krigens Hjem søgelse. Den 23de April 1849 stod her et Slag mellem Danske og slesvig-holstenske Oprørere. Den Betydning, Byen tidligere har havt for Vareomsætningen mellem Danmark og Hertugdømmerne, er forbi. I ældre Tid hævdedes i Kolding den saakaldte «Øxnetold» for Kvæg, som udførtes af Landet, og senere indtil 1851 var her Toldgrænsen mellem Kongeriget og Slesvig. Hvad der nu mest udmærker Byen, er dens smukke Beliggenhed ved Koldingaa, ikke langt fra dennes Udløb i Fjorden, og den Nord for liggende Ruin af Koldinghuus Slot. Over Aaen er 1808 opført en Bro af hugne Sten. Nord og Syd for Byen er Terrainet bakket; ned imod Fjorden strække sig fra begge Sider Skove og frugtbare Marker, og Udsigten over den med Fyen i Baggrunden indtager en fremragende Plads blandt de mange smukke Udsigter paa Jyllands Østkyst.

Kirken (St. Nicolai) er en Korskirke, lidet anseelig, men lys og venlig. Indvendig Længde 72 Al., Brede 40½. I Choret findes Munkestole, der ligesom Steendøbefonten ere overmalede; flere gl. Epitafier, hvoriblandt et af Marmor paa Chorets

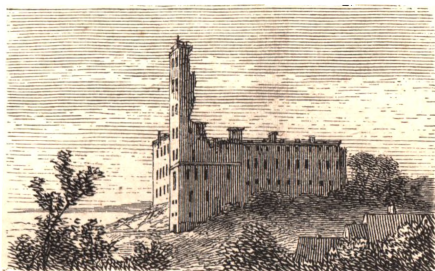
nordlige Væg over Medlemmer af Familien Anchersen. Tilhøre for Hovedindgangen er Beenfeldternes Kapel (Oberst Paul B., † 1676, overgav Kronborg til Svenskerne). Prædikestol og Altertavle ere skjænkede af den bekendte Lehnsmænd paa Koldinghuus Caspar Markdanner, fra hvem ogsaa den over Indgangsdøren indmurede Steen med et Vers skal hidrøre. (Nøglen til Kirken faaes i det lille gule Huus skraaes for den søndre Indgang.) Pladsen omkring Kirken er forvandlet til et Torv. Paa Gavlen af den nordlige Korsfløi findes et Mindesmærke over faldne Krigere fra 20. og 23. April 1849, modelleret af Paulsen, støbt af Zinkstøber Rasmussen i Kjøbenhavn.

Ikke langt fra Kirken ligger den forrige Latinskole (Ne-belong 1845), nu Veile Amtsskole, paa Torvet Raadhuset og skraaes for dette en smuk gammel Bygning med udskaarne Bjelker. Som en af Byens Mærkværdigheder maa nævnes Mikkelmarkedet i Begyndelsen af Oktober, ved hvilken Leilighed tillige afholdes det saakaldte Folkemarked. Karle og Piger især fra Vestjylland komme da til Byen tildeels i karakteristiske Dragter, opstille sig langs Husene og vente paa, at Folk skulle komme og fæste dem. Fæstepengene gaee om Aftenen til Dands; men denne gamle Skik er i den senere Tid meget aftagen.

Syd for Byen ligger den nye Kirkegaard med en Gravhøi over faldne Krigere, hvorpaa en Hængeask, men intet Monument.

Strax Nord for Byen paa en Bakke, ved hvis Fod er en lille Sø, kneise de mægtige Ruiner af Koldinghuus Slot. Det grundlagdes 1248 af Hertug Abel i Slesvig under hans Kamp med Broderen Erik, blev ombygget og befæstet af Erik Glipping, kaldtes Arensborg eller Ørneborg, senere Middelborg og endelig fra Midten af 15. Aarh. Koldinghuus. Kongerne Christian III, Frederik II og Christian IV lod foretage betydelige Arbejder ved det. Den Sidste opførte i det nordvestlige Hjørne det saakaldte Kæmpetaarn (76 Fod høit, 24 Fod bredt), hvis Top var smykket med fire 7 Fod høie Statuer af Sandsteen, der holdt Vaabenskjolde: Hannibal det danske, Scipio det norske, Hector det jyske, Hercules tre Kroner. Af disse staaer endnu Hannibal med det danske Skjold. Taarnet sprængtes Julemorgen 1658, da Polakkerne under Czarnetzki stormede Slottet, som var besat af de Svenske; Christian V lod det atter istandsætte, og det stod til d. 29. Marts 1808, da en Ildebrand, som udbrød Natten efter, at den kommanderende General over de franske og spanske Hjælpetropper, Prindsen af Pontecorvo, var kommen til Slottet, lagde den stolte Bygning i Aske og kun efterlod de mægtige Mure som Mindesmærke om fordums Pragt og som Danmarks skønneste Ruin. Slottet har dannet en skjæv Fiirkant, havt tre Etager og foruden Kæmpetaarnet fem smaa ottekantede Taarne i Gaarden. Murene ere 5 til 6 Al. tykke. Paa den indesluttede Gaardsplads sees endnu Spor af et Spring-

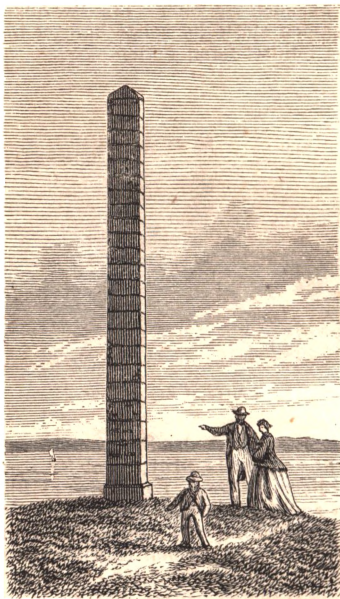
vand; i Hovedfløien lige for Porten var Riddersalen og under Kæmpetaarnet Kirken. Smukke Sandsteenssøiler med Spor af Forgyltning sees endnu. Fra Kirken har man navnlig om Aftenen en udmærket smuk Udsigt saavel over Koldingfjord i Øst som mod Vest over den nedenfor liggende By og ind over Landet. Under den nordlige Fløi vises i en dyb Kjelder Skipper Clements Fængsel. (Paa Slottet udstedtes Kolding Reces 13. Decbr. 1558. Nyaarsdag 1559 † Chr. III. Medens Pesten rasede i Kjøbenhavn 1711, opholdt Fr. IV sig her og saae ved en Maskerade Anna Sophie Reventlow, til hvem han Aaret efter blev viet paa Skanderborg Slot. Fra 15. Aug. til 11. Septbr. 1807 boede her den sidste kongelige Besøger Chr. VII.) Nøglen til Slottet faaes i Huset foran Porten.

Ruiner af Koldinghus.

Rundt om Slotssøen er der Spadserevele, og $\frac{1}{4}$ Times Gang fører til Dyrehavegaardsskov, Nord for Byen. Ikke langt Syd for denne ligge de høie, nøgne Seest Bakker, hvorfra er en særdeles smuk Udsigt over Byen og Fjorden; paa Bakken Steilebjerg findes et lille ungt Anlæg. Ti Minuters Gang ad Chausseen sydpaa fører til det høit liggende Lyststed Bellevue. (Underhandling om Vaabenhvile 1848.) Som fjernere Punkter, der egne sig for Udflugter, maa nævnes Gudsø, Nord, og Løverodde, Syd for Fjorden ($1\frac{3}{4}$ M.), men fremfor alle Skamlingbakke** ($1\frac{3}{4}$ M., Vogn $3\frac{1}{2}$ Rd.). Veien gaaer sydpaa, forbi den smukt liggende Dalby Vandmølle, gennem Landsbyen Skartved, hvis store Bøndergaarde give den Reisende et Begreb om Egnens Velstand, forbi Kirkebyen Bjert t. V., gennem Binderup, bestandig over frugtbare Marker mellem levende Hegn til Foden af Bakken. Man kan kjøre heelt op til Toppen, hvor der 1868 er bygget en lille Pavillon, i hvilken Forfriskninger kunne erholdes. Bakken er 363 Fod høi og frembyder en vid Udsigt til alle Sider, et storartet Panorama, hvis Lige vanskelig findes i Danmark. Mod Nord seer man langt ud over den

af Skove omgivne Koldingfjord; Stenderuphage, Fyen og Beltet med den smukke Brandsø præsentere sig i Øst; mod Syd beskiner Solen de gule Skrænter ved Indløbet til Heilsminde, for Øieblikket det lemlæstede Danmarks Grændse, og milevidt ligge Nordslesvigs frugtbare Marker udfoldede for Øiet, gennemfurede af levende Hegn, der give dem Udseendet af Bede i en uhyre Have, oversaaede af Skove og Landsbyer. Den, som elsker at tælle Kirker, kan her faae sin Lyst styret. Som be- kjendt var Skamlingbakke Stedet, hvor de Folkeforsamlinger

Støtten paa Skamlingbakken.

afholdtes, der have spillet en saa stor Rolle i den nationale Bevægelses Historie. Herfra lød Laurids Skaus mægtige Veltalenhed og vakte mange Slumrende, og med Rette bærer Skamlingbakken Mindet om de danske Slesvigeres Kamp for deres Modersmaal og Nationalitet i en høi Granitstøtte, som reistes 1863 og neppe to Aar efter sprængtes af den Fjende, som nu træder begge under Fødder. Dette brutale Ødelæggelsesværk lykkedes heldigviis ikke fuldstændigere, end at man har kunnet genopreise Støtten, der med afsprængte Kanter

kneiser næsten lige saa høit som før. Den bestaaer nu af 26 tilhugne Granitblokke, hver 2 à 2½ Fod høi. Dens fire Sider ere forsynede med følgende Indskrift:

<p style="text-align: center;">Mod Øst: Minde om den Danske Sags Forkæmpere i Slesvig.</p> <p>Nis Lorenzen. P. Hjort Lorenzen. Lilholt. Haderslev.</p> <p style="text-align: center;">C. Paulsen.</p> <p>G. Manicus. C. Wimpfen. Ekernførde. Flensborg.</p> <p style="text-align: center;">Mod Nord:</p> <p>C. Jespersen. T. Høyer-Jensen. Angel. Bov.</p> <p>A. G. Fabricius. W. Abrahamson. Humtrup. Slesvig.</p>	<p style="text-align: center;">Mod Syd:</p> <p>E. Pontoppidan. C. H. Overbeck. Als. Flensborg.</p> <p>H. Nissen. H. J. Staal. Hammelev. Torning</p> <p style="text-align: center;">Mod Vest:</p> <p style="text-align: center;">Reist 1863.</p> <p>P. C. Koch. F. Fischer. Haderslev. Aabenraa.</p> <p style="text-align: center;">C. Flor.</p> <p>L. Skau. H. Kryger. Sommersted. Bevtoft.</p> <p style="text-align: center;">H. A. Kleving.</p>
---	--

En af Egnens Folk yndet Udflugt er til Vargaarde. Veien fortsættes da over Grønninghoved og Hells til den smukke Skov ved Lille Belt (1½ M.). Ved Skovfogedhuset kan faaes kogt Vand og Opvartning (1 Mk. pr. persona).

Kolding - Fredericia.

(2¾ Mile.)

Jernbanen nordpaa gaaer et Stykke langs Fjorden, derpaa gjennem et smukt bakket, tildels med Skov bevoxet Terrain, forbi Gudsø til Stationen Taulov (t. V.). Tæt ved denne er den smukke Taulov Sø; t. H. for Banen Taulov høitliggende Kirke med vid Udsigt. Egnen mellem Kolding og Fredericia er rig paa Minder fra Krigen 1848—49. Navnene Gudsø, Krybily, t. H., og Erritsø, hvis Kirke sees t. H., naar man nærmer sig Fredericia, ere nok til at vække Erindringer. I Nærheden af Fredericia er Terrainet fladt og moseagtigt; Banen løber ovenfor Landeveien til Snoghøi og gaaer langs Kysten, gjennem Volden, ind i Byen, hvor en ny, storartet Banegaard bygges paa den Plads, der før indtoges af det saakaldte Palais (Bolig for Frederik VII som Prinds).

Fredericia.

Hoteller: Victoria (Venders Gade), Værelse m. Lys $4\frac{1}{2}$ Mk. Middag 5 Mk. (godt Bord). Kronprinds Frederik (Gothersgade) omt. samme Priser (Ølhalle). Lille Belt (Góthersgd.) simple og billigere. Restauration paa Banegaarden (Middagstoget opholder sig tilstrækkelig længe, til at man kan holde Maaltid) Tæt ved Prindsensport er Ahlmanns Ølhalle. Omnibus paa Banegd. 1 Mk. Telegrafstation (N.) Jernbaneforbindelse med Kolding 5 G., med Veile 3 G. daglig. Dampskib til Strib paa Fyen 4 G. dagl. ($\frac{1}{4}$ Time). Dampskib til Kjøbenhavn 2 G. ugentl.

Frederik III anlagde Byen paa en i Beltet udskydende Odde og omgav den med Fæstningsværker. Dens første Navn var Frederiksodde. Den svenske General Wrangel beleirede og indtog den ved Storm d. 24. Oktbr. 1657. Frederik IV gjenopbyggede Byen, der 1661 var bleven gjort til Stapelstad og 1682 havde faaet jus asyli og fri Religionsøvelse, hvorved den blev Tilflugtssted for Reformeerte, som det nantiske Edikts Ophævelse forjagede fra Frankrig. Som Fæstning opnaaede den aldrig nogen Betydning; den var anlagt efter altfor stor Maalestok, og Værkerne holdtes ikke vedlige; den preussiske General Wrangel havde derfor let ved at besætte den d. 2. Mai 1848. Den følgende Vinter sættes Byen imidlertid i bedre Forsvarsstand, og da Bülow efter Gudsøffairen d. 7. Mai 1849 med en stor Deel af den danske Armee trak sig tilbage til Fredericia, var han istand til bag dens Volde at udholde en to Maaneders Beleiring, ledsaget af heftigt Bombardement, der lagde en stor Deel af Byen i Aske. Den 6. Juli 1849 foretog han det berømte Udfald, som sprængte Oprørerhæren. Byen er senere bleven gjenopbygget; den har lige, brede Gader, som skjære hinanden i rette Vinkler, men tillige indenfor Voldene store Strækninger, der aldrig have været bebyggede og rimeligviis aldrig ville blive det; den ligner Tanken om en stor By, som er død i Fødslen (nuværende Indbyggerantal 7200), og som Fæstning er dens Rolle udspillet. I Krigen 1864 bombarderedes Fredericia af Østerrigerne d. 20. Marts. Efter Regeringens Befaling rømmedes den d. 28. April og blev Dagen efter besat af Fjenden.

Af Bygninger mærkes: **Trinitatis el. danske Kirke** (Kongensgd.) paa det Sted, hvor Fr. III 1655 gjorde Bøn under aaben Himmel, efterat han havde besluttet Byens Anlæg; indviet 1690. Paa Kirkegaarden ud mod Kongensgd. er en med Bøgetræer beplantet Gravhøj over 500 danske Krigere, som faldt d. 6. Juli 1849. I Steensætningens Kant ere Navnene indhugne, og over den et Broncebasrelief (af Bissen), forestillende to Soldater, som jorde en falden Kammerat. Et Monument, forestillende et Sværd, har Fr. VII som Prinds ladet reise i det N. O. Hjørne over jydsk Dragoner, som ved Stormen d. 24. Oktbr. 1657 ikke vilde overgive sig, men lod sig nedhugge til sidste Mand og ligge begravede her. Kirken selv har ingen Mærkværdigheder. (Nøglen faaes hos Kirkekonen, skraaes for Indgangen.)

Den danske Landsoldat, Monument af Bissen.

Michaelis ell. tyske Kirke (Vendersgd.). Paa Kirkegd. Gravhøi med Bautasten over 40 danske Krigere. 1864. 500 faldne Insurgenter fra 6. Juli 1849 ere begravede her.

Reformeert Kirke. 1735. (Dronningensgd.). Høist uanseelig.

Synagogen (Riddergd.) og Katholsk Kirke (Jyllandsgd.), helliget St. Knud, med et nylig opført Spir, det eneste i Byen.

I Vendersgd. tæt ved Michaelis K. ligger det smukke, af Meldahl 1860 opførte, Raadhuus*. I dets store Sal (Arrestforvareren, som boer i Stuen, aabner) findes Portraiter af Byens Stifter Fr. III og af Fr. VII, der som Prinds i længere Tid boede i Byen, et stort Maleri* (af Sonne), forestillende Udfaldet d. 6. Juli, og en Buste af Lehmann (af Paulsen), der var Amtmand i Veile Amt, hvortil Fredericia hører. Raadhuset er usædvanlig godt udstyret og har ikke faa Malerier, hvoriblandt en Samling af de oldenborgske Konger. Paa Pladsen mellem Raadhuset og Kirken staaer paa en Granitfod en Broncebuste af General Bülow*, Seirherren fra Fredericia, modellert af Bissen, hvilken Kunstner man ligeledes skylder det storartede Seirsmonument *den danske Landsoldat**. Det er opstillet i et lille Anlæg indenfor Prindsensport paa en Græsplaine, omgivet af sex Morterer; Broncestatuen er sex, Granitfoden fire Al. høj; Afsløringen fandt Sted d. 6. Juli 1858. Et lille uanseeligt Huus i den N. O. Ende af Jyllandsgade ansees for det ældste i Byen. I det skal den svenske General Gustav Wrangel have boet 1657. Preusseren Wrangel besøgte 1848 sin Ætlings Residents.

Nord for Havnen, et lille Bassin paa 12 à 13 Fods Dybde, har Byen et Anlæg, Carolinelund, gjennem hvilket man gaer til det gamle, høist uanseelige Kastel. Mere lønnende er det at gjøre en Tour *Volden rundt*. (7400 Al.) og nyde den smukke Udsigt over Beltet og Fyen. Byens nærmeste Omegn er ikke smuk; men nette Udflugter lade sig foretage til Fuglsang Skov og det c. 1 M. mod Syd liggende Snoghøi (Rigels's Have med mange sjeldne Træer), som er Færgestedet til Middelfart.

Fodgængere, som ikke frygte for ubanede Veie, anbefales Trelde Skov (1 M.) mod Nord, den dybt indskaarne Randsfjord og de smukke Partier ved Indløbet til Veilefjord.

Fredericia - Veile.

(3 $\frac{1}{4}$ Mil.)

Jernbanen gaer i nordvestlig Retning til Stationen Børkop (t. V.). Efterat den er passeret, har man et af de smukkeste Partier*, som Banen gennemløber. Idet den i en Bue svinger gjennem Skoven ud imod Veilefjord, sees paa den modsatte Bred Herregaarden Tirsbek, omgivet af Skov. Høie Bakker og Skove strække sig langs den nordlige Bred saavel udad som indad til Bunden af Fjorden, hvor Veile ligger i en dyb Dal.

Banen følger den sydlige Fjordbred tildeels paa høie Opfyldninger og gjennem Skov. Nedenfor den er Fjorden med smukke Kystpartier.

Veile.

Hoteller: Brandts (Torvet), Værelse 4 Mk., Midd. 4½ Mk. H. Royal (Torvet), 4 Mk. Jernbanehotellet og flere mindre Gjæstgivergaarde. Omnibus paa Banegd. 1 Mk. Telegrafstation (Torvet) m. f. D. Postkontor paa Banegd. Jernbaneforbindelse med Fredericia og Horsens 3 G. dgl. Personpost 3 G. ugl. over Bresten, Grindsted til Varde; ligeledes 3 G. ugl. over Jellinge, Brande til Herning. Dampskib til Kbhvn., anløbende Ebeltoft, 1 G. om Ugen.

Faa Byer gjøre et bedre Indtryk end Veile. Beliggenheden er smuk, Byens Udseende venligt og Omegnens Skjønhed for bekjendt, til at den behøver at fremhæves. Store Minder og store Mindesmærker har Veile ikke: 1523 mødtes her den ulykkelige Konge Chr. II og Landsdommeren i Nørrejylland, Mogens Munk, og hvis Hvitfeld staaer til Troende, efterlod Munk den jydsk Adels Opsigelse af Huldskab og Troskab i et Brev til Kongen i en Handske. Omtrent 20 Aar senere fødtes her Saxos berømte Oversætter Anders Sørensen Vedel (9 Novbr. 1542). Paa sit Tilbagetog igjennem Jylland i 1849 leverede Rye en hæderlig Træfning ved Veile, og i 1864 fandt her et Sammenstød Sted mellem den fremtrængende Fjende og de danske Tropper. Byen ligger paa en Eng, lidt tilbage fra den meget grundede Fjord, nær ved Udløbet af Veileaa, der optager en Aa fra Greisdalen. Flere Broer føre over disse Aaløb. Gaderne ere regelmæssige, og paa det lille Torv findes et smukt Springvand. (Vandværk 1867.) Høie Bakker, tildeels med Skov, indslutte den i Nord og Syd, mod Øst ligger den deilige Fjord, og mod Vest strækker sig et Dalstrøg mellem Bakkerne milevidt ind i Landet. Indbyggerantal c. 6000.

Kirken (St. Nicolai) med Taarnet skjævt for Skibet, treskibet, lys og venlig, restaureret af Lindorf 1856. Vedels Billeder (af Roed, 1860, Rammen af Aug. Wille) er skjænket af Lehmann, Hersleb og Linnemann. Romansk Steendøbefont. De Lamares Kapel, hvori er opbevaret et mumieagtigt Lig, fundet i Haraldskjærs Mose, som med Uret af Nogle antages for Dronning Gunhilde. Kirken opvarmes ved en mægtig Kakkelovn. I den nordre Fløis Gavlmuur findes 23 Huller, der siges at have indsluttet henrettede Sørøveres Hjerneskalder. (Nøglen har Kirkebudet paa Torvet, Syd for Kirken.)

Kirkegaarden (over Broen og Jernbanen, ned imod Havnen og tilvenstre) er usædvanlig smuk. Indenfor Porten er en Obelisk over 12 Soldater, faldne ved Veile 8. Marts 1864.

Parti fra Veile.

Gravhøi for Krigere fra 1848—50. En ny Kirkegaard ligger udenfor Byen.

Smukke **Spadserevele** findes overalt. En fortræffelig Udsigt over Byen har man fra den gamle Kolding Landevei og Møllebakken Syd for.

Nærmere Udflugter. 1) Nordpaa gjennem Forstaden og t. V. ad Holstebro Landevei. Ved Sandgraven (t. H.) gaaer man ad en Sti op til Urskovgaard, forbi denne ned over Landveien, over denne og en Kløft ind i Petersminde Skov, hvor Stien fører op paa en Lyngbakke med herlig Udsigt*.

2) Ved Delingen af Holstebro og Ringkjøbing Landevei følges den sidste $\frac{1}{2}$ M. til Himmelpinden* (t. H.), det høieste Punkt i Byens Omegn (300'); ved Foden er et Springvand, paa den modsatte Side af Veien et Beværtningssted. Udsigt over Fjorden lige til dens Indløb og over Veiledalen til Bresten, hvis Kirketaarn sees t. H.

3) En Fodsti til Greisdalen gaaer fra Byen lige ud; Landveien bliver liggende t. V., og ad en sandet indhegnet Vei over Beriderbakken naaes Skoven, hvor man dreier t. V. (Veien ligefrem fører til Lille Grundet) over en Stente; efter c. 70 Skridts Gang gjør Stien en Svingning t. H. (Smuk Udsigt over Veile t. V. og Greisdalen t. H.). $\frac{1}{4}$ T. bruges til Hammerværket; lidt forbi dette passerer Aaen paa en Gangbro, og Stien følges t. V. til Skrædderbakken*. (See nedenfor om Kjøretouren.)

4) Nørreskov. I Forstaden dreies t. H. ad Horsens Landevei, atter t. H. forbi Sandgraven og den kneisende Gruusbakke med de dellige ranke Bøge, ind i Nørreskov, som tilhører Kommunen. Med Hensyn til smukke Træer søger Skoven sin Lige. Langs Fjorden gaaer Jernbanen; Veien følger dens Retning; en Fodsti gaaer først lidt høiere oppe i Skoven, siden dybere inde paa Skrænten. Tørstige Vandrere kunne finde en Lædskedrik i Ølhallen i Skoven. $\frac{1}{6}$ M. fra Byen krydser Jernbanen, strax paa den anden Side af denne ligger Skyttehuset*, omgivet af Haveanlæg; Beværtning. Ligeoverfor i Skoven er en Høi med Mindesteen om Fr. VII's Besøg. Langs Stranden $\frac{1}{4}$ M. længere fremme kommer man til den smukke Skovkløft Ulvedalen, hvorfra Fodgængere kunne fortsætte Veien, først langs Skoven, siden under vilde Lyngbakker, hvoraf den høieste er Steillebjerg med meget viid og smuk Udsigt over begge Fjordbrødder mod Fyen, til Tirsbæk (Engom Sogn), en gammel Gaard, der har tilhørt nogle af Landets største Familier, som Lunge, Bryske, Bille o. fl. Stor Have, smuk Belliggenhed (1 M.). For Kjørende gaaer Veien til T. over Landsbyen Bredballe. Man følge ikke den nye Vei, men den gamle smukkere, der gaaer Fjorden nærmere. De tre sidstnævnte Punkter kunne ogsaa med Letthed besøges ad Søveien. Seiladsen paa Fjorden er lønnende; Baad faaes altid ved Havnen. Paa denne Maade besøger man

bedst **Lodsens Huus** ($\frac{1}{4}$ M.) paa den sydl. Bred, skraaet for Skyttehuset Smuk Belliggenhed under den høie Skrænt med

Parti af Greisdalen.

Jernbanen til Fredericia; herlig Udsigt over den nordre Fjordbred; Beværtning.

Kjøretour til Greisdalen*. Veileaa optager Vest for Byen et Aaløb, der kommer frem af en dyb, skovbevøxet Dal, som strækker sig næsten lige i Nord til Landsbyen Greis (1 M.), af hvilken saavel Dal som Aa har faaet Navn. Greisdalen er et af de smukkeste Punkter i Danmark. Kjørende, som ville besøge den (Vogn en heel Eftermiddag 4 Rd.), følge Horsens Chaussee, forbi Beværtningsstedet Sommerlyst (t. V.) til Viborg Landevei, og denne indtil det Sted, hvor en Vei t. V. fører ned til Herregaarden Store Grundet. Næsten paa hele Strækningen gaaer det opad; ved $\frac{1}{2}$ Milepælen paa Viborgveien er en storartet Udsigt til alle Sider og langt ind over det høie, skovrige Bjergeherred. Væien til Grundet fører forbi Hornstrup By og Kirke t. H.; Gaarden er en nyere toetages Bygning; Veien gaaer over Gaardspladsen; tæt bag Grundet kjører man ned i Dalen. Strax t. V. er en dyb Skovkløft og et Stykke længere fremme den i Kløften fremspringende Bakke Høie Knøs. (Sti t. V.) Nede i Dalen ved Aaen ligger et lille Hammerværk, de skovklædte Bakker træde mere tilbage og give Plads for Huse, Marker og frodige Enge. Forbi Kornmøllen t. V. og en Granskov t. H. kommer man til et landligt, ikke lidet besøgt Beværtningssted hos »Christen Apotheker», hvis egenlige Navn er Jøns Hansen (Taxt af Øvrigheden). Ned ad en Skraaning gaaer det; under Skrænten i Ellekrattet haster Aaen afsted; men den er for langsom for vor travle Tid; Damp maa der til; Steenkulsrøgen vælter ud af en høj Skorsteen, Vandhjul bruse, og flere betydelige Bygninger, alle henhørende til den store Klædefabrik, fylde Dalen. En meget steil Bakke fører op til Hovedgaarden Leerbæks Marker, Vest for Dalen, hvorfra man har et udmærket smukt Blik tilbage paa denne. Ad en slet Markvei kommer man til Skrædderbakken* (Beværtning. Taxt), hvorfra Udsigt saavel over Veile som hele Greisdalen. Smukke Punkter i 5 til 10 Minuters Afstand fra Huset. Tilbage forbi Hover Kirke (t. H.) ad Holstebro Landevei.

Vestpaa til Jellinge, Engelsholm, Randbøl, Veiledalen Ad Holstebro Landevei forbi Gaarden Leerbæk (Kongerevue 1848) t. V. og den i en smuk Dal liggende Leerbæk Mølle til Jellinge ($1\frac{1}{2}$ M.), en net Landsby med flere kjøbstadagtige Huse, Skolelærerseminarium, god Kro. Den lille hvide Kirke ligger næsten skjult mellem Gorms og Thyras vældige Gravhøie*; den første (Trianguleringsmærke. Flagstang) ligger S., den Anden N. strax udenfor Kirkegaarden. I Thyras Høi er et Gravkammer*, beklædt med Egebjælker. Høien er aabnet og forsynet med Gang til Kammeret 1861. (Uhrmager, Invalid Sørensen i Huset skraaes for Gorms Høi har Nøglen til Indgangen. Han er forsynet med Kikkert og giver Reisende tilfredsstillende Oplysning saavel om Graven som om Udsigten fra Høiens Top, der er 343' over Vandfladen. 24 Sk. à 2 Mk.) Paa Kirkegaarden foran den sydlige Indgang til Kirken findes to Runestene*, en mindre, sat af Gorm den Gl. for hans

Dronning Thyra, og en større, sat af Harald Blaatand for hans Forældre. Denne Sidste er overordenlig smuk og forsynet med Afbildninger, paa den ene Side en korsfæstet Skikkelse, paa den anden en Drage, omsnoet af en Slange.

Den, som ikke agter sig længere mod Vest, kan lægge Tilbageveien over den smukt liggende Hopballe Mølle.

Fra Jellinge fører en sandet Vei til Faarup Sø ($\frac{1}{4}$ M.), paa hvis nordre Bred en Gaard af samme Navn. Strax Syd for Laden er et Voldsted; efter Folketroen har Gorms Borg staaet her. Hvor lidet sandsynligt dette er, er det dog sikkert, at denne Egn, der nu er saa folketom, i Oldtiden har spillet en stor Rolle. Høisletten, hvortil Landet hæver sig, er rundt som besaaet med Kæmpegrave og har en eiendommelig storladet Karakter. Gjennem den lille Landsby Sødover (Kirken med Spir t. H. paa Bakken er Nørup) kommer man til den paa et Næs i en Sø smuktliggende Herregaard Engelsholm ($\frac{3}{4}$ M.). Den har tilhørt Familien Brahe og er 1592 opført af Knud Brahe, som der siges, efter hans berømte Broder Tyges Tegning. Toetages Hovedbygning med 4 Hjørnetaarne, omgiven af Grave; en Have i gl. fransk Stil og en til samme stødende smuk Bøgeskov, gjennem hvilken man kommer til en ufrugtbar Egn med spredte Smaahuse og uden anden Trævæxt end Naaletræplantning. Gjennem Landsbyen Lime fører Veien til en vild, malerisk Kløft, hvori ligger Engelsholms Fabrik ($\frac{1}{2}$ M.), der er skjult for den Reisende indtil det Øieblik, Veien svinger ned ad den bratte Skrænt. Gjennem Dalen flyder med en Bjergstrøms Livlighed en Aa, som er Afløb af Engelsholms Sø; paa den vestre Skrænt er en Granplantning; Bakkekuder med Egepur og Smaaskov lukke mod Syd. Over Dalen sees Randbøl Kirke, strax paa den anden Side af den ligger den store Randbøl Hede. Fabriken forevises med Beredvillighed af Eieren; før tilberedtes her Papir, nu Klæde. Hjemvei over Kirkebyen Bresten ($1\frac{1}{2}$ M. fra Veile ad Landeveien) med en god Kro (udmærket Kaffe). Idet man svinger ud fra denne, har man Veiledalen for sig i dens hele Udstrækning. Helst følge man ikke Landeveien, men gjøre en Omvei over de smukt liggende Partier: Gaarden Kjeldkjær (t. H. $\frac{1}{3}$ M.), Vingsted Mølle ($\frac{1}{3}$ M. Træsliberi), Kobberværket ($\frac{1}{3}$ M.), forbi den gamle Herregaard Haraldskjær (t. H.), hvis Navn Sagnet vil udlede fra Harald Blaatand, den lille Skibet Kirke (t. V.) til Ringkjøbingveien, og ad den forbi Himmelpinden (t. V., see ovenfor) og Gaarden Sophiesminde (t. H.) tilbage til Veile. Touren er lang og noget trættende; Befordringen dyr, 8 Rd.; men faa Udflugter gjøre den Reisende bedre bekendt med det Karakteristiske ved den jydsk Natur: smilende Østkystdale, vældige Høisletter og vild Hede.

For Botanikere kan anbefales en interessant Udflugt til Andkjær og Vinding Skove S. for Veile Fjord. Vegetationen har her en Fylde som faa andre Steder i Danmark, og

særlig findes her en Rigdom af forskellige Bregnearter. I en Dal i Andkjær Skov, Munkedalen, opnaae' Christtorn en Størrølse og Udvikling som Træer, og her er det eneste Sted i Danmark, hvor Taxtræet voxer vildt.

Veile - Horsens.

(4 $\frac{1}{4}$ Mil.)

Jernbanen fører langs Fjordens nordlige Bred forbi Skyttehuset, gennem Nørreskov, med betydelige Opfyldninger og Gjennemskjæringer, og en smuk Egn til Daugaard Station t. H.; derfra over et høit Terrain med vidtstrakt Udsigt til Løsning (t. V. Station. Kirke). I Nærheden af Horsens passerer Herregaarden Bygholm (t. V.), og paa en Bakke Nord for Byen kneiser den slotslignende Straffeanstalt.

Horsens.

Hoteller: Jørgensens (Søndergade), Værelse 4 à 5 Mk., Middag 5 Mk. Soeles (Smedegade) omtr. samme Priser. Hot. Royal (Nørregade, simplere). Geertsens Restauration og Federspiels Ølhalle i Hestedamgade. Herskinds Konditori med Have (Nørregade). Paa Banegaarden er Postkontor og Telegrafstation m. f. D. Omnibus ved Togenes Ankomst i Mk. Jernbanetog m. Nord og Syd 3 G. dagl. Personpost over Nim, Bræstrup, Salten til Silkeborg. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn (over Kallundborg) 2 G. om Ugen.

Banegaarden*, en smagfuld Bygning for Enden af Søndergade, danner en værdig Indgang til den smukke By (10—11,000 Indb.), der allerede i Middelalderen var af ikke ringe Betydning. I Historien har Horsens indskrevet sit Navn som Fødested for flere berømte Mænd: den fra Souverainetetsens Indførelse bekendte Biskop Hans Svane (1606—68); Poul Vendelbo, adlet under Navn af Løvenørn, mest kendt for sine Bedrifter i russisk Krigstjeneste; Vitus Bering, Opdager af Strædet, der fører hans Navn; Statsminister Ove Høegh Guldberg o. Fl. Byen er regelmæssig bygget, har flere anseelige Gader (Søndergade, Nørregade, Smedegade) og smukke Bygninger. Den ligger ved Udløbet af Bygholm Aa i den ikke dybe Fjord, hvis Beseiling yderligere vanskeliggjøres ved det smalle Seilløb mellem Fastlandet og Øen Hjarnø i Indløbet til Fjorden.

Fra Banegaarden fører den lige, brede Søndergade til Torvet, hvor tilvenstre ligger Kirken (Vor Frelsers, tidligere St. Ibs) med høit Taarn og Spir og rund Chorafslutning. En

tilmuret Indgang i Taarnet med romanske Kapitæler tyder paa høj Ælde. Det Indre er smukt restaureret. Prædikestolen* med udmærket Træskjærerarbejde, der i høj Grad minder om Hans Brüggemanns berømte Altertavle i Slesvig Domkirke, er flyttet herhen fra den gamle Klosterkirke, til hvilken den skjænkedes af Raadmand Johan Andersen. Arbejdet paa den begyndtes 1663, fuldførtes 1670. (Nøglen saavel til denne som til Klosterkirken faaes hos Klokkeren.) Nærmere Havnen ligger:

Klosterkirken eller den gamle Kirke, tidligere Graabrødre-klosterets Kirke. Klosteret stiftedes 1261, Kirken er uden Taarn og i en temmelig forfalden Tilstand, Spor af Malerier findes paa Væggene. Blandt de mange Begravelser fremhæves: sydlig i Skibet det Lichtenbergske Kapel med et smukt Jerngitter og kostbart Marmorepitafium (Gerhard Hansen, adlet under Navn af Lichtenberg, en i forrige Aarh. bekendt rig Godseier, født i Horsens 1697, † 1764); nordlig det Lillien-skjoldske. I Choret mod Syd: De russiske Prindsers og Prindsessers Begravelse (Peter † 1798, Alexis † 1787, Catharine † 1807, Elisabeth † 1782, Børn af Anton Ulrik, Hertug af Brunsvig-Lyneborg, Broderbørn af Enkedronning Juliane Marie, hvilke som Følge af Thronrevolutionen i Rusland 1741 kom til Danmark). Kisterne findes nu i Hvælvingen nedenunder. Mod Nord: v. Schmidts Kapel. Siden Slutningen af forrige Aarhundrede er Kirken ikke bleven benyttet til Guds-tjeneste. Paa Kirkegaarden ved den nordlige Muur er den for-tjente Rektor, Professor Ole Worms Grav, † 1830, med et Granitmindesmærke, opsat af erkjendtlige Disciple. Tæt ved Kirken i Havnealleen ligger Latinskolen (1857).

Af andre Bygninger mærkes foruden den alt omtalte Bane-gaard i Søndergade: den Lichtenbergske Gaard t. V. (nu Jørgensens Hotel), en smuk Bygning fra forrige Aarhundrede (1744); skraaes for den en gammel Gaard med Karnap (1718) og udskaaet Bjelkeværk (ganske samme Mønster findes paa Bagsiden af Lichtbg. Gaard); Raadhuset (t. H.) med Taarn og Spir (1855); det saakaldte Palais (t. H.). (Halv-delen er nedbrudt, og Klubben har paa Pladsen opført en ny anseelig Bygning; i den anden Halvdeel findes et Brændeviins-brænderi, og en trøsket Træportal, som springer lidt frem foran Muren, er det eneste Minde om fordums Herlighed. Palalet var oprindeligt to Kjøbmandsgaarde, som kjøbtes af Rege-ringen og indrettedes til Beboelse for de russiske Prindsere og Prindsesser, hvis Lig ere begravede i Klosterkirken. Senere boede her Charlotte Frederikke af Mecklenborg, Fr. VII's Moder.) Stallknechts Jernstøberi og Maskinværksted (t. H.).

I Hestedamgade (med en skyggefuld Spadseregang) findes Friskolen, Møller og Jochumsens store Støberi og Maskinværksted, det største i Jylland, paa Hjørnet af Farver-gade. Lidt derfra er Haandværker- og Sangforeningens anseelige Bygning med Have (kun aaben for Medlemmer. Musik).

Horsens Tugthuus.

I Farvergade: den mosaiske Bedesal, en lille, men karakteristisk Bygning.

Omkring Byen Spadseregange og Alleer. Strax udenfor mod N. er den nye Kirkegaard. I Korsgangen t. H. Gravhøj for Faldne i 1864 med Granitobelisk.

Tæt ved Havnen, umiddelbart op til Byen, laae det kongelige Slot Stjernholm, hvoraf ikke findes mindste Spor. En privat, moderne Bygning staaer nu paa Pladsen. Ikke langt herfra er Anlægget Caroline-Amalie-Lund (Beværtning); fra en Høj i Haven haves Udsigt over Fjorden. En endnu smukkere og videre haves fra Bakken N. V. for Anlægget (en Markvei fører derop).

Paa en Bakke, $\frac{1}{3}$ M. N. V. for Byen, ligger **Horsens Tugthuus***. De mægtige Bygninger, som præsentere sig for den Reisende allerede i lang Frastand, ere omgivne af en 7 Al. høi Ringmuur. Mod Syd ligge i det østlige og vestlige Hjørne Pavilloner for Fængslets Officierter, midtfor en større Bygning med Kontorer og Bolig for Inspektur og Præst. Fængslet er bestemt for mandlige Fanger fra Jylland og indrettet efter det auburnske System (Arbeide i Fællesskab, Afsondring om Natten). Bygningen begyndtes 1847, fuldendtes 1853 under Ledelse af Prof. Friis. Fangerne beskæftiges med forskjelligt Fabrikarbeide af private Entreprenører (Goldschmidt & Crome, der ogsaa i Byen drive betydelige Væverier). For at besøge Fængslet henvende man sig til Inspektøren.

Strax udenfor Byen t. H. for Veien til Veile ligger Herregaarden Bygholm, fordum et kongeligt Slot. Den nuværende Hovedbygning er fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Haven er aaben for Publikum; Skoven, som grændser dertil, er derimod aflukket.

Udflugter. Ad Chausseen sydpaa, forbi forsk. Fabriker (t. V.) gaer Veien til Bjerge. Noget før Landsbyen Tyrsted dreier Veien af t. V. til Herregaarden Boller ($\frac{3}{4}$ M.), smukt liggende ved Fjordens sydlige Bred med en deilig Have (lukket for Publikum) og Skov. I Fiskerhuset faaes tarvelig Forfriskning. Gaarden, som blandt sine tidligere Eiere har havt Familien Rosenkrands, var i 28 Aar Opholdssted for Chr. IV's forskudte Gemalinde, Kirstine Munk. Fem Aar efter hendes Død 1658 kom den i Frijsernes Eie og tilhører nu Besidderen af Grevskabet Frijsenborg.

Veien til Bjerge fører forbi Tyrsted Kirke t. V. og Dollerup Sø t. H. Landsbyen med Kirke, Thinghuus og Kro ligger $1\frac{1}{2}$ M. fra Horsens. Tæt ved er Bjergelide Bakke (300 Fod). En Vei, som, førend Landsbyen naaes, dreier af t. V., fører gennem Ustrup til Foden af Bakken Udsigten er meget vidtstrakt, men yder paa Grund af Bakkens Udstrækning fra Øst til Vest intet fuldstændigt Rundskue. En sandet Vei fører fra Ustrup til Kirkebyen Uth ($\frac{1}{2}$ M.) for Enden af en smuk skovbegroet Dal med Vandløb, Klokkedalen; gennem den gaer en Sti til de ikke langt fra Fjorden liggende Boller Møller (Overmølle og Nedermølle) tæt ved Hovedgaarden. Fra Uth til Boller $\frac{1}{4}$ M. For Vogn til Bjergelide og Boller betales 3 Rd.

Paa den nordre Bred af Fjorden ligger Herregaarden Steensballegaard ($\frac{3}{4}$ M.), hvis nuværende Bygninger ere opførte 1692—94 af Baron Frederik Krag, som var gift med Griffenfelds Datter. Den tilhører nu Grev Frijs. Veien fører forbi Caroline-Amalie-Lund, over et Nor af Fjorden, »Sundet», til Landsbyen Steensballe. (Beværtning hos Østergaard, første Sted t. H., og Grünau ved Gadekjæret). Gjennem Hovedgaarden gaaer Veien til Haven, som tildeels er i gammel Stiil. Herfra fører en meget lang AHee til Kraghøi, med smuk Udsigt. Ligefor denne i Udkanten af Skoven er Sneglebakken*, hvorfra man over Skoven seer Fjorden og den modsatte Bred. Fra Høire til Venstre kommer: paa Sydsiden Boller med Skov, Bollerstrand, Ladestedet Snaptun, paa en Odde ved Indløbet; i Fjorden ligge Hjarnø og Alrø med Mølle; bag Alrø sees det fra Nordsiden fremspringende Gyllingnæs med Skov. I Fjorden ligefor er den lille træbevexede Vaarsø; i Horisonten sees Samsø og Endelave. Udsigten er overordenlig smuk. Nedenfor Bakken i Skoven (over Veien) findes en god Kilde og et kunstigt Vandfald.

$\frac{1}{4}$ M. fra Steensballe ligger Vær Kirke og Præstegaard ved en lille Sø. I et Kapel i Kirken findes Griffenfelds Ligkiste. (Vogn til Steensballe og Vær 2 à 3 Rd.). $\frac{1}{4}$ M. nordlig Seridslevgaard med smuk, men kun om Søndagen tilgængelig Have. Ad Skanderborg Landevei forbi Tugthuset t. V. og Hansted Kirke og Hospital t. H. (Jernbanen krydses) kommer man til Egebjerg ($\frac{3}{4}$ M.) med høie Lyngbakker. Ved Egebjerg gaaer Veien t. V. til Urupgaard ved en lille Sø ($1\frac{1}{2}$ M.), hvor den berømte Søhelt Peder Skram har boet.

Horsens - Skanderborg.

($37\frac{1}{8}$ Mile.)

Jernbanen fører forbi Tugthuset (t. H.), Hansted Kirke og Hospital (t. H.) til Stationen Hovedgaard i en smuk skovrig Egn. Efter nogen Tids Kjørsel, og efter at have passeret Hylke Kirke t. V. faaer man t. H. Øie paa Skanderborg Sø og den bag samme venlig liggende By. Banen gaaer paa en Dæmning over en Deel af Søen. Stationen er temmelig langt fra

Skanderborg.

Hoteller: Phoenix, Skandinavien (begge tarvelige), Middag 4 Mk., Værelse 4 à 5 Mk. Omnibus paa Banegaarden 1 Mk. Post- og Telegrafkontor m. i. D. fra 9—12 og 2—7. Helligd. 9—2. Jernbaneforbindelse 3 G. dagl. mod N. og S. Personpost til Silkeborg 3 G. ugl. I Sommerferien: Privat etableret Befordring (4 Mk.) mellem Banegaarden (efter Middagstogets Ankomst nordfra) og Ry Mølle, hvor Dampskibet lægger til. Ikke sikker.

Byen har sit Navn af Landsbyen Skandrup, hvis hvide Kirke med et ciendommeligt, paa Forsiden aabent Taarn ligger t. V. for Veien fra Jernbanestationen. Til denne Kirke hørte i gamle Dage Beboerne af den lille By, der tidlig reiste sig paa et i Søen udskydende Næs i Læ af den faste Borg, som laae paa en Holm for Enden af dette. Aar 1583 fik Byen Kjøbstadsrettighed, 1699 tillodes det dens Beboere at søge Slottets Kapel, og 1767, da Slottet, med Undtagelse af Kapellet, solgtes til Nedbrydelse, blev dette Byens Kirke. Skanderborg er en beskedne lille By (c. 1750 Iodb.), der bestaaer af een Gade og Tilløb til en anden; den er et Stykke bebygget Landevel, hvor den Fremmedes Øie kun fængsles af et stort Pæretræ og et Raadhuus med et uskjønt Taarn (1830). Men historiske Minder og en deilig Beliggenhed ved den store Sø, hvis modsatte Bred krandses af Skove, kaste et vist Skjær over Byen og gjøre den værdig til et kort Besøg.

Kirken, S. for Byen, t. H. for Horsens Landevel, ligger paa en Bakke og er en Levning af Skanderborg Slot, som har spillet en ikke ubetydelig Rolle i Historien. Kæmpevisen lader Kong Valdemar opholde sig paa Skanderborg, da han modtog Efterretning om, at »Dronning Dagmar ligger i Ribe syg«. Paa Skanderborg undsagde Marsk Stig Kong Erik Glipping, og her modtog Dronning Agnes Underretning om hans Død. Under Beleiringen af Slottet, som var i Holstenernes Vold, faldt Danmarks Befrier Niels Ebbesøn i et Slag d. 2. Novbr. 1340; men om Stedet, hvor han faldt, er man lige saa lidet enig, som om hvilken Eg der med Rette bærer hans Navn (s. Ristrup). Frederik II opholdt sig gjerne paa Slottet, som af ham forsynedes med en stor Port og det endnu staaende Kapel (1572. See Stenen over Indgangsdøren). Her fødtes d. 12 Decbr. 1574 hans Datter Anna, som blev gift med Jakob VI af Skotland og Stammer til Stuarterne. Paa Skanderborg Sø foretog som bekjendt Chr. IV sine første Sømandsøvelser som Prinds, og som Konge afsagde han paa Slottet 1609 den Dom over Christoffer Rosenkrands, der ved falske Breve vilde besvige Juuls Enke, som har givet Søtoft Emne til sit Skuespil og Marstrand til sit herlige Maleri i Roeskilde Domkirke. D. 26. Juni 1712 viedes her Fr. IV til Anna Sophie Reventlow, som han havde bortført fra hendes Hjem paa Clausholm, og som ni Aar efter blev hans Dronning. Slottet nedbrødes 1767. I sine Velmagtsdage bestod det af 4 treetages Fløie med tre runde og et firkantet Taarn. Det ene runde Taarn staaer endnu tilbage; det ligger skjævt for den lille Kirke, der er vel vedligeholdt og overalt bærer Spor af sin tidligere Bestemmelse, at tjene som Slotskapel. Prædikestolen er anbragt over Alteret, alle Stolestader forsynede med Vaabenskjolde.

Fra Taarnet*, som er let at bestige, havs en meget smuk Udsigt over Omegnen; en Bugt af Søen, der fører Navn af Henningsø, skjærer sig ind bag Kirken og Slotsbakken og har

tidligere gjort denne til en Ø. I Søen liggø Øerne Kalvø, Sønderø og Æbleø med Skov. Paa den østre Side kneiser Fruering hvide Kirke over Skoven, nedenfor denne ligger Vester mølle; paa den vestlige er Dyrehaven med den smukt liggende Gaard Sølund; i N. V. ligger den sivbevoxede Svane eller Sorte Sø. (Nøglen til Kirken faaes hos Skomager Thorsen i den modsatte Ende af Byen.)

I et Anlæg ved Siden af Kirken findes et 1845 opreist Monument for Frederik VI, Marmorbuste paa en Granitfod, hvis fire Sider ere smykkede med Basreliefs (Retfærdigheden, Friheden, Oplysningen, Stændernes Indstiftelse).

Fiskehandler Hestbech udleier Baad til Udflugter paa Søen. Hjulbaaden «Dagmar». Fem Minuters Gang ad Horsens Landevei fører fra Slotsbakken til Dyrehaven med Spadsereveie og smuk Udsigt over Byen. — Ved den sydlige Udgang af Byen er Overfart til Vester mølle (videre til Fruering Skov); for at hidkalde en Baad fra Møllen heiser man Signal paa en Stang (4 Sk.). En Miil i S. V. det 540 Fod høie Punkt Eiers Bavnehøi med vidtstrakt Udsigt.

Omtrent 1 Miil NNV. for Skanderborg ligger Landsbyen Veng ved en lille Sø. [I Nærheden Gaarden Sophiedal]. Kirken er en Levning af det gamle Kloster, skriver sig fra det 12te Aarh., er opført af Fraadsteen (Tuf), danner udvendig et Kors med stærkt fremspringende rund Chorafslutning og to mindre halvrunde Chorafslutninger paa Korsarmene; 44 Al. lang, 26½ Al. i Korset. Rundbuestiil, med senere indsatte Hvælvinger i Langhuset. Den vestlige Ende af dette er lavere og har sandsynlig været bestemt til et særskilt Munkechor. Choret er prydet med Søiler; i Alternichens Hvælving findes Levninger af et gl. Kalkmaleri (Christns trødende paa Jordkuglen). Korsarmene dannes af Kapeller, hvoraf det sydlige er forvandlet til Begravelse for Familien Woida.

∴

Monument for Frederik VI.

Fra Skanderborg til Silkeborg

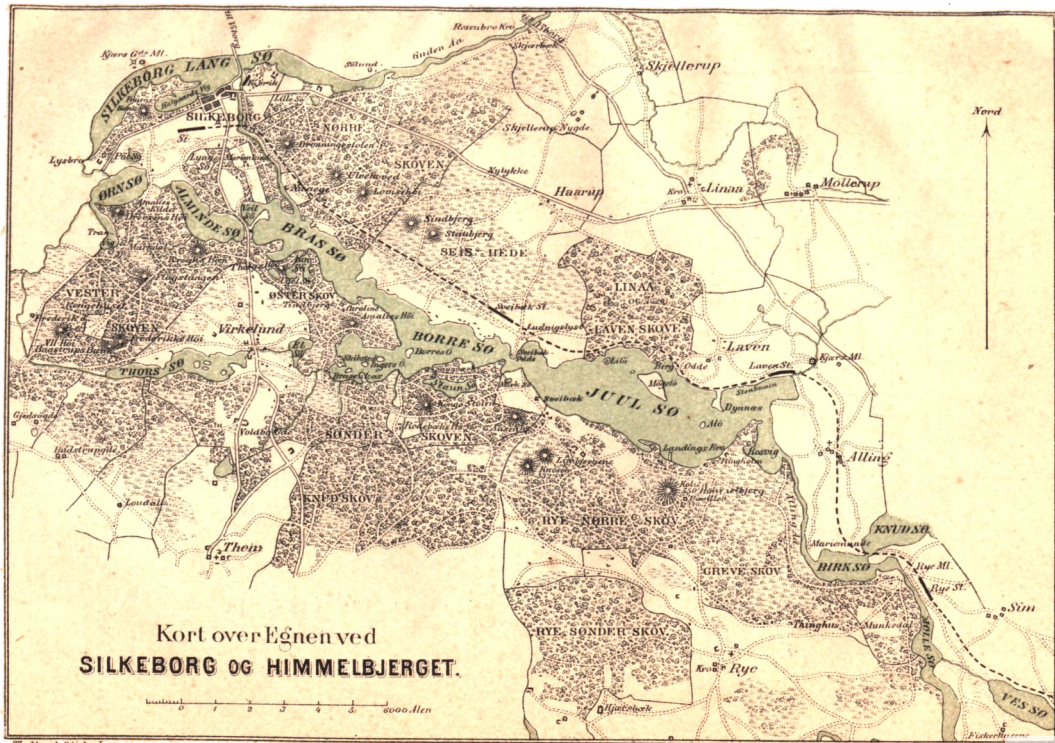
(4 $\frac{1}{4}$ Mile)

anlægges en Jernbane, hvorpaa arbeides med Iver. Landeveien passerer Jernbanen til Horsens paa en Bro, og ikke længe efter sees t. V. en Deel af den store Møssø (½ M. lang, ¼ M. bred), der mod Vest strækker sig indtil i lige Linie med Ry. Den sees oftere fra Veien, som fører over et høit Terrain, der paa flere Punkter tillader en vidtstrakt Udsigt. Langt t. V. sees Eiers Bavnehøi med Mølle. Et Stykke t. H. for Veien ligger Dover Kirke med aabent Taarn ligesom Skanderups. Hvor Landeveien bøier næsten mod N., gaaer en sandet Vei ligeud til Ry, i hvis Nærhed har ligget det berømte Cistercienserabbedi Øm Kloster (•Cara insula•), der 1560 forvandlede til det kgl. Slot Emborg. (Nærmeste Vei til Himmelbjerget, men ikke god. 2½ M. Vogn 4 Rd.). Landeveien gaaer Øst om Knud Sø, gennem Tulstrup, bag Kjær Mølle, tæt ved en Bugt af Juulsø, til Linaa (Kro), hvor den stoder til Landeveien fra Aarhus; derfra omtrent lige i Vest, streifer Silkeborg Nørreskov (Vanddalen), over Hede, gennem en Granplantning og bugter sig ad en steil Bakke ned til Silkeborg.

Silkeborg.

Hoteller: Silkeborg (nær ved Fabriken), Værelse 4 Mk., Middag 4 Mk.; Dania (paa Torvet), samme Priser. Telegrafstation m. i. D. (Boghandleren). Postkontor paa Slottet. Personpost: daglig til Aarhus og ligel. daglig til Herning; 3 G. ugl. over Kjellerup og Rindsholm til Viborg; 3 G. ugl. over Salten, Brændstrup og Nim til Horsens; 3 G. ugl. til Skanderborg.

Silkeborg tilhørte i Katholicismens Tid Biskopperne i Aarhus. Sagnet fortæller, at en Biskop Peder, som agtede at bygge sig en Gaard her, en Dag seilede paa Langsø, og at Vinden var uærbødig nok til at blæse ham Silkekalotten af det kronragede Hoved. Biskoppen bestemte da, at Gaarden skulde ligge, hvor Huen drev iland, og Stoffet i Kalotten gav Gaarden Navn. Efter Reformationen kom Gaard og Gods til Kronen, solgtes og indløstes gjentagne Gange, indtil de 1823 for Gjæld tilfaldt Statskassen. Stedet besøgte af og til af Kongen, naar han vilde forlyste sig med Jagt i de vidtløftige Skove; navnlig holdt Christian VIII meget af Silkeborg og besøgte det oftere. Under hans Regering fik Brødrene Michael og Chr. Drewsen Tilladelse til at anlægge en Papirfabrik, og det første Ark tilvirkedes den 1ste Januar 1845. Fra den Tid voxede Silkeborg rask og danner nu en lille By med et Par

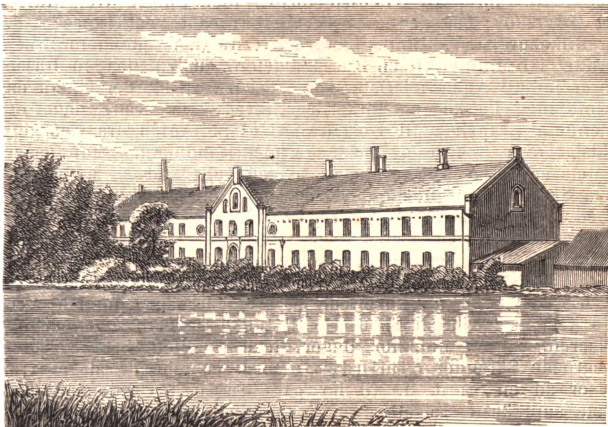
Th. Hoegh's lith. Inst.

Prognos af H. E. G. Saabye.

• Fremtiden • Illustr. Brisehaan-Liborg

Gader og c. 2300 Indbyggere. Beliggenheden mellem en Vig af Langsøen (Kaalgaards Vig) og Aaen, som forbinder denne med Brassø, er meget smuk, og Omegnen har med Rette vundet Navn som en af Landets skønneste Egne.

Kirke har Byen ikke, men en Bedesal i det saakaldte Slot, en lidet anseelig Bygning ligeoverfor Hotel Silkeborg. Thinghuus med et lille Taarn paa Torvet (1857). Ved Herning Landevei (t. H.) er Kirkegaarden med Drewsens Familiebegravelse under tre mægtige Hængebirke. Den Bygning, som frembyder mest Interesse, er **Papirfabriken***, anlagt 1844—45, tildeels gjenopbygget efter en Brand 1864 og nylig solgt til Hr. Strøyberg. I de storartede Bygninger, der ere forsynede med alle til Fabrikationen henhørende bedste Maskiner, kan man blive Vidne til den indviklede og langvarige Proces, hvorved Klude og Spaaner forvandles til Papir. Saavel Vandet som Dampen arbeide herpaa, og mange Hundrede travle Hænder ere i uafbrudt Beskjæftigelse. Tilladelse til at besee Fabriken gives paa dens Kontor. I Nærheden af samme ligger Drewsens smukke Villa.

Silkeborg Papirfabrik.

Ikke Byen, men Omegnen er det, som lokker den Reisende til Silkeborg. Naar man ikke som rask Fodgænger lidet spørger om Veiens Længde, kan man til de fleste længere Udflugter benytte enten Vogn eller Baad. En regelmæssig Dampskibsfart mellem Silkeborg, Himmelbjerget og Ry Mølle finder kun Sted i Sommerferien; derimod kan man næsten til alle

Tider faae en lille Dampbaad og Hjulbaade enten dagviis eller timeviis (6 Mk. pr. Time), hvormed man ikke alene kan besøge Udsigterne ved de større Søer, men ogsaa trænge ind i mindre Bugter og Skovsøer, der frembyde de herligste Partier. Et Besøg i disse bør ikke forømmes, og en **Fart paa Søerne*** hører til det Smukkeste, Silkeborgegnen har at byde.

I Byens **nærmeste Omegn**: Ud ad Herningveien forbi Kirkegaarden, gennem den bag samme liggende »Lunden» (Musik et Par Aftener om Ugen), forbi Kalkovnen til Fruens Bænk paa Bakken for Enden af Kalgaardsvig. Udsigt over Silkeborg, Fabriken og de paa den modsatte Side af Langsøen liggende Gaarde Øster og Vester Keilstrup. En passende Aftenpromenade.

Nørreskov (Vogn 2 Rdl.): Over Broen t. H. ad en sandet, men smuk Vei langs Aaen. En Vei t. V. ved Bænken fører op til Dronningestolen (t. H.) og fortsættes for Kjørende til Ulvehovedet. Veien langs Aaen fører til Naaege ($\frac{1}{4}$ M., Beværtning); en Sti nærmere Vandet letter den sidste Deel af Veien. Fra Naaege følges den første Sti (t. V.) op over Marken forbi en kratbevokset Høi (t. H.), Frederiks Høi, ind i Skoven opad en steil Bakke. I Granskoven møder den en Tvervei, der (t. H.) fører til Ulvehovedet* med Udsigt over Brassø og Østerskov; bag denne høine sig Bakkerne ved Thorsø; t. H. er Silkeborg, t. V. Himmelbjerget. Herfra (t. V.) gennem Birkekrattet i 5 Minuter til en Bænk ligefor Kanalen, der fra Brassø fører ind til Auensø i Østerskov. Stien fortsættes gennem en Kløft med Lærke- og Birketræer, tvers over Kjøreveien, og gennem Granskov til Louisehøi* (1500 Alen fra Naaege); Udsigt over Søerne og Seishede med Sindbjerg. Man gaer enten ad Stien tilbage til Kjøreveien, eller ad en anden Sti paa Skraaningen, udenom Mosen nedenfor, forbi en god Kilde med Bæger, hvor Vandreren kan læske sin Tørst, til Kjøreveien og ad denne (t. V.), som gjør et Sving (t. H.), til Naaege. Nørreskov maa helst besøges om Morgen.

Vesterskov (Vogn 3 Rdl.): Ad Horsens Landevei forbi Tørvfabriken t. V. (maskinæltede og pressede Tørv), mellem Veil Sø (t. V.) og Almind Sø (t. H.) til Indkjørselen (t. H.) ved Veiviseren. Strax indenfor ligger (t. H.) mellem bratte, skovbegrøede Skrænter Almind Sø*; et Navnebrædt paa et Træ viser ad en Sti (t. H.) til Kroghs Bænk, hvorfra man har den smukkeste Udsigt over Søen. Ved Veiens Deling bøier man t. V., passerer en Granplantage (t. V. staaer en Veiviser) og gaer ad den første Sti t. H. til Flagstangen, et heelt af Skov omgivet Udsigtspunkt. Kjøreveien fortsættes lige gennem Skoven over et smukt bakket Terrain, skjærer en større Vei, der t. V. fører til Landsbyen Virklund, t. H. til Skovfogedboligen, Konghuset, som sees mellem Trærne, og følges ligeud, indtil et Hjulspor krydser Veien og fører t. V. til Frederikkøhi*. Herfra seer man ud over den dybtliggende Thorsø med flere Holme og mægtige, bjerglignende Bakker paa den sydlige

Bred. For Enden af Søen ligger Landsbyen Virklund, bag den Elså og Borressø. En Fodsti (t. H.) fører i et Par Minuter til Baastrups Bænk med Udsigt over en dyb Skovdal, hvorefter man gaar i en Bue tilbage til Stedet, hvor Veien forlodes, bøier t V. over den aabne Mark (t. V. er en Veiviser, t. H. Skovfogdens Huus), passerer denne og naaer en fremspringende Punt, hvorfra en Fodsti fører til Frederik VII's Høi* (1 M.). Vilde Lyngbakker, dybe Skovkløfter og vidtstrakte Moser vexle; det er i sin Slags den mest storartede Udsigt i Silkeborgegnen. Gode Fodstier føre til forskellige Hvilepunkter; t. H. kommer man til en Flagstang, hvorfra Silkeborg sees (t. H.). Hjemveien tages forbi Skovfogdens Huus (t. H.) gennem en Snevring mellem store Bakker og ligeud gennem Skoven. I en Aabning faaer man t. V. Udsigt over en Lyngskraaning til en Vig af Ørnsø og Bakkerne hiinsides samme. En Granplantning passerer. Paa et Bøgetræ viser et Navnebrædt (t. V.) til Drewsens Høi og Amalies Kilder. Strax udenfor Skoven er (t. H.) et Teglværk og (t. V.) Udskepningsstedet for Brænde, som paa Pramme fra Ørnsø gennem Aaen ved Lysbro føres ind i Silkeborg Langsø og derfra ad Gudenaav til Randers. Veien støder til Ringkjøbing eller Herning Landevei; denne følger (t. H.) forbi Kalkovnen, Lunden og Kirkegaarden.

Himmelbjerget, Sønder- og Østerskov. (Vogn 4 Rdl.). Imellem Silkeborg og Himmelbjerget ligge tre større Søer, som staae i Forbindelse med hinanden. I Sommertiden befares de af smaa Dampskibe (om hvis, paa Sommerferien nær, ingenlunde regelmæssige Fart den Reisende forud maa indhente Oplysning), af Hjulbaade og andre Fartøier; og den, som vil nyde Godt af Egnens Skjønhed, bør ikke forsømme en saadan Seltour. Skove, Marker og Lyngheder danne afvexlende og i høi Grad tiltalende Kystpartier; mægtige Bakker dukke frem af Skov og Hede, og Søens Vande smutte ind i Skoven snart for at forsvinde i en hemmelighedsfuld Afkrog, snart for at danne dybe Bugter med træbevoxede Smaaøer.

Til Himmelbjerget gaar man med Dampskib op ad Aaen forbi Naaege (t. V.), hvorfra, naar man har egen Baad, kan foretages Udflygt til Ulvehovedet og Louisehøi. Derefter ind i

Brassø.

Søen har sin største Udsrækning fra S. O. til N. V. Til Høire ligger Østerskoven; midt i denne fører en Kanal til den smukke Auensø; bag den ligger Ugelsø. Til Venstre haves Nørreskoven med de tidligere nævnte Udsigtspunkter og Seishede med Sindbjerg. Gennem et snevrere Sund gaar Søen over i

Borressø,

der strækker sig i Ø. og V. og gaar for største Delen ind mellem Øster- og Sønderkov, mellem hvilke ligge de smukke Holme, Borres Ø, Skibsted og Brasenkas. Paa

den udskydende Tunge af Østerskov er Opgang til Tindbjerg med Caroline Amalies Høi (s. nedenf.). Borres Ø passeres, lidt forbi den ligger (t. H.) Saugværket ved Afløbet af Stauensø i Sønderskov. Til Venstre strækker sig Seishede; ligefor synes Søen at lukkes af Sveibæk Odde, der fra Høire strækker sig frem mod Teglværket (t. V.). Baadfærge. Gjennem et kort, smalt Løb kommer man ind i den store

Juulsø,

paa hvis brede Vandbækken flere Smaaøer strax vise sig, medens Himmelbjerget med sin Flagstang paa Kollen kneiser længere tilbage. Bag Sveibæk Odde og Markerne ved Sveibæk ligger Aasen i Kanten af Sønderskov. Det bakkede Terrain langs Søen t. H. er Liimbjergene, bag dem hæver sig Knøsen (532 F.). Til Venstre ligger et Stykke af Seishede, derefter Laven og Linaa Skove, bag dem Laven Marker med den fremskydende Låndtunge Dynners eller Dynnæs (gammelt Voldsted; Laven Slot?) ligeoverfor Himmelbjerget. Foran Laven Skov er den lille træbevoxede Ø, Lilø, derefter en ubetydelig Holm, Borgodde (god for Fiskeri), en større Ø med Leerskrænter, Møgelø, og imellem Dynners og Himmelbjerget Alø. Dampskibet lægger til ved Foden af Himmelbjerget, men den Reisende, hvis Tid tillader det, vil gjøre vel i at fortsætte Reisen om den fremspringende Pynt Ringholmshoved (t. H.) ind i Rosvig gennem Allingaa under høie Bakker, som skjule Allings taarnløse Kirke, til

Birksø

med Ry Mølle ved Udløbet af en lille Sø. Paa denne Reise oversees hele den skovgroede Høideryg, som fra Ry skyder sig frem mod Juulsø (fra S. til N. og lidt fra Ø. til V.) og ender i Kollen. Fra Møllen vender man med Dampskibet tilbage til Himmelbjerg eller følger Veien (Hjulspor) over Lyngmarken nedenfor Høideryggen. Sporet fører til Foden af Kollen; en Sti (t. V.) op gennem en Kløft til Skoven og Pavillonon er den nærmeste, men ikke den bekvæmmeste Vei ($\frac{1}{2}$ T.).

Himmelbjerget** (•Pavillon• med et lille Gjæstgiveri; Logis 4 Mk.; Spiisning à la carte; opmærksom Opvartning), 550 F. høit, bestaaer af Rullesteenssand, bevoxet deels med Bøgeskov, isprængt med store Enebærbuske, deels med Lyng. Opstigningen fra Søen er trods den banede Sti ikke let, men Møien belønnes rigelig; thi Stien fører umiddelbart til Bjergets smukkeste Udsigt, den af Skoven fremskudte, lyngklædte Knude

Kollen* (med Flagstang), hvis steile Top hviler paa en bredere Fod af udmærket smukke, bølgende Lyngbakker, der navnlig i Aftenbelysning vise sig i deres fulde Skjønhed. Fra Kollen har man den mest vidtstrakte og skønneste Udsigt. For Foden af Bakken ligge Søerne, og Øiet svæver ud over det omgivende Lands Skove og store Bakkebølger, der lokke

det milevidt mod den fjerne Horisont. Fremtrædende Punkter i Himmelbjergpanoramaet ere (fra Høire til Venstre): Ravnsø, Knudsø, over den Dover Kirke, Birksø med Ry Mølle, bag den Vessø, Rosvig bag Ringholmshoved, Juulsø med Dynners, Alø, Møgelø, Borgodde, Lilø, over Kanten af Laven Skov Gjødvad Kirke, Seishede med Sindbjerg, over den Balle Kirke, Nørreskov og i Dalen de røde Tage af Silkeborg. Lige t. V. sees Knøsen, Aasen (bag Sveibækodde), Sønderskov, Vesterskov og over den som en pludselig afbrudt skarp Ryg de høie Funder Bakker. En lynngroet Kløft skiller Kollen fra Skoven.

Himmelbjerget.

Andre, mere indskrænkede Udsigter haves fra

H. C. Andersens Bænk. En Sti t. H. for Pavillonon fører gennem Skoven ad en Høideryg mellem to Kløfter til Stedet (5 Minuter). Udsigt mod Ry Mølle. Nede i Kløften t. V. ved en stor Steen Udsigt over en smuk Forgrund til Juulsø og Møgelø.

Elfsas Bænk. Fra Kjøreveien t. V. for Pavillonon bøier en Sti t. H. over en lille Bakke (5 Minuter) med Udsigt mod Silkeborg. Stien fortsættes mellem Lyng og Buske atter ud til Veien; denne følges c. 70 Skridt, hvorefter en Sti bøier t. H. ind i Krattet til

Sophias Bænk med herlig Udsigt til Kollens mægtige Knude.

Den heldigste Tid for et Besøg paa Himmelbjerget er Aftenen. Tillade Forholdene det, bør den Reisende overnatte der; Stilheden paa dette eensomme Punkt, høit over de store Skove og Søer, er forunderlig gribende; tidt bringer Morgenen en smuk Solopgang, undertiden et mageløst fantastisk Skuespil, idet Solen gaaer op over et Hav af Taager, som fylder Dalen og lidt efter lidt spredes af Straalerne.

Udsigt fra Himmelbjerget.

En Bog er fremlagt, for at Besøgende kunne indføre deres Navne. Desværre bliver den i høj Grad misbrugt til upassende og flaae Bemærkninger.

Gjennem Kløften bag Kollen (kortest) eller ned ad Stien mod Søen og midt paa Bjerget til Venstre gaaer Veien for Fodgængere henimod Sveibæk, hvorfra man lettest finder, men ikke lettest bestiger Aasens* bratte, lyngklædte Skrænt. (Dybe Skovdale, Udsigt over Juulsø og Seishede.) Herfra gaaer en Skovvei Nord om Stauen Sø til Saugværket, forbi Kongestolen (t. V.) og støder til Kjøreveien paa en aaben Plads i Sønderskov (see nedenfor).

Kjøreveien (Vogn à 4 Rdl. kan i Reglen faaes i en nærliggende Gaard) gaaer i alle en Markveis lunefulde Bugtninger bag om Knøsen ind i Sønderskov. Paa et Grantræ (t. H.) er et Brædt med Paaskrift Aasen; af de to Veie følges den mindst befærdede (t. H.). Hen og tilbage til Kjøreveien c. $\frac{1}{2}$ T. Den næste Vei (t. H.) fører til Sveibæk; efterat man har tilbagelagt et kort Stykke, bøies til Venstre til Kongestolen. Kjøreveien, der gaaer ligeud, krydses paa et aabent Sted i Skoven af en Tvervei (t. V. til Skovfogedboligen Rødebækshuus, t. H. til Saugværket), gaaer derefter gennem en Granplantning, over en Eng (t. H. Borressø, t. V. over Marken Lyngbakker med et Huus, derefter Virklund By) og deler sig i en Vei, der ligeud fører til Virklund, og en anden, der over et Bækløb fra Elsø (t. V.) fører til Høire ind i Østerskoven til Frederik VII's Ridevei. Denne skjæres mellem unge Graner af en Skovvei (Hjulspor), der t. H. fører til

Tindbjerg* med Caroline Amalias Høi (en bedre Vei findes lidt længer fremme; Vogn kan kjøre tæt til Bakken) med en af de smukkeste Udsigter i Silkeborgegnen. Gjennem et Udhug sees over Trætøppe ned til den Deel af Borressø, som skjærer sig ind mellem Øster- og Sønderskov, i Baggrunden denne sidste, i Søen Brasenkas (ligefor), Skibsted og Borres Ø (t. V.). Et Par Skridt derfra aabner sig en anden, ikke mindre smuk Udsigt over Søen, Seishede, Lavenskov og t. H. Himmelbjerget. Overalt, hvor man kan see ud mellem Træerne, opdager man nye Skjønheder; Tindbjerg er et Punkt, som fortrinnsviis tortjener et Besøg.

En Spadserevei, der er noget kortere end Kjøreveien, men ikke altid saa let at finde, fører nærmere Søen til Auensø (t. H.) og ud af Skoven. Kjøreveien, eller — som den paa den største Strækning gennem Østerskov kaldes — Frederik VII's Ridevei fører forbi den dybtliggende Uglsø (t. H.), over hvilken sees Seishede og Sindbjerg, og støder til Horsens Landevei ligeoverfor Indkjørselen til Vesterskov (2 M.). En Tour i denne lader sig derfor let forbinde med Hjemreisen fra Himmelbjerget.

Den Reisende, som kun har een Dag at offre Silkeborgegnen, maa indrette sine Udflugter paa en anden Maade.

I een Dag med Vogn: Om Morgenen Nørreskov saaledes som angivet ovenfor; derefter Vesterskov fra Ringkjøbing Landevei forbi Amalias Kilder og Drewsens Høi (t. H.) til Frederik VII's Høi*, Baastrups Bænk og Frederikke-

høi*. Herfra enten gennem Skoven forbi Flagstangen (t. V.) til Kroghs Bænk ved Alminde Sø* og derfra ind i Østerskov, eller ad en nærmere Vei over Landsbyen Virklund direkte til Tindbjerg*. Fra dette Sted gennem Sønderskov til Aasen* (t. V.) og Himmelbjerget*. Fra Himmelbjerget fortsættes Reisen over Ry til Skanderborg, eller der returneres til Silkeborg pr. Dampbaad eller pr. Vogn.

En anden Reiseplan: Om Formiddagen Nørre- og Vesterskov tilvogns; om Eftermiddagen tilsøes til Himmelbjerget og underveis Besøg paa Tindbjerg.

Skanderborg—Aarhus.

(3 Mile.)

Fra Skanderborg gaaer Jernbanen over et smukt Dalstrøg (t. V.) forbi Stillingsø (t. H.) til Stationen Hørning ved en stor Landsby*). Derefter passeres Holdepladsen Hasselager; ikke langt fra den (t. V.) ligger Landsbyen Viby, og herfra sees (t. V.) den smukke Egn om Brabrand Sø, (t. H.) Havet og Aarhusbugt med det bakkede Mols og Helgenæs i Baggrunden. Gennem en Gjennemskjæring nærmer Benen sig Dalen ved Aarhus Mølleaa, løber et Stykke jevnside Nord- og Vestbanen og gaaer under Horsens Landevei (Veien krydses fem Gange).

Aarhus.

Hotel Royal* (Store Torv, Værelse 4 à 5 Mk., Table d'hôte Kl. 1 5½ Mk.). Skandinavien (St. Clemens Torv, Værelse 3 à 4 Mk., T. d'h. Kl. 1 3½ Mk.). Cimbria (Bispegyde ved Store Torv, Værelse 3½ Mk., T. d'h. Kl. 1 3 Mk.). Konditorier hos Weinschenk ved Domkirken og Bähr ved Latinskolen. Droschker ved Havnen og Banegaarden (i Byen 24 Sk.; til Banegaarden 2 Mk.; Koffert 8 Sk.; timeviis 4 Mk.). Omnibus paa Banegaarden 1 Mk. Bybude expedition (Michaelsen, Studsgade 10); kun de Bude, som ere forsynede med rød Kant om Huen og Expeditionens Skildt, henhere til den. Formand paa Banegaarden, som besøger Bagagen, 12 à 24 Sk. Posthuus, Meilgade, og Expedition paa Banegaarden, hvor Reisende indskrives til Viderebefordring med Posterne. Telegrafstation (m. f. D.) paa Fredenstov. Politikammer, Guldsmedgade, og Station, Hj. af Rosensgade og Volden. Toldkammer ved Havnen. Bankkontor paa St. Torv (9—1). Jernbaneforbindelse nord-, syd- og vestpaa 3 G. dagl. Personpost dagl. over Løgten, Rønde og Thirstrup til Ebeltoft og Grenaa; ligel. dagl. over Høver og Linaa til Silkeborg og Herning; 4 G. ugl. til Ringkjøbing. Dampskib til Korsør (Tilslutning til sjæll. Jernb.) 3 G. ugl. og til Kjøbenhavn 3 G. ugl. Vognmænd:

*) Ved Hørning Kirke findes en mærkelig Runesteen med Indskriften: „Tøke Smed reiste Stenen for Thorgeir Gudmundson, som gav ham Gud og Frelse“; funden for en Snees Aar siden.

Jakobsen, Rosengade; Dyhr, Graven; Holm, Meilgade o. m. A. Søbadeanstalt udenfor Mindeport (Vandets Saltholdighed 25,33 pr. Mille). Samlinger: Malerier (Raadhuset) L. S. 11—1. Fremmede til enhver Tid, naar man henvender sig til Pedellen paa Latinskolen. Oldsager (Raadhuset); Arrestforvareren aabner. Naturhistorisk Samling paa Latinskolen.

Under Gorm den Gamle byggedes en Kirke i Aarhus, og 918 blev Byen Sæde for en Biskop, men i Historien har den aldrig indtaget nogen fremtrædende Plads. Derimod er den Fødested for flere historisk bekendte Mænd: Lægen og Oldgranskeren Ole Worm (1538—1654), Opdageren af Lysets Hastighed, Ole Rømer (1644—1710), Erik Pontoppidan, Forf. af Danske Atlas (1698—1764), Laurids Thura, Forf. af Danske Vitruvius (1706—59), og Fremtiden synes at tilhøre den fremfor de fleste jyske Kjøbstæder. Hertil bidrager dens heldige Beliggenhed ved Knudepunktet af Længde- og Tverbanen og den bedste Havn paa Jyllands Østkyst; allerede nu er Aarhus den tredie største By i Riget med omtrent 15,000 Indbyggere.

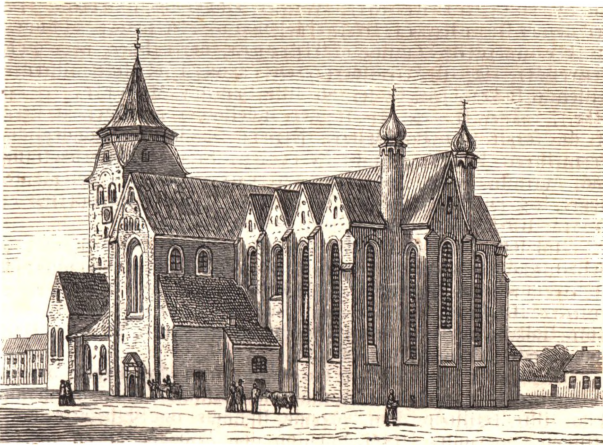
Aarhus Bugt runder sig fra Kattegattet ind under Kysten og begrænses i N. og Ø. af det bakkede Mols og det fra sammes Sydspids fremskydende Helgenæs med det 317 F. høje Ellemandsbjerg. N. og S. for Byen høiner Landet sig, i Fordybningen flyder en Aa, der er Afløb for den c. 1 M. vestlig liggende Brabrand sø; paa begge Sider af Aaen er Aarhus bygget. Fire Broer (en Svingbro for Jernbanen, en Steenbro og to Træbroer) føre over Aaen; Byen har fire Torve og flere temmelig betydelige Gader; heller ikke fattes større Bygninger, men Skønheden skal dog mere søges udenfor end i selve Byen. Omtrent midt i denne (Havnen iberegnet) ligger for den østlige Ende af det Store Torv

Domkirken* (St. Clemens), den længste Kirke i Danmark, 148 Al. ydre Maal, bygget i Korsform. Den er grundlagt 1201 af Peder Vagnsen, ombygget og paabygget til forskellige Tider. I de ældste Dele findes Rundbuen, i de senere er det Spidsbuen, som er den fremherskende. Den er intet heelstøbt Værk og har undergaaet uheldige Forandringer, som nu ved en gennemgribende Restauration søges fjernede. I Façaden mod Torvet staaer et kolossalt Taarn, der i en Storm d. 31te Jan. 1737 mistede sit høie Spir, hvilket er erstattet af en kluntet Tagbygning. Paa dets Muur sees et Anker, den hellige Clemens's Tegn, og Langernes Vaabenskjold med tre Roser. Chorbygningen er smuk med karakteristiske spidse Gavle, lange Vinduer og to runde, slanke Taarne, der ligesom Hovedtaarnet have mistet deres oprindelige Spir. Hovedindgangen er gennem Taarnet mod Torvet; paa Grund af Terrainets Opfyldning omkring Kirken stiger man to Alen ned til dens Gulv. I Vaabehuset findes t. H. en Gibsafstøbning af Thorvaldsens Copernicus, t. V. det rødste - constantinske

Gravkapel med et smukt Marmorepitafium af Hollænderen Thomas Quilinus, forestillende Sophie Elisabeth Carisius med hendes tvende Mænd, Baron Marselis til Høire og Baron Rodsteen til Venstre. Langskibet er tredeelt; det mægtige Midtskib holder under Buerne 36 Al. Ved den i de sidste Aar foretagne Restauration (Prof. Walther) er denne Deel af den ærværdige Bygning atter kommen til sin Ret og gjør med sin smukke Farvedekoration (Landskabsmaler Aagaard) tildeels efter antike Mønstre en ypperlig Virkning. Endeel gamle Kalkmalerier ere bevarede i Buerne mellem Midt- og Sideskib, og flere tildeels gode Epitafier findes. Prædikestolen er fra 1588 og smukt udskaaen. Til Høire for Indgangen er Landmødesalen, tidligere vor Frues Kapel, hvor endeel gamle Bispdragter opbevares. I Gulvet findes en Ligsteen over Biskop Jens Iversen Lange (1449—82), der foretog betydelige Byggearbejder ved Kirken og lod indsætte Hvælvinger i Langskibet, hvorom en Indskrift vidner. Til Venstre er Laurids Ebbesens Gravkapel. Tværskib og Chor ere endnu (1869) under Ombygning; ved dennes Fuldendelse vil Kirken i det Indre blive en af Landets smukkeste, ligesom den er en af dets største Kirker. I Korsfløien mod N. er t. V. det Hutfeldske Kapel, t. H. Lindenovs og Sehestedts (rimeligviis den ældste Deel af Kirken), hvori findes begravet Kantsler Christen Thomsen S. † 1657 tilligemed Hustru og flere Børn samt Sønsøn Christen Thomsen S., som ved Rygen vandt Seir over den svenske Flaade 24de Septbr. 1715, † 1736. Det høie, slanke Chor faaer et stærkt Lys gennem flere mægtige Vinduer. I de nu tilkastede Hvælvinger under dets Gulv ere flere bekendte Personer begravede: den sidste katolske Biskop i Fyen Knud Gyldenstjerne † 1560; Rigsraad Erik Podebusk † 1573 tilligemed Hustru (over hvem findes et Epitafium af Marmor og Alabast paa den søndre Side af Choret), Rigsmarsk Jørgen Skeel † 1631 (Epitafium paa den nordre Væg), Rigsraad Manderup Parsberg † 1626 (Duel med Tyge Brahe) o. Fl. Liget af den hellige Niels af Aarhus (Søn af Knud Magnussen, der dræbtes ved Kongemødet i Roeskilde 1180) blev fra den gamle Olai Kirke bragt til Domkirken; ligeledes er her begravet den bekendte Drackenbergs († 1772, 146 Aar gammel; Portrait paa Raadhuset.) En syvarmet Messinglysestage er en Gave af den næstsidste katolske Biskop Niels Clausen, 1515. Altertavlen er smuk; den bærer Aarstallet 1479 og Jens Iversen Langes Navn. Dørene, som lukke for den, ere forsynede med Malerier; naar de aabnes, sees i Træskjærorarbejde paa rigt forgyldt Grund den hellige Anna med Christusbarnet, Maria holdende et Æble, t. V. den hellige Clemens og t. H. Døberen Johannes. Den indvendige Side af Fløiene viser ligeledes paa forgyldt Grund Apostle og Helgene. Det i Korset ophængte, smukke Skib er en Model, som Peter den Store kjøbte i Holland. Skibet, som skulde overføre det til Petersborg, strandede

paa Jyllands Kyst, og Modellen til den vordende russiske Flaade kom til at hænge i St. Clemens Domkirke.

Kirken er forsynet med et Varmeapparat af Dalhoff. (Den aabnes af Friseur Jensen, Skolegade; 3 Mk.)

Domkirken i Aarhus.

Byens anden Kirke ligger ved Vestergade, hedder **Vor Frue Kirke** og hørte oprindelig til Sortebrødre-klosteret, hvis Bygninger endnu tildeels er bevarede og støde op til Kirken. Den er opført i Spidsbuestil (med senere Tilbygning mod Syd), prydet med smukke, takkede Gavle og et høit, slankt Taarn med Spiir i Øst ved det lige afsluttede Chor. Ogsaa den har nylig (1866—67) undergaaet en gennemgribende Restauration under Prof. Walthers Ledelse og er bleven forsynet med et nyt Orgel og et Varmeapparat. Saavel dens Ydre som dens Indre gjør et særdeles godt Indtryk. I Choret findes et smukt Epitafium over Borgmester Hans Pedersen † 1650. Blandt bekendte Personer, som ere begravede i Kirken, mærkes General-Admirallieutenant Fr. Danne-skjold Samsø † 1770. De gamle Klosterbygninger støde umiddelbart til Kirken og danne med denne en indelukket, firkantet Gaard, hvori Levninger af en Munkegang. I det fordums Refektorium findes et Par smukke Granitsoiler. Klosteret er Hospital for gamle og svage-lige Mænd og Kvinder af Borgerstanden; for Øieblikket benyttes en Deel af Bygningen til midlertidigt Fattighuus.

Ved Domkirken ligger: Bispegaarden, en gammel Bygning med stor Have, i S. Kathedralskolen i Ø., gjenopført

1847—49 paa den gamle Skolebyggnings Grund. I Solennitets-salen haves et ypperligt Billed af Ole Worm, malet af Carl v. Mander. Ved Skolen var Morten Borup Rektor fra 1491 til 1526, Jens Worm 1752—90. Naturhistorisk Samling med fortræffelig udstoppede Fugle, skjænkede af Ornithologen Hage. En ny, smuk Rektorbolig (Walther) støder op til Skolen. Tæt ved den er Raadhuset (1857. Thielemann), i hvis store Sal findes en ikke ubetydelig Samling af Oldsager, der aabnes, naar man henvender sig til Arrestforvareren, samt i et lidet tilfredsstillende Lokale paa Loftet en lille Samling Malerier (c. 40 Stkr.), aaben L.—S. 11—1, der indeholder Arbejder af flere af de første danske Malere (Exner: Sjællandsk Bondegilde, Vermehren: Fisker, Rump: Nerodalen, Sonne: Rytterfægning ved Aarhus osv.) Stiftsprovstens Bolig (Thielemann) ligger bag en lille Have N. for Kirken, og ved Begyndelsen af Torvet Bankkontoret (aabent 9—1).

Imellem Torvene (store og lille) ligger paa Hjørnet af Badstuegade den ældste Gaard i Byen (1593) og i Paradiisgade de nye anseelige Bygninger: Friskolen, Stiftelse for trængende Haandværkere og Haandværkerforeningens store Lokale med en smuk Façade og en smuk Sal, maaskee den største udenfor Hovedstaden.

Havnen*, der spiller en vigtig Rolle for Byen, bestod tidligere af den uddybede Aamunding (Mindet); men da denne ikke tilfredsstillende den voxende Handels og Skibsfarts Fordringer, begyndtes 1856 udenfor den Anlægget af en ny og større. Denne ydre Havn dannes af et rummeligt, skjævt firkantet Bassin, beskyttet af Steenmoler, der ere førte ud i Havet. Molernes Hoveder ere forsynede med Lygtefyrr; Dybden er indtil 18 Fod. Fra den yderste sydlige Mole har man ved Fyret en særdeles smuk Udsigt over Byen og Omegnen mod N. og S. Ved Havnen ligger Børsen, Toldkammeret (1868. Winstrup) og paa den anden Side af Aaen et nyt, storartet Etablissement for Svineslagtning (Puck). Fra Bane-gaarden fører et Spor til Havnen.

Følger man den træbeplantede Havnegade nordpaa, kommer man til den smukke Promenade Skolebakken* (bag Latin-skolen) og for Enden af den til en gammel, længe ikke benyttet Kirkegaard, hvor St. Olai (Nicolai) Kirke har staaet. Paa den findes flere interessante Gravplader af Metal og et Steenkors (1847) til Minde om den hellige Niels. En betydelig Opfyldning og Steensætning langs Kysten er under Arbejde og vil, naar den bliver færdig, føre den smukke Spadserevei heelt udenom Byen og skaffe en lettere Tilgang til Havnen, idet den beskytter Byen selv mod den ofte voldsomme Sø.

Strax udenfor Byen ved Horsens Landevei (S.) ligger t. H. Rytterregimentets smukke Ridehuus, t. V. Kirkegaarden med et Ligkapel. I Korsgangen t. V. ved det 8de Træ t. V. er

et Monument for Dyrmaleren Gebauer (14de October 1777 — 15de September 1831.) Paa Bakkeskraaningen nedenfor Ridehuset er opført en ny Fattiggaard med Arbeidsanstalt (1869—70).

Mod N. ved Landeveien til Randers er et off. Anlæg Vennelyst (Beværtning). Veien t. V. for Haven fører op til Garnisonens Exerceerplads paa Galgebakken, hvorfra en meget smuk Udsigt haves. Veien udenom en lille Plantage (t. V.) aabner en anden Udsigt ind over Landet og Mølleaadalene og fører udenom Byen ned til den smukt liggende Vandmølle.

Aarhuuseggen* er meget smuk. Dens Skjønhed er ikke idyllisk, men har en storslaaet Karakter med lange Bakkebølger og vidtstrakte Udsigter over Land og Hav; den oversees ikke fra et enkelt Punkt, men viser sig, hvorhen man kommer, skiftende og dog bevarende sin Eiendommelighed. Faa Egne give Leilighed til flere smukke Udflugter.

Ad Grenaa Landevel langs Havet, der t. V. følges af en Spadserevei, indskaaren i Skraaning af Knuders ell. Knudriis Bakke, kommer man til den Byen tilhørende Riisskov* ($\frac{1}{4}$ M. Vogn frem og tilbage 7 Mk. Om Søndagen, og naar der musices i Skoven, holde Vogne ved Indgangen til Byen, Meilgadesport, à 8 Sk. pr. persona). Hvor Spadsereveien krydser Landeveien, ligger t. H. Stedet Trøiberg, og strax efter sees t. V. paa den høie Mark det anseelige Lyststed Aldersro (smuk Udsigt). Omtrent hvor det ligger, forefaldt den 31te Mai 1849 en Fægtning mellem danske Dragoner og preussiske Husarer, i hvilken Prindsen af Salms toges tilfange. Et Maleri af Sonne, som forestiller denne Fægtning, findes paa Raadhuset. Fodstien bøier ind i Skoven i det sydvestlige Hjørne (Kjøreveien længere fremme) og fører strax t. H. til Slangegangen*, der fra den bratte Skrænt mod Havet aabner en Række smukke Udsigter over Bugten til Mols og tilbage imod Byen (ved den skraatstaaende Bænk). Kjøreveien gaer forbi et nyopført Beværtningssted »Pavillon» ned til Havet og Restaurationen »Salonen». Over en Kløft t. H. for Veien fører en Bro til »Ferdinandspladsen» (Beværtning. Søndagsdands).

Fra Pavillon» gaaer en vel vedligeholdt Sti gennem Skoven og det tilstødende Veilby Krat til

Den norrøjske Helbredelsesanstalt for Sindssyge* ($\frac{1}{2}$ M. Kjørevei udenom Skoven. Vogn 6 à 8 Mk.), hvis vidtløftige Bygninger ligge paa en Skraaning mod Havet. Anstalten rummer 400 Syge og er ypperlig indrettet. Den er opført 1849—51 af Bindsbøll, udvidet 1859—61 af Meldahl. I Nærheden ligger den store Landsby Veilby; fra Bakken ovenfor haves en viid Udsigt.

Ad Viborg Landevel, som ved det store Bayerskølbruggeri Ceres udenfor Vesterport skiller sig fra Veien til Silkeborg, kommer man til den høitliggende Landsby Hasle ($\frac{1}{2}$ M.) med

en gammel Granitkirke (groteske Figurer i Ydermuren, romanske Forsiringer over Døren og i Buen ved Choret; Nøglen hos Skolelæreren). Paa Bakken bag Byen haves en viid Udsigt over Land og Hav, og paa Hjemveien sees ud over den smukke Aadal.

Silkeborg Veien fører til Landsbyen Brabrand ($\frac{3}{4}$ M. Jernbanestation. Lille taarnløs Kirke. Landlig Restauration bag Stationsbygningen) ved den $\frac{1}{16}$ Kv. Mill store Brabrand Sø. Paa den anden Side af denne ligger Gaarden Constantinsborg. Udsigt fra Bakkerne bag Byen.

Landeveien til Odder gaaer under Trækbanen til Havnen langs Havet sydpaa og frembyder et overordenlig smukt Kystparti. Ikke langt fra Byen ligger t. H. en Chokoladefabrik nedenfor en høi Bakke med den saakaldte Wallensteins Skandse, opkastet af keiserlige Tropper, som under Scharffenberg 1627—29 havde besat Jylland. Udsigt fra Skandsen*. Et Stykke længer fremme i den steile Skrænt t. V. er den hellige Nielses Kilde. Veien til Herregaarden Marselisborg, forhen Havreballegaard, bøier af t. H. Fem Minuters Gang herfra fører en Sti ind i Ladegaardsskoven ($\frac{1}{4}$ M.), gjennem den og møder paa den anden Side Kjørveien til Holme, som t. H. gjennem en Fordybning gaaer op ad en Bakke, hvor Gaarden Saralyst* ligger t. V., en lille afrundet Høi* t. H. paa Marken. Udsigten fra disse Punkter hører til det Smukkeste, Aarhussegnen har at vise: t. H. er Havet, t. V. Brabrand Sø, i Forgrunden den dybtliggende Skov, over hvilken Byen sees; til*alle Sider et bakket, frugtbart Land. Herfra kan Touristen enten vende tilbage ad samme Vei eller ved Hjælp af medfølgende Kort finde Vei forbi Skovriderboligen til Kroen (Danielsens. $\frac{1}{2}$ M.) ved Odder Landevei, til hvis Beværtning han ikke maa glæde sig, men i hvis Have han kan nyde Hvile og en prægtig Udsigt.

Fra Marselisborgveien følger Odder Landevei Kysten forbi Ladegaardsskoven og det i Kanten af samme liggende Sted Louisehøi (t. H.), hvor Veien til Holme bøier af (see ovenf.). Strax efterat Veien har forladt Kysten, gaaer en Markvei t. V. forbi det hvide, høitliggende Skovløberhuus ind i Hestehaven og fortsættes gjennem denne til Varna Mølle, den yderste af fire smaa Korn- og Kradsulds møller, som ligge i en smuk Skovdal langs Bækløbet t. H. Fra Bakken t. H. er en smuk Udsigt. Skoven faaer nu Navn af Thorskov; Veien fører gjennem den til Silistria Mølle ved Havet, forbi Gaarden Hørhaven t. V. (en Vei t. H. fører ud af Skoven til Odder Landevei og Landsbyen Skaade) til et lille Huus t. V., bag hvilket en Sti i et Par Minuter fører langs en dyb Kløft til den steile Skrænt mod Havet og Fruens Bænk*. Herfra kommer man over den aabne Mark til Skaade Skov (t. H. en Høi med smuk Udsigt), som bedækker den østlige Ende af Høideryggen Skaade Bakker, er gennemfuret af Kløfter og

staaer med steile Brinke mod Havet. (Fodgængere søge strax ad den første Skovvei t. V. og følge den.) Ti Minuters Kjørsel fører til en Mindesteen for den sidst afdøde Eier af Marselisborg, og lidt længere fremme ved nogle smaa Graner bøier Veien t. H. til Moesgaards Skov. Men Ledet er lukket, og kun den raske Fodgænger kan fortsætte Veien gjennem denne Skov, der ligesom Skaade frembyder en Række smukke Partier.

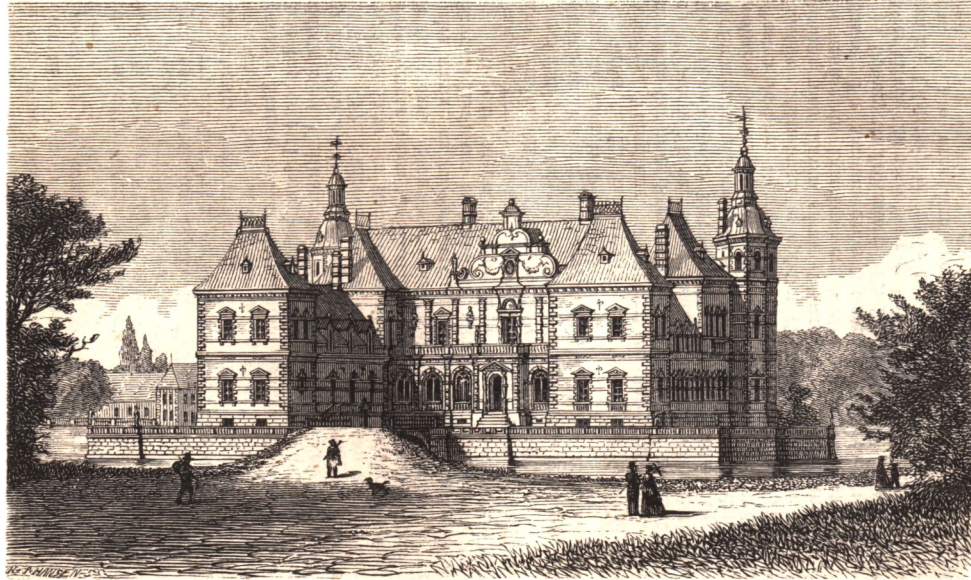
Fra Frederikshøi Kro (Danielsens), der ligger $\frac{1}{2}$ M. fra Byen og kun et kort Stykke fra Veien til Skovløberhuset, er der, som alt bemærket, en særdeles smuk Udsigt. Landeveien gaar herfra gjennem Skoven til Landsbyen Skaade (t. H. $\frac{1}{4}$ M.), hvor en Vei bøier af og fører til Jelshøi* ($\frac{1}{2}$ M.), det høieste Punkt i Skaade Bakker eller Holme Bjerge. Paa den 404 Fod høie Top er et Trianguleringsmærke. Udsigten er overordenlig vidtstrakt: i V. Himmelbjerget, i S. Høiderne ved Horsensfjord og Endelave, i Ø. Samsø og Thunø, i N. langt over Aarhus til Kalø. Fra Skaade er $\frac{1}{2}$ M. til Herregaarden Moesgaard; en Allee fører fra Landevelen til Gaarden, udenom denne og Haven gaar Veien til Skoven. I Vandmøllen faaes Vand paa Maskine osv. Skrænten mod Havet (ved Pavillonon) er særdeles smuk, og en Spadseretour langs denne gjennem Skaade Skov til Hørhaven er lønnende, men tillige ikke ganske let.

Alle eller idetmindste de fleste her nævnte Punkter S. for Aarhus kunne besøges paa en halv Dag. Vogn til Danielsens Kro frem og tilbage 9 Mk., en Eftermiddag 4 Rdl.

Landeveien fører forbi Herregaarden Vilhelmsborg t. H., Kirkebyen Beder t. V., gjennem Malling med bestandig vaxlende smukke Partier til

Odder (3 M. fra Aarhus), en stor Landsby med Kirke, Apothek, Thinghuus, Gjæstgiveri og flere Handlende. Byen har ikke faa nette Bygninger og ligger ved en Aa umiddelbart op til større Skove, som tilhøre de nærliggende Herregaarde Rodsteenseie og Rathlousdal. Denne Sidste er Herresædet for Stamhuset af samme Navn; den er bygget paa Jordene af den nedlagte Bondeby Leverstrup, som hørte til det Gods, Rigsdrosten Jochum Gersdorf fik af Frederik III for sit Gods i Skaane. Stamhuset er oprettet 1749, Gaarden kun lidet anseelig, men Haven smuk (tilgængelig for Publikum). I den tilgrændsende Lystskov er Familiens Begravelseskapel i en Bakke. Fra Aarhus gaar 3 Gange ugl. Dagvogn til Odder.

Udflugt til **Frijsenborg**. Fra Landsbyen Hasle (see ovenfor) fører Viborg Chaussee over et høit Terrain, hvorfra haves vidtstrakte Udsigter, og gaar tæt ved Stationen Mundelstrup paa en Bro over Jernbanen. I Landsbyen af samme Navn dreier t. H. en Vei af, der over Kirkebyen Faarup fører til Herregaarden Ristrup ($\frac{1}{2}$ M.), hvis røde Tage og hvide Skorstone sees foran Skoven. (Blandt tidligere Eiere mærkes Digteren, Landsdommer Thøger Reenberg.) Paa den anden Side af

Frijsenborg.

Skoven i Udkanten af samme er en Voldplads med Spor af Ruiner og en gammel Eg (Niels Ebbesens Eg?). Chausseen fortsættes fra Mundelstrup forbi Sabro t. H.,

gjennem Lading, der ligger smukt ikke langt fra en temmelig stor, skovkrandsset Sø t. V. Over Skøven sees t. V. Lyngballegaard. Ved Voldbyholt Skov t. V. dreier Velen t. H. (Veiviser) forbi Fuglsang (t. V.), gjennem Skov, forbi Dyrehuset (t. H.), gjennem den gamle Dyrehave til Herresædet

Frijsenborg ($3\frac{1}{4}$ M. Vogn 6 Rdl. frem og tilbage). Tidligere stod her Bondebyen Jernit med egen Kirke, nedbrudt 1588, som senere forvandlede til en Herregaard af samme Navn. Denne tilhørte først Parsbergerne, derpaa Otto Pogvisk, som 1665 solgte den til Mogens Frijs af Faurskov, der d. 25de Mai 1671 ophøiedes i Grevstanden († 1675). Grevskabet oprettedes d. 6te April 1672. Hovedbygningen er opført 1693—1703 af Grev Niels Frijs og hans Søn Christian. En fuldstændig Ombygning har fundet Sted i de sidste Aar (Meldahl). Den ligger paa en lille, af Grave omgiven og med smuk Granitmur indfattet Ø, er opført i Frederiksborg-Stil med tvende Taarne, ikke stor, men smagfuld, og i det Indre rigt dekoreret (Loftsmalerier* af Aagaard). Paa Broen, som fører til Borggaarden, to Hunde*, modellerede af Tidemand. Af den til Haven stødende Skov er en Deel indhegnet til Dyrehave, en Deel forsynet med Gange og Lystanlæg. Den bedækker et smukt, kuperet Terrain; en dyb Dal nævnes af Sagnet som det Sted, hvor Marsk Stig og hans Mænd holdt Rast, da de efter Mordet paa Erik Glipping i Finnerup drog til Skanderborg. I en muurindhegnet Bakke findes Gravsted for de sidst afdøde Medlemmer af den grevelige Familie. En Vei gjennem Skoven fører til den $\frac{1}{4}$ M. N. for Gaarden smukt liggende

Pøt Mølle i en dyb, vandrig Skovdal. Her er Saugbrug (Tagspaan) og kunstig Fiskeavl. Mølleren foreviser med stor Beredvillighed.

Hammel, Landsby $\frac{1}{4}$ M. mod V. med Kirke, Thinghuus, Apothek, stor Kro og flere Handlende, har endeel kjøbstadagtige Huse og smukke Villaer. Kirken er gammel og bygget af Kampesteen. Paa Skibets nordlige og sydlige Side findes tilmurede romanske Indgangsdøre; den sydlige er meget smuk. Taarnet er tilbygget af Niels Frijs. Bag Alteret er en Tilbygning af Muursteen med den grevelige Begravelse, hvori flere kostbare Marmorkister. I Kirken, som er lys og venlig, findes en Prædikestol fra 1694 og tvende Epitafier over Valdemar Parsberg til Jernit († 1607) og hans Hustru Fru Ide Lykke († 1618), og Præsten Jens Olsen Værde († 1693). I Chorets nordlige Væg er indsat en stor sort Marmorsteen*, hvori er udhugget i Legemsstørrelse samme Valdemar Parsberg og Hustru (fortræffeligt Arbeide). Paa Kirkegaarden er et Mindesmærke over »Lægen, Velgjøreren, den i Alt saa udmærkede Johan Christian Bredefeld» († 1804). (St. St. Blichers »Landsbydokteren«.)

Fra Frijsborg fører en ny Vei til Jernbanestationen Hinnerup (1½ M.). Mellem Mundelstrup Station og Hammel er der sex Dage i Ugen Landpostforbindelse (3 Gange kjørende; Passagerer medtages, men Postgangen er ikke regelmæssig).

Aarhus-Silkeborg-Herning.

Udenfor Aarhus ved Bryggeriet Ceres deles Landeveien og fører i N. V. over Landsbyen Hasle til Viborg, mod V. til Silkeborg. Den fortræffelige, træbeplantede Chaussee gaaer gjennem Landsbyen Brabrand (Jernbanestation) ved en stor Sø, det smuktliggende Aarslev, forbi Framlev t. H. gjennem Ring, forbi Skovby t. H., Størring t. V. til Høver Kro; herfra forbi Galthen t. H. gjennem Skov, forbi Laasby t. H. gjennem Flemsted, forbi Kalbygaard t. H., gjennem Mollerup til Linaa (Kro), hvor Landeveien fra Skanderborg støder til, passerer Skjærhøgbjerg t. H., Silkeborg Nørreskov og kommer tæt forbi Papirfabriken over en Bro ind i

Silkeborg, 5¼ M. (See ovenfor).

Paa den modsatte Side af Byen gaaer Landeveien forbi Kirkegaarden, over Aaen ved Lysbro, som forbinder Ørn og Lang Sø, de høie Bakker ved Funder og gjennem Landsbyen af samme Navn (Kro), forbi Seilgaard t. V., gjennem Paarup, forbi Dodholt t. H., gjennem Ravnholt, forbi Høiriis Gaard t. V., gjennem Ikast, i hvis Nærhed findes Levninger af en gammel Jordvold, det saakaldte »Fandens Dige», passerer Hammerum, Birk t. V., den gamle Herregaard Herningholm t. H., og gjennemløber paa denne Strækning et for største Delen hedeagtigt Terrain, der paa den sidste Miilsvei afløses af en bedre Jordbund, indtil den naaar

Herning, 5 M., en stor, smuk Landsby med for største Delen teglhængte Huse, toetages Thinghuus, Apothek, Postexpedition, Kro, flere Kjøbmandsgaarde og en noget fra Veien liggende Kirke. Byen har en frugtbar, men træløs Omegn, der ligger som en Oase i Ørkenen. (Herfra Personpost dagl. over Ikast, Bording, Paarup, Funder til Silkeborg og Aarhus; 3 G. ugl. over Sinding, Aulum til Holstebro; Forbindelse med Jernbanetoget; den Reisende, som vil benytte dette, kan lade sig indskrive til Banegaarden; 4 G. ugl. over Bårde, Videbæk, Breining til Ringkjøbing; 3 G. ugl. over Arnborg, Brande, Hjorteballe, Harresø, Jellinge til Veile).

Aarhus-Ebeltoft.

(6 Mile).

Landeveien gaaer forbi Riisskov og Sindssygeanstalten t. H., Veilby t. V., over et betydeligt Overdrev ved Egaa, forbi

Byen af samme Navn t. V. (bekjendt af den i Brobjergbakke fundne Runesteen, nu opstillet i oldn. Museums Runehal, reist af Alfkiil og hans Sønner over deres Frænde Mane), over Skjerring Aa og By, forbi Hjortshøi t. V., gjennem Skjødstrup med Mølle til Ny Løgten Kro (2 M.). Herfra gaar en Vei til Landsbyen Hornslet ($\frac{3}{4}$ M.), i hvis Kirke findes Rosenkrandsernes Familiebegravelse* samt flere Epitafier og Ligsteen. (Holger R. † 1496 og hans Enke Anna Meinstrup, Hofmesterinde hos tre Dronninger, myrdet 1535 paa Landstinget i Ringsted; Jørgen R's. Søn, den for sin Lærdom bekjendte Holger R. † 1642 og hans Hustru Sophie Brahe under et prægtigt Marmorepitafium; Erik R. † 1681 med sine 3 Hustruer o. fl.) Altertavlen, der forestiller Lidelseshistorien, er indvendig af Alabast, udvendig af godt Træskjærerarbeide, bekostet af Erik R. 1672. Ikke langt ($\frac{1}{2}$ M.) herfra ligger

Herregaarden Rosenholm, tidligere Holme eller Holmgaard og tilhørende Familien Petz, derpaa Aarhus Bispestol og efter Reformationen Kronen; den kom 1559 i Jørgen Ottesen Rosenkrands's Besiddelse, der opførte den nuværende Hovedbygning 1569, med to Taarne og hvælvede Kjeldere. Blandt senere Eiere mærkes den lærde Holger Rosenkrands, som her havde sit Observatorium (i Taarnet »Perkentavl»), og som oprettede et ridderligt Akademi for unge Adelsmænd. Den dygtige Statsmand Iver R. (første Geheimeraad under Chr. VI fra 1730—40) oprettede 1743 Rosenholm til et Stamhuus og døde der 1745. (Stor Samling af Familieportraiter; Gobelinstapeter, 1741).

Landeveien fører forbi Segalt Mølle; strax efter dreier en mindre Vei af t. H., ned forbi Vosnæsgaard til Stranden, hvorfra haves udmærket Udsigt over Kalø og Mols. Landeveien, der frembyder en Række herlige Udsigter, fører forbi Balskovgaard*, Ugelbølle og Følle (Randersveien mødes) til Rønde Kro ($3\frac{1}{2}$ M.). (Kroen svarer til Nutidens Fordringer, ordenligt Natteleie. Vogn frem og tilbage 6 Rdl. Daglig Personpost til og fra Aarhus.)

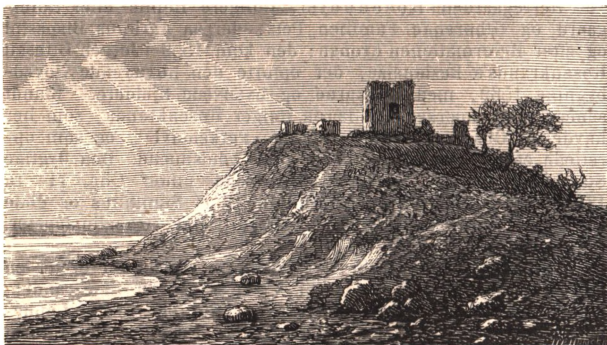
Strax paa den anden Side ligge

Kalø Bavnehøi (333 F., Udsigt*) og Kalø Ladegaard.

En Vei sydpaa fører forbi Bregnet Kirke t. V. mellem Skovene Hestehaven t. H. og Ringelose t. V. forbi Teglbrænderiet (Veien t. V. til Molsland) til

Kalø Slots* Ruiner, Underdelen af et mægtigt, firkantet Taarn af røde Muursteen og Spor af Ringmuur, som, omgivne af tørre Grave, ligge paa et høit Punkt umiddelbart ved Havet paa en lille Ø, der ved en Steenvase er forbunden med Fastlandet. (Vigen, som fra Aarhus Bugt mellem Fastlandet og Mols gaar op til Kalø, er dyb nok for de største Orlogsskibe og fører Navn af Kaløvig.) Tidlig fandt Munkene Vei til Øen (Ruiner af Klosteret troer man at finde Øst for Slottet); senere opførte Erik Menved efterat have dæmpet Bondeopstanden i

Jylland en befæstet Borg her (1313). Denne nedreves og gjenopbyggedes; 1340 var Klaus Limbek Grev Geerts Befalingsmand paa Kalø. Medens Erik Eriksen Banner var Lehnsmand (1514—54), førtes Gustav Eriksen Vasa (1518) herhen som Gidsel, men flygtede næste Aar til Lybæk. Jørgen Rosenkrands, som var en af Regeringsherrerne i Chr. IV's Mindreaarighed, havde Lehnet († 1596) og blev efterfulgt af flere berømte Mænd: Rigsmarsk Jørgen Skeel, Kantsler Chr. Thomsen Sehestedt, Hofmester Jost Høg, Brødrene Gunde og Erik Rosenkrands. Chr. V forærede Slottet til sin Halvbroder Grev Ulrik Fr. Gyldenløve, som 2 Aar efter (1672) lod det nedbryde for at bruge Materialerne til sit Palais paa Kongens Nytorv, der senere kjøbtes af Dronning Charlotte Amalie og fik Navnet Charlottenborg.

Kalø Slots Ruiner.

Omtrent $\frac{3}{4}$ Miil N. for Rønde ligger den meget mærkelige Thorsager Rundkirke paa en høj, afsondret, rund Banke (hvor der rimeligvis i Oldtiden har været et Offersted for Guden Thor). Fra Kirkebakken haves Udsigt over et stort og malerisk Landskab, hvor vilde Hedebakker veksle med veldyrkede Marker; mod N. ved Landsbyen Marie-Magdalene skimtes de fjerne Skovbælter, den sidste Rest af de uhyre Skove, som endnu i Erik af Pommerns Tid beskyggede det Indre af denne Halvø. Kirken er et af de dristigste, eiendommeligste Bygningsværker i Danmark fra Middelalderen, bygget af Bispen i Aarhus Peder Vagnsen († 1204) af Hvidernes berømte Slægt, fuldendt henimod Aar 1200, altsaa fra Bygningskunstens første Blomstringstid i Danmark. Af de danske Rundkirker er Thorsagerkirken den med størst Omhu og Nøiagtighed opførte, den bedst bevarede. Dens Grundplan er en fuldkommen Cirkel, 21 Alen

i Gjennemsnit; fire svære runde Piller (deres Hovedstykker med skraae Hjørner) bære de faste Hvælvinger. Ovenover disse hæver sig fra Halvtaget det lille firkantede Taarn, der ender i et høit, spidst Tag. Til den runde Kirke slutter sig Choret med den lille halvrunde Udbygning i Øst, prydet med en smuk Tagliste (Tandsnit og smaa Rundbuer). Chordørens Aabning (•Triumfbuen•), en fuldkommen Rundbue, hviler paa en pyntelig og vel profileret Gesims. Indvendig i Rundkirken er op til Muren bygget en Vindeltrappe, som fører op til Hvælvingerne. Oprindelig fandtes hverken Vaabehuset eller Størstedelen af det nuværende vestre Taarn; istedetfor Hvidningen fandtes den røde Muurs livlige Farvespil (i den eiendommelige •Munkeforbandt•), og Halvtaget var belagt med •Huulsteen• (Munke-tagsteen), lagte i Straaleform (gammelt Ordsprog: •Rynket til Krave som Thorsager Kirke•). Sete i den sparsomme Lysning, som faldt ind fra smaa, høitsiddende, rundbuede Vinduer, maae i Middelalderen Kirkens svære Forhold, tunge rolige Masser have frembudt et mægtigt Skue. (Stolene paa Gulvet høre selvfølgelig den nyere Tid til.) Det nuværende Alterbillede er af Fru Ingemann.

En halv Miil længere fremme ligger det ældgamle Herresæde Møllerup (blandt dets Eiere Kongemorderen Marsk Stig) og den røde Feldballe Kirke i yngre Rundbuestiil; ret smuk versificeret Gravskrift over og af Elisabeth Rosenkrands, † 1721, og hendes 2 Mænd, Knud Gyldenstjerne, † 1683, og Joachim Schack, † 1700. Ved Tirstrup Kro deler Landeveien sig, mod N. Ø. til Greenaa, imod S. forbi Stubbe Sø (i Ø.) til Ebeltoft. Tirstrup Kirke er mærkelig ved Altertavliens skønne Snitværk i Egetræ og den meget gamle Prædikestol af en Slags Skifersteen (gothisk-byzantinsk Stiil). I Choret er indmuret en smuk Ligsteen over Jost Høg til Bjørnholm († 1649) med Hustru.

Ebeltoft.

Hotel: Schlawitz's Gjæstgiversted paa Adelgade Værelse 4 à 6 Mk., Middag 4 Mk. Postkontor paa Nedergade ved Torvet. Personpost dgl. til Aarhus og Grenaa. Telegrafstation p. Amtstuen (m. i. D.). Sommer og Efteraar Dampskib til Kbhvn. og Veile; Expeditionen er hos R. A. Kock ved Havnen. Politi- og Toldkammer p. Adelgaden (i Torvets Nærhed). Søbade ved Havnen og Stranden fra Badehuse (1 Rdl. Saisonen, enkelt Bad 8 Skill.).

Ebeltoft, lille og beskeden, med et Torv (12—1300 Indb.), har ingen større historiske Minder; i det 17de Aarh.s Krige led Byen meget. Kirken (Ø. for Nedergade, paa en beplantet Plads) er forholdsviis stor og ret smuk med et godt

Alterbillede (Kirkens sjeldne gamle Altertavle af Ibentræ og Sølv findes nu paa det Oldnordiske Museum). Kirkegaarden ligger Ø. for Byen. Havnen er noget fraliggende, temmelig ny. S. for Byen et Teglværk. Forbi det kommer man snart til •Ebeltoft, Skov• (Tolløkke) med en Pavillon (Forfriskninger); smuk Udsigt over Havet til det bakkede Mols. Ogsaa fra Skandsen (opkastet 1658—59 i Svenskekrigen?) haves viid og smuk Udsigt over Byen, Skoven og hele Vigen. Fra Skjelhøiene Egnens høieste Punkt ($\frac{1}{3}$ M. Ø. for E.) haves særdeles skjønt Panorama, der over Havet rækker lige til Samsø, Kyholm og Seierø, i klart Veir endog til Sjællands Nordspids.

Omegnen frembyder flere særdeles skjøne Partier, eet endogsaa usædvanlig smukt (Rugaard). Havet kan besøges ved Boslum Strand (høie, steile Kyster, $\frac{1}{2}$ M.), ligeledes Klitterne ved Elsegaarde ($\frac{3}{4}$ M.). Gmd. And. Møller ved Boslum Strand udleier Baad (2 à 3 Rd.) til Øen Hjelm ($\frac{3}{4}$ M.; Fyrtaarn; af Marsk Stigs Borg, i Kæmpevisen kaldet Hjelmshorn, sees ingen Rester); Postbaaden derover føres af Propr. Larsen i Elsegaarde. — Med god Tid vil en Udflugt til Mols ikke være uden Interesse. Der gaaer ikke Post (Vogn 4—5 Rd.). •Molsbjergene• begynde ved Lyngsgaard i Knebel Sogn. Tvers over den smalle Landtange (kjendelige Levninger af Marsk Stigs •Dragsmuur•) gaaer Veien til Helgenæs (Ellemandsbjerget, 317 F.) med skjøne Udsigter over Kalø Vig og Aarhus Bugt.

Fra Ebeltoft fører dog Veien mod N. til de smukkeste Partier, som indbefatte nogle af Danmarks skjønneste Egne: Jernhatten* ($1\frac{1}{2}$ M.; Vogn 3—4 Rd.), et fremspringende, interessant Punkt ved Havmøllens Aaløb og Kattegat (smukke Klinter). — $\frac{1}{2}$ M. længere mod N.: Rugaard*, hvis Beliggenhed hører til Landets skjønneste (den siv- og skovindfattede Norden-Sø; Udsigten henrivende over Havet; at besøge Haven tillades sædvanlig paa Forespørgsel; Vogn derud 4 Rd.). Smededammen udenfor Rugaard er sørgelig bekjendt som det Sted, hvor •Hexejægeren• Etatsr. Jørgen Arenfeld († 1717) ved Skarpretteren i Aarhus, Mester Hermans Hjælp under sine talrige Hexeprocesser (1684—86) lod de Ulykkelige •prøve• (mange døde ogsaa under Piinslerne i Rugaards Fængsler; hemmelige Nedgange fra de øverste Værelser til Kjelderen findes i Murene). Hovedbygningen er fra Slutningen af 16de Aarh. (to Taarne, Skydehuller langs Tagskjægget). $\frac{3}{4}$ M. mod N. ligger •Kong Hagens Grav• (norsk Sørover i 12te Aarh.). — Om Udflugten til Kalø Ruiner (Vogn 4—5 Rd.) s. ovenf.

Der er ingen direkte Postforbindelse mellem Ebeltoft og Randers, men den klassiske Egn mellem disse to Byer frembyder megen, ogsaa historisk Interesse (Vogn 6—8 Rd.). Først komme Molsbjergene, saa Kalø, derpaa (t. V.) mellem Skovene det anseelige, stolte Rosenholt* (s. ovenfor), tæt mod S. den skjøne Hornslet Kirke (s. ovenf.); til H. for

Veien Skafføgaard med sit særdeles mærkelige Skab*, ud-skaaret af et Egetræ, hvis Rod endnu staaer i Jorden under Kjelderen (7 Al. høit, 6 Al. bredt), fra Slutningen af det 16de Aarh., med bibelske Scener. Skabet skal have saa mange Døre som Aarets Maaneder, Skuffer som dets Uger og Rum som dets Dage. — Hvilsager Kirke (t. H.) ligger paa et af Randers Amts høieste Punkter, en Flyvesandsbanke. — Bag Mygum Skove ligger (t. V.) Fideikommisgodset Klausholm (før Klaxholm), bekjendt fra Frederik IV's romantiske Bortførelse (Juni 1712) af Storkantslerens Datter, den 19aarige Anna Sophie Reventlow, siden Danmarks Dronning, efter Kongens Død forviist til sin Fødegard († der 1743). Hovedbygningen (1699) udmærker sig ved et prægtigt Loft* af Stukkaturarbeide. Paa Kapellets Alter staae to svære Sølvstager, Gave fra Dronning Anna Sophie. Haven med Terrasser (Kildevældet «Den søde Bøg»). — S. for Klausholm ligger den usædvanlig store, hvælvede Voldum Landsbykirke (rigt og smukt Billedskjærerarbeide i Renaissancestil; mange og smukke Ligstene). I Hørning Kirke (t. V.) kostbart Epitafium over Hans Friis fra Klausholm († 1697). Veien gaar derpaa ved Essenbæk Kirke over i Randers-Greenaa Chausseen.

Ebeltoft-Greenaa.

(4 Mile.)

Landeveien fra Ebeltoft til Greenaa fører over Tirstrup Kro tæt forbi Høgholm (t. H. for Veien), tidligere det navnkundige Bjørnholm, et af de historisk-mærkeligste Herresæder, i Hvidernes Eie (faa Rester af et gammelt Borgtaarn, men ellers en nyere Bygning). Gaardens Beliggenhed er meget smuk paa en høj Voldbakke midt i Enge og Skove. Til V. ligger det nuværende Bjørnholm. Antikvarer bør besøge den særdeles pyntelige og interessante Nødager Kirke ($\frac{3}{4}$ M. V. for Bjørnholm; Kridtsteens-Frise af Halvsøiler med mellemliggende Rundbuer, under Tagskjægget). Længere fremme, V. for Veien, Homaa Kirke (Annex til det fra St. Blichers Novelle bekjendte Veilby, mod N. V. oppe ad Kolind Sund til, hvis Præst Søren Quist 1617 blev henrettet uskyldig). — $\frac{3}{4}$ M. V. for Homaa ligger Lyngby Seminarium (stiftet 1813). Mod Ø. den skønne Egn ved Katholm* (1588—91), en gammel rød Bygning mellem frodige Bøgeskove, kun 1200 Skridt fra det brusende Kattogat; nedenfor Gaarden ligger den høie, vilde Kyst med sine Sand- og Lyngbakker («Havknuden»). Gaarden har 3 Fløie, 3 Taarne, hvælvede Kjeldere. Til Eiendommen hører det bekjendte Glatved Kalkbrud.

Greenaa.

Hoteller: Hotel Dagmar* paa Søndergaden, Hotel Greenaa paa Torvet (begge: Værelse 4 Mk., Middag $4\frac{1}{2}$ Mk.); paa Storegade: „Gamle Gjæstgivergaard“. Posthuset p. Østetgade; sammesteds Telegrafstation m. i. D. Sadelmager Henriksens Enke (p. Lillegade) udleier Vogne: aab. og lukket henholdsvis $4\frac{1}{2}$, og 5 Rd. pr. Dag. Personpost dgl. over Tirstrup til Aarhus og til Ebeltoft; 2 G. ugl. over Nimtofte og Gl. Estrup til Randers. Dampskib til Kjøbenhavn i Regelen 1 G. ugl. fra April—Decbr. (Expeditionen er paa Torvet; Havnen $\frac{1}{3}$ M. borte, ingen regelmæssig Forbindelse mellem den og Byen). Politi- og Toldkammer p. Søndergade.

Denne lille By (lidt over 1900 Indb.), beliggende ved Kolindsunds Udlob i Green Aaen, frembyder intet Mærkeligt med Undtagelse af den særdeles smagfuldt restaurerede St. Peders Kirke* (1866, Prof. Walther) paa Torvet. Kirkeværgen (Lærer Johannsen) har Nøglen og viser om med Velvillie. Kirkegaarden ligger N. for Byen (indviet 1822, udvidet 1869, pyntelig og vel holdt). Udenfor Byen, ved Randersveien, er et net lille Lystanlæg (om Sommeren Restauration).

Udflugter. Til Fornæs*, Jyllands østligste Forbjerg, $\frac{3}{4}$ M. (Vogn 10 Mk.) Veien gaaer opad gennem Steensmarks Plantage. Blinkfyret (1839, 67 F.) ligger paa den bratte, 26 F. høie Kyst med viid og fængslende Udsigt over Havet.

En Spadseretour sydpaa til Gaarden Hessel ($\frac{1}{2}$ M.) og Katholm* ($\frac{3}{4}$ M., s. ovenfor) lønner sig. Ogsaa Rugaard* (see under Ebeltoft) kan besøges herfra ($2\frac{1}{2}$ M., Vogn $3\frac{1}{2}$ —4 Rd.).

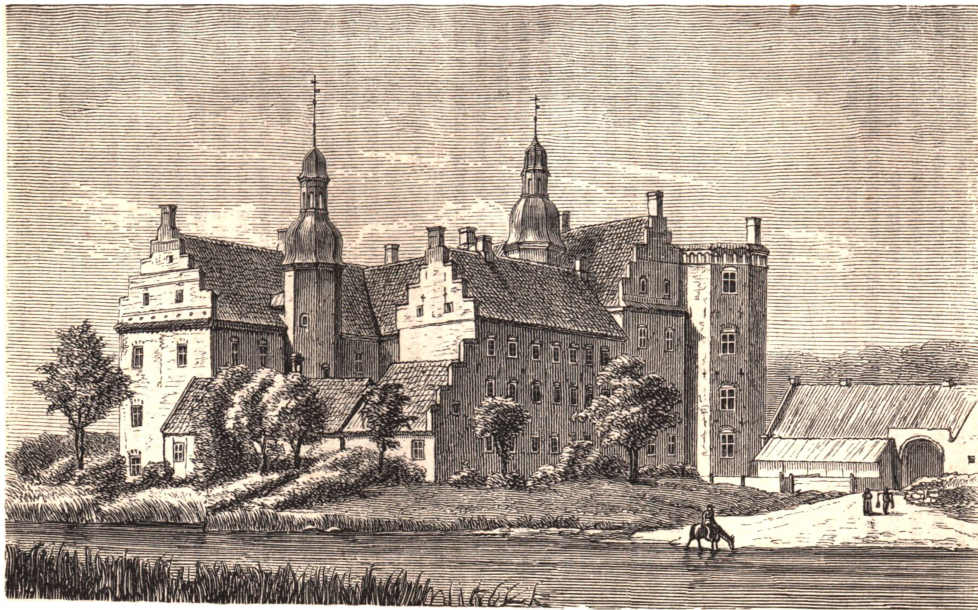
Mod N. forsumme maan ikke det skjøne Benzon* ($1\frac{1}{4}$ M., Vogn $2\frac{1}{2}$ Rd.) ved den venlige, hyggelige Landsby Gjerrild (den høie, kalkholdige Gjerrild Klint* ud mod Bugtens blanke Spiel er meget seeværdig). Fra Kroen føre to ulige lange Veie til Benzon; man spørge om den korteste (den søndre over Markerne). Den længste fører forøvrigt ad en sjeldent smuk Landsbygade gennem Herregaardshavens Yderkanter o. s. v. Herresædet Benzon (tidligere Sostrup og dengang [1725—1829] Hovedsæde i Grevskabet Skeel, siden 1829 Stamhuus) har en særdeles skjøen Beliggenhed mellem smukke, gamle Bøgeskove* (Dyrehaven, Overskoven, Liimovnskrat, Møllekjær og Holm Skov). Hovedbygningen (opført 1599—1606 af Rigsraad Jakob Seefeldt til Visborggaard med Enke Sophie Bille, særdeles godt vedligeholdt) dannes af en større Midtfløi med to Sidefløie; inde i Gaarden er der to mindre Taarne, fra hvis Altaner havet en mægtig og skjøen Udsigt; to Karnapper udvendig, smuk Port med Sandsteenspyrdelser; Bygningen er gjennemgaaende af røde Steen og har en karakteristisk Gaard, svære, interessante Kjeldere og brede Vindeltrapper. Til den høie udmærket smukke, fortrinlig holdte Haver; paa Gaarden i den ene Korridor er en idetmindste i Danmark enestaaende og meget righoldig Sam-

ling af allehaande Dyrehorn, samlede fra Jordens forskjelligste Egne. Halvanden Miil længere mod V. ligger Herregaarden Meilgaard* (bygget 1573 af den berømte Lovlærde, Landsdommer Axel Juul, † 1577, og Kirstine Lunge, hvis Billeder findes over Taarnporten), nær Havet, skilt fra dette ved og omgivet af store Skove, der mod S. vexe med store og smukke, af Enebærkrat oplivede Lyngbakker (tidligere skovklædte, siden den voldsomme Orkan 1557 berøvede denne Prydelse). Udsigten fra disse høie Bakker ned mod den gamle Gaard, Skovene og Havets mægtige Flade søger sin Lige. I Aigholm Skov, $\frac{1}{4}$ M. fra Havbredden, ligger den bekjendte Kjøkkenmødding* («Østersbanken», opdaget 1850 ved Bortførelse af Overdelen af en med Bøgetræer bevoxet Bakke); den lader sig vanskelig finde uden Anviisning; men paa Gaarden viser man i Regelen gjerne Reisende derved. Folk uden antikvarisk Sands ville dog neppe finde noget udvortes Seeværdigt ved den; Hakker maae medbringes, hvis man efter indhentet Tilladelse til nærmere Undersøgelse vil vente noget Udbytte. Affaldsdyngen er i Midten $4\frac{1}{2}$ —5 Al. tyk. (Et Udsnit af denne Dynge findes i «Oldn. Mus.», Kbhvn., 1. Værelse, Skab 1—2). («Gammel-Meilgaard» laae 1000 Al. S. Ø. for Gaarden, mellem høie Banker.) Deilige Spadseretoure kunne gjøres gennem Skoven, især ned mod Havet til Aaløbene (Sorte Aa), til de i Skovkanten indkilede Flyvesandsklitter*, der høist malerisk ligge endog lige op til, ja i selve Toppen af endnu livskraftige Bøge- og Egetræer, i hvis Kroner man paa den Maade vandrer. Lyng- og Enebærbuske forøge disse mærkelige Klitters vilde Romantik; den grønne Bøgetop i det hvide Sand gjør en slaaende Virkning. Nedenfor breder Havet sig stort og skjønt. — Paa Steenvad Mark ($\frac{3}{4}$ M. S. for Meilgaard) ligger en Høi med Steensætning. — I Glæsborg Kirke have en usædvanlig stor, af Egetræ udskaaen Altertavle (1618).

Greenaa - Randers.

($7\frac{1}{2}$ Miil.)

Landeveien fra Greenaa til Randers fører forbi Enslevs høitliggende Kridtsteenskirke (t. H.), Kolindsund og Gaarden Skjærvad (t. H.) til Gammel Vandmølle ved Ørum Aa (en særdeles smuk Dalstrækning, t. H. Ørbæk Gaard). Derpaa forbi Tøstrup Kirke (t. V.) til den i en henrivende Dal beliggende, større Landsby Nimtofte* ved Aaen af samme Navn. (dannes af Afløb fra Ramten Sø og Gjesing Mose oppe ved Løvenholms Skove); jevnt god Kro og Postbefordringsstation. Veien gennemløber derefter et sjældent smukt, eiendommeligt jydsk Strøg: Lyng med Banker og Mosedrag,

Gammel Estrup.

Skov og Krat (tager sig især malerisk ud, naar Lyngen blomstrer Aug.—Sept.). Det gamle Løvenholm ligger t. H. (tidligere Gjesingholm til 1674, da Grevskaftet L. oprettedes af Ghmrd.

Ditlev Ranzau, nedlagt som saadant 1742 af Grev Fr. Danneskjold-Samsøe; Hovedbygningen opført af Familien Banner i det 16de Aarh., med to runde Taarne; stor Have med Kanaler; i Skovene Kronvildt). Den bekendte mærkelige Ligsteen over Biskop Thore af Ribe (faldt ved Fodevig 1134), nu i Oldn. Mus., er fra Gjesingholm Kapel. Forbi Auning Kirke (kostbart Marmorepitafium over Jørgen Skeel til Estrup, † 1695, i det grevelige scheelske Begravelseskapel med 11 Marmorkister m. v.) gaar Veien til det herlige Herresæde Gammel-Estrup* ved Estrup eller Alling Aa, særdeles skjønt beliggende ved Foden af «Helligbjerg», med den store Engdal, Smaaskovene og den brede Aa foran sig, bagved de høie skovgroede Bakker, det Hele behersket af den stolte, gamle, mørkerøde Borg med dens fløismykkede Spiir, Kupler og Taarne, en af de skønneste Bygninger i Danmark af den gothiske Renaissancestil. Den nuværende Gaard (4 Fløie, 5 Taarne) er opført 1630 af Rigets Raad og Marsk Jørgen Skeel og Jytte Brok, men Slottet, hvis oprindelige Navn var Essendorp, har i over 500 Aar ligget paa samme Sted og er i den Tid aldrig ved Salg gaet over i Andres Eie, men har uafbrudt været i to Familiers Besiddelse (Brok og Skeel). Over Gravene er der murede Broer; paa begge Sider af Porten nu tilmurede Skydeskaar. I den store Ridderdal, 23 Al. l., 10 Al. br., haves Tapeter fra det 17de Aarh., forestillende 10 Herregaarde i Familien Skeels Eie. I Taarnkjelderen var Alkymisten, «den rige» Christen Skeels Laboratorium. Smuk Have med Kanaler (Orangeri med store Myrther o. desl.). Skjøn Udsigt haves fra Veien Ø. for Gaarden op mod denne over Aaens blaae Baand. I Nærheden Estrup Kro (ved Vandmøllen). — Den pyntelige, nysopførte Essenbæk Kirke (1869, Uldall) ligger 1 M. Ø. for Randers; Granitsokkel, Rundbuestil, fladt Bjælkeloft med Løvværk, smukt Alterbillede af Dorph; den gamle ærværdige Steendøbefont er uden Tvivl en Relikvie fra den tidlige Middelalder fra det ældgamle, St. Laurentius indviede Essenbæk Kloster. — Den nu efter den store Brand (1869) gjenopførte, tegltækkede Landsby Kristrup ligger kun $\frac{1}{4}$ M. fra Randers.

Aarhus - Randers.

(7 $\frac{1}{5}$ Mile.)

Foruden Jernbanen fører til Randers den gamle Landevei (4 $\frac{3}{4}$ M.), ved hvilken 1 M. S. for Randers ligger ved et Aaløb den mærkelige gamle Ølst Granitkirke* (ombygges nu deelviis efter sin oprindelige Stil) med den eiendommelige søndre Portal, gl. katolsk Altertavle af drevet og forgyldt Kobber paa Forsiden, gl., rigt smykket Granit-Døbefont i romansk Stil m. m.

Jernbanen følger paa en længere Strækning langs Syd-banen, gaar gennem en dyb Udskjæring, forbi Mølleaadalen til Stationen Brabrand (s. ovenfor), passerer Mundelstrup (t. H. Gierding Sø) og fører gennem et frugtbart Landskab med en Række tiltalende Partier til Hinnerup (Mindestøtte for Frederik VII) i Udkanten af den store Norring Skov. (Smuk Skovdal. Vei til Frijsenborg.) Den følger Dalstrøget langs Lille Aa, som flere Gange passeres, gaar forbi Grundfør Mølle t. H., Haraldslund Gd. t. H., Kollerup Gd. t. H. til Hadsteen Station. Ved Vandmøllen t. V. er et smukt Parti. Mellem Hadsteen og Holdepladsen Leerbjerg sees t. V. i Skoven Hovedgaarden Fauruskov, tilhørende Grevskabet Frijsenborg; mellem Leerbjerg og Laurbjerg Station ligeledes t. V. Herregaarden Bidstrups hvide Hovedbygning i en vidtløftig Have med tilstødende Skøve. [Stamhuus fra 1763, tilhørende Familien de Lichtenberg. (See Horsens). Gaarden har haft mange berømte Besiddere, hvoriblandt Hvider af Absalons Slægt, Podebusker, Gyldenstjerner, den bekendte Kai Lykke, Johan Rantzau, Anfører for de danske Hjelptropper i den spanske Successionskrig, som 1698 opførte den nuværende Hovedbygning o. Fl.] Til H. for Banen ligger Kirkebyen Laurbjerg. Ikke langt herfra falder Lille Aa i Gudenaen, som passeres paa en Jernbro af ikke ringe Spænding (sprængt af den preussiske General Falkenstein 27. Juni 1864); strax paa den anden Side ligger Stationen Langaa (den 1868 ombyggede Granitkirke i Rundbuestil), ligeoverfor Herregaarden Løistrup. — Banen deler sig nu i tvende Grene til Viborg og Randers. Til Randers løber den langs Gudenaen, forbi Frisenvold Hovedgaard med Laxefiskeri (t. H., s. under Randers) ved Nordspidsen af langstrakte Skovdrag; derpaa Greensteen Kirke (t. V., Runesteen); endelig passeres Skjern- eller Nørre Mølleaa og Hornbæk Kirke (t. V.), $\frac{1}{4}$ M. fra Randers.

Randers.

Hoteller: Randers* (Vær. 4 à 5 Mk., Middag 4—5 Mk.) og Cimbria (Vær. 3 Mk., Midd. $4\frac{1}{2}$ Mk.) paa Torvegade, samt nogle mindre (Maarups Gæstgiveri paa Vestergade og Gæstgivergaarden paa Vestegrave). Paa Banegaarden Omnibus fra de to største Hoteller (1 Mk.). Droschker i Hotel Randers (4 Mk. Timen) samt hos Tofte i Raadhuusstræde, Svendsen i Brødregade, Broch i Sandgade og i Buschs Gaard paa Vestergade (2 Mk. pr. indenbyes Tour; udenbyes efter Akkord). Bybude især ved Banegaarden og paa Raadhuustorvet. Telegrafstation ved Havnen m. f. D. Posthuset p. Nørregade, tæt ved Raadhuustorvet. Jernbanetog 3 G. dgl. nord- og sydpaa (samt vestlig). Personpost 2 G. ugl. over Gl. Estrup og Nimtofte til Greenaa; aaben Vogn 3 G. ugl. til Rønde, 4 G. ugl. til Ørsted og 3 G. ugl. til Udby neder. Dampskib til Kjøbenhavn 2 G. ugl. (Brødrene Petersens Dampskibsexpedition ved Havnen) og hidtil omtr. hver 14de Dag til England Kvægdampner (Møgler Andersen paa Karolinegade). Baade paa Aaen leies hos Baadebygger Thomsen paa Slotsengen (12 à 16 Sk. Timen). Vognmænd: Broch paa Ladegaardsgade, Jens Iversen paa Sygestugaden, Johansen paa St. Laurits Bakken, Carlsen og Anton Nielsen paa Møllegade (4—5 Rd.

pr. Dag, kortere Tour efter Akkord). 'Politikammeret paa Lilletorv ved Nørregade. Toldkammeret ved Havnen. Svaneapotheket (Middelgade) og Løveapotheket (Torvegade). Dampbade, dgl. i „Bursches Have“ Nr. 220 (indenbyes 4, udenbyes 6 Mk.); sammesteds varme Bade (24 Sk.). Strømbade om Somm. udenfor Sønderbro (16 Sk.). Theatret paa Østergade i Klubben Harmonien (ikke fast Selskab). Kunstforeningens aarlige Maleriudstilling aaben for Ikkemedlemmer (16 Sk.). Diskontobanken i Svaneapothekets Gaard, Middelgade, M. To. 10—12 og 2—7 samt O. L. 11—1. Sparekassen paa Hovmeden (O. L. 9—12 og 2—5).

Den gamle Handelsstad Randers ligger venlig mellem de store, frugtbare, lysegrønne Enge, der Sommer og Efteraar præge Landskabet med en eiendommelig Mildhed og Ynde. Byen er anlagt ved Foden af Bakkelandet mod N. (Flintebjerg, 280 F.). Gudenaaens brede Strøm, der er seilbar til Randers for større Skibe og lige op til Silkeborg for Kaage, samt de smukke Anlæg forhøje det venlige Indtryk (Randersfjord regnes i Almindelighed først fra Ugelhusene, omtr. 1 M. mod Ø.). Byen er velbygget og har 11—12,000 Indb. Omegnen af Randers er »Kronjydens« Hjem, og man finder endnu her, skøndt stadig i mindre Udstrækning, den eiendommelige, sølvknappede Nationaldragt. Randers nævnes i Midten af det 11te Aarh.; Mønter med Runeskrift findes slagne her i Svend Estridsøns Tid. Oprørerne mod Knud den Hellige samledes her 1086, og ligeledes samlede Prinds Valdemar her 1157 Hæren mod Svend Grathe. Kong Abel opbrændte Byen 1247 i Borgerkrigene. Dens første Privilegier gaves af Erik Menved 1302 (Viborg). Et Slot, efter Sagnet opført af 11 nedbrudte Landsbykirker, stormedes 1357, og 1359 beleirede Kong Valdemar med Blider og Skyts den befæstede By. Randers Magistrat lod 1531 Karmelitermunken Povel Eliæsens Bog om Messen, som Borgerne vilde afskaffe, nagle til Kagen. I Grevefeiden var Byen (1534) Vidne til Vendelboernes Kamp under Skipper Klement mod Adelen og deres Nederlag (forinden »sloge de sig fulde af Randers Bur-Øl«). Forskjellige Herredage (1537 m. fl.) ere holdte her. 1627 erobrede de keiserlige Tropper Byen. Den svenske General Wrangel havde 1643 sit Hovedkvarter i Randers (et Huus S. for Byen har bevaret Mindet om Helm Wrangels Skandse). 1658 var Byen atter besat af Svenske. Mest bekjendt er Randers dog blevet ved Niels Ebbesens Daad Natten til 1. April 1340, da han med 63 Mand trængte ind i den af 4000 Leietropper besatte By og dræbte Jyllands Tyran, den holsteenske Grev Geert; Sagnet paaviser endnu den nordlige Hjørnegård (Nr. 3) mellem Storegade og Østergade som Stedet for Grevens Fald. (Tæt S. V. for R. laae tidligere Gaarden Fruerlund, hvor N. Ebbesen og hans Skare ifølge Kæmpevisen bandt deres Heste. Det synes forevrigt at være Tvivl underkastet, hvorvidt N. E. drog ind i Byen syd-fra, altsaa over en tidligere »Sønderbro«, — hvis Tilværelse dengang er meget omtvistet, — eller vestfra, over den mindre Aa, der udmunder i Guden- eller Nørreaa.).

Byen har to Torve ved Raadhuset og Kirken, samt et tredje, Frederikspladsen, og i den nordlige Udkant en Markedsplads for Kvæg (ved Randers afholdes Jyllands betydeligste Heste- og Kvægmarkeder, og Tusinder af Heste udføres aarlig herfra til Europas forskjellige Lande). Hovedgaderne ere Nørregade, Torveg., Storeg., Vesterg., Brødreg., Slotsg., Østerg. o. fl. Over Gudenaan fører en Bro, Sønderbro, deelt i to Dele; den indre forsynet med Vindebro, den ydre (Christian IX's Bro., 1865) en Hængebro af sammennittede Jernplader.

St. Mortens Kirke* paa Store Kirkegade ved Kirkestræderne (54 Al., Høikirkens Hvælvinger 28—30 Al. høje) er opført af røde Muursteen i Spidsbuestil omtr. i det 13de Aarhundrede, dog til forskjellig Tid, oprindelig til Klosterkirke (for Sortebrødrene?); den var i det 14de Aarh. en af Byens Sognekirker, blev i det 16de Aarh. Sognekirke for Helligaandskloster og i det 17de Aarh. Byens eneste Sognekirke. Den bestaaer af Høikirke med to Sideskibe og Chor, alle hvælvede, samt det saakaldte Kong Hans's Kapel, der danner en Korsarm paa Sydsiden; i den høire Sidesløi en latinsk Indskrift, hvorefter Kong Hans har grundlagt det. Paa Nordsiden er et Sakristi (1850); mod Vest Taarn med Kuppelspiir (1796). Kirkens Indre er omfattende restaureret 1869 (Uldall). Billedskjærerarbeidet omhyggelig gjenemgaaet, Hvælvingerne, Chorbuerne m. v. dekorerede (de gamle Kalkmalerier opfriskede, særlig i Kong Hans's Kapel). Hovedskibet bæres af ottekantede Piller, der i Halvsøller fortsættes opad Sidemurene og støtte Hvælvingerne. Sideskibene ere yngre end Høikirken. Altertavlen, stor og smuk (skal være en Efterligning af den i Frelsers Kirke paa Christianshavn), er skjænket af den bekjendte Legatstifter N. Brock (1765). Paa Prædikestolen er godt Træskjærerarbeide (1686). Forskjellige Epitafier, Portraiter og Mindetavler (saaledes over Rigsraad Eske Brok til Estrup) ere anbragte i Kirken. (Torvet ved Kirken er den gamle Kirkegaardsplads.)

Byens ældre Kirker bør erindres, ogsaa for de Minder, som endnu er tilbage. Vor Frue Kirke, Sogne- og Klosterkirke (Benediktinerinder) laae paa Nørregade ved Raadhuustorvet; en Erindring om det gamle Nonnekloster haves i en takket, nichepydet gothisk Gavli i en Gaard, der falder i Øinene, naar man fra Torvet vender Blikket mod Nørregade. — St. Peters Sognekirke, ogsaa paa Raadhuustorvet, nedlagdes efter Reformationen; i Gaarden Nr. 29 findes Levninger af en Ydermur og nogle Piller. Klokketaarnet stod paa Pladsen foran det nuværende Sprøitehuus. — St. Laurentii Kirke, nedbrudt 1535, laae paa Bakken, som nu bærer dens Navn. — St. Klemens Kirke, mellem Middelgade og den sydlige Deel af Brødregade, nedbrødes til forskjellige Tider, sidst (Taarnet) i det 17de Aarh. Hvor det stod, er nu Taarngyden. — Graabrødre-, senere Slots-Kirken, paa Brødregade (opkaldt efter Franciskanermunkene), nedbrødes 1698. Af Klosteret fremstod senere

Dronningborg Slot (1721 solgt til Nedbrydelse). — Sortebrødrenes Kloster (ikke betydeligt) laae mellem St. Mortens Kirke og Torvegade (nedbrudt). — Helligaands-Huset (Kloster og Hospital for Munke og Nonner, ophævet 1552) laae i Skolestræde Nr. 434, blev senere Latinskole (1780—1857) og er nu Haandværkerforeningens Lokale.

Hospitalet* (skraaes for Kirken, paa Vestergade) er oprettet 1558, rigt og smagfuldt gjenopført 1866—68 (Walther i Aarhus) af røde Steen (100 Lemmer, foruden at 150 Trængende udenf. Hosp. understøttes). Kirken* (Kapellet) er ædtel dekoreret med Træskjærerarbeide. (Det meget rige Hospital har afløst det gamle St. Jørgens Hospital, hvis Johannes den Døbers Kapel laae paa den nuværende Hospitalskirkegaards Plads.)

Synagogen (1858) ligger paa Nordregrave. Den lille katholske Menigheds Bedesal er paa Østergade.

Af andre Bygninger mærkes: Jernbanegaarden i Byens sydvestlige Udkant, fælles for Hobro- og Langaabanen (Bane-gaarden tagen i Brug 3 Sept. 1862 ved Aarhus-Langaa-Randers Banens Aabning). — Raadhuset med Spir (1778) paa Raadhuustorvet. Sammesteds Vagtstue for Dragonregimentet. — Det i en ualmindelig smuk Stil opførte **Thing- og Arresthuus*** (1861, Meldahl) paa St. Laurents Bakke; Indretning og Udstyrelse meget seeværdig (man henvender sig til Arrestforvareren). — Den Brock-Bredalske Friskole, opkaldt efter sine to Velgjørere, Gross. N. Brock og Hustru Lene Bredahl, paa St. Laur. Bakke (1868, Paludan). — Den Bay-Kirke-terpske Borgerskole (Kbmd. Bay, Etatsr. Kirketerp) paa Vestergade (1847). — Den lærde Skole paa Vestergade (opf. 1858 af Kommunen). — Det tidligere Nørrejyllands Tøihuus (1802) med Arsenal (Ø. for Byen, ved Marienlund) staaer nu øde. — Amtmandsboligen strax udenfor Østergade. — Rekrutkasernen (opf. 1854 af Kommunen) ved Foden af Skovbakken, tætved det store Ridehuus. — Paa Markedsgade Stif-telse med Bolig for gamle Haandværkere (1867). — Paa Slyngborgtoften (ud ad Jernbanen til) er i 1869 opført et nyt Sygehuus, fælles for Civile og Militaire. Der vil i det blive Badeindretning til offentlig Afbenyttelse. — Den nye Fattig-gaard paa Vestergade (1867).

St. Mortens Kirkegaard (kaldet «Dødsminde») ligger lige S. for Skovbakken (Ø. for Byen); toges i Brug 1811; Mindesmærke for faldne Krigere.

Randers havde i gamle Dage endeel bekjendte Bryggerier (jfr. «det fede Randers-Øl» og det gamle tyske Mundheld: «Wer vom Randers kommt unbesoffen und ungeschlagen, der mag vom grossen Glück sagen»); ogsaa dets Fiskerier ere bekjendte (Lax, Ørred, Heltfisk, Graafisk og Saltvandsfisk; see nedenfor ved Frisenvold). — Af Fabriker mærkes de vidtløftige og storartede Jernbane- og Maskinværksteder ved forrige Hvidemølle, mellem Hospitalet og Gasværket (dette

drives til 1880 af et engelsk Kompagni). Endvidere: Bergs Maskinværksted (Østergade), de to Schmidtske Jernstøberier (Karolinegaden og Strømmen), en Kartefabrik (Nygade), Cikoriefabriken (Fabrikstræde), Hoff's Tændstikfabrik (Vestergade), nogle Tobaksfabriker, endeel Brændeviinsbrænderier, to Handskefabrikker (den ene paa Vestergrave, nu »Mattats Sønner«, anlagt 1814 af Angelboen Kellermann og Franskmanden Mattat; den anden, Th. Petersen, i Hovmeden). Den egenlige Fabrikvirksomhed har imidlertid nu tabt sin Betydning, og virkelige »Randers Handsker« sees kun sjældent.

Historikeren H. F. J. Estrup er født i Randers (1794, † 1846), ligeledes den bekendte Forfatter Tyge Rothe (1731, † 1795). — I Spendrup ($\frac{5}{8}$ M. m. N. Ø.) var St. St. Blicher Præst i 13 Aar til sin Død (26 Marts 1848); han ligger begravet der paa Kirkegaarden.

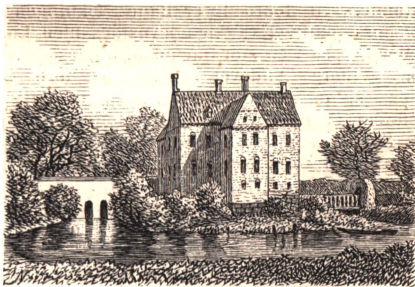
De betydelige og velvedligeholdte Anlæg om Byen frembyde særdeles smukke Spadserevele: Tøihuushaven (Dronningens Have, Marienlund), Ø. for Byen, ned mod Engdraget ved Gudena; Fabers Anlæg (1820), nærmere Byen; Skovbakken* (1829) med fortrinlige Udsigter fra det bølgeformige, smagfuldt vedligeholdte Terrain (Skydepavillonen, god Restauration). Gjennem Plantagen fortsættes disse interessante Anlæg N. om Byen lige til Vesterport (her findes Anlægget ved Fattighusene, 1818). Smuk Udsigt over Byen haves paa en Spadseretour over Sønderbro til det venlige, flækkelignende Kristrup ($\frac{1}{4}$ M.).

Egnen indbyder til Udfugter. Ad Jernbanen mod S. kan man gjøre smukke Skovtoure: over Laurbjerg Station til Bistrup* Skove, over Hinnerup St. til skjønne, af Aaløb gennemskårne Skovstrækninger og Touren derfra imod V. til Frijsenborg (s. ovenf.).

Kjøretoure: Til Oust Mølle (Frøvadsholm), $\frac{1}{2}$ M., smuk Plantage (Vogn 2 Rd.); -- til Skovene ved Klausholm* ($1\frac{1}{2}$ M., Vogn 4—6 Rd.; om Gaarden see ovenf.); — og navnlig til Fousingø* og Fousing Sø ($1\frac{1}{2}$ M., Vogn 4—5 Rd.). Den store, smilende Sø, de fortrinlige Skovgrupper, de mægtige, maleriske Hedehøider (ved Læsten, Kragbjerghei, ganske udmærket Udsigt; i en Engmose ved Læsten gjordes for nogle Aar siden det store Ravfund, 4000 Stk., der nu opbevares i Oldn. Mus.) og de udstrakte Enges bløde Grønsvær, disse Træk i det store Landskabsbillede ville hver for sig vække Beundring. Paa Udveien kan mærkes Bjerregrav Kirke (mærkelig Granitportal med meget smukke Forhold; under Portalen er nylig opdaget en Runestein, af hvis Indskrift kun Lidet er læseligt). Hedebakkerne bør gennemvandles. Tilbageveien lægges over Fousingø Vandmølle langs Aaløbet. Fousingø er et Stamhuus for Familien Scheel-Plessen. Bygningen er ubetydelig; i Haven store Lindealleer. I den nærliggende Landsby Venning fødtes 1105 den hellige Kjeld, en af Nørre-

jyllands berømte Helgene (see under Viborg). I Nærheden ligger den mærkelige Aalum Kirke*, en af de største og eiendommeligste danske Landsbykirker, sandsynligviis fra 12te Aarh. (Langkirken og Choret af Granitkvadre have Hvælvinger, 55½ Al. lang, 13 Al. bred; skjøn og seeværdig Granit-Portal med runde tredobbelte Buer mellem Vaabehuset og Kirken). Kirken har to dybe Gravhvælvinger, i den ene to pragtfulde Marmor-kister (Ghmr. Chr. Ludv. v. Plessen, † 1752, og Hustru Charlotte Amalie Skeel). I Chorets Vægge er reist to Ligstene, den ene af sort Marmor (over Danmarks Riges Raad Kristen Skeel, † 1595, og Hustru Margrethe Brahe). — V. for Fousing Skovene ligger Skjern Gaard (tidligere her et Slot).

Ret interessant er ogsaa en Udflugt til Laxegaarden* ved Frisenvold Fiskergaard (Ørum Sogn, 1 M., 3 Rd.); Laxegaarden er bygget over Strømgangen i Gudenaens Hoveddyb, sat i Vinkel med Spidsen mod Strømmen. Eierne (Hr. Faith) har med stor Kyndighed forbedret Indretningen og gjør sig aarlig fortjent ved at uddele mange Tusinder Fiskeæg til hele Landet. Fangsten er især Lax, Helt og Ørred (Laxen er anerkjendt som saa fortrinlig, at efter Sigende endogsaa andetstedsfra Lax føres til Randers, for at man paany kan forsende den derfra som »Randers Lax»).

Støvringgaard.

Veien til Støvringgaards Frøkenkloster* (1½ M., Vogn 4—5 Rd.) er smukkest gennem Tjæreby (bekjendt for sine gode Oste og mange Storkereeder) og forbi Vestrup (Kammer-assessor Hansens Udklækningshuus for kunstig Fiskeavl), gennem Albæk og Østrup. Klosteret er yndig beliggende paa en Skraaning ned mod Fjorddalen, omkranset af to Skove. (Ved Skovløberhusene faaes Vand paa Maskine m. v., ligeledes i Østrup Skov.) Gaarden nævnes allerede i Erik Menveds Tid og er maaskee endnu ældre. Den nuværende Bygning er

fra 1622. Geheimeraadinde Harboe, født Baronesse Fuiren († 1735) oprettede Klosteret for en Priorinde og 12 Frøkener, Døttre af Mænd i de fem første Rangklasser (Testamente 23. Novbr. 1735, Fundats 12 Marts 1745). Samtidig dermed oprettede hun Frueklosteret i Stormgade i Kbhvn. Hendes Navnetræk: C. F. vedligeholdes stadig i de kunstig tilklippede Buxbomanlæg i den i gammel fransk Stil anlagte Have (skarpt afskaarne Lindehækker, Lysthuse osv.) Stifterindens Billede og flere andre Portraiter findes i den seeværdige Sommer-Spisesal; Kapel paa Klosteret, og i Skoven mod S. Kirkegaard for Klosterfrøkenerne. Den eiendommelige Have, Granplantagerne paa de tilstedende Skraaninger og de udmærket skønne Skove frembyde rig Afvevling.

Et Par Mile N. Ø. fra Randers ligger Hald Granitkirke (Hvælvinger) med en mærkelig Altertavle fra den katolske Tid (gothisk Stil, mange udskaarne Figurer, 1765 flyttet hertil fra St. Mortens Kirke i Randers). Hald Kirkebakke er 300 F. høj.

Randers - Hobro.

(4¹/₄ Mile.)

Fra Randers til Hobro fører Banestrækningen (aabnet 18. Sept. 1869) først omtr. 1500 Alen jevnslidet med Langaabanens Spor og bøier derpaa i en stor Bue mod Nordvest, Ø. for Nedør-Hornbæk. Viborg Landevei skjæres, og forbi Oust Mølle, kjendelig paa sit taarnprydede Vaaningshuus (t. H.), fortsættes Banen gennem et mod Vest bredt Dalstrøg, paa hvis anden Side sees Søen og Skovene ved Fousingø (see ovenfor). Snart følger Banen Grændsen mellem Randers og Viborg Amter, er saa i det ene, saa i det andet Amt. Den gaer V. om Sveistrup, falder derpaa ned imod den med særdeles stor Anstregelse over Kousted Aa'spændte Bro (de stærke Kilder i Kridtlaget vanskeliggjorde her overordenlig Udgravningerne) og passerer Stationen Faarup. Derfra løber den over Hersom Aa, forbi Sønder Onsild (Station; Navnet en Afledning af Odin), over Viborg-Hobro Landevei, saa over Onsild Aa (ved Onsild Bro tabte Erik Emun 1132 Slaget mod Kong Niels), slaaer, for at omgaae Bakkekuden, her sin største Bue mellem N. og S. Onsild og løber paa Bakkeskraaningen (t. H.) med en Stigning af 1:100; i V. og S. V. ligger Trinderup Krat, Bigum og Linderup Skove (længere tilbage hiinsides Bakkehældningen Tjele Lang-Sø). Derpaa gjør den en Bøgt i N. Ø. langs Onsild Aa (mod V. Øls Kirke), og det spidse Hobro Kirkespiir dukker nu flere Gange frem over og mellem Bakkerne t. H.

Hobro.

Hoteller: Fogtmanns (godt) paa Adelgade, næsten heelt i den anden Ende af Byen (Værelse 3—4 Mk., Midd. 4½ Mk.); Tychsen, Adelgade, lige for Skibsgade (Værelse 4 Mk., Midd. 2 Mk.). Jernbanetog 3 G. dgl. nord- og sydpaa. Omnibus paa Banegaarden (fra Fogtmanns Gjæstgivergaard; 1 Mk.). Posthuset i Skibsgaden (eneste Tvergade mod Ø. fra Adelgade). Telegrafstation i Vestergade (man gaar over Torvet, midt i Byen) m. f. D. Vogne tilleie (Gjæstgiverne anvise): lukket Vogn 4—5 Rd. for en heel, 3 Rd. for en halv Dag; aaben Vogn henholdsvis 3—4 og 1½—2 Rd. Personpost daglig til Mariager. Dampbaaden „Hobro“ afgaer hver Efterm. og flere G. ugl. om Morgenen til Mariager, Vivebrogaard, Aa Mølle og Hadsund, samme Dag eller næste Morgen tilbage, anløbende de samme Steder. Paa Hellig- og Markedsdage gjøres ofte Extratoure. Baaden kan udleies til private Selskaber (temmelig billig, 2 Rd. pr. Time, særskilt for Kjeldens Opvarmning; Akkord med Kbmd. C. Smith). Politikammeret i Skibsgade. Apothek paa Adelgade (den nordlige Ende). Badehus om Sommeren 6—12 og 2—7 (8 Sk., Billetter hos Hollensen ved Toldboden).

Hobro (over 2000 Indb.) er temmelig gammel som Kjøbstad, Husene derimod for Størstedelen yngre end de store Ildebrande 1812 og 1813 (den sidste Ildebrand paasat af en ung Pige, som derfor led Døden paa Skafottet udenfor Byen).

Byen ligger, 2000 Alen fra Banegaarden, paa en Skraaning, omgiven af Østfjorden (ø: Mariagerfjorden) og Vestfjord, der har Tilleøb fra Onsild Aa. Tæt op til Østsiden ligger Hobro Krat. Den har to Torve (paa det ene det ny opførte Thing- og Arresthuus, fælles for By og Land), otte Gader og Stræder (Adelgaden, der løber igjennem hele Byen, er Hovedgaden).

Kirken ligger paa Byens høieste Punkt (1851—52, Bindsbøll), er i gothisk Stil med Trappegavl, gule og røde Steen, et høit Taarn (30 Al) med spidst tilløbende Spiir (25 Al.). I Taarnet, der mod Sædvane ligger i Øst, er Alteret (smukt Træskjærerarbeide, 1699). Prædikestolen er fra 1698. Kirken er 40 Al. lang, 17 Al. br., Høiden til Hvælvingerne 18 Al. Den har en smuk, eendommelig, stærkt farverig Udsmykning; en meget gammel Døbefont (sleben Granit). Under Preussernes Besættelse 1864 brugtes Kirken en Tid til Lasareth. Udenfor Kirkedøren staaer en Runesteen (•Thor reiste Steen denne efter Karl hin Gode sin Medfølger, Hærguden tro•). — **Kirkegaarden**, lige udenfor Byen, ad Mariagerveien, har fra sine Terrasser skjøn Udsigt over By og Fjord; et Gravsted over jordede danske Soldater, faldne i Lundbykampen (3. Juli 1864). Ved Siden er Preussergrave. Nogle plumpe, bisarre Sandsteens-Figurer ere opstillede hist og her ved Gangene. En Vandring til Kirkegaarden lønner sig fortrinlig.

Af Fabriker kan nævnes 2 Dampbrænderier (Konsul Sørensens det største), Blaakilde Møllens kunstige Gjødning-fabrik, et stort Teglværk ved Fjorden under Skoven osv. •Hobro Hvidtøl• har et vist Ry.

Den bekendte Kjøbmand Laurits Kristensen Stistrup († i Kbhvn. 1766) var fra Hobro. Han anvendte (1749) den største Deel af sin ved Stræbsomhed og Sparsommelighed erhvervede store Formue til et Legat, hvorfor aarlig bekostes Bibler og hellige Skrifter uddeelte til den fattige Almue.

Udsigt fra Hobro Banegaard*, eller endnu bedre lidt S. for denne, saa at man seer hele Fjorden for sig, er et af de skønneste Partier paa hele den østjydske Længdebane, og neppe kan nogen anden af Landets Banegaarde overgaae den ved Hobro, hvad skjøn Beliggenhed angaaer. De mægtige Bakkedannelser (*vestre Bakker*), den smilende, langstrakte Fjord, Skovrundingerne paa dens sydlige Side og de alvorlige, fløielsbrune Lynghøider, der fra Nordsiden skraane ned mod de blaae Vande, dertil den lille By med sin maleriske Kirke: alt dette danner et fængslende Hele. Helst vælge man Tiden for sit Besøg, naar Bøgene langs Fjorden staae i Pintsedragt, eller naar Augustsolen har vævet Lyngens rosenrøde, fine Klædebon Bakke op og Bakke ned. — En Spadseretour over og mellem Bakkerne ud ad Fyrkat Mølle til fortjener at anbefales. Ligeledes tilraades en Vandring op ad Aalborg Landevei. Ø. for Hobro er en lille net Lystskov; i Nærheden af Havnen et kjønt lille Anlæg med Blomster. Fra Blaakilde Mølle gaaer en meget smuk Spadserevei langs Fjorden og ind under Skoven. — En lille halv M. Ø. for Byen, paa Veien til Skovsgaard (en større Avlsgaard) ligger Ørnedalen* med udmærket skønne Partier (i den sidste Tid desværre noget skjæmmede ved Borthugst af endeel af de maaskee mest maleriske Trægrupper). — Mod S. ligger Stolbjerg (Stolbakken).

Udflugter kunne gjøres: med Jernbanen til Rold og Bude-rupholms Skove (mod N.), — til Mariager med Dampren osv.

Fra Hobro til Mariager

($\frac{13}{4}$ Mile)

kan man komme med Dampbaaden opad Fjorden, en Sellads, der frembyder megen Afvevling: Lyngbankerne mod Nord, paa den sydlige Side vevlviis Skov og grønt Agerland, bratte Skrænter, dernæst det idylliske Mariager og det vevlende Kystpanorama. En dygtig Fodgænger gjør bedst i at forlade Landeveien og derimod følge Fjorden langs den sydlige Bred. Det er en smuk, paa Grund af Bakkestrøgene maaskee undertiden lidt trættende Vandring, men den lønner sig rigelig. Paa denne gjæstes Ørnedalen (see foran), man forfrisker sig ved et Bad i Fjorden og overraskes pludselig ved at see Mariager kige frem i Dalbunden. Følger man den noget kjedelige Landevei, har man i $\frac{1}{2}$ Miils Afstand (mod S.) Glenstrup Sø ($\frac{3}{4}$ Mill lang), paa hvis søndre Side ligger Glenstrup Kirke (i Mid-

delalderen: de hellige tre Marers eller Mariers Kirke), den sidste Levning af et Benediktiner-Munkekloster af samme Navn, et af de ældste danske Klostre. Herfra er en Runesteen ført til Oldnordisk Museums Forhal (reist af Thurir efter Faderen Gunar).

Mariager.

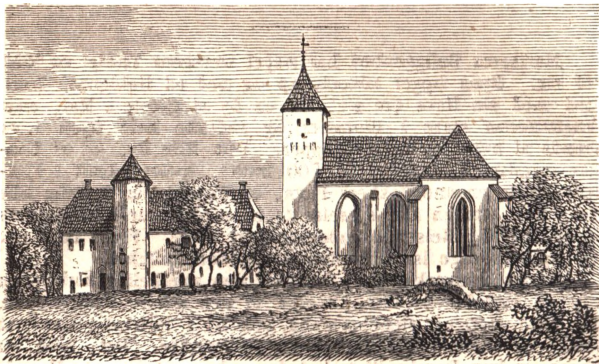
Hotel: Reddersens Gæstgiveri p. Torvet (Værelse 4 Mk.; Keglebane i Haven). Posthuset p. Teglgaden; sammest. Telegrafstation (m. i. D.). Aabne og lukkede Vogne tilleie (Gæstgiveren anviser), 4 Rdl. en Dag, 2 à 2½ Rdl. ½ Dag. Personpost til Hobro dgl Privat Befordring (lukket) til Randers 2 G. ugl. Dampbaad til Hobro hver Morgen og f. G. ugenl. om Eftm., til Hadsund og Mellemstationer hver Eftm. og f. G. ugenl. om Morgen. Extratoure flere Gange ugenlig. (Dampbaaden tilleie for 2 Rdl. pr. Time; Expedition hos Petersen & Krøyer.) Politikammer paa Teglgaden. Apothek Fuglsangsgaden. Søbade (godt, klart, nogenlunde salt Vand): for Damer 7—1 Fm., om Sønd. 7—10 Fm., ellers for Herrer; Billetter (8 Sk.) hos Snedker Benzen, Østergade.

Mariagers Beliggenhed har noget særregent Yndigt og Mildt ved sig. Byen ligger tildeels op og ned ad Høiderne, hvert Sted med sin Have om sig, ret en By at gjæste i Mai, naar Frugttræerne staae i Blomster og indfatte hele Byen i en Krands af hvide og røde Knopper. Den lille By, en af Landets mindste Kjøbstæder (c. 700 Indb.), hviler skjult i Fjordens og de grønne Bakkers Favn, en forunderlig fredelig lille Plet, hvis Omegn kan sysselsætte en med Naturskønhedernes Sprog fortrolig Reisende endogsaa flere Dage. Flere Dale tæt ved Byen bidrage især til Stedets Eiendommelighed.

Særlig Opmærksomhed fortjener den mærkelige **Kirke**^{*}, nu kun en forholdsviis lille Levning af den gamle Klosterkirke, dog altid stor og eiendommelig nok til i fortrinlig Grad at vække og vedligeholde Besøgenes Deeltagelse. Det, som nu staaer, er kun Domkapitlets Lokale og kun et eneste Hvælvingssnit af den treskibede Klosterkirke. Denne var oprindelig en af de største Kirker i Danmark, 83½ Alen lang (den strakte sig heelt til det store Asketræ, Ø. for Kirken, hvor der endnu i Jordsmonnets Overflade findes Grundstene og Levninger af Kirkegulvet), 47½ Al. bred; nu er den en Korskirke, 60 Al. lang, 20 Al. bred, Hvælvingerne 27 Al. høje; den har skønne, slanke Piller og høje, spidsbuede Vinduer. I 1788 paatog man sig at ombygge Kirken (see den stortalende og usande Indskrift over Indgangsdøren), men denne Ombygning bestod i, at man nedrev den største Deel af det mægtige Tempel, lagde et fladt Loft istedetfor den midterste Hvælving og tilbyggede et lille Chor.

^{*} Kirken mærkes Alteret med Egetræs Snitværk fra Midten af det 15de Aarh. (nu ret smagfuldt dekoreret, lruunt med Guldforsiringer). Paa en

Pille læses: „Velbyrdig Mand Thord Deign, som hidgaf gott Gozs, hans Siel Gud bevar“. Thord Iversen Degn den Lille var Landsdommer i Nørrejylland paa Valdemar Atterdags Tid, Forfatter af „Thord Degns Artikler“ (vedtoges 1364 paa Danehoffet i Nyborg), men ligger dog maaskee ikke begravet her (Liget maa isaafald være flyttet hertil fra Glenstrup Klosterkirke eller Kirken i Hov); Mariagerkloster var ikke stiftet paa hans Tid, saa hans her roste Gavnildhed maa vel nærmest gjælde Glenstrup Kloster (see ovenfor). Flere mærkelige Ligstene over Medlemmer af Familierne Galt, Lykke og Krumpen; især mærkes Stenen over Rigsmarsken, Ridder Otto Krumpen til Trudsholm († 1569) samt den, nu i en Sidevæg indmured Steen over Styge Krumpen, den sidste katholske Bisp i Børglum († 1531 paa Asmildkloster); hans Lig ligger muncicagtig bevaret i en halvaaben Kiste i et Siderum af Kirken; den røde Floiels Kaabe blev nok stjaalen under „Ombygningen“ 1788. Foreviserinden veed at fortælle, hvorledes Kong Christian VIII engang ved et Besøg 1840 „forærede Bispen en ny Ligskjorte“, og hvorledes der „for et Par Aar siden fra Slesvig eller Holsteen“ sendtes Bud efter et Stykke af den gamle Prælats gulnede Pibekrave (Udklippet vises). Mennesker, Muus, Rotter og Tidens Tand have handlet lige hensynsløst med det indtørrede Mumielig, hvis Profil imidlertid viser en mærkelig Lighed med Portraitfiguren paa Ligstenen, som før Christian VIII's nysnævnte Besøg laae ned, men derefter, som foran sagt, indmuredes i Væggen. — I Kirkevæggen er ep rød Granitsteen (nu overmalet) med Indskrift: „Her ligger thii Krumpen Schlekt“; derunder Vaabenet: et Hjul.

Mariager Kirke og Kloster.

Fra Kirkegaarden, der omgiver Kirken, haves udmærket smuk Udsigt over Byen og Fjorden. (Nøglen til Kirken faaes hos en falden Soldats Enke, der boer i et lille Huus nær Indgangsporten.)

Tætved ligger Gaarden Mariagerkloster, i gamle Dage berømt, viet Jomfrø Maria og den svenske Helgeninde Birgitte (for Munk og Nonner af den hellige Frøisers Orden), stiftet c. 1400 af danske Adelsmænd (Otto Rosenkrands) Klosteret, som var usædvanlig rigt, ophævedes 1588. Midtpartiet af det gamle Kloster afgiver nu Hovedbygning; Sidesløien, før sammenbygget med Kirken, nedreves i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

I selve Byen er der iøvrigt intet historisk Mærkeligt. Raadhuset (1821) ligger paa Torvet; Indskrift efter Jydske Lov: «Var ei Lov i Landet, havde den mest, som mest maatte gribe.»

Ti Minuters Gang fra Byen ligger en Tvangsarbejdsanstalt (og Pleiestiftelse). Inspektoren viser gjerne om (til Lemmerne en lille Drikkeskilling).

Der findes her flere udmærket smukke Spadseretoure: 1) Over Kirkegaarden, gennem Klosterskoven, Munkholm og Winthers Anlæg til Arbejdsanstalten; gennem Maren Finds Dal* tilbage. 2) Ad Østergade til Oxendal, Hov Dal og Mølle, paa den anden Side af Længdraget gennem Maren Mølle til en fremspringende høi Bakke ved Fjorden, Raget. 3) Ad Vestergade langs Fjorden til Smededalen, tilbage over Bakkerne.

Udflugter. En smuk Udflugt kan gjøres til Vesterskoven* (3 M.); man kjører til Aserdal, lader Vognen vende tilbage til Smededal; vandrer tvrs over Aserdal til Lunddal, tilbage langs Bakkekammen ved Fjorden, over Sukkertoppen og Trolddal til Lovisehøi, videre langs Ulvedal til Smededal med henrivende Udsigter. (Vogn 9 à 12 Mk.) En anden Tour kan gjøres til Hohøi* (400 F.; udmærket Panorama); derfra over Alstrup Krat og Hov til Hov Krat (Jomfrubakken), videre til Fladbjerg, langs Fjorden hjem. (Vogn 2 à 2½ Rdl., Madkurve maae mødtages.) — Fodgængere anbefales Spadseretoure over Hohøi gennem Kjellerup og Skjødstrup Skove til de deilige Lyngbakker i Hem Sogn (1 M.), der skraane ned mod Kjærby Aa og have vide Udsigter. — N. Ø. for Mariager ligger Simons Høi (i Falslev Sogn); Ø. for den har man Kastbjerg Aa (paa hvis anden Side den meget gamle Herregaard Trudsholm ligger); i N. de bratte høie Klinter ned mod Fjorden. — Endnu længere Udflugter (2—3 M.) kunne foretages i Øst til Herregaarden Overgaard ved Fjorden, omgivet af Skov, med høit, kobbertækket Taarn, og til Udbyneder Kirke (under Choret en lille hvælvet «Kryptkirke», anvendt til Begravelser, Nedgang gennem en Lem i Kirkegulvet); Vogn 4—5 Rdl.

En Selltour* paa Fjorden (4600 Alen bred) bør ikke forømmes. Gjæstgiveren søger for Færgebaad over til Stinesminde (frem og tilbage 16 Skill. pr. Mand). Herfra haves smukke Spadsetoure til Ovegaard og Mølle (1 M.). Færgen leies ogsaa timeviis (3—4 Mk.); en lønnende Tour kan paa den Maade gjøres til Kjølstrup Sø og Krat.

N. for Fjorden er det vanskeligt at faae Vogn, men Fodgængere kunne fra Stinesminde (ligesom fra Mariager med Dampbaaden) besøge de henrivende, bøgklædte Skrænter*, som fra Vivebrogaards Skove strække sig ned mod Fjorden: en smal Vel fører langs den ludende Skraaning, hvis Fod beskylles af de gennem Bøgeløvet blinkende Bølger. I Løvspringstiden er her navnlig overordenlig smukt.

Dampbaaden gaaer fra Mariager til

Hadsund Ladeplads.

Gjæstgivergaarden Skandinavien, Værelse 2 $\frac{1}{2}$ Mk. Brevsamlingssted hos Kbmd. L. B. Sørensen. Dampbaad hver Morgen og A. G. ugl. om Eftm. til Mariager, Hobro og Mellemstationer. I Tilfælde af Iislæg, som standser Dampbaadsforbindelsen med Hobro og Mariager, kjørende Post til Hobro 3 G. ugl. Badehuus, tilh. Konsul Welling, der gjerne tillader dets Benyttelse gratis.

I Skoven ved Thygeslund er en smuk Spadseregang ($\frac{1}{4}$ M.) langs Fjorden. Ved Herregaarden Havnø (mod Ø, $\frac{3}{4}$ M.) findes en af de største Kjøkkenmøddinger fra Oldtiden. Skovene ved Havnø glide over i Visborggaards store Skovstrækninger. Det mærkelige, anseelige og gamle Herresæde Visborggaard* ($\frac{3}{4}$ M. fra Hadsund) er seeværdigt (Hovedbygningen med Taarne, opbygget 1575 af Jakob Seefeld, moderniseret 1756); det nævnes allerede c. 1350, var i 300 Aar i Familierne Munks og (ved Giftermaal) Seefelds Besiddelse; derpaa i 100 Aar hos Slægten Arenstorff; det er omgivet med Grave og har anseelig Have.

Fra Hobro til Aalborg

(c. 6 $\frac{3}{4}$ Mil)

løber Banestrækningen med enkelte Undtagelser gennem kun lidet interessante Egne. Det har voldet overordenlige Vanskeligheder at lægge Banen N. om Hobro (Skinnerne ligge her 70 Fod over Vandfladen og ere dog gravede 50 Al. ned i Bakkerne; derhos Kildevæld). Landeveien til Løgstør og Aalborg skjæres. Med en stærk Stigning (1:100), paa indtil 20 Fods Opfyldninger, over 4 Broer og 8 Steenkister løber Banen gennem øde og sørgelige Hedeegne (t. H. Valsgaard Kirke), forbi Lyngbakkerne ved Øster Doense, næsten parallelt med Landeveien, Ø. om Hvarregaard, Gandrup og Mylenberg Ladegaard. Ved Store Arden er den første Skovstation, indkilet mellem Hesselholt og Jægersborg Domainskove, der i Forbindelse med de tilstødende store Nørlund-, Torstedlund- og Rold Skove (denne sidste i gamle Dage berygtet for sit Røveruvæsen; ifølge Ordsproget "saa gammel som Træ i Rold Skov" tillige kjendt for sin Ælde), samt Brænde- og Bjerger-Skove danne et for hele Egnen saare betydningsfuldt Skovbælte paa henved tolv Tusinde Tdr. Land (store Hedestrækninger tilkultiverede med især Rødgran i god Væxt). Op til Banen støder Øxe Sø (t. V.), hvis smilende blaae Flade gjør en forunderlig skøn Virkning midt i de store Skoves og Lyngbakkernes noget tungsindige Skjønhed. I disse Skove* findes udmærket smukke Partier, og med en Madkurv til Følgesvend kan det her ved godt Veir tilbringes behagelige Dage. Fra Sverrig-

gaarden lønner det sig at gjøre en Udflugt tilfods til de mægtige, sorte, af Bøgebuske oplivede Ræbildbakker* (i V.), et Stykke storslaaet, gribende Hedepoesi; Gravlevs Kirke over Søen af samme Navn og det brede, af Aaløbet gennembugtede Engdrag danne en smuk Modsætning hertil. Ø. for Jægersborg Skov ligger den særdeles skønne Madum Sø* (bør maaskee helst sees fra sin østlige Bred); den beskyldes for at have et underjordisk Afløb gennem det mærkelig frembrusende Kildespring, $\frac{1}{2}$ M. N. V. for Villestrup ($2\frac{1}{2}$ M. N. Ø. for Hobro, kun $1\frac{1}{2}$ M. fra Mariagerfjord), smukt beliggende i en Dal mellem Skovene, ved Aaen, som driver Gaardens Mølle og fylder dens Grave. Frodige Kornagre, rige Engstrækninger og smukke Skove veksle her. I Haven er der pragtfulde gamle Alleer; ligeledes en Familiebegravelse. Hovedbygningen er opført 1538—42 af den berømte Lovkyndige Axel Juul, Lehnsmand paa Aalborghuus (see foran ved Meilgaard), som her skabte sig et Gods af en almindelig Bondegaard. V. for Skovstrækningerne ligger ($1\frac{1}{4}$ M. fra Banen) det mærkelige og berømte Nørlund i en Lavning mellem Engene, oprindelig bygget til et Røverskjul og derfor nedlagt med Ild og Vaaben af Dronning Margrethe, senere gjenopbygget og afbrændt i Grevens Feide. Den nuværende Hovedbygning er opført i en Sump 1581—99 af den bekendte Ludvig Munk (gift med Ellen Marsvin), Fader til Christian IV.s Hustru til venstre Haand Kirstine Munk (som fødtes her paa Nørlund 6te Juli 1598). Bag Skoven skjuler sig ogsaa (t. V.) Herregaardene Torstedlund og ved dens Nordspidse (mod V.) Buderupholm, yndig beliggende ved Aa, Eng og Skov. Paa den anden Side (t. H.) i Nærheden af Skjørping Station ligger Skjørping Kirke (paa Kirkegaarden en hellig Kilde, der for sin Lægedoms-kraft endnu St. Hans Nat gjæstes af Folk i Hobetal selv langveisfra) og Frær Kirke (Sognet i den nyeste Tid bekendt af Guldfundet 1869: 5 Ringe, Værdi 1580 Rdl.). Mærkes bør: et stort Bakkeparti ved Volsted (t. H.), hvis Kirke har en af Landets ældste Prædikestole; og Ferslev Kirke (ved Chordøren indmuret en Runestein). Banen fortsættes forbi Støvring Station, forbi den taarnløse Ellitshøj Kirke (t. V.), derpaa (t. V.) ved Vandmøllen Svenstrup, hvor den jyske Adel Okt. 1534 led et stort Nederlag i Kampen mod Skipper Klement. Forbi Scheelsminde (t. V.) glider Banen ind i Dalstrøget med Kjærs Møllens Klædefabrik (t. H.), Signalbakken i Ø., Skovbakken, meget nærmere, i V.; og mellem begge sees Aalborg med sine to spidse Kirkespiir.

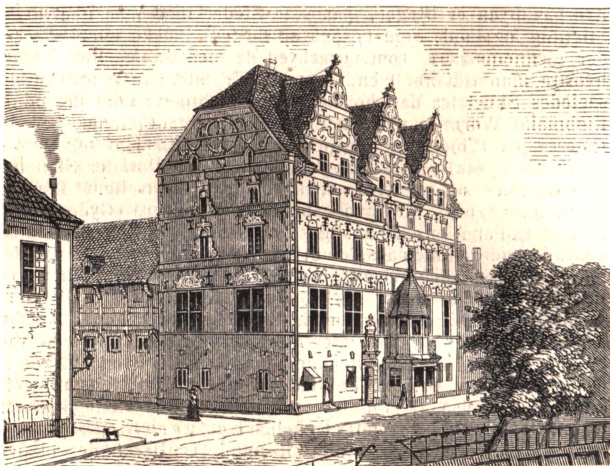
Aalborg.

Hoteller: Phœnix* (Brommé) p. Vestergade, lige for Algade, nærmest Jernbanen (Vær. 4 Mk., Midd. 5 Mk.; fortrinl. Bord); du Nord i Kongensg., nærmest Dampskibspladsen (Vær. og fuld Kost 9 Mk. pr Døgn); Dania i Bispensgade (Vær. 3 à 4 Mk., Midd. 3½ Mk.); Iris sammesteds (Vær. 3 Mk., Midd. 2½ Mk.). Hoyers Konditori v. Østeraa (i den gamle Svalebygning skraaet for det store Svaneapothek). Beværtning i Hotel Løven paa Nytorv, Hotel Skandinavien paa Gammeltoiv, Pavillonerne paa Skovbakken, i Blegkilde osv. Omnibus paa Banegaarden og ved Dampskibspladsen (til Phœnix; 16 Sk.). Droschker: 2 i Phœnix (den ene for Hotellets Reisende, den anden tilleie), 1 i du Nord (for de Reisende); 4 andre Droschker stationerede, uden dog at holde forspændt, i Iris p. Bispensgade, i A. G. Nissens Gaard („Kong Hans's Gaard“) p. Gammeltoiv, i Skandinavien (J. B. Møllers Gaard) sammesteds og i Brænderieier Har. Jensens Gaard ved Vesteraa. Ingen fast Taxt; en enkelt Tour i Byen, saalængt Brolægningen rækker, alm. 2 Mk., til Skovbakken og Blegkilde 3 Mk. (for hvert Holdsted, dog ikke ud over ½ Time, 1 Mk.); pr. Time 4 Mk.; med Reisegods for første Koffert 12 Sk., for hvert af de andre Stkr. 8 Sk. Droschkerne møde ved Banetogenes og Dampskibenes Ankomst. Hunderup (p. Norregade) er Entreprenør for Jernbanedragerne (for Haandbagage, Reisegods til 25 Pd. fra Holdepladsen til Godsekspektionen 4 Sk., fra Byen til Godsekspektionen for enkelt Stk. 8 Sk., for flere Stkr. 12 Sk.; for større Vægt stigende Priser). Telegrafstation paa Hjørnet af Algade og Tiendeladen (f. D.). Posthuset i Algade, ved Budolphi Kirke; ogsaa Postekspektion paa Banegaarden, hvor læse og NB. Breve modtages til 10 Min. før hvert Togs Afgang. Byens Brevkasser tømmes 7, 11, 4 og 9; ved Kontoret ½ T. før hver Posts Afg. 3 G. dgl. Jernbaneforb. sydpaa. Personpost: til Nibe og Lægstør dgl.; ligel. dgl. til Hjørring og 4 G. ugl. videre til Frederikshavn og Søby; 3 G. ugl. dir. til Frederikshavn (hvorfra Dampskibsforb. med Norge et Par G. ugl.); 3 G. ugl. til Fjerridslev Kro og Thisted. Kjørende Landposter til Bælum, Ingstrup og Hals. Dampskibe til Kbhvn. og alle Fjordsteder med Mellemstationer (Dagene veksle efter Aarstiden). Malings Dampskibe ekspektion i Slotsgade ved Havnen. Vogne, aabne og lukkede, hos Vognmændene Levring, Thomsen og Nielsen, alle p. Vesterbro, Hansen p. Søndergade og Olsens Enke p. Norregade, ½ Dag 3 Rdl., 1 Dag 5-7 Rdl., længere Toure efter Akkord. Baade kunne i Regelen leies paa Fjorden (Lysthavende spørge sjældent forgjæves ved Havnen og Pontonbroen). Badehuus i Fjorden, ved Nyhavn (Billetter hos Kjøbmand Vogelius, 16 Sk.). Varme Bæde: Dampbadanstalten, Vesteraa Nr. 130, Herrer S., 0. 9-3, Damer F., Billet 2 Mk.; Saltvandsbæde 4 Sk. mere. Politikammeret paa Graabrødretov. Toldkammeret ved Havnen. Diskontobanken paa Hj. af Ved Stranden og Stormgade (10-1). Sparekassen paa Adelgade (11-1). Svaneapotheket ved Østeraa og Løveapotheket i Algade. Fremmede kunne ved Medlemmer indføres i Klubben „Enigheden“ (Lokale i Kompagnihuset paa Nytorv, Sommerlokale: „Enighedslund“ paa Vesterbro) og i „Haandværkerforeningen“ (ved Fjorden). Theatret i Algade („Dramatikken“); intet fast Selskab. Til Kunstforeningens aarlige Udstilling (Forsommer) kunne ogsaa Ikkemedlemmer faae Adgang.

Aalborg (henim. 12,000 Indb.) hører ikke blot til de ældste danske Byer, idet man har fundet et Par danske Mønter, slagne her under Hardeknud (1035-42), men den er den af alle danske Byer, der i sit hele Anlæg og Bygningsmaade bedst har bevaret den svundne Tids Præg. Den nævnes af Adam af Bremen. Valdemar Atterdag gav 1342 Byen sin Stadsret. Skjøndt aaben By var den til sine Tider befæstet, saaledes 1534 af Skipper Klement, der fra Aalborg

ledede Vendelboernes Opstand for den fangne Christian II; 13de Decbr. s. A. toges Byen med Storm under et frygteligt Blodtab af Johan Rantzau (2000 Bønder tilsatte i dens Gader Livet), der gav Byen til Priis for Landsknægtene; 1627 udplyndredes den af danske, 1644 og 1657 af fjendtlige Tropper. Den tilhørte indtil 1554 Viborg Bispedømme («Bispensgade» har endnu i sit Navn en Erindring om, at Viborg Bisp i en af dens Gaarde [hvor nu Hotel Dania ligger?] havde sin «Residents»), blev saa Bispesæde for det ældre Børglum, nu Aalborg Stift. Aalborgs gamle Præg forøges ved Grunden, hvorpaa Byen er bygget, paa sine Steder med ikke ubetydelig Stigning og Fald, som ogsaa ved de fem Bække eller «Aer», der gennemskjære Byen, overbyggede med mange Smaabroer, hvorfra man tidt har eiendommelige Udsigter; man mærke sig saaledes Skuet fra den høitliggende Ladebro (paa Algade, udfor Kjøbmand Worm paa Hjørnet af Skomagergade) langs ned ad Østeraa, over Fjorden. Nogle Broer ere en Deel af selve Brolægningen, saa at Aaløbet, skjult dybt nede under Stenene, kun kjendes af en med Stedforholdene Fortrolig. Ligesaa eiendommelige ere de mange krumme og snevre «Gyder», ofte kun af et Par Alens Brede; disse og Gaderne optræde tidt med besynderlige gammeldags Navne: Karen og Maren Poppes Gyde, Maren Turis (?: Thuresens) Gade, Hr.-Cortes Gyde, Hr. Øves eller Pølsegyden, Peder Barkes Gyde, Klosterjordet, Hjelmerstald, Brødregyden, den gloende Ovn, Braskens Gang, Jomfru Anes Gade (siges opkaldt efter Ane Crucker, Søster til den ved Herredagsdom 1621 for Trolddom dømte Jfr. Christence C.) osv.; Gaderne Ø. og V. Graven (?: Voldgrave) antyde Byens middelalderlige Grændse. Blandt Gyderne mærkes den steile, kun for en enkelt Mand ad Gangen tilgængelige Latinergyde, fra Graven over til Adelgade ved Klosteret (Hospitalet). Der findes mange Bindingsværkshuse i den fra Frederik II's og Christian IV's Tid almindelige Konsolstiil, ogsaa enkelte Bygninger i lybsk Stiil med Gavlen ud til Gaden. Alt dette paatrykker endnu visse Dele af Byen et Stempel, der er heelt forskjelligt fra andre danske Byers. (Ombygning o. deal. søger imidlertid, ogsaa af Bekvemmelighedshensyn, efterhaanden at udslette disse Eiendommeligheder.) Partiet ved Østeraa* er i saa Henseende det mærkeligste. Her findes det saakaldte Jens Bangs Steenhuus* (siden 1670 «Svaneapotheket»), der allerede nu er temmelig enestaaende og vistnok vilde blive den skjønneste Privatbygning i nogen dansk Kjøbstad, naar de røde Muursteen med mellemliggende Sandsteensbaad kunde fries for den graae Overstrygning med Ollefarve, der ogsaa dækker den oprindelige Forgyldning og Farveudsmykning om Døre og Vinduer (disse dog tildeels moderniserede); den søndre Gavl er desværre nedbrudt. Bygningen er, som antydtes, i rig Renaissancestiil, med Karnap og 3 Façade-Gavle, en Søster til den bekjendte Schoustrupske Gaard paa Amagertorv i Kbhvn., men større og med

skjønnere Beliggenhed. Den er bygget 1623 af Jens Bang, i sin Tid en af Byens største, rigeste og myndigste Kjøbmænd. Sagnet har havt travlt med at fortælle, hvorledes Bygherren tilsidst forarmedes og tilligemed sin Hustru døde i det af ham (1637) udenfor Vesterport (paa Hjørnet af Ladegaardsgaden) opførte Fattighuus (26 Fattige; Indskrift i dettes ene Gavl); af Byens Arkiv er det imidlertid i den seneste Tid oplyst, at Sagnet savner al Grund, idet Jens Bang lige til sin Død (1644) var en formuende Mand. — Skraaes overfor Apotheket,

Svaneapotheket i Aalborg.

paa den anden Side af Østeraa, ligger en gammel, noget brøstfældig og forfalden Bygning med Svalegang (Høyers Konditori), ret interessant, men ikke skøn længere. Her døde (1688), ifølge Sagnet, under frygtelige Lidelser i Barnsnød Christian IV's Datterdatter, den slette og sørgelig bekendte Sophie Amalie Lindenov til Lindenberg (see nedenfor), der lod sin Mand Klaus Daa myrde og senere, for at søge Lægehjælp, førtes til Aalborg i et mellem 4 Heste udspændt Lagen, omgivet af Musikanter, hvis Piber og Trommer skulde overdøve den lidende Synderindes skjærende Smertesskrig. — Paa Hjørnet af Østeraa og Bispensgade ligger Kompagnihuset (Kjøbmændenes Forsamlingshuus, nu tillige Lokale for Klubben «Enigheden»), oprindel. Gildehuus for det 1431 stiftede «Guds Legems Laug» eller «Papegøiegilde». Den nuværende Bygning er fra 1847. Længere nede mod Fjorden sees et andet grundmuret

gammelt Huus med udhuggede Figurer ved Gavltrappen ud til Gaden (1616). — Af andre mærkelige Bygninger maa især fremhæves den saakaldte *•Kong Hans's Gaard•*, Gaarden Nr. 196 paa Gammeltorv. Dens Bygningsmaade, takkede Gavle, store Munkesteen o. desl. lede Tanken tilbage til Middelalderen. Et Sagn lader Kong Hans døe her (20de Febr. 1513), efterat han var kommen til Aalborg fra Viborg, syg af en Forkjølelse, han havde paadraget sig ved med Hesten at styrte i Tarum Kjær ved Ribe. (Kongen var ogsaa født i Aalborg 2den Febr. 1455). Sagnet kan have Ret, ogsaa maaskee forsaavidt det gjør et bestemt Værelse til Kongens Sygekammer (den i samme værende Kamin med Steenindfatning, hvori to væbnede, farvede Mandfigurer og med Overskrift: *•Protectio domini fundamentum stabile•*, er imidlertid beviislig henved 150 Aar yngre). En Steen, indmuret over det nederste Vindue t. V. paa Gaardens Forside, har følgende Indskrift:

Thusind Sex hunder Thresinativ oc Threy
Den XI Augusti O Schrächliger Ey!
Da Offuer oc Om mig Ilden Brænde
Min Gud Fordærfuelsen Dog Affuende.
Derfor Hannem Altid Bør at Være
Lof oc Wiisdom, Thach, Priisz, Krafft oc ære.

Indskriften sigter til Fortællingen om, hvorledes Kjøbmand Weidemand, da Ilden omringede hans Huus, hvis vestre Ende alt stod i Brand, tog Alen og Vægt, gik ud paa Torvet og bad Gud bevare Stedet, hvis han havde gjort Ret og Skjel mod sine Kunder. (Denne Ildebrand 11te August 1663 var meget ødelæggende for Byen; endnu værre var dog Branden 1530, hvorefter Kongen i 10 Aar fritog Byen for Skatter og Accise.) Udenfor Gaarden staae to store, flade Stene, nu fredede Mindesmærker, der i Munkeskrift og paa Latin indeholde en paa katholske Kirkeklokker meget almindelig Paakaldelse af *•Du*

Kong Hans's Gaard.

Ærens Drot, Christus, kom med Fred. 1521. Jesus. Marie. Amen. Hvorfra Stenene stamme, vides ikke.

Endeel udskaarne Indskrifter paa Gaarde og Huse, mest af gudeligt Indhold (af Davids Ps. f. Ex.), ere ogsaa ærværdige Fortidsminder. Mærkes bør: om den østligste Dør i Huset Nr. 462 paa nordre Side af det lille Stræde, der forbinder

den søndre Brødregyde med Gammeltove, en større, tildeels med Flid og Kunst udskaaen Karm (1571); to Vildmænd bære følgende Indskrift, opsat af Borgmester P. Pop, der gav Fruekirke dens Prædikestol:

„Den hellige Trefoldighed til Ere Dette Hus bygged monne vere, Gud unde os her udi Verden at bygge saa At vi efter dene Død kunde Hemereges Glede faa.“

I Gaarden Nr. 232 ved Østeraa (Haandværkerforeningens Eiendom) findes en Stue, dekoreret paa alle Vægge, Døre, Vindueskarne osv. med udskaaet Panel, Levninger fra Borgmester Laurits Hansen Skribers gamle, anseelige Kjøbmandsgaard (fra 1620), som før stod paa denne Plads.

I Middelalderen havde Aalborg 7 Kirker og Kapeller, nemlig St. Peders Kirke (laae ved Tiendeladen, hvor Telegrafstationen er; nedbrudt 1542); Graabrødre- og Helligaandskirkerne til Klostrene af samme Navn; St. Jørgens og Helligkors Kapel samt de nuværende tvende Kirker.

Budolphi Kirke, Stiftskirken (i den katholske Tid var Stiftets Hovedkirke i Børglum) nævnes første Gang 1298, derpaa 1399 og var dengang Annexkirke til St. Pederskirke. Taarnet opførtes efter Branden 1663, men ved Jordskjælv Natten til 22de Decbr. 1759 nedstyrkede dets to øverste Kamme (opførte 1764); det nuværende smukke, gennembrudte Spiir blev derpaa (1779) opført efter en Model af det ældre Raadstuetaarn i Kjøbenhavn, tildeels paa Bekostning af P. Kyndes Enke Elisabeth Himmerig (190 Fod). Hovedreparation 1786. Det er en hyggelig Kirke med meget smuk Døbefont af sort Marmor med hvide Marmor-Basreliefs (1727, maaskee hollandsk Arbeide), vel mange Pulpiturer, men smukt Orgel og endeel Billedskjærerarbeide (Prædikestol 1691 og Alter 1696).

Frue Kirke, oprindel. et Kors (nu tilbage kun Midtskib og et yngre Sideskib, meget lys og venlig), er Byens ældste og største Kirke, bygget omtr 1100 (1116?), samtidig med Nonneklosteret af samme Navn (nedbrudt 1568). Den kaldtes i 16de og 17de Aarh. •Domkirken• og var før og dengang Byens Hovedkirke. I den jordeedes 1140 den norske Partigænger Sigurd Slemmedegn (udgav sig for Magnus Barfods Søn), og 1169 den norske Kong Eisten's Dattersøn Oluf Skakhage (af disse Begravelser er slet intet Spor tilbage). I 1555 skulde Kirken nedrives, men Borgernes Forbøn frelste den. Taarnet gjenopførtes 1591 (Hovedreparation 1766, Spiiret 1767). Granit-Portalen er uden Tvivl samtidig med den gamle Klosterkirke, men er nu ikke anbragt paa sin oprindelige Plads. Den har fritstaaende Søiler, smukke Hoved- og Fodstykker, en ganske eiendommelig Zigzag-Gesims i Granit, enestaaende i Danmark (en tilsvarende vides kun at pryde en Kirke i le Mans, Frankrig). Den restaureredes 1869 ved Uldall i Randers. Prædikestolen er fra 1581, Alter og Altertavle fra 1582. End-

videre mærkes: Malm-Døbefont (1619) med et ved Kjæder fra Hvælvingen bevægeligt Laag; flere smukke Malmlysekroner; en Tavle med Oversigt over Kirkens Historie; to svære og smukke Marmorkister (Stiftamtmand Pentz med Hustru Maren Grotum) og i Kapellet flere andre Kister (i svære Steenkister Geheime-raad Holger Skeel, Stiftsbefalingsmand i Sjælland, † 1764, med Hustru), Epitafier (saaledes over Ove Lunge til Odden, 1654) m. v.

Synagogen (1854), en smuk Bygning, ligger i Brødregyde. **Hospitalet** (Klosteret), det gamle Helligaandskloster, har tildeels sit oprindelige Udseende (saaledes især den indvendige Gaard mellem 4 grundmurede Fløie, Indgangsporten er fra »Klosterjordet«, der forbinder Bispensgade med Adelgade). Klosteret stiftedes 1434 (ny Fundats 1852) og har nu 80 faste Lemmer. Til det hører et Kapel (smuk Altertavle, Prædikestol). I en Fløi er Stiftsbibliotheket (stiftet 1818, mest ved Gaver; 30,000 Bind; 3 G. ugl. gratis Udlaan; Adj. Henningsen viser om). I »Landemodesalen« sammesteds hænger Biskop Bindsbølls Portrait (Roed). Under Kirkefløien er en nu ubenyttet Kjelder, der bestaaer af 3 Rækker svære, underjordiske Hvælvinger, og som vilde frembyde et høist mærkeligt og skjønt Skue, naar den blev rensat, udgravet og restaureret, men nu er den næsten utilgængelig for ophobet Smuds, Vand osv.

Almeenkirkegaarden (1805, dens nuværende Omfang fra 1819), S. V. for Byen, er smukt beplantet. Mærkes kan en vedbendklædt Kriegergrav (9 Soldater faldne ved Lundby og Hedegaardene 3die Juli 1864): en afbrudt Søile med Marmorkrands og Indskrift: »Ikke fra Øst eller Vest, ikke heller fra Ørken er Hjælpen«, og »Herren kommer, naar Timen kommer«, samt Kong Christian IX's Valgsprog (1865, Borregaard). Ved Siden er 4 Preussergrave. — Paa Kirkegaarden er jordet: Biskop N. Fogtmann († 1851), Rektor Imm. Tauber († 1847) og den bekendte Eventyrer, Brigadeer V. Halling († 1796, har opført Hotel Phønix; en afbrudt Støtte: »Bestemthed Mandens sande Værd«). — Den fra Statsomvæltningen kjendte Stads-høvidsmand Fr. Thuresen er født i Aalborg 1613 († 1675).

Et historisk Museum (stiftet 1863, c. 1200 Nr.) er opstillet i Jomfru Anegade. Gaarden op til Kathedralskolen. (Gratis Adgang. Aabent flere Gange ugl. Man henvender sig til Kbmd. Thorv. Schmidt.)

Af det gamle Aalborghuus Slot (S. for Byen, hvor nu Gartner Jensens Have er) findes aldeles intet Spor. Det nuværende uanseelige Aalborghuus (opf. af Christian III, nu Stiftamtmandens Bolig) ligger ved Dampskibspladsen (Kjelder-Hvælvinger; Voldrester i Haven). — Ved Budolphi Kirke ligger Bispegaarden. — Af andre Bygn. mærkes: Kathedralskolen (med Realklasser) i Jomfru Anegade (1847). — Borgerskolen i en af Hospitalets Sidebygninger (1847; tidligere Latinskole). — Friskolen paa

Adelgade. — Børneasylet i Skomagergade (1847). — Navigationsskolen ved Stranden (1854; tillige Bombebøssen, «Frederiks Sømandsbolig», stiftet 1827). — Raadhuset paa Gammeltorv (1767); kongel. m. fl. maadelige Portraiter. — Tilling- og Arresthuset i Gabelsgade, holdt i en mørk, skummel Stil (1862; Meldahl), synes ikke heelt at kunne staae Tidens Prøve; det viser sig fugtigt. — Frimurerlogen («Cimbria») i Slotsgade (1868, Weber). — Den store Jernbanegaard, tagen i Brug 18de September 1869. — Ved Østerport Sparekassens Fribolig for Enker og ugifte Fruentimmer (1857). — Gasværket ved Nyhavn, Vandværket udenfor Byen (ved Blegkildes kalkholdige Bakker, der afgive fortrinligt Vand), begge anlagte 1855; den ødelæggende Kolera-Epidemi 1853 gav et stærkt Stød til en Omordning af Byens Vandforsyning. — Militairt Sygehuus udenfor Østerbro.

Torve: Nytorv (med Vagten) og Gammeltorv samt det lille Graabrødretory (et Kloster laae sammesteds til 1530. — Algade, med sine Fortsættelser: Bredgade, Nørregade og Østerbro, samt Bispensgade (med de største og fleste Manufakturbutiker), Øster- og Vesteraaaderne, Slots- og Kongensgade osv. ere Hovedgaderne.

Den smukke Pontonbro* over Limfjorden, «Christian IX's Bro», er 922½ Al. lang, hvoraf 85 og 71 Al. paa de faste Pælebroer, henholdsvis paa Aalborg- og Sundbysiden, 730½ Al. paa selve Broen, 36 Al. paa 2 Klapper, bevægelige om horisontale Axer; Broen er 22½ F. bred (Kjørebanelen 14½ F.); har 15 Broled (hvert i Regelen baaret af 3 Pontoner) og Svingbroen (af Smedejern, hvilende paa to 84 F. lange Dragere; dens Vægt: 60,000 Pd.). Hele Broen er fortoiet med Paraply- og andre Ankere. Til Beskyttelse mod Isen findes flere Isbrydere udlagte V. i Fjorden. Arbeidet begyndte i Septbr. 1863, men standsedes af Krigen; Broen var færdig til foreløbig Indvielse af Kongefamilien 19de September 1865, aabnedes for den almindelige Færsel 9de Oktober s. A. (har kostet c. 230,000 Rdl.; Tegningerne af Ingenieur Reimers). Den afgiver paa Sommeraftener og i Maaneskin en særdeles skøn Spadsøregang (Billet à 3 Sk. løses i Kontorerne ved hver Broende).

Af Fabriker mærkes: det store Smithske Jernstøberi (Algade, ligefor Budolphi Kirke), Glasværket (ved Nyhavn, Glaspusteriet seeværdigt), Obels Tobaksfabrik, en af Landets største (ved Adelgade og Klosterjordet), Henius's Brænderier (særdeles omfangsrige, Vestergade og ved Stranden, «Aalborg fuselfri Taffel-Akvavit»), flere Ølbryggerier, Kjærsmøllens Klædefabrik (udenfor Byen) osv.

Aalborgs nærmeste Omegn er forskjønned ved fire Anlæg. Udenfor Vesterport ligger Frederikskilde (i daglig Tale «Kilden»); anlagt 1802 især ved kommand. General A. Ludv. Moltke, for hvem en Mindestøtte er reist mellem Træerne (en Obelisk, paa en lille Høi, 1816, «helliget af Medborgere»).

— Skovbakken*, før Møllebakken (nu •Frederiksminde•), er et smukt og venligt Anlæg, hvor der 1821 kun fandtes 3 veirslagne Birkebuske. Med Kjærlighed tog Georg Sever. Kaye-rød, Eier af Løveapotheket († 1845), sig af Bakkens For-skjønnelse og Tilplantning (det første Træ plantede han i det milde Foraar 18de Januar 1822) og arbeidede ufortrødent, med utrættelig Opoftrelse og Udholdenhed. Bakken afgiver vakkre Spadsereregange med ypperlige Udsigter over Byen, Fjordens Krumninger og langt ind i Vendsyssel (især fra Fugleskydnings-pladsen og de to Pavilloner, hvor der erholdes Forfriskninger, Thee, Kaffe, Chokolade osv.). Godt Vand haves fra Bakkens Kilde. Indgangsporten er en Efterligning af den gl. Port foran Frederiksberg Allee. Fontainen ved Indgangen (Billedhugger Wiedt, Zinkstøber Rasmussen) afsløredes 10de November 1862 til Minde om Kaye-røds Fortjenester. — Den smukke Klub-have (ved Klubben •Enighedens• Sommerlokale) støder op til Skovbakken; den er kun tilgængelig for Selskabets Med-lemmer. — Mod Øst ligger »det militaire Anlæg« med Kanaler, venligt og hyggeligt. — I Vandværkets Nærhed ligger Blegkilde (Thee, Kaffe, Vand paa Maskine faaes i Huset); fortrinlig Udsigt haves fra Pavillonen, men endnu bedre, naar man gaar op over Marken mod Sohngaardsholms Have. Til Blegkilde følge man den bøgtede, tilplantede Vei langs Aaen. (I Blegkilde-Anlæggets Skraaninger og i Østerkjæret fandtes i sin Tid mange Østersskaller, hørende til Affaldsdynger fra Old-tiden.) Fra •Kilden« gaar en kjøn Vei over Banen og Aaen •bag Haverne« til Østerbro. — En Spadseretur ud til Signal-bakken*, Ø. for Byen (hvorfra Kjøbenhavns-Dampernes Ankomst signaliseres) vil, især i Formiddags- og Aftenbelysning, lønne sig meget godt. — Udmærket Udsigt haves fra Bakkerne ved Østersundby (1½ Fjerdingsvei), et heelt lille Bjergland i for-mindsket Maalestok. (Den S. herfor liggende Nørretranders Kirke er seeværdig for Folk med arkitektonisk Interesse; bygget i 12te eller 13de Aarh. af Granitkvadre, oprindelig Kors- kirke med Chorrunding samt Indgang gennem en Forhal og to paa en firkantet Kvadersteenspillevilende Rundbuer; dens Skjønhed er nu forstyrret, tildeels skjult ved senere Bygge-arbejder.)

Udflugter. Før Jernbanens Aabning var det lille Lundby Krat (1¼ M. i S. Ø., Vogn 3 Rdl.) et yndet Maal for Be-boernes mindre Sommerudflugter; som Skov er det ube-tydeligt; Krattets østre Udkant, hvor Kaprifolierne slynge sig gennem de lave Trækroner, er dog venlig og vakker (Udsigt over Mose- og Engdrag). Af større almindelig Interesse ere de smukke og store Hedebanker med viid Udsigt (hos Skovbetjentene kogt Vand m. v.; flere Lysthuse i Krattet; for hver Vogn 3 Mk. til Krattets Eier). S. for selve Lundby (¼ M. S. for Krattet) stod den uheldige Kamp 3die Juli 1864 (Oberst Beck mod Preusseren Schluterbachs Fodfok samt Krug

von Nidda og hans blaa Husarer); 12 danske Soldater hvile under et Gravmæle paa Gunderup Kirkegaard (m. S.). — $\frac{1}{2}$ M. længere mod S. ligger et af de ældste danske Herresæder, Lindenberg (forhen Næsholm, Næs og Daasholm; nu Grevskab, $2\frac{1}{4}$ M. fra Aalborg; Vogn 4—5 Rdl.) i en skovløs, temmelig uskjøn Egn (den østre, gavltrappede Fløi er den ældste, fra 15de Aarh., bygget af Viborg Bisper; Hovedbygningen er fra 1583, bygget af Korfitz Viffert, 3 Taarne, hvælvede Kjeldere). Blandt dets Eiere var Rigsraad Breide Rantzau, Christian IV's Svigersøn Frants Rantzau, Rigsmarsk Jørgen Urne, den af sin udmærkede Bogsamling bekendte Rigsraad Jørgen Christopher Seefeld († 1662) og Claus Daa, dræbt ved det tidligere »røde Led« (Indkjørselen til Hovmarken fra Blenstrup Kirke). Det blev Baroni 1681 (blandt dettes Eiere A. G. Moltke til Bregentved); Grevskab 1781 (Schimmelmänn); har staaet ubeboet siden Friherreinde Lindenov-Daas Død 1688. — I Blenstrup Kirke findes Epitafium over Korfitz Viffert († 1592), Maleri af Jørgen Urne († 1642). — Til Grevskabet hører den lille Vildmose (skilt fra Kattegat bl. A. ved Muldbjergene, ogsaa kaldet Movelher Dokkedals-Bjerger), fremmeligere end den store Vildmose i Vendsyssel (hævet Havbund, som fra Birkekrat er gaaet over i Tørvedannelse).

Gudumlund (2 M. S. Ø. for Aalborg, Vogn 4 Rdl.) har Kalkbrænderi (Kridtbanker); en Kanal er fra sidst i forrige Aarh. I Gudum Kirke findes nogle Kalkmalerier paa den ene Hvælving.

S. V. for Aalborg ($1\frac{1}{2}$ M.; Vogn 3 Rdl.) ligger Herregaarden Store Restrup (bygget 1723) ved en Skov; den og Haven ere tilgængelige. Kro. — I den $\frac{1}{4}$ M. bortfjernede, smukke Sønderholm Kirke er to kostbare Ligkister (italiensk Marmor; Levetzau). — »Troldkirken« (Ø. for Sønderholm) er en fredet Steensætning.

En halv Dags Tid kan i klart Veir med stor Fornøielse anvendes til et Besøg i de N. for Fjorden liggende, interessante og skønne Hammer Banker (Østbjerg Bakker det høieste Punkt), 1 Mil lange, dybe og med prægtige Udsigter. (Vogn, smaltsporet, 3 Rdl.; Bakkestrøget bør gjennevandres, Madkurv føres med.) — Den tæved liggende Sulsted Kirke er ret mærkelig ved sine noget groteske Loftmalerier (fra 1548, altsaa yngre end Reformationen). — Et Besøg i den udmærket skønne, paa store Bakkestrøg hvilende Dronninglund Storskov* ($3\frac{1}{2}$ M. i N. Ø., over Fjorden) bør ikke forsømmes; kommende fra Aalborg, gjør man bedst i at overnatte i Hjallerup Kro for at have en heel Dag til sin Raadighed med usvækkede Kræfter. — Det ligesaa interessante som romantiske og fængslende Øland* (i Liimfjorden) med Oxholm Skov fortjener at kjendes. Der er ingen Forbindelse med Post- eller Dampskib, heller ingen Kro; altsaa maa der leies Vogn ($4\frac{1}{4}$ Mile, 6—8 Rdl.). See forøvrigt under Nibe, hvorfra man bedst kan gjæste Øen. — En Tour

til Blokhuus ved Vesterhavet (4 Mile, Vogn frem og tilbage 6—8 Rdl.) vil kunne gjøres med stor Fornøielse, især naar en Storm Dagen før har pidsket Bølgerne (ypperlige Bade og god Beværtning; see herom under Vendsyssel).

Nørresundby.

Gjæstgivergaarden tæt ved Pontonbroen (Værelse 3 Mk., Middag $3\frac{1}{2}$ Mk.). Postkontoret paa Søndergade (Kbmd. Klitgaards Gaard). Om Posterne fra Aalborg til Frederikshavn, Hjørring og Fjerridslev. Thisted gaad herover — see Aalborg. Postexpediteuren er Opsynshavende ved Vognmandslauget. Politikammeret ved Stranden. Apotheket p. Vestergade.

Nørresundby hører til de saakaldte Handelspladser, der have en særlig kommunal Forfatning. Dens Indbyggertal er noget ov. 1600. Fra den nordre Ende af Pontonbroen haves fortrinligt Overblik over Aalborg og Fjorden, hvilket ogsaa er Tilfældet fra Kirkegaarden* (sjældent smuk Beliggenhed) og Skandsebakken* (Navnet peger hen paa de endnu stærke Spor af de keiserlige Troppers Forskandsninger under Tredivaarskrigen). Paa den nye Kirkegaard, V. for Kirkebakken, er en Mindesteen over to Frivillige (en Dansk og en Svensk), der faldt i Lundbykampen (1864). — V. for N. Sundby ligger et net lille Skovanlæg (Beværtning). — En stor Deel af Byen (53 Steder) afbrændte 17. Juni 1865 (108 Familier blev huusvilde; de nye teglhægte Steder antyde Brandens Udstrækning). Smukt, nyt Torv. — Under Kirkens Altergulv er begravet Anders Andersen († 1572), den sidste Abbed fra Vitskøl Kloster (nu Bjørnsholm ved Løgstør). Af Fabriker mærkes Galsters Jernstøberi (mod Ø).

Naar Vendsysselbanen (over Hjørring til Frederikshavn, $10\frac{1}{2}$ Mile) aabnes (Midsommer 1871), vil Banestationen i N. Sundby komme til at ligge tæt V. for Krattet.

Fra Hobro til Viborg

($4\frac{3}{4}$ Mile)

er der ingen direkte Postforbindelse (Vogn 5—7 Rd.). Veien, der for detmeste er eensformig, tildeels øde, gaar gjennem Lyng og magre Jorder. Til V. ligger Vorning Høi, 220 F. («Hagbarths og Signes Høie»); t. H. de store Bigum og Lindum Skove, den anseelige Tjele Lang Sø (over 1 M. lang); længere fremme t. V. Vingegaard og derpaa den gamle Tjele Herregaard. Den smukke Hovedbygning er opf. 1585 af Rigsraad

Jørgen Skram (hans og Hustrus Ligsteen i Kirkens Chorgulv; Faderens sorte Marmor-Basrelief i Væggen). Over Porten læses den smukke Indskrift:

Vi bygge her Huse og store Fæste,
 Enddog vi ere kun fremmede Gæste,
 Gud unde os her saa at bygge og boe,
 At vi kunde naae den evige Roe.

(En Herremandsdatter fra Tjele, Maren Grubbe, † 1718, er den i St. St. Blichers Novelle: »En Landsbydegns Dagbog» omhandlede ulykkelige Dame; hun var først gift med den uægte Kongesøn U. F. Gyldenløve, saa med Justitsr. Palle Dyré og sidst med Kudskén og Færgemanden Søren Møller, der endte i Bremerholms Slaveri.) — I Tjele Kirke er Epitafium over den berygtede Ritmester Levetzau († 1737), hvis sorte Marmor-kiste bæres af 6 hvide kvindelige Figurer. Smuk Altertavle (Adam Müller).

Den jydské Tverbane.

Randers - Viborg.

Banestrækningen fra Langaa til Viborg (Jernb. fra Randers til Langaa s. ovenf.) har en Længde af omtr. 5½ M. (aabnet 20. Juli 1863). Den gaaer gennem en ofte romantisk Egn langs Gudenaans bugtede Løb mellem rige Enge, vilde, mægtig formede Hedebakker med Gyvel og Lyng, pletviis Enebærriis og purlet Egekrat, Skovpartier og Kirkespiir, snart nærmere, snart fjernere. Paa Aaen sees de fladbundede »Kaage»; med Strømmen gaæ de for fulde Seil til Randers, mod Strømmen trækkes de, deels af Heste, deels af Mennesker. Midt i disse, ved Afvexlingen saa smukke Omgivelser ligger det skjønné, rødbrune Herresæde Ulstrup* (t. H.) med sin lange Allee lige tæt op til Banen (Holdeplads). Hovedbygningen med Grave og Taarne er opført af Marsk Jørgen Skeel til Gl. Estrup (1617); det nordre Huus er ældst; over Porten Dav. 116 Ps.; ved Gaarden Ulstrup Skov (og den bekendte Runsteen »Grøndalstenen», fredet Mindesmærke). — T. H. ligger Hjermind (Runestene ved Kirken og i Præstegaardens Have), mest bekendt af den for Hedernes Bepantning saa virksomme Konsistorialraad Bjerregaard († 1860, uddeelte i 30 Aar 4½ Mill. Træplanter gratis). I Hjermind Skov Vinterege, af høi Alder. Hovedgaarden Vindum Overgaard ligger t. H. Ved Landsbyen Tange glider Banesporet langs Tange-Aa ind i en mørk, vild, snever Dal; længere fremme høie Bakker, anseelige Moser, Skove og hele Rækker af Kæmpehøie (næsten lige til Rødkjærsbro Station). Man passerer den høitliggende Høibjerg Kirke (t. V.) og Hovedgaarden Pal-

strup (t. V.), hvis ældste bekendte Eier er den Mogens Munk, som siges at have overbragt Christian II Adelens Opsigelse. Derpaa følge de umaadelige Tørvemoser ved Skavngaard, der aarlig levere Millioner Tørv. Jernbanen har gjort disse Tørveholdninger (især Vandetmose) til nogle af Landets fortrinligste og vigtigste Tørveskjær; Vogne føres paa Skinner heelt ud i Tørvegraven, læsses og fyldes, og føres saa med Banetognene vidt omkring. Sidste Station før Viborg er det yndige Rindsholm*, hvor Banen paa en høj Dæmning er ført over Rindsholm Sø. En Mængde smaa Broer (over Søen, Aaen, Jernbanens Broer osv.) karakterisere dette Sted; den største af dem (over Aaen og Skaber Møllevei) søgte Preusserne 1864 forgjæves at afbrænde ved Tjæretønder o. desl. Et lille, smukt Krat (forhøi Skaberkrat) ved Bæk og Sø, udover hvis Dyb Træerne helde sig, frembyder Partier af stor Virkning. Skaber Mølle har en smuk Beliggenhed. Ved Rindsholm er der Kro og Beværtning. — Kommer man fra Viborg eller Randers og gjør Holdt ved Rindsholm, kan man godt herfra gjøre Hedereisen og besøge Hald (s. nedenfor). I sidste Tilfælde lægges Veien over Skaber Mølle, gennem mindre Landsbyer til Birgittelyst Kro forbi den malerisk liggende Non Mølle; man passerer paa denne Maade en mager Egn, hvor Sand- og Lyngflader vexe med særdeles mange Kæmpehøie, medens de storslaaede Udsigter holde En skadesløs: som en Sølvstribе drager Søernes Baand sig gennem Hede, Eng og Skov. — Har man med Toget forladt Rindsholm, blaaner Viborg Sø snart frem ved Banens h. Side (den taarnklædte Bygning t. h. er Øster-Teglgaard), og de gyldne Kugler paa Domkirkens Taarne drage Blikket hen mod det ærværdige, minderige Viborg, som løfter sig midt for Søen. De røde, store Bygninger ved Søbredden høre Tugthuset til.

Viborg.

Hotel: Preislers paa St. Mathiasgade (kun jevnt, Værelse 4 Mk., Midtag 4½ Mk.). Omnibus fra Banegaarden (1 Mk.). Vognmænd: J. Lund p. Reberbanen, Crone i St. Mathiasg., M. Lund p. Preislers Hotel; Tour i Byen 2 Mk., Retour 2 Mk., længere Toure efter Akkord, ½ Dag 3 Rd., en Dag 5—7 Rd. Wendelin (paa Reberbanen) har Droschke (pr. Time 4 Mk., ½ M. 6 Mk.) samt aabne og lukkede Vogne (5 Mk. pr. løbende Mil, Tour og Retour). Paa Banegaarden 1 Bybud. Posthuset ligefor Hotellet. Telegrafstation ligefor Domkirken m. i. D. Jernbanetog 3 G. dgl. i Ø. og V. Personpost 3 G. ugl. over Rindsholm til Silkeborg og videre til Horsens; aab. Landpost over Tapdrup til Hammershei samt over Almind til Vium. Politikammeret i den store nye Gaard paa Hjultorvet. Toldkammer paa Banegaarden. Svaneapoteket paa Nytorv. Varme (og kolde) Bade paa Amtssygehuset (3 Mk., bestilles Dagen før). I Søen et lille Badehus. Militairmusik Sønd. 12—1 (Nytorv om Vint., Stænderplads om Somm.), desuden 1 G. ugl. (paa Borgevold om Somm.).

Viborg («Vebjerg» = det hellige Bjerg, o: den hellige Høi, Offerhøien) har sin Histories ældgamle Stamtræ heelt oppe i den graae Oldtid. Den er en af Danmarks mærkeligste og ældste Stæder og Jyllands gamle Hovedstad. Sagnet lader allerede Kong Dan og Prinds Hamlet færdes her, og Danmarks Historie har Viborg paa sine fleste og vigtigste Blade; hele Partier af især Danmarks Oldtid og Middelalder, men ogsaa af Nutiden ere knyttede til Byen. Hedenskabets Hovedoffersted fandtes her, og Kongevalg og Kongehylding paa Viborg Thing afløste fra Middelalderen hinanden Aarhundrede efter Aarhundrede (saaledes 1027, da Ulf Jarl udraabte Hardeknud, 1042 Magnus den Gode, 1043 og 1047 Svend Estridsøn, 1076 Harald Hein, 1080 Knud den Hellige, 1154 Prindserne Valdemar og Knud, 1320 Christopher II, — der ogsaa her udstedte den første danske Haandfæstning, — 1340 Valdemar Atterdag, 1440 Christopher af Bayern, der s. A. underskrev Viborgs Privilegier, 1448 Christian I, 1523 Frederik II osv.; sidste Gang hylledes her 1655 Prinds Christian, senere Christian V). Byen var kjendt som en af de ældste danske Handelsstæder, saa at to Islændere opholdt sig paa Harald Blaatands Tid her en Vinter over paa Handelens Vegne og blev christnede. Erik Eleogods bekjendte Farvel til Folket før Pilegrimsfærden taltes ogsaa paa Viborg Thing. De ældste danske Mønter sloges her af Knud den Store og Hardeknud, og Svend Estridsøn gjorde (1065) Staden til Sæde for det nys oprettede Bispedømme. Her kronedes (1259) og jordedes (1286) Erik Glipping, her udstedtes (1523) Adelens Opsigelse til Christian II, her holdtes den første danske evangeliske Prædiken (Hans Tausen 1525 i St. Hans Klosters Kirke, der laae paa det senere Nytorv), og her oprettede Jørgen Sadolin med kgl. Tilladelse en dansk «Præsteskole» for de unge Mennesker, der ikke kunde reise til Wittenberg; her holdt Kongerne Retterthing og den stærke jydsk Adel aarlige og betydningsfulde Raadslagninger; det navnkundige store Marked «Snapsting» (rimeligviis dannet af Begyndelsesbogstaverne til: Sessionis Novi Anni Primæ) førte Aar efter Aar hele Nørrejyllands Pengeomsætning gennem Viborg (nævnes allerede 1442); til det gamle Viborg Landsting appelleredes i den tidlige Middelalder selv Sønderjyllands Sager (hævet 1805, afløst af Landsoverretten); i det 17de Aarhundredes Krige var Byen sædvanlig Hovedkvarter for «Venner» og Fjender, der skiftedes til at besætte og udplyndre den; endelig holdtes Nørrejyllands Stændersamlinger her (første Gang 1836), — og saaledes rækker de store historiske Erindrings stærke Kjæde Led for Led lige op til Nutiden.

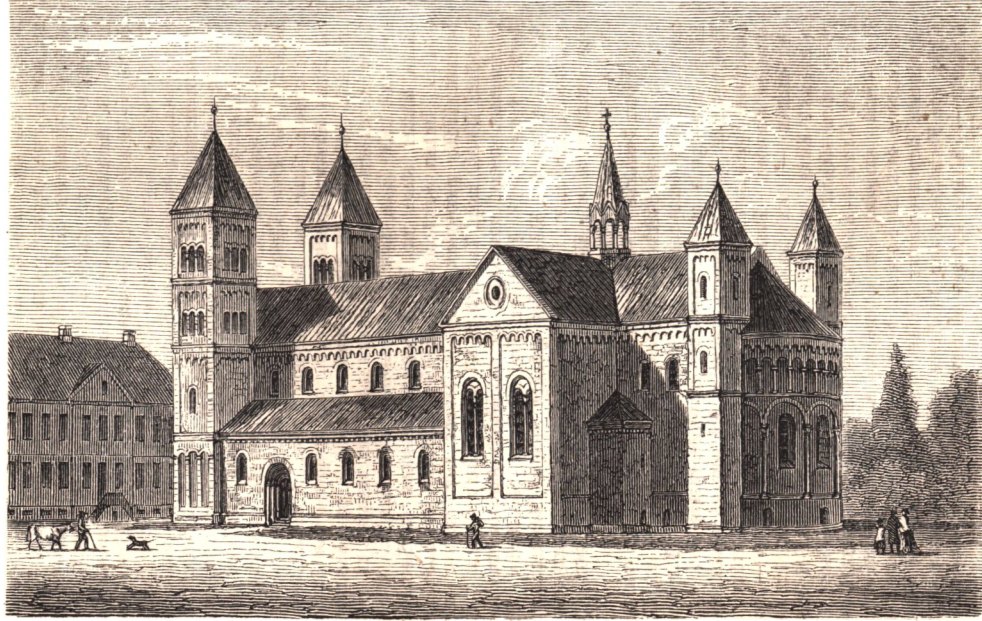
Viborg er næst Kbhvn. og Fredericia den omfangsrigeste By i Landet med et Fladeindhold af c. 132 Tdr. Land eller 1°/₁₀ Mill. Kv. Alen, hvoraf dog en større Deel udfyldes af Markjorder, Haver og ubebyggede Pladser (dens Omkreds over en halv Mil). I gamle Dage strakte Byen sig langs hele Søens

Længde. Den har 6500 Indb. Det bedste og smukkeste Overblik over Byen har man fra Asmild- og Randersveien; fra Jernbanegaarden tager den sig derimod kun ringe ud. Den har nu tre Torve (Nytorv, som skal være det største i Nørrejylland [indrettedes til Chr. IV's Hylding 1584], Hjultorv, før Kirkegaard, og fra Arildstid Gammeltorv) og 20—30 Gader, hvoraf St. Mathiasgade, den længste, tillige er Landeveisgade (Randers-Holstebro), St. Mogensgade, forhen Hovedgaden, Store St. Hansgade (Byens høieste Punkt, et enkelt Sted 54 Al. over Søen) og et Stykke af Store St. Mikkelsgade ere Kjøbmandsgaderne. Gadenavnene minde om Byens kirkelige Betydning i Middelalderen (Helgennavne osv.), da den havde indtil 6 Klostre og 12 Sognekirker (en dog upaalidelig Angivelse vil endogsaa kjende 10—12 Klostre og mindst 22 Kirker). Vor Frue Kloster, stiftet af Knud den Store og det mest ansete, laae paa Bispegaardens Plads. I Johanniternes St. Hans Kloster (mellem Søen og St. Ibsgade) sad Tausen fængslet. Af hine 12 Kirker nedbrødes de 9 paa Kongebud 1529; Graabrødrenes Klosterkirke blev benyttet til 1812, nedbrudt 1830 (laae, hvor nu Tausens Minde ligger). Af hiin Skare Kirker staae nu kun tilbage Domkirken og Søndersgns, forhen Sortebrødre-Kirke, tildeels fra 1230; afbrændt 1726, gjenopført 1728, i Tidens Løb ynkelig mishandlet; 70 Al. lang, Taarnet 36 Al. høit; Altertavlen, af tysk Oprindelse, meget mærkelig og værdifuldt Arbeide fra 15de Aarh., flyttet hertil 1728 fra Frederiksborg Slotskirke. Paa Sideskibets søndre Side findes tydelige Spor af Munkegangens spidsbuede Aabninger; i østre Gavl Tegn til siirlig Udsmykning. Den omgives af sin Kirkegaard (ikke brugt siden 1808); fra en Høi sammesteds smuk Udsigt.

Viborg Domkirke** (Vor Frue eller Marie Kirke) er maaskee i sin allerældste Skikkelse fra den første Halvdeel af det 11te Aarh., derpaa ombygget (Grundstenen antages lagt 1128 eller 1133, rimeligviis af den kort efter myrdede Biskop Eskild), i Tidernes Løb hærget ligesaa meget af Ild som af uduelige og smagløse Bygmestre, nu under Gjenopførelse af kjærlige og kyndige Hænder. Danmark vil, naar denne Bygning — som det haabes — om faa Aar staaer færdig, i den eie en romansk Kirke, som efter Kyndiges Dom vel ikke i Størrelse, men sikkert i reen og harmonisk Skjønhed vil søge sin Lige, en Granit-Korskirke i den ædlest romanske Basillika-Stiil, saaledes som denne ved Kulturstrømningen er fra Rhinegnene ført til Norden, hvor den har sine ypperste og skønneste Repræsentanter i Ribe, Viborg og Lund (i Viborg Kirke ere Forholdene dog heldigere end i de to andre større Kirker). — Kirken antages at have været under Bygning c. 1130—1170.

I Catholicismens Dage talte Viborg Domkirke mindst 16 Altære og en næsten talles Mængde af sjeldne Relikvier; mellem dem først og frem-

mest Liget af den hellige Kjeld (født af Kanne - Slægten i Venning 1105,
† som Domprovst i Viborg 27. Septbr. 1150 eller 51, jordet i Domkirken,

Viborg Domkirke.

kanoniseret 1169; der brændte Lys og Lamper ved hans metalsmykkede
Hjelgenkrin lige til 1536); Løvninger af den hellige Villads med samt hans

Beenklæder, Noget af Jfr. Marias Haar, Klæder og Mælk, St. Peders Ryg-been, nogle Stykker af Brødet til de 5000 Mænd, „Noget af de 11,000 Jomfruer og 10,000 Riddere“ osv. i det Uendelige. Men 1267 og 1268 gav Paverne ogsaa 100 Dages Afraad for paa visse Dage at indfinde sig i Kirken, og 1169 tilsagde Pave Alexander den sin særlige Beskyttelse. Branden 1726 tiltættgjorde de sidste af hine Helligdomme tilligemed de smukke Kannikestole.

Tre betydelige Ildebrande hjemsøgte Kirken (den voldsomme Brand ved Lynild 17de Juni 1501 ødelagde heelt Kirken, saaledes ogsaa Choret's aabne, nu paany reiste Galleri; efter Gjenopførelsen nedbrændte begge Spiir, smeltede Kobbetrag og Klokker 16de Mai 1567; 25—26. Juni 1726 lagdes den største Deel af Kirken atter i Aske). Efter den heftige Brand 1501 lod man ved „Reparationen“ i det Væsenlige Chor og Langhus beholde deres oprindelige Karakter, hvorimod begge de vestlige Taarne og det hele Forparti heelt igjennem mishandlede. Muursteen anvendtes istedetfor Granit til Taarnene (dog med Undtagelse af søndre Taarns nederste Deel); den mærkelige, fremspringende Forstue forsvandt (dens Grund er nu funden ved Gravning). Efter Ildebranden 1726 lemlæstede Kmr. Claus Stallnecht fra Altona, som maatte spare stærkt, endnu voldeligere den ædle, oprindelige Stil. Han dækkede Seilerens gabende Revner og Muurværkets tomme Rum med Pindværk med Kalkpuds over, fyldte Hullerne med Muursand, smeltet Tagbly, skjærrede Kapitæler osv. Spirene erstattedes ved de grimme, blytækte „Kalotter“. Kirken indviedes paany 25de Juni 1730. Lignende Omkalfatring var Kirken underkastet 1773—74 (ved denne Leilighed ødelagdes Størstedelen af Kirkens mange Ligsteen), 1796—98 og 1828—35.

Kryptkirken* (22 Al. l., 13 $\frac{1}{3}$ Al. br., 6 $\frac{1}{3}$ Al. h., Gulvet 4 Al. under Langhusets Gulv) er sikkert fra Eskilds Tid urørt af de Ulvker,

som ellers i rigt Maal have hjem-søgt den øvrige Kirke. De oprindelige Nedgange, tilmurede i det 17de Aarh, fandtes atter 1863. Kirken har 12 Hvælvinger af Tufsteen paa 6 fritstaaende Dværgpiller (kubiske Søilehoveder med afrundede Hjørner og paa Siderne halvrunde Skjoldflader; de 2 midterste af sleben rødlig Porfyr, der findes som Rullesteen ved Liimfjorden) og 10 Halvpiller; Sidemurene ere af Granit, rød jernholdig Sandsteen (fra Fuarland eller Ahlheden) og Tufsteen; Gjordbuerne af Granit. Mod Vest findes i Krypten Nicher (til Helgenfigurer), ved hver Side et sirkantet Sakristi; i det søndre skal „den hellige Kjelds Kilde“ have været. Krypten er restaureret 1828 (indtil da var den gennem lange Tider brugt som Gravkjelder med Afukke mellem Seilerne) Her blev „Vaadesangen“ over Erik Glipping sunget, overlevende Katholicismens Død, til 1630, ja lige til 168; (1774?) sang Skoledisciplene her en latinsk Morgensalme.

Ogsaa den nederste Deel af Kirkens Chorrunding er en Deel af den ældgamle Kirke, og denne Apsis* med det gjenopførte, fritstaaende Galleri horer til Danmarks skønneste kirkelige Kunstværker, saa ædelt og ophøiet i sine rene, harmoniske Linier, at det maa fylde enhver dannet Beskuer med udeelt Beundring.

I 1856—58 traadte Kirkens Brøstfældighed stærkt frem, i de følgende Aar undersøgtes den (af Nebelung m. Fl., ogsaa af Frederik VII personlig, Juli 1861); Hall, Monrad og Heyen (kirkehist. Møde 1853) støttede hver paa sin Viis Planen til en Ombygning; og da saa 1862 Kirkens Gjordbuer i Chor og Hovedskib aabnede sig, blev 9de August 1862 Kirken lukket. Ved Lov

Krypten under Viborg Domkirke.

19. Jan. 1863 bevilgedes der 200,000 Rdl. til Viborg, Maribo og Kallundborg Kirkers Restauration (senere for Viborg Domkirkes Vedk. suppleret dels ved nye Bevillinger, dels ved c. 80,000 Rdl., som ere indkomne ved privat Subskription fra hele Landet), og i 1863 begyndte de forberedende Arbejder. Kalkpudsen, som skjulte hele Langskibets og Choret's indre Dele, blev afbøjet, og de flade, skjæmmende Mure, som var opførte for at skjule det beskadigede Galleri i andet Stokværk, fjernedes, ligeledes den Forhojning, der var opført i Korsset for at løfte dettes Gulv i Høide med Høichoret (Krypten hæver nemlig dette $2\frac{1}{2}$ Al. over Korssets Gulvflade) og give Plads for Gravhvelvinger. Da dette var skeet, stod der en fuldstændig Granitkirke i den skjønneste Skikkelse. Dens Kvadersteen vare sprængte og skjærrede af Ilden, men i det Enkelte var der bevaret saa Meget af det Gamle og saa, mange sikkre Spor af ethvert Smykke og enhver Ledfoining, at man overalt har med Sikkerhed kunnet gjengive den gamle Stil. Foruden Justitsraad Nebeløng som Bygmester har Arkitekt Tholle paa Pladsen forestaaet Ledelsen af Arbeidet (Professorerne Heyen, C. Hanscn og Herholdt danne det særlige Oversyn). Den 8de April 1864 (tilfældig paa Kong Christian IX.s Fødselsdag) lagdes den første Steen i Grunden paa søndre Korsfløi; samme Aars 4de Decbr. lagde Kongen selv Grundstenen til Alterbordet; i 1866 vare dette Parti og Spiret over Korsset færdige. Ved Udgangen af 1869 var hele den Række Piller, der danner Langhusets Arkaderække, fuldenst indtil dettes aabne Galleri (Triforiet), og ligeledes fuldenst i 1869 Taarnpartiets første Stokværk, Forpartiet med Stokværk og Hovedportalen, hvis mægtige Skjønhed i al sin Simpelhed er af gribende Virkning (især mærkes det skønne Fodstykke, hugget ud i een Steen, og de svære Bueslags rolige Harmoni, Granitvæggens eneste Smykke). Forstuen oplyses fra oven. Orgelet anbringes over Indgangen, sindrig fordeelt (Motiv fra Lunds Domkirke) uden at skade Lysevirkingen.

Den fuldenstede Domkirke vil, ved den beundringsværdig klare, harmoniske Gruppering af Måserne og ved den strenge Gjennemførelse i Eet og Alt af den rene Rundbue gjøre et storslaaet Indtryk, naar man fra Forstuen gennem Hoveddøren og Midtskibet (14 Al. br.) seer over det løftede Alter mod Choret's høje, rundbuede Vinduer. To svære, i Grundplanen korsformede Piller gjøre Skjel mellem Tværskib og Langhus; her skille 6 firkantede Piller paa hver Side Hovedgangen fra Sidegangene (den nordlige lidt smallere, begge lyse og livlige med Krydshvelvinger; de oprindelige Bærere til Gjordbuerne fandtes paa Midtskibets Piller og de tilsværende Sidemure). Omgangen (Triforiet) dannes derved, at Bueaabningerne mellem de 7 Piller paa den skjønneste Maade hver deles i 3 mindre Buer ved smaa, smækre Soiler. Midtskibet, med fladt, farvesmykket Bjælkeloft, oplyses af de 7 Buevinduer paa hver Side over Omgangen. Triumphbuen fører ind i Korssets Midte, overspændt med den smukt formede, høie Kuppel (Krydshvelvinger over Korssets Arme og Chorfloien). Af de 5 Taarne have de 2, som staae i V. paa nordre og søndre Side af Langhuset, kun et ubetydeligt Fremspring.

Efter Planen skal Gjenopførelsen være afsluttet 1872 (Kirken agtes indviet 1873). Overslagssummen er ialt 313,713 Rdl., der ventes at kunne staae Prøve (den 31te Marts 1869 var der anvendt 140,376 Rdl. 26 Sk.). I 1870 ventes opført alt udvendigt Muurværk, Sideskibenes Mure, Gjordbuerne og Galleriet over Hovedskibets Sidearkader. I 1871 opføres saa de to vestlige Taarnes to Stokværk samt oplægges Taget og fuldføres det Indre. Under Gjenopførelsen er alt det ældre Granitarbejde, der kunde bruges, afpudset og indsat paa sin Plads, men nye „Bindere“ (o: dybt ind i Muren gaende Kvadre) anbringes for at styrke Muurværket. Den nye lysegraae og manganfarvede Granit faaes fra Omegnen og ved Jernbanens Hjælp fra fjernere Egne af Jylland. Til Korsfloienes udvendige Partier brugtes i Begyndelsen endeel Granit fra Uddevalla, indtil Steenhuggeriet ved Kirken kom istand og Arbejderne øvedes og uddannedes til den virkelig kunstfærdige Fuldkommenhed, hvormed de nu behandle Stenen. — Kirkens Længde er nu som før: udvendig 113 Al., indv. 96 Al.; dens udvendige Brede af Skibet 36 Al.; af Korsset 49 Al., indvendig er Skibets Brede $31\frac{1}{4}$ Al. Dens Dimensioner ere saaledes aldeles beholdte. — (At en saa grundig Ombygning med en vis Nodvendighed maa berøve den gjenopførte Kirke en Deel af den virkelig ægte historiske Glans, som hvilede over den gamle Granitkirke, tør imidlertid ikke ganske nægtes, ligesom man heller ikke tør afvise de

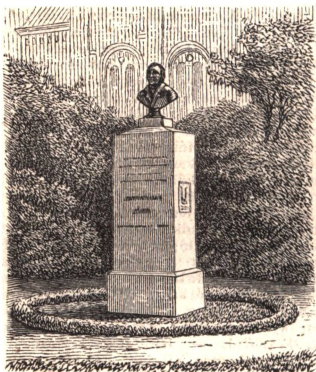
Røster som aldeles uberegtigede, der kalde den nye Kirke snarere en fortrinlig Studie efter det 12. Aarhundredes ældste Bygningskunst end den kun restaurerede gamle Domkirke.)

Af Mærkeligheder i Kirken maa nævnes: Kong Erik Glipping's Grav (myrdet i Finderup 22de Nov. 1286) i Choret ved Alteret, udelagt ved Branden 1726 (med Undtagelse af Stønen fra hans Signetring, et Brudstykke af Sølv-Hostiæskæn, nogle Rester af Blykisten og Læderstykker, der skulle findes i Oldn. Museum. Pantsler, Sværd og Hjelm, som tidligere hængte ved Gråven, og stundom udgaves for Kongens, vare beviislige et Par Hundredaar yngre). Ogsaa Svend Eriksen Græthe er jordet i Kirken, men Gravstedet er ukjendt (han blev dog nok først jordet paa Heden eller ved den saakaldte Grædekirke, af hvilken der skal findes Spor $\frac{1}{2}$ M. fra Valpladsen); ligeledes Bisp Gunner († 1251 paa Asmildkloster, 100 Aar gl.), en af den danske Kirkes ældste Prydelser, Forf. af Jydske Lov (hans Grav maaskee i Krypten, i hvis Gulv findes en Mængde Munkegrave, der ved Kirkens Fuldendelse skulle undersøges antikvarisk). Ved den øverste Pille paa Langhusets nordre Side hviler den berømte Kantsler Niels Kaas († 1594), og ved søndre Korsfløis søndre Muur Biskop Henrik Gerner († 1700, kjendt som den heltemodige Præst i Birkerød). Under Taarnene og Forstuen indrettes Begravelseskapeller for de mange Adeliges Ligkister, som midlertidig staae i den søndre Korsfløi (mellem dem den bekjendte Ryttergeneral Gregers Daa til Lundbæk, der, som sidste Mand af Slægten, faldt ved Gadebusch 1712 [see ved Hald nedenfor]; desuden Sehesteder, Julez, Krabber osv.). — En sjælden Ligkiste, heelt udhuggen af Granit, fandtes ved Gjenopførelsen ituslaaet i mange Smaaestykker, som man ubarmhjertig havde indkilet hist, og her; det største Stykke (med nogle Been og et Stykke Klæde) laae under den store Kuppels Midtpunkt. — De store Ildebrænde have knust Ligstøtterne; de faa levnede, forevrigt uden Betydning, indmures nu i Sideskibenes Sidemure. (En af de tilintetgjorte Stene havde følgende kurieuse Indskrift: „Herunder hviler Fru Maren Kotte, hende bider hverken Mus eller Rotte. Hun var fød i Mors. Jesu Kristi Kors.“) — Ogsaa nyt Alter og Prædikestol ventes tilveiebragte (de ældre i Rokokostil fra Frederik IV's Tid). — Den store syvarmede Lysesstage af Messing ($\frac{4}{2}$ Al. h.), hvilende paa 3 Løver, stammer oprindelig fra Lybeck 1494, men er en Gave fra Kannik P. Povelsen i Viborg; efter Branden 1726 restaureredes den af en Danziger Kunstner. — Indtil Branden 1726 fandtes paa Dørfløien til den søndre Indgang den bekjendte Messingplade (4 Al. l., 2 Al. br.) med en Mands og Kvindes Figur i fuld Legemstørrelse (over to af Familien Limbek?). Den var tidligere i Ribe.

En sagkyndig antikvarisk Kommission i Viborg (Formand Propr. Bruun paa Asmildkloster) meddelel paa Anmodning Oplysning. Pladsmænden, boende lige S. for Kirken, viser (mod en lille Kjendelse) om paa Byggepladsen og i Kirken (Galleriet over Apsis bør bestiges; skjøn Udsigt, Overblik over Byen og Søen). Den Reisende, selv Damer, kan trygt og med stor Lethed bestige de sikke Stilladser og derved gjøre sig bekjendt med den eiendommelige Maade, hvorpaa Granitmuren opføres (Kvaderstenene lægges paa smaa Trækiler, udstøbes med flydende Cement, idet Fugerne lukkes med indstoppet Værk). Ved Henvendelse til Arkitekt Tholle, som træffes i det paa Byggepladsen opførte Kontor, kunne i Regelen Tegninger og Planer besees. Fortrinlige Fotografier af Kirken og Dele af den (3 à 6 Mk.) faaes hos Pladsmænden. En Bøsse til Fordeel for Byggefondet er ophængt ved Indgangen til Pladsen.

Det gamle Stænderhuus trykker Kirken ved sin Nærhed; man haaber imidlertid, at det i en nær Fremtid, ved Amsraadets og Byens forenede Bestræbelser, skal blive fjernet og erstattet af en anden Bygning i passende Afstand fra Dom-

kirken. (Stænderpladsen, planeret 1834, beplantet 1845, agtes dog i saa Tilfælde fredet og betegnet.) Det var Adelens Mødested og Landstingets Domhuus siden 1639 («Adelens Gaard», Kongens Gaard siden 1586, laae tidligere længere mod N., i den nuværende Bispehave); Landsoverrettens Sæde siden 1805; jyske Stænders Samlingssted (10de April 1836—23de Juni 1848). I Retssalen, før i Stændersalen, findes en smuk

St. St. Blichers Monument.

Marmorbuste af den kgl. Kommissarius ved Stænderforsamlingerne A. S Ørsted (1836. Bissen, bekostet af Stændermænd) og et af Marstrand malet Portrait (1859) af Overrettens Justitiarius Schiønning († 1862). Man henvende sig til Retsbudet.

Paa Stænderpladsen findes paa en indhegnet Lyngplet St. St. Blichers Mindestøtte (Thielemann, afsløret 1866 af G. Ploug, en Sandsteens-Piedestal med Digterens Navn, Fødsels- og Dødsdag (11te Okt. 1782: 26de Marts 1848) samt hans fire bekendte Vermlinier:

„Min Fødestavn er Lyngens brune Land,
Min Barndoms Sol har smilt paa mørken Hede,
Min spæde Fod har traadt den gule Sand,
Blandt sorte Heie boer min Ungdoms Glæde.“

Paa Siderne findes smaa Marmor-Basreliefs (Lærken og Hede-hjeilen); ovenpaa staaer Brøncebusten. — Ligefor Stænderpladsen ligger det smukke Anlæg Tausens Minde (11.000 Kv. Al., anlagt 1835 ved Planteur Schaldemose), oprindelig Graabrødre Kirkegaard (Kirken nedbrudt 1830, see ovenfor). Støtten, 3½ Al. h., er af Bremer Sandsteen; den prydes med et Marmor-Basrelief, forestillende Hans Tausen (efter Portraitet i Ribe) med den opslagne Bibel (2 Tim. 2, 9: «Guds Ord er ikke bundet»), Evangelisternes Symboler m. v. (Freund). Den opreistes paa Reformationsfesten 1836 «ved Kongens og Folkets Gaver» (Indskriften paa Bagsiden). Foran ligger den hvide Steen, hvorfra Tausen 1526 holdt den første lutherske Prædiken i Danmark (oprindelig Ligsteen over Væbner Joh. Nielsen, † 1442. til Avnsberg og Hustru Helene Munk: solgtes 1786 for 16 Rdl., anvendt paa Hinge Kirkegaard, 1835 ført tilbage; dens oprindelige Leie, Sydvest paa Kirkegaarden, er ikke længere paaviseligt). — I Diget om Anlægget er en Steen med plumpe Dyrefigurer, Brudstykke af en Dørsteen fra et af Klostrene.

Kirkegaarden ligger N. V. i Byen.

Straffeanstalten* (1743, oprindeligt "Tugt- og Manufakturhuset", udvidet 1843 og 1864, Nebelong, ligger mellem Søren og Riddergade. Den forevises af Inspektøren (Kontor i Bygningen); man seer gjerne, at Fremmede tegne sig som Medlemmer af Fængselselskabet (1860), der tager sig af løsladte Fanger. Anstalten er bestemt for 400 Fanger af begge Kjøen (for Tiden c. 150, hvoraf 40 Kvindefanger; disse ere almindelig stadig adskilte, Mændene have derimod fælles Dagarbejde, om Natten Enkeltcelle). Staten har Fabrikdriften. Til Anstalten hører et smukt Kapel.

Af andre Bygninger mærkes: Raadhuset p. Gammeltove (1728); et lille Spiir. Amtmandsboligen p. Nytorv. Bispegaarden Ø. for Domkirken. Latinskolen i Mogensgade, ligefor Kirken. Borger- og Friskolen, ved hinandens Side, i Store St. Mikkelsgade. Vagten i St. Hansgade. "L. Vorres Minde" og Haandværkerforeningens Stiftelse, begge for gamle trængende Kvinder og Haandværkere, p. Reberbanen. Hospitalet, stiftet i 16de Aarh., 27 Lemmer af begge Kjøen, med et lille Kapel, i Mogensgade. Amtssygehuset v. Grønne-gade. Gasværket ved Siden ad Tugthuset, ud mod Søren. Jydske Land-Kreditforening p. Hjultorvet.

Oldnordisk Samling, 12-1300 Nr., har sit Lokale i Amtsrådssalen p. Stænderhuset (Adj. A. Feddersen foreviser paa Anmodning). Den er rig paa Gravkar og samlede Fund, enkelte smukke Sager fra Steen- og Bronzealderen; ogsaa mærkes det sjeldne og smukke Monstrantshuus fra Karup Kirke. — Et mindre Stiftsbibliothek (Adj. Greibe).

Af Fabriker mærkes: et stort Garveri i Store St. Pederstræde; Farver Søborgs Dampvæveri og Spinderi i Mathiasgade og Tugthuset (Klæde, Bomuldstøj, Strømper m. v.); Ølbryggeriet "Odin" i Store St. Mikkelsgade; Jernstøberiet og Dampbrænderier. — I Omegnen: den store Klædefabrik Brunshaab ($\frac{1}{2}$ M., 1821), Søndermølle ($\frac{3}{4}$ M., Beenmølle, konstig Gjødning), Vibæk Mølle ved Nørreaa ($\frac{1}{2}$ M., Maskinværksted) og Dollerup Mølle ($1\frac{1}{2}$ M., stort Karteri, Spinderi og Væveri drives ved Vandkraft). — Riegels Planteskole ligger S. for Mikkelsgade, mellem Søren, Jernbanen og Aarhus Landevei. — Ved Viborgs Ladeplads Hjarbæk ($1\frac{1}{4}$ M.) er nu intet Seeværdigt.

Den almindelige **Spadseretur** er ad Randers Landevei, forbi eller igjennem det lille smukke Anlæg paa Borgevold (Forfrisknings-Pavillon), over Søren, til Overlund ($\frac{1}{2}$ M.) og Asmildklosters Have, en lille, tildeels terrasseformig anlagt Lund mellem Søren og Hovedgaarden. Asmildkloster er et fra Viborg c. 1163 flyttet Nonnekloster; ved Reformationen gjordes det til kgl. Lehn. I Klosterhaven er et Udklækningsapparat* for laxartede Fisk med Bassiner, hvori Fiskens Væxt kan følges (forevises gjerne af Bestyrelsen for Fiske-selskabet, som eier det; Formand: Adj. Feddersen). Siden 1866

er der udsat flere Tusinde unge Ørreder i Søen (atter indfangede som 2—4 Pds. Fiske). Udklækningshuset udvides nu, saa at Kasserne kunne rumme $\frac{1}{2}$ Mill. Æg. Kirken i en Fløi af Gaarden er den eneste Klosterlevning (over 700 Aar gl.), med et Billede af Hans Tausen. Paa Kirkegaarden er den Bruunske Familiebegravelse. — I Asmild Sogn findes mange spredte Hedebakker med Egepurrrer. Ø. for Asmild ligger Taphede (Slaget 7de Okt. 1334, hvori Prinds Otto fangedes af Grev Geert).

Ved Virksund (2 $\frac{1}{2}$ M., Vogn 4—5 Rdl.; Veien dertil over den fiskerige Laastrup Aa) ligger en større Kjøkkenmødding; man henvender sig bedst til Eieren i Færgehuset Ø. for Sundet.

Mindre Udflugter: Med Banetoget kan kjøres til den nærliggende, særdeles venlige Rindsholm Skov (1 Mk., see foran; Beværtning). En meget smuk Tour kan gjøres over Skovsgaard med et lille kjønt Krat, Vibæk, Bruunshaab og Søndermølle (om disse Fabriker see foran) samt Asmildkloster (Vogn 2—3 Rdl., 2 $\frac{1}{2}$ Timer er nok).

Ligesom paa det ældgamle Viborgs Horisont det ene historiske Minde følger det andet, saa at Byen netop derved udmærker sig fremfor maaskee alle andre danske Kjøbstæder, saaledes vil ogsaa Omegnen paa mange Punkter fængsle den Reisende med ganske overordenlig Interesse. Et Besøg ved Hald* bør fremfor Alt anbefales (1 $\frac{1}{2}$ M., Vogn 3—4 Rdl.). Veien gaar over Hede og forbi de store Plantageanlæg (Liseborg og Viborg Plant.), derpaa over Viborg Krat (1573 kaldet: •Bymænds Riis•) og Søndre Krat. Det gjør et nedslaaende Indtryk, paa disse Egne at see Resterne af den nordlige Deel af den store Skov, som paa Erik Glippings Dage strakte sig fra Hald op ad Viborg til, og hvor Kongen holdt sin sidste Jagt; Landsbyen FINDERUP ligger $\frac{3}{4}$ M. N. V. for Hald (af Laden og Kapellet findes intet Spor; Kirken ligger maaskee paa Kapellets Sted). Skovspor findes spredte over flere Kvadratmile: et Billede af Skovforstyrrelse og Ødelæggelse ved den letsindigste Brug af Skoven, sandsynligviis i Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Veien fører nu ind i den store, fyldige Skov* ved Hald (reen, ublandet, yngre Bøgeskov, i S. Ø. Eg). Ved Søen, hvor Halvøen skyder frem, overskygget af den skønneste Hvælving af Bøgekroner, findes et af de deiligste, mest romantiske Steder i Danmark: især i Løvspringstiden falde de lysgrønne Bøgeskud og de mørke Hedebanker sammen til et vidunderligt Billede af stemningsfuld Skjønhed; ogsaa i Høst er det saare indbydende at komme her. Gjennem den eiendommelige Allee af Vildbanesteen gaar Veien op til Hald Hovedgaard, det fjerde Hald. Alle Gaarde af dette Navn laae V. for Søen. Nr. 1. S. for Gaarden paa en Pynt i Søen laae •Gammelhald•, fra Sagntiden, Kæmpevisens og •Aages og Ebbes Hald•, en lav Bakke, maaskee med kredsformede Voldspor, omgiven af Eng,

Sø og smaa Vandløb, liggende næsten lige udfør Møllen. Nr. 2. optøret af Ridder Niels Bugge (dræbt i Middelfart 1359; Por-

Parti ved Hald.

tralt (?) paa Gaarden), laae ude paa den lille Odde N. i Søen.
Den lille Vig hedder fra gammel Tid Staldkjerret. Ruin af
Fyen og Jylland.

Taarparti m. v. Volden er 304 F. fra N. til S., 170 F. fra Ø. til V. Borgen blev forgjæves beleiret 1355 af Valdemar Atterdag; var katolske Bishops Residents; eiedes siden af de portugisiske Jødebrødre Joseph og Samuel de Limma (1664—1703; deres Portraiter, maaskee Kunstværker af hollandsk eller spansk Oprindelse, findes paa Gaarden). Nr. 3. byggedes af Gregers Daa (faldt ved Gadebusch 1712) der, hvor Steentrappetrinene endnu findes i Haven (dette Hald er Skuepladsen for St. St. Blichers Fortælling: «Eneste Barn»). Nr. 4., det nuværende, blev begyndt af Kmh. Schinkel, Taarnpartiet bestemt til Kirke, fuldenst af Statsminister Ove Høegh Guldberg († her 1808, hans Grav paa Finderup Kirkegaard), som plantede Lindealleen. Fra den terrasseformige, i fransk Stil anlagte Have er der udmærket skønne Udsigter gjennem Bøgegrenen til den lille «Bjergsø», Ruinen og de mørke Almind Bakker paa Søens anden Side. (Udsigten er bedst under de store Lindetræer i Nærheden af Pavillonerne.) Skoven paa den sydlige Halv (Indre-Øen) er særdeles skøn. I Søen Hayes ypperligt Flakeri (Øred, Forel, Aal); man vogte sig for Badning, da der er dybe Huller.

Siden 1866 har der i Juni—Juli været holdt store Øvelsesleire i Halds umiddelbare Nærhed (tidligere holdtes en enkelt, ikke tilfredsstillende Troppe-samling paa Ravnstrup Hede, N. V. for Viborg). Under Leirtiden frembyder den ellers saa stille Hede et meget eiendommeligt og interessant, bevægeligt Liv, som vel er et Besøg værd. Der gaar jævnlig Vogt ud til Leiren fra Viborg. For at komme inden for Leir-linien, til «den indre Leir», maa man søge Tilladelse hos Leir-kommandanten. Men selv et Besøg i Leirens Omgivelser giver et godt Overblik. Tiden til et Besøg vælge man helst mod Slutningen af Leirtiden, naar de større samlede Øvelser i Marken begynde; i Begyndelsen holdes der mest Skydeøvelser. Ogsaa udenfor Leirtiden findes de faststaaende Træbaracker m. v. (Et godt Kort over Leirsituationen og Viborgs hele Omegn af Assmussen og Christiani.)

Farvelig Beværtning kan faaes i et Huus ved det idylliske Bækkelund, hvor Bækken har sit Udspring i den snevre, skønne Dal; meget gamle, store Bøge høje sig fra bratte Skrænter ned over det snoede Vandløb, der udmunder i et lille Vandfald ved Siden af det forfaldne Stampeværk. Paa Haldene er der Borde og Bænke.

Omegnen besøges helst tilfods i Ro og Mag. Mod N. kan man besøge det smilende Parti ved Non Mølle* (Udløb til Ved Sø) og derfra drage mod S. op til Almind Bakker (prægtig Udsigt); «Kapeldalens» mægtige, men ikke benyttede Brunnkulsleier i Bakkerne. Men især maa man fra Hald gjæste Dollerup Mølle* med de store, toppede Bakkedrag, hvorfra Hayes slaaende vide og eiendommelige Udsigter, maaskee uden Mage i Danmark. Til H. for Dollerupveien ligger

Ravnsbjerg, en steil og høj Bakke, høelt bevoxet med frodige Grantræer, hvorfra man især har en fængslende viid Udsigt. I S. Ø., mod Lysgaard, ligger den fra Blichers Novelle berømte Lys- eller Ljushøi (viid Udsigt); ligeledes ligger her i Lysgaard Skolen fra Blichers »E Bindstouv«.

I S. og S. V. har man saa

Ahlheden.

Almindelig taget, breder Ahlheden sig gennem Lysgaard, Hids og Fjends Herreder (i Vib. Amt) samt Hammerum H. (i Ringkjøb. A.); men den egentlige Ahlhede i snevreste Forstand ligger mellem de fire Hjørnepunkter: Hagebro Kro (ved Karup Aa) og Vedhovedgaardene (Daughjerg Sogn) samt Knudstrup (Thorning Sogn) og Bøgelund (Karup Sogn), 2½ M. l., 1½ M. br. Sandahl, som er den almindeligste, opstaaer, som omtalt i Indledningen, derved, at den i Lyngen og de andre Hødeplanter indeholdte Humussyre paa jernholdige Sandflader virker opløsende paa Jernet, der udskiller sig og fra det øvre Lag synker ned i det næste, hvor det indgaaer en kemisk Forbindelse med Sandet. Den ligger saaledes snart løs under det hvide Sandlag, snart fast (Steenahl med mellemliggende Sand og Grus kan kun vanskelig opdyrkes; Myr emal m eller Jernahlen findes i Mose- drag og Enge med Sandpartier). Ahlheden er en Høislette; hvor Underlaget er Sandahl, eller hvor man har kunnet anvende Aæerne til Overrisling (see Karup nedenfor), ere efterhaanden ikke saa Strækninger opdyrkede og beplantede, i de senere Aar især ved Hødeselskabets Omsorg.

Til Hedereisen* bør helst vælges Tiden fra først i Aug. til midt i September, da Lyngen blomstrer. Man maa paa en saadan Udflugt anvende mindst et Par Dage, helst flere, der med heldige Betingelser (gødt Veir osv.) ville give udmærket Udbytte. Vil man med god Tid tilfods gennemstreife Heden efter nedenstaaende Anviisning, gjør man bedst i at vælge Rindsholm (see ovenf.) eller Rødkjær Banestation (2 M. S. Ø. for Vib.) til sit Udgangspunkt. Man gaer da over Hovedgaarden Palstrup (see ovenf.) til Herregaarden Avnsbjerg (Gaarden nævnes allerede i Forbindelse med den sorte Død og er historisk Henseende en af de mærkeligste danske Herregaarde; men af Bygningerne ere kun Kjeldrene gamle, Resten nyere og uønskelige; smuk Have og Skov). Ellers leies Vogn i Viborg (c. 4—5 Rdl. pr. Dag). Drager man til Avnsbjerg, kan man besøge Vium Præstegaard (St. St. Blichers Bødested 1ste Oktober 1782) og over Humlø Mølle tage til Kjølferup Kro (meget god), hvor der kan overnattes. En ledig Aftentime anvendes til en Vandring op til den nærliggende, smukke Hørup Granit-Kirke. Næste Morgen gaer Reisen videre over Bøgilgaard (Institut for forsømte Børn, oprettet af Staten

1830) til den større Landsby Thorning (St. Blicher var Præst her 1819—25; den fra hans Novelle bekendte „Præst i Thorning“ hed Erik Sørensen) og Graahede (Grathehede; Valdemar den Stores Seir 23de Oktober 1157 over Svend Grathe). Mod V. ligger Kongsdals Plantage (forvansket Sprogbrug; Kompedals Pl.), der som Heelhed gjør et nedslaaende Indtryk (af de oprindelig udlagte 500 Tdr. Land ere nu knap 200 Tdr. Land tilplantede, næsten udelukkende med frodig Rødgran). Derfra vandres tilbage til Knudstrup (Kro, jevn). Reisen gaaer nu til Steendals- eller Steendalgaards Plantage (anlagt 1789; mod S. Ulvedals-Pl., 1796; mod N. Havredals- eller Frederikshede-Pl., 1824). Steendals Pl. er c. 1200 Tdr. Land, frodig og kraftig, regelmæssig bevoxet med Graner (60—70 Fod, Stammerne c. 2 Fod i Tværmaal). Skovriderens Bolig findes let. Derfra vandres videre over Aarestrup langs Aaresvad Aa til Karup (Kro, maadelig). Engmester Feddersen viser velvillig de herværende storartede Engvandsanlæg (der skal paa denne Maade kunne ventes indvundet henved 4,500 Tdr. Land; Planen skyldes oprindelig en Bondefamilie Stoulund); Hedeselskabet har (siden 1866) anlagt 9 Kanaler ved Karup Aa. Karup Kirke er historisk mærkelig; i Middelalderen var her et berømt og stærkt besøgt Valfærtssted til et helligt Kildevæld, som helbredte Blinde (Sivbuskene om Kilden findes endnu i Møllersens Toft). Nu er kun en ringe Deel (3 Hvælvinger) tilbage af den gamle Kirke. Med Flue er der godt Fiskeri (Ørred) i Karup Aa; i Juli—August fortrinlig Jagt: federe „Tredækkere“ end i Karup Enge findes ikke, og dog er man her midt i Ahlhedens forunderlige Natur. Urfuglen sees næsten slet ikke mere paa disse Strøg, den er forjaget; men Lærker og Hjeiler, Hugorme og de røde Bær er her Overflod af. (Saar efter Hugormbid maae udvaskes godt med koldt Vand, da Saltvand neppe haves paa rede Haand i Heden, bestryges med Helvedsteen eller glødende Jern og bades i hele Omfanget med varm Bomolie eller Mælk. Saaret er smerteligt, men kun sjældent dødeligt, aldrig dybere end 1½ Linie.) — Man kan nu følge Aaløbet til Resen, tage langs Bakkestrøgene over Grønhøj (Kro) til Frederiks Kirke, hvor Efterkommerne af de i Frederik V's Tid indkaldte Tydskere boe (1759—60 indkaldtes fra Bredderne ved Rhin og Main 265 Familier, 965 Personer; endeel vendte hjem eller drog andetsteds hen; 1768 var her kun 49 F. med 233 Pers., nu c. 600). Byen har snorlige Gader (Tohusene, Fiir- og Femhusene). Kirken er fra 1766 (Alterbilledet af Schleisner). I Nærheden ligger den venlige Præstegaard med to Smaahaver og en Lund (Birk, Gran, Elm, El, Røn og Syringer). Tæt ved Byen ligger en Rødgrans-Plantage (14 Tdr. Ld.). Brønden findes midt paa Gaden, 42 Al. dyb. Beboernes Sprog er en blandet Dialekt. Herfra gaaer man over Dollerup Mølle og Hald (see ovenf.) tilbage til Viborg.

☞ Vil man udvide sin Hedereise, gaaer man fra Resen mod V. over de vilde, øde, eensomme Hedestrækninger i Haderup Sogn. (Sognet er henved 33,000 Tdr. Land, altsaa større end mangt et Herred, det næststørste Landsogn i Danmark; Dronninglund Sogn i Hjørring Amt er 1500 Tdr. Ld. større.) I Sognet findes den tidligere tildeels mislykkede store Feldbørg Plantage, 1800 Tdr. Ld., for Størstedelen sat paa sure Lavninger med Sandahl af over $\frac{1}{2}$ Alens Tykkelse (1828). I N. Ø. er en sluttet Bevoxning af Rødgraner (20—40 F. h.). (Klimaet er her meget barskt og raat, udsat for alle Vinde, især den vedholdende Vestenvind, saa at man selv i den varmeste Sommertid ikke sjeldent om Morgenen finder Riim paa Lyngtoppen.) Derfra kjøres til Hagebro Kro (maadelig); Tiden fordrives med Ørredfiskeri i Karup Aa; over deilig Hede reises videre til Daugbjerg og Mønsted Kalkgruber (c. 2 M. fra Viborg, hvorfra de ogsaa kunne besøges, enten ad Jernbanen over Sparkjær Station, $\frac{1}{2}$ M.s Vandring, eller ved Vogn c. 4 Rd.). I Mønsted Kro (temmelig god) faaes nærmere Underretning; Kromanden udpeger ogsaa Veivisere (Betaling efter Stand og Antal, c. 3 Mk. for et Selskab). Stearinlys bør den Reisende selv medbringe. Her er henved 15 Gruber. Fra Daugbjerg By er der en lille Fjerdingsvej til Daugbjerg Aas med vild Udsigt over Ahlheden. $\frac{1}{2}$ M. N. for Daugbjerg ligger Harrestrup Voldbakke, hvor den fra Erik Menveds Historie bekendte Drost Peder Høseøl (Hessel) skal have boet (aldeles ingen Spor). Herfra drages tilbage til Viborg.

Denne Hedereise eller dog en Deel af den bør Ingen forsømme, hvis Øie og Fantasi er mættet med Øernes eller Østjyllands blødere Skjønhedsformer.

Fra Viborg til Skive

($4\frac{1}{8}$ Mile)

aabnedes Banen den 17de Oktober 1864. Egnen frembyder ingen Mærkeligheder, mindst for den, som i Viborgs Omegn har samlet Indtryk fra den store Hedenatur. Kort før Skive snoer Jernbanen sig mellem den store Tastum (Dommerby) Sø t. V. og Skive Fjord t. H. Omtrent paa dette Punkt sees Høislev Kirke ($\frac{1}{2}$ M. t. H.), hvor man finder den store Ligsteen ($4\frac{1}{2}$ Al., $2\frac{1}{2}$ Al.) over Rigsraad Bjørn Kaas til Staarupgaard († 1581). — I N. Ø., mod Virksund, ligger Hovedgaarden Ørslevkloster ($1\frac{1}{2}$ M., tidligere Nonnekloster), i hvis gamle Klosterkirke den bekendte og berygtede Færing, den modige, men raae og ryggesløse Kapergast Magnus Heinesen ligger begravet. (Henrettedes Februar 1589; Dommen underkjendtes af Kolding Herredag 1590; Liget opgravedes af Galgebakken og stedtes ærlig og christelig til Hvile samt bisattes her i

Kirken; 1597 klagede den engelske Regering over det latinske Epitafiums Indhold som fornærmeligt for Heinesens Fjender i England; Christian IV anmodede ogsaa, men forgjæves, Enken om at udlette det.) I Kirkens Chor, den nordre Side, findes to kunstig udarbejdede Gitterporte af Jern for det, forøvrigt tilmurede Herregaardske Kapel. Altertavlen (1734) er tildeels ægte forgyldt.

Skive.

Larsens Hotel paa Østergade (Værelse 4 Mk., Table d'hôte 4½ Mk.). Harders Konditori i Adelgade. Hotellets Omnibus og lukket Vogn à 1 Mk Posthuset p. Nørregade. Telegrafstation udeafør Nørreport. Befordringskontor p. Posthuset. Vogn Isies til enhver Tid hos Chr. Simonsen p. Torvet (Akkord). Jernbanetog 3 G. dgl. mod Ø. og V. Personpost dgl. over Pinen og Sallingssund til Nykjøbing p. M. og Thisted. Kjørende Landpost over Rosan, Hagens Mølle, Ø. Lyby, V. Grønning, Grinderslev, Rusted Mølle, Thorum og Selde til Branden v. Fuursund i 5 Timer. Dampskibsfart paa Fjorden (Expediteuren, Kielgast, p. Torvet). Politikkammeret i Thinggaden. Toldkammeret p. Bane- gaarden. Apothek p. Hj. af Brogade og Sønderbyen. Kolde og varme Bade p. Amtssygehuset; de varme bestilles 2 Timer forud (3 Mk.); Styrte- bade 1 Mk. Raadhuset (Thing- og Arresthuus) paa Torvet. Banken paa Torvet, dgl. 9—12 F.

Skive (c. 2000 Indb.) ligger paa en Skraaning og tager sig kjønt ud, enten man saa kommer fra Land- eller Søsiden. Tre Broer føre over Skive Aa og dens Tilløb. Byen har vel vedligeholdte Spadseregange; smukkest er den, som fører gennem Krabbesholms Sønderskov (overalt Borde og Bænke; om Sommeren hver Eftermiddag Beværtning). Skoven er vel lukket, men de fleste Indvaanere i Skive have Nøgle til den. Fremmede maae have Eierens Tilladelse. Fra Skovbakken* (Ladegaardsbakken) er særdeles skjøn og viid Udsigt over Fjorden til Himmerland, Fjends Herred, Salling, Mors og langt ind i Ribe Stift. Herregaarden Ny Skivehuus ligger t. H. Det gamle Krabbesholms Hovedbygning er fra det 16de Aarh.; den har tre Taarne; Murene ere i 5—6 Alens Høide af hugne Kampesteen. Tætved paa Stranden er Udsikningsstedet for Skive.

Byens Historie er uden større Betydning. I Kirken (St. Peders), paa en Bakke V. for Byen, er en Altertavle af Dals- gaard (1855). Kirkegaarden omgiver Kirken (god Udsigt).

Udflugter kunne gøres til Skovene ved Astrup og Es- kjær Herregaarde (2 à 2½ M., Vogn 4—5 Rdl.) ved Fjorden og Hvalpsund; i disses Nærhed er Herregaarden Grinderslev- kloster (forken Kloster, det eneste i Salling) med den gamle Klosterkirke af hugne Kampesteen; smuk Altertavle (1841). — Ogsaa kan Øen Fuurland (1 M. l., ½ til ¾ M. br.; Om-

kredsen 3 M.) ved Sallings Nordkyst fortjene et Besøg (kjørende Landpost til Færgestedet, see foran; $3\frac{1}{2}$ M.). Fuursund er ved Overfartsstedet 880 Al. br. Paa Øens Nordside er store Lynghøider og bratte Klinter; fra «Lille Jenses Høi» (242 F.) havens en fortrinlig Udsigt, en af de videstgaaende i Danmark. I en lang Dal findes den bekjendte Rødsteen* (6—7 Aleh høi, 16 Skridt lang, 46 Skridt i Omkreds, saavidt den er synlig; maaskee strækker den sig under Landet ud i Fjorden). En Hule i Stenen er ikke undersøgt. Førskjellige Stéensætninger findes paa Øen. I Kirken er en Døbefont af Granit (Dyde- og andre Figurer). — Mod N. ligger Øen Livø ($\frac{1}{2}$ M.).

Sallinglands mærkeligste og overhovedet en af de sjeldneste danske Herregaarde er det ved Kaas Bredning beliggende Spøtrup* (2 M. i N. V., Vogn 4—5 Rdl.), nu desværre stærkt i Forfald. To dybe og brede Grave, skilte ved en høi Vold (mod Ø. 14—15 Al. h.), omgive den firkantede, sammenbyggede Borg, i hvis Gaard de to Taarne, den bedækkede Vægtergang med Skydehuller, de store, hvælvede Kjeldere, hvis Korshvælvinger overalt hvile paa Piller af hugne Steen, de 3 og 4 Al. tykke Mure, det svære Porttaarn med sin murede Vindeltrappe, — Alt bidrager til, at Gaarden giver eller burde give et ypperligt Billede af de gamle befæstede Herresæder (fra Midten af 16de Aarh.); nu er den kun en Studegaard! Egnen er øde og fuldkomment skovløs. Spøtrups ædle, barnløse Eier Nis Nissen († 1848, begravet i Rødding Kirke) gjorde ved sit Testamente «de Fattige og Skoleungdommen til sine Børn», idet han af sin store Formue (over $3\frac{1}{2}$ Td. Guld) skjænkede betydelige Summer «til værdige Fattiges Underholdning» og til 5 lærde jyske Skoler tilsammen c. 66,000 Rdl.

Skive—Holstebro.

(c. $6\frac{1}{4}$ Mill.)

Banen aabnedes til Struer 17de Novbr. 1865 og herfra til Holstebro 3die Novbr. 1866. Strækningen er noget bar, hist og her oplivet af Herregaardshaver; Venøbugtens Vandspeil sees t. H. Hovedgaarden Estvadgaard ligger t. V. (har tilhørt den bekjendte Rigsadmiral Peder Munk; en Tid Frue- og Frøkenkloster, fra 1749). Estvadgaards Plantage ligger ved Flyndersøen (700 Tdr. Ld.; Rødgran; privat anlagt omtr. 1860); i Plantagen den smukke Mørksø. (S. for Flyndersø ligger Stubbergaard, tidligere Nonnekloster). — Fra Vinderup Station kunne flere Mærkeligheder besees, saaledes den anseelige og mærkelige Eising Kirke ($\frac{3}{4}$ M. i N.), tildeels af Granitkvader, hvælvet Sideskib, St. Dionysii Kapel med en kurieus Indskrift, gl. Døbefont. Endnu mærkeligere er Sal Granit-Kirke* ($\frac{1}{2}$ M. fra Stationen): Altertavlen af drevet eller forgyldt Messing

(Kobber?) er i sit Slags den prægtigste og bedst bevarede, Danmark eier (fra sidste Halvdeel af 12te Aarhundrede); Døbefont af Granit. Endvidere Herregaarden Rydhave (fra 16de Aarh.) med Taarn, smuk Have og en venlig Bøgeskov, 20 Tdr. Ld. (½ M. fra Vinderup). (Paa Grændsen mellem Ryde og Sevel Sogne findes det store Hededrag Høibjerg, hvori Ryde Bavnehøi, 287 F., med meget vidt Skue, det høieste Punkt i denne Deel af Nørre Jylland.) Endnu passerer: Handbjerghovgaard, Volstrup og Kvistrup (alle t. V.), inden man naaer Ladepladsen

Struer.

Godt Hotel (Schou). Post- og Telegrafstation (i. D.). Jernbanetog 3 G. dgl. imod Ø. og V. Daglig Personpost til Lemvig og Thisted samt 2 G. ugl. over Ydby til Vestervig. Dampskibsforb. med Nykjøbing og Thisted. Badehus (1 Mk.).

Struer har ingen Kirke, men hører til Gjemsing Sogn. Der er her store Østersoplæg. En Vandring, især ved Sommertid og Høst i Aftenbelysning, over »Kilen« (t. V.) og opad Lyngbakkerne er meget eiendommelig (Udsigt over Fjorden, Heden og Resen Kirke).

Paa de 2 Miles Kjørsel til Holstebro passerer (ved en Holdeplads) Hjerm Korskirke (i Choret interessant Marmor-Epitaflum over Axel Juul til Volstrup, † 1671; i Korsbygningen ligeledes mærkelige Marmor-Epitafler, graae og sorte, over Landsdommer Mogens Munk, som bragte Christian II Adelen Opsigelse, og hans Søn, Biskop i Ribe Oluf Munk).

Holstebro.

Hoteller: Schamburgs Hotel paa Nørregade overfor Raadhuset (godt; Værelse 4 Mk., Middag 4½ Mk.); Hotel Norden paa Torvet (Værelse 3 à 4 Mk., Middag 3 Mk.). Jernbanetog 3 G. dagl. imod Ø. til Skive, Viborg og videre. Omnibus fra Banegaarden (1 Mk.). Posthuset og Telegrafstationen (f. D.) i Østergade. Vogne, aabne og lukkede, hos S. Møller i Vestergade. Personpost 2 G. dgl. over Ulfkjær og Thim til Ringkjøbing, 3 G. ugl. over Aulum og Sinding til Herning. Politikammeret p. Hj. af lille Østergade og Brotorvet. Toldkammeret paa Jernbanestationen. Elefant-Apotheket paa Hj. af Nørregade og Hovstræde.

Holstebro (c. 2000 Indb.), hvis ældste, kjendte Privilegier ere fra 1552, omgives af Hede paa næsten alle Kanter, men ligger dog selv ret venlig ved en Aa (Storaaen deler Byen i

to Dele: Nørre- og Sønderland), Eng og Banker. Byen udmærker sig ved fortrinlig Brolægning (Hovedgaderne ere næsten alle Landeveisgader). Kirken er en Korskirke, net og venlig, med et Par Epitafier (Marmor og Træ). Den ældre Kirkegaard ligger om Kirken, den nye Ø. for Byen. — Raadhuset paa Nørregade og Skolen i Enghaven (ad Østergade) ere nye og kjønne Bygninger. — Af Fabriker kan mærkes et Brændeviinsbrænderi med Gjørfabrik og et Jernstøberi (begge p. Sønderland).

Fattiggaaarden er ikke uden Interesse, temmelig ny og hensigtsmæssig, S. for Byen paa Herningveien ($\frac{1}{8}$ M.), bestemt for 50 Fattige; der arbeides gennem den ivrig paa Opdyrking af de omliggende Heder. Hedeselskabet og Byen have taget 100 Tdr. Ld. Hede under Beplantning. — Ved Storbroyen (c. 75 Al. l.) er der venligt, ogsaa ved og i Anlægget (Pavillon, Konditori; Veien dertil ad Østergade; videre ad Viborg Veien ret net Spadseretour). — I Storaen haves godt Fiskeri (Ørreder, Skallinger); Enhver kan fiske. — Mod Syd fører Veien snart ud i meget øde Hedestrækninger. — Udflugter kunne gjøres langs Jernbanen (Volstrup og Rydhave Skove, Madkurv maa medtages).

Liimfjorden,

der forbinder Vesterhav med Kattegat, er 21 Mile lang (Fladeindhold c. 27 Kv. M.) og i Regelen ikke synderlig dyb, 6—8 Fod (mellem Hals og Aalborg dog c. 10 à 11 Fod; en Undtagelse er enkelte Dybder i det Indre af Fjorden paa indtil 10 Favne); Løbet er temmelig bugtet. Et Overblik begyndes rettest fra Øst, ombord paa en af Dampene fra Kjøbenhavn, som 2—3 G. ugl. gaee ind ad Fjorden (til Aalborg). Fjorddamperne løbe flere Gange om Ugen frem og tilbage; Dagene vexle efter Aarstiden. Muldbjergene løfte sig S. for Fjordmundingen; paa dennes nordre Bred ligger Normandshagen (hvor Frederik III havde tænkt paa at bygge en By og Fæstning) og Hals Skandse (anlagt 1647).

Hals.

Holms Gjæstgivergaard (3 Mk. for Værelse, Kaffe osv.); sammesteds Telegrafstation. Brevsamlingssted. Post med alle anløbende Dampskibe; kjørende Post til Aalborg 1 à 2 G. ugl. Vogn kan uden større Vanskelighed leies til enhver Tid efter Akkord (Gjæstgiveren anviser).

Den lille Flække (c. 1700 Indb.) har et venligt Præg, Beflggenheden er livlig ved Fjorden og Havet; Birke- og Bøgeskove samt friske og rigt tilplantede Haver. Ved Skandens er et net Lystanlæg. Kirken skal være opført af en Nonne fra Økloster († 1573), hvis Ligsteen ligger i Vaabenhuset. Reisende kunne uhindret paa Anmodning bestige Lodsudkigget* (et Træstiflads), hvorfra haves viid Udsigt i alle Retninger.

Skraaes overfor, paa Fjordens modsatte Bred, ligge Skovene ved Hovedgaarden Egensekloster. Fjorden fra Hals til Aalborg er c. $\frac{1}{4}$ M. bred. Man bemærker Hovedgaarden Klarupgaard og den høitliggende Nørretranders K. (søndre Bred) paa Veien til Aalborg og Nørre Sundby. Fjorddamperne gaae lige til Lemvig, men som sagt til forskjellig Tid efter Aarstiden. Seiladsen er ret afvexlende og frembyder navnlig vester paa eiendommelig jydsk og smukke Partier. Om Sommeren gaaer man fra Morgen (Kl. 7) til Aften (Kl. 5—6) hele Fjorden igjennem fra Aalborg til Struer. Fjorden begynder at udvide sig ved Aalborg. I Bredningen ligger Øen Egholm, paa dennes nordlige Side Nørredybet med sine Lisbrydere, tæt ved den nordlige Fjordbred Rødslets Trægrupper. Længere fremme den frugtbare Ø Gjøl (i Kirken en smukt udskaaen Altertavle) med Birkumgaard (der kan om Sommeren vades iland, kun $\frac{1}{4}$ Al. Vand; den store Ry Aa løber ud i Fjorden, lige N. for Øen). Fjorden glider forbi Klitbusene over i Nibe Bredning.

Nibe.

Hotel: Holms Gæstgivergaard p. Mellemgade (Værelse 4 Mk., Middag 3 à 5 Mk.). Viinhandler Kochs Restauration ved Torvet. Posthuset p. Skomagergade. Telegrafstation p. Torvet. Vogne leies ved Gæstgiverens Hjælp (til Løgstør 5—6, til Aalb. 3—4 Rdl.). Daglig Personpost til Aalborg; og Løgstør. Dampskibsforb. 1.G. ugl. med Løgstør, Aalborg, samt med Thisted. Politi- og Toldkammer ved Stranden. Apotheket nær Torvet. Badehus ved Havnen (Billetter hos Kjøbmand Mikkelsen).

Den lille By (c. 1500 Indb.) er som Kjøbstad temmelig ung og skylder den i sin Tid usædvanlig rige Sildefangst i Fjorden sine Privilegler (fra 1727); da Aggerkanalen dannedes ved Nordsøens Gjennembrud (1825), begyndte denne Indtægtskilde, som allerede dengang var stærkt i Aftagende, at flyde endnu sparsommere. Med Silden gik ogsaa Byens Mærkeligheder. Den har henved 30 Gader, hvis Navne ikke findes paa deres Hjørner, saa at Byen er temmelig vildsom for Fremmede, især i

mærke Aftener, da der kun findes et Par private Lygter, men ingen offentlig Gadebelysning; man maa selv føre Lygte med sig for at finde Vej. — Kirken, i den katolske Tid helliget St. Just, er lille og uden Mærkeligheder; Kirkegaarden S. for Byen har ret kjon Beliggenhed. — Af Fabriker mærkes et større Brænderi og en Kradsuldsfabrik (Kradsemøllerne udenfor Byen). — Et lille Anlæg ligger Ø. for Byen. — Smukke Spadsertoure kunne gjøres paa Havnedæmningen (især ved Solnedgang, da Fjorden fortøner sig endogsaa udmærket smukt) og over de materiske, lynggroede Klæstrupbakker* (1½ Fjerdingsvel) med viid Udsigt. Ligeledes i V. ad Veien til Herregaarden Lundbæk*, der har en smuk Beliggenhed (¾ M.; hød tidligere Korsriis); fra de omliggende Høider med Smaaskovene, hvorigjennem en lille Bæk løber, haves meget omfangsrig og tiltalende Udsigt (især fra »Snelebakken«). I den terrasseformige, venlige Have findes endeel særdeles smukke, store, gamle Træer. Længere i S. V. ligger den vakkre Halkjær Skov* (1½ M.) ved Sebbersund; herfra kan mod N. gjøres en kjon Tour forbi Gaarden Kyø til den overordenlig skjønt beliggende Aistrup Kirkebakke*, hvorfra haves meget eiendommelig Udsigt. ¼ M. mod N. ligger Hovedgaarden Sebbærkloster, før Nonnekloster (fra det 13de Aarhundrede).

Fra Nibe kan der, naar Forholdene tilstede det, gjøres en usædvanlig smuk, men tillige noget besværlig Udflugt til det romantiske Øland*, en bakkerig, skovbevokset Ø midt i Fjorden. Baad derover (1½ M.) efter Omstændighederne 5 à 10 Mk. Grunde omgive imidlertid Øen; saa at man maa enten lade sig bære iland eller hente ved en Vogn, altsaa efter Forudbestilling. Kro findes der ikke paa Øland. Ogsaa fra Aalborg kan Øen besøges, men med større Besværlighed, da Afstanden derfra er 4—4½ M., Vognleien altsaa frem og tilbage c. 8 Rdl., Hen- og Hjemreise derhos paa een Dag. Fra Vendsyssel er det lettest at gjæste Øen, da den trods sit Ønavn dog i Regelen er landfast ved en Dæmning over til den nordlige Fjordbred, hvor der ialfald findes Vadested over den smalle, meget grundede Vig, hvorfra en Bondekarl 1857 med sin Fod drog frem en svær Guldring af 1200 Rdl.s Metalværdi (nu paa Oldn. Mus.). Øland er i Midten temmelig høi; paa Sydsiden ligger Knudebjerg. Den har deilige Bøgeskove (600 Tdr. Ld.), der omgive Herregaarden Oxholm, i den katolske Tid Økloster. Benediktinernonner, fra 12te Aarh.). I en af Gaardens Fløie findes den gamle, anseelige, ualmindelig høithvælvede og smukke Klosterkirke* (nu Sognekirke); i et Gravkapel smukke Marmorkister (Familien Levetzau); indmuret i Muren et anseeligt, luxuriøst Epitafium (sort og hvidt Marmor, der siges at være italiensk Arbejde) over Generallieutenant v. Levetzau med Frue (Portraitstatuer i Legemsstørrelse). En ret mærkelig Monstrants, Røgelsekar og Vievandsflaske opbevares i Kirken. — Ved Foraarstid kan der ikke let tænkes et

skjønnere Skue end det, enkelte Partier af Oxholms Skov* frembyde. De skønneste Udsigter haves maaskee fra Fruerlund (mellem Østerskov og Fjorden, Oxholm og Østerskov), hvor Bænkene staae i den østligste Gang, og fra de brune Bakker* (naar man fra Skovriderboligen kjører gennem Skoven, er det ved dennes sydøstligste Udgang); herfra følge man den østligste Skovvei mod N. og har saa bestandig samme Udsigt, indtil man i Skovens nordligste Ende møder skønne, smilende Skovsletter. V. for Skovriderens, ved Kristen Agerens Huus, haves ypperlig Udsigt over Fjorden til Kokkedal. Var der en Kro paa Øland, vilde mangan Reisende fristes til at dvæle i disse Skove flere Dage igjennem.

Naar man fra Nibe gaar mod V., indsnevres Fjorden atter. I N. ligger Kokkedals anseelige Bygning (høit Taarn) paa en Bakke, omgiven af Skove, samt Haverslev og Belstrup Kirker, derpaa det meget smalle Aggersund, hvorover er Færgefart. Paa Sundets nordlige Bred ligger Landsbyen Aggersborg (i den tidlige Middelalder en bekendt Kongsgaard af dette Navn, hvis Sted endnu skal kunne spores mellem Hovedgaarden Aggersborggaard og Kirken). Paa Sundets modsatte Bred ($\frac{3}{8}$ M.) ligger

Løgstør.

Hoteller: du Nord og Liimfjorden i Fjordgaden (Værelse 3 à 4 Mk.), samt Unionen ved Byens østre Indkjørsel. Posthuset p. Torvet. Dgl. Personpost til Nibe og 3 Gange ugl. over Aggersund til Fjerridslev. Dampskibsforbindelse f. G. ugl. med Aalborg og vestlige Liimfjordsstationer Raadhuus og Telegrafstation ved Nibe Landevei. Vogne faaes hos Fabrikant Lykke p. Østerbro, Vognmand Friis p. Bakkegaarden (Viborg Landevei) og hos Kr. Boyer i Fjordgaden; pr. Dag 4 à 5 Rdl. Færge- eller Børtfart til Aggersund; Rekvisiter og Mandskab paa den nordre Side, men Signalapparat p. søndre Side (om Natten ved Lygte, som erholdes i Kroen ved Sønderaggersund); den regelmæssige „Børtid“ 9 F. og 4 E. (for en enkelt Person 4 eller 16 Sk.; for en aaben Vogn er Færgesaxten, tillagt Broenge, 80 Sk., for lukket Vogn 7 Mk.). Toldkammer ved Havnen. Apotheket tæt ved Torvet. Badehuus Ø. for Byen (Billetter hos Kbmd. Pedersen og Tømmerups Enke; 16 Sk., Moderation for flere).

Den lille By eller Flække (c. 1400 Indb.) frembyder ingen andre Seeværdigheder end Kanalen. Kirke findes endnu ikke (kun, siden 1851, en Bedesal i Skolegaden), hidtil heller ikke Kirkegaard (man benyttede Løgstød Kirkegaard, $\frac{3}{8}$ M.). Men ligesom der nu med Bidrag fra Staten ventes opført en Kirke, saaledes har Kbmd. Simonsen selv ladet anlægge en Kirkegaard, der for ikke længe siden er indviet. Af Fabrikør mærkes et Par Jernstøberier m. v. Den smukkeste Spadseregang er paa Bakkerne S. for Byen, hvorfra haves Udsigt over Fjorden m. v.

Hovedinteressen knytter sig dog til Frederik den Syvendes Kanal*, aabnet af Kongen 13de Juli 1861, anlagt mellem de to Ø. og V. for Løgstør liggende Fjordbassiner, skaaren gjennem det faste Land i henved 7000 Alens Længde, 10 Fod dyb under daglig Middelvandstand; i Bunden c. 25 Al., i Vandskorpen fra 37 til 45 Alen bred; paa begge Sider en Trækvei ($4\frac{1}{2}$ Al.). Ved denne Kanal søgte man at fjerne de Hindringer for Skibsfarten, som Sandbarren V. for Løgstør lagde i Veien (Vandstanden her i Regelen kun 3—4 Fod). Omkostningerne ansloges til omt. 400,000 Rdl. (hvoraf Staten tilskjød $\frac{2}{3}$). Fra Fjorddamperen, som ved Lavvande altid gjennemløber Kanalen, har man et godt og mangeligt Overblik over hele Anlægget.

I Løgstørs Omegn kan mærkes: Mod Ø. den særdeles høitliggende Næsborg Kirke ($\frac{3}{4}$ M.), der tjener som Sømærke fra Vesterhavet; viid Udsigt fra Kirkegaarden. Ved Gaarden Vaar (3 M.) findes en i disse Egne usædvanlig venlig Plet med Skov (70 Tdr. Land) og Vand (Fjorden, Kjølbysø, Vaar Enge). — 1 M. i S. Ø. ligger Salling (Skarpsalling) Kirke*, en af Nørrejyllands ældste og mærkeligste Kvadersteenskirker, paa en langstrakt Høi (en gammel Langdysse fra Steenalderen? Smlgn. de 8 store opretstaaende Stene ved det østlige Affald). Den vestlige Gavl er usædvanlig bred (22 Al.). Det Indvendige har storslaaede Former indenfor de tykke Granitmure: Midtskib (med den udvendig smukke Apsis) og to Sideskibe (med hvert sin Alterniche, ialt saaledes tre Alterrum, hvad der, med Undtagelse af Veng Klosterkirke ved Skanderborg, er enestaende i Danmark), Alt i Basilikastilen. Sidemurene bæres af 6 fir-kantede Piller, forenede ved Rundbuer. I Kirkens Vestende var der oprindeligt en (nu desværre tilmuret) Forhal, skilt fra Kirken ved to Buer paa en Granitsoile med lavt Kapitæl, prydet med udhuggede Fugle, Drager og Masker. Dette i sit Slags temmelig enestaende og mærkværdige Mindesmærke om Midtaldertidens kirkelige Bygningskunst kan ikke være meget yngre end c. 700 Aar. — S. for Løgstør er en i det Hele skovløs Slette med høie Skrænter ud mod Liv Bredning. Midt i Sletten ligger den særdeles fiskerige Vildsted Sø (udtørres nu tildeels, 1 M.). Ranum Seminarium (1848) er flyttet hertil fra Snedsted (1 M.). Endvidere mærkes Herregaarden Bjørnsholm ($1\frac{1}{2}$ M.), tidligere det berømte Vitskøl Kloster (Cistercienser-Abbedi, *•Vitæ schola•*, stiftet 1158, ophævet 1573). Gaarden tager sig meget smuk og anseelig ud fra N., liggende paa den flade Strand ved den smuktformede Bugt af Fjorden, men paa selve Gaarden er intet Seeværdigt. I den nyeste Tid har man udgravet en Del af Grunden til den gamle, særdeles prægtige Klosterkirke, der var en af Nordens skønneste Kirker, havde 3 Skibe og skal have havt 7 Altre; disse Ruiner ere interessante ved deres Størrelse. En Lystskov omfatter 20—30 Tdr. Ld. I Bjørnsholm Sogn ligger Lunden ved Lundgaard (150 Tdr. Land godt fredet Skov,

mest Naaletræs (og Hassel, ogsaa Bøg) og Næsby Dale*, 5 meget dybe og usædvanlig steile, træløse Dale, som skjære sig gennem de høje Næsby Banker, der falde særdeles brat af mod Fjorden; den nordligste lige S. for Kanalens søndre Ende. — Paa Livø ($\frac{1}{2}$ M.) er der Egeskov mod S. (der tildeels have leveret Pontonerne ved Aalborg), paa Nordsiden steile Lyngskrænter, som ligne Næsby Dale.

V. for Løgstør udvider Fjorden sig stærkt til Løgstør eller Liv Bredning, i hvis sydlige Bækken ligger Øen Fuur (see om den blandt Udflugter fra Skive); gennem Hvalpsunds Snevring naaer man, med Sallingland og Skovene ved Eskjær og Astrup paa høire Haand, ned til Skive Fjord, gennem Virksund til Hjarbæk (anløbes ikke af Dampere; see under Viborg). Fra Bredningen skyder Bygholms Veile sig mod N.; den er nu under Udtørring; et engelsk Selskab har Koncession, og man venter at kunne indvinde 7000 Tdr. Land; en Dæmning er opført, to Damppompemaskiner igang. N. for Veilen skille Klitterne ved Vust, Bulbjerg osv. Landet fra Vesterhavet. Den frugtbare Halvø Haanæs (i N.) passeres; Hansted Fyrtaarn skimtes i det Fjerne paa den høitliggende Hanstholm (t. N. V.), og gennem Fæggesund (Klit og Røn) løber Damperen ind i Thisted Bredning med Brinkerne paa Mors (Salgjer Høi) t. H. Fæggeklit, Nordøstspidsen af Mors, sees paa Afstand: en høj Brink med vandret afstumpet Overflade (bereiste Folk sige, at den minder om Taffelbjergets Kam ved Kap). Thisted tager sig ypperlig ud, som den sees fra Fjorden, med sine grønne Haver og sit spidse Kirkespiir (om Thisted og Mors see nedenf.). Seiladsen fra Thisted gennem Vilsund, Visby Bredning og Nees Sund, mellem Mors (t. V.) og Thy (t. H.), forbi Øerne Agerø og Jegindø, er ret livlig (fra Nees Sund kan Vestervig og Agger besøges). Gaaer Dampskibet til Nykjøbing, løber det fra Fæggesund Ø. om Mors og derpaa igennem Kaas Bredning ad Jegindø til. Forbi den lave Venø kommer man til Struer (see ovenf.) ved Venøbugt. Ottosund ($\frac{1}{8}$ M. br., historisk bekendt fra den tyske Keiser Ottos Krig med Harald Blaatand; en Dæmning paa-tænkes lagt over Sundet) mellem Sunddravet, Sydspidsen af Thyholm, og Grisetaa-Odden med Pinen Kro paa den modsatte Side, danner Indløbet til den sidste Udvidelse, Nisum Bredning; ved denne ligger Lemvig (see nedenf.). Dampskibet gaaer ikke længere, saa at en Udflugt til Liimfjordens vestligste Vande (Harboøre Tange, Agger Kanal, dannet ved Vesterhavets Gjennembrud 3. Febr. 1825, osv.) maa skee ved leiet Fartøi.

Det vestlige Liimfjordshækken frembyder en geologisk Mærkelighed, hvorom afd. Forehammer i det Væsentlige har udtalt sig saaledes: Naar man fra Løgstør seiler til Thisted, seer man snart de høje og skarptegnede Klinter paa

Nordsiden af Fuur, og lignende vise sig paa Nørdøstkysten af Mors. Men smukkeste fremtræde de ligeoverfor Thisted i de høje og karakteristiske Klinter i Flade Sogn paa den nordvestlige Kyst af Mors. Disse Strækninger ere en fra de andre danske Dannelser forskjellig Formation, sammensat af en Steenart ved Navn Poleerskifer (i Folkemunde: Moleer), indeholdende de kiselrige Levninger af for Øiet usynlige Infusionsdyr. Der er faa Steder i Verden, hvor denne Infusoriekisel forekommer i en lignende Udstrækning og i en lignende Tykkelse eller Mægtighed. Disse mærkværdige Lag indeholde tillige Skjæl og Brudstykker af Ferskvandsflsk og Ferskvands-Konkylier i tyndere Lag, Vidnesbyrd altsaa om en af et Kridtleie begrundset, gammel Indsø. Men Kridtbakkernes Beliggenhed, langt under den Basinudfyldning, hvis Bredder de dannede, tyder paa store Forandringer i Jordlagene.

Landet hiinsides Liimfjorden.

Ptolemæos, der levede i det 2det Aarh. efter Chr., lod den cimbriske Halvø (•Cimbrica Chersonesus•) ende ved Liimfjorden; hvad der laae N. for denne, kaldte han •De aloiciske Øer•; ogsaa Adam af Bremen († 1076) omtaler Thy og Vendsyssel som Øer. Denne Landstrækning er i det Hele lav, kun paa sine Steder let bølget eller jevnt stigende; men et gennemfuret og stærkt kløftet, høit Bakkeland forgrener sig hist og her over Sletten. Minder om foregaaede Naturrevolutioner møde Øiet: Eng og Mose brede og snoe sig, hvor Bølgen har gaaet; Thylands Kridt- og Liimsteensbanker ere samtidig med Vendsyssels Leer- og Gruusbakker forlængst ophørte at være Øer; den af Østers- og Muslingskaller oversaaede Havstok og den udstrakte Rullesteensflade findes stundom tilligemed det sammenpressede Moselag høit over Havets Niveau som ubdragelige Tegn paa en foregaaet Hævning. Tætte Skove have bredt sig fra Kattegat til Vesterhav; nu er kun Aasen paa Vendsyssels Østkyst skovdækket; men fra Bakken er Rundskuet over Mark og Eng, fra Fjord til Hav, saa meget desto friere og skjønnere, om end desværre store Flyvesandsstrækninger hist og her paa sørgelig Maade blande sig i Maleriet. Landets afvejlende venlige og vilde, storlaaede og skjønne Natur, dets hyppige Minder fra Oldtid og Historie samt Beboernes bekjendte Gjæstfrihed indbyde i Forening til en Reise hiinsides Liimfjorden.

I. Thyland.

Thisted.

Hotel: „Aalborg“ (Vilh. Helstrups Hotel) paa Storegade, tæt ved Havnen, hvor Liimfjordsdampskibene lægge til; Værelse med Lys og Thee 5/4 Mk., Aftensmad 3 Mk. Ikke langt derfra Posthuset og Telagrafstationen.

Personpost dgl. Jøvel Vilsund og Erslev til Nykjøbing og Skive; ligel. dagl. ov. Koldby og Ydby til Struer samt til Vestervig (2 G. ugl. ved Landpost fra Koldby, 5 G. Personpost); 3 G. ugl. ov. Fjerridslev til N. Sundby og Aalborg. Dampskibsforbindelse med Liimfjordsstederne, til Aalborg i Forb. med „Dania's“ Afgang til Kjøbenhavn.

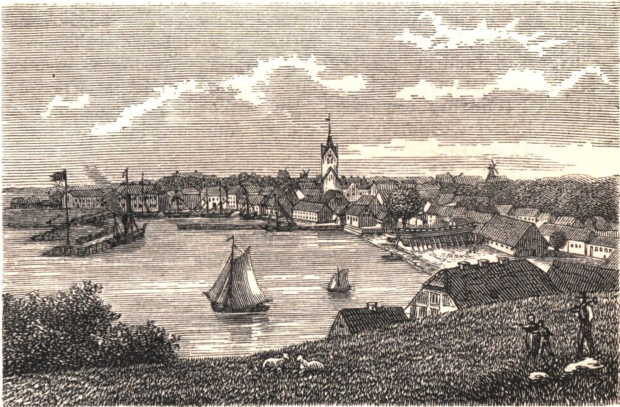
Thisted — Thylands eneste Kjøbstad — var endnu i Katholicismens sidste Tid en Landsby, som eiedes af de børglumske Bisper, hvorfor ogsaa disse efter Tid og Leilighed residerede her; Gadenavnet Bisgaardsstræde bevarer endnu Mindet herom. Om Kjøbstadrangen rivaliserede Thisted længe med den en Miilsvei N. Ø. derfor, ved en Bugt liggende Landsby Hoxer (Hosøer, Hovsøre), indtil 1524, da Frederik I »for Biskop Stygge Krum-pens Skyld« gav den Fortrinet og forundte den Privilegium paa alle en Kjøbstads Rettigheder, medens Hoxer maatte vente endnu i otte Aar paa en Herlighed, som faa Aar efter igjen blev den berøvet. Ogsaa Thisted stod flere Gange Fare for igjen at blive sat tilbage i Landsbyernes Klasse, f. Ex. i Aaret 1552, da nogle af dens Indbyggere egenraadig havde dristet sig til at afhænde deres Gaarde og Eiendomme til Adelsmænd, Præster og Andre, »hvorved Kronens Ret forkrænkedes«; men den slap dog med, at Borgmester og Raad fik et alvorligt Tilhold om at forebygge Saadant for Fremtiden, eftersom »det er Os ulideligt, at Bonde-Gods skal sælges til Frie-Mænd og Vor Krones Tyngde derved formindskes«. — To store Ildebrande, 1603 og 1680, og en Vandflod, 1682, have hjemsøgt Byen. — Den bekendte Thistedes Besættelseshistorie, som havde tilfølgelse, at Magister Ole Bjørn blev dømt »fra Kjolen«, hans Medhjælper, Studenten Poul Rytter blev relegeret »for evig Tid« og de besatte Kvinder puttede i Spindehuset, foregik i Aaret 1696. — Thistedes Vaaben: Jomfru Maria med Barnet, omgivet af en Glorie, stammer fra de børglumske Bispers Tid. Indbyggernes Antal var ved sidste Folketælling c. 3500.

Kirken* er ældre end Byen som Kjøbstad; den er smuk, høi og anseelig. Saavel Hoved- som Sideskibet ere hvælvede; den har tre Stolerader og er nylig smagfuldt restaureret. Kong Hans skal have ladet Taarnet opføre og givet det et Spiir til Sømærke (restaur. und. Fred. IV). Den store og smukke Altertavle er skjænket af Justitsr. Enevold Bjerregaard og Hustru, Fru Anna Sø, hvis Gravkapel med et kostbart Marmor-epitafium findes for Enden af Sideskibet, adskilt derfra ved en kunstig forarbejdet Jerndør. Alterteiet, Kalk og Disk, der er smukt og værdifuldt, er givet af hines Søn, Konferentsr. Chr. Bjerregaard. Prædikestolen har gammelt Billedskjærarbejde. Adskillige Epitafier hænge i Kirken, deriblandt et Kunstarbejde, opsat 1641, forestillende Fru Anna Sø og hendes tvende Mænd Søren Jacobsen Lugge og E. Bjerregaard. Kirken opvarmes fra Kjelderer med Rør-Varmeledninger. Den ældre, smukt vedligeholdte Kirkegaard ligger ved Kirken; en ny Kirkegaard Sydvest for Byen.

Raadhuset er for faa Aar siden opført i ældre Stil af røde Steen; det er alvorligt, men smukt. Et ligeledes nyopført Sygehuus udenfor Byen bør bemærkes.

Havnen er ikke stor, men svarer til de indenskjærs Forhold; den er anlagt 1840 og har en Dybde af 10 Fod. Dette Havneanlæg samt Uddybningen af Løgstør Grunde og Agger Kanals Gjennembrud have væsenlig bidraget til Byens Opkomst.

Byens Belliggenhed paa en Skraaning ved det anseelige Fjordbassin, Thisted-Bredning, der rundt om er indfattet af høie Kyster, er smuk; derimod er den selv meget krinkelkroget i sit Anlæg, har 28 Gader og Gyder, tæller noget over 400 Huse og ikke færre end 5 saakaldte Torve, ligefra Store- og Lille-Torv til Kringel- og Gryde-Torv.

Thisted.

Lystanlægget "Christiansgave", oprindelig bestemt til Plante- og Træskole, blev 1821 anlagt for Statens Regning, men under Christian VIII skjænket til Byen. Dette Anlæg, der ligger paa en Bakkeskraaning umiddelbart ved Byen; paa-skjønnes meget i denne træløse Egn. En smuk Buste af Frederik VII (Vilh. Prior; Zinkstøber Rasmussen), afsløret 5. Juni 1867, har fundet Plads her; en paa en Træfod opstillet Gibsbuste af Christian VIII synes kun at have midlertidig Bestemmelse.

Frihedsmanden og Geografen Malte Conrad Bruun, der i lang Tid levede i politisk Landflygtighed og døde i Paris, var født her 1775.

Fyen og Jylland.

Som kortere og længere **Udflugter** fra Thisted kan anføres:

1. **Til Sjørring*** (det fordums Sævarende \circ : ved Søens Ende) og **Sjørring Sø** ($\frac{3}{4}$ M.). Veien gaar opad i V., og Udsigten over Byen og Fjorden er smuk. Efter en halv Times Kjørsel er man ved Sjørring Kirke, der ligger meget høit. Selve Kirken er uden sær Mærkelighed; men udenfor, paa Kirkegaarden findes et Gravminde, »Bispegraven«, som hører til de ældste og mærkeligste i Landet. Det bestaaer af to $\frac{3}{4}$ Alen lange, prismatisk tildannede Kampesteen, der ligge jevnside og kun levne Plads mellem sig til en smal og flad Steen, ligeledes af Kamp. Paa to af Trekant-Siderne er udhugget Figurer, af hvilke den ene skal forestille en Helgen, den anden en Biskop i Ornat. For hver Ende af de trekantede Steen staaer paa Kant en flad firkantet Steen, hvorpaa er udhugget Figurer: to korslagte Nøgler og et Kors. Efter Traditionen skal dette Mindesmærke være sat over den børglumsk Biskop Magnus, som Aar 1065 forliste paa en Reise fra Bremen, og hvis Lig inddrev paa Thorup Strand. (Historien melder, i Mods. til Sagnet, at han efterat være indviet af Erkebisp Adalbert i Hamborg paa Hjemreisen druknede i Elben.) Endnu et Par Liigsteen, som synes at have samme Ælde, findes paa denne Kirkegaard.

Et Par Bøsseskud fra Kirken og tæt ved Veien er man ved den saakaldte **Sjørring Vold***, der bestaaer af en 15 Al. høj Jordforhøining, omgivet af Volde og Grave. Den Borg eller Kongsgaard, som har staaet her, antages at have været af Træ og omgivet af Pallisader; hele den ydre Fæstningsomkreds maaler neppe 1000 Fod. Volden er $\frac{3}{4}$ Steder gjennemskaaren for at indlade Vandet fra Søen; Gjennemskjæringerne antages at have været forbundne ved Vindebroer. (Det ansees for sandsynligt, at der fra Vesterhavet har været Indseiling til Sjørring Sø, og at Skibe have kunnet lægge heelt ind i Borggraven; for et Aarhundrede siden havde Søen endnu Forbindelse med Havet ved en lille Bæk. Ogsaa Kæmpevisen taler om en saadan Forbindelse: »Kong Nilaus graver den brede Grav fra Sjørring Sø til Vesterhav«.) Voldstedet hører til de interessanteste Oldtidslevninger, og sørgeligt er det, at dette Mindesmærke af pekuniære Hensyn ikke er fredet af Staten, men staaer Fare for at forsvinde; allerede har Plougen gjennemfuret den vestlige, laveste Voldstrækning, saa at der groer Sæd paa den. — I 1086 opholdt Knud den Hellige sig i Sævarende Kongsgaard, paa Straffereisen gennem Jylland, dengang Vendelboerne gjorde Oprør og forfulgte ham. — Sjørring Sø har nu ophørt at være til; den er i de sidste Aar bleven fuldstændig udtørret ved Kunst; Hundreder af Kreaturer græsse nu, hvor der i Aarhundreder har været dybt Vand, og hvor Bølgen slog mod Brædden, groe Græs og Sæd, som i Frodighed søge deres Lige. De nyanlagte Avlsgaarde med Fantasi-navnene Rosvang og Egebækssande, ville snart ved deres Drift

have udslettet de sidste Minder om den ældgamle Sø. Midt i den udtørrede Søseng hæver sig den fordums Færgeø, hvor endnu Voldstedet af Færnsborg (o: Færgeborg) sees. En temmelig udstrakt Plantning, der af Kapt. Jagd er anlagt paa dette Sted, voxer frodig til og vil snart være en lille Skov. Det eneste Skuffende ved denne Udtørring var, at »det store Guldkriin«, som efter et »paalideligt« Sagn skulde ligge paa Søens Bund, og som Fiskerne »flere Gange havde havt fat i«, ikke fandtes. — Ogsaa paa en Ø i den tæt Syd for Sjørring værende Spærring Sø findes et gammelt Voldsted med det historiske Navn Søborg. — Ved Jannerup, som man kommer forbi, har man ved Kirken (Sømærke) viist en Kampesteensætning, hvorunder en Kong Nilaus efter Sagnet skal hvile. Til Jannerup Kirkeblok pleiede Søfarende, endog til senere Tider, at sende Gaver »for Hjælps og Helbreds Erholdelse«. — Naar man lægger Tilbageveien til Thisted ad Sjørring Søes nordre Side, kan man i Nærheden af Djærnæs, hvor der ligeledes gjenkjendes et gammelt Voldsted, »Dyernæs«, see flere af de mærkelige, dybe og tragformede Jordfaldshuller, der endnu den Dag idag mange Steder heri Amtet pludselig opstaae paa flad Mark, saa pludselig, at Bonden undertiden forsvinder i Dybet med Heste og Ploug, og har ondt ved at faae sig selv og dem op igjen. — Man passerer Hundborg, hvor der ligeledes vides af et gammelt Borgsted, og Thorsted, hvis Kirke i den katholske Tid skal have været et Fristed for Forbrydere; i Thors Høi, tætved, skal en Høvding af dette Navn ligge begravet; fra denne Høi er en storartet Udsigt over Liimfjorden, det sydlige Thy, Hanherrederne, ja endog Vesterhavet ved Agger. Paa Thorsted Hede er en mærkelig Steendysse, kaldet »Dodenun«, hvortil kommer, at rundtom høine sig en Mængde Kæmpegrave. Allevegne faaer man en Hilsen fra Oldtiden. — I Landsbyen Vang, hvis Kirke sees lidt Nord for Djærnæs, er Naturforskeren Jap. Steenstrup født af Præsteforældre.

2. Til Vestervig og Agger. Post daglig til Vestervig (see Thisted) (c. 4½ M.). Veien gaaer forbi Nordentoft (½ M.), hvor den i Kæmpevisen besungne Ebbe Skammelsøn har boet. Ebbe — hedder det — havde fæstet sig stolt Adelus, som han bragte til sin Faders Gaard, hvor hun lovede at vente paa ham med Huldskab og Troskab i fem Aar, medens han drog bort at tjene Kongen for Guld og Ære. Under Fraværelsen forelskede Ebbes Broder Peder sig i Adelus, og deres Bryllupsfest gik netop for sig, da Broderen kom hjem. Han tog sig Tingen saa nær, at han dræbte baade den Utrøe og Forføderen, samt i sit Raseri saarede Faderen og huggede Haanden af Moderen. Efter denne Gjerning undflyede han paa sin Hest, lod sig smedde Jern om Haand og Fod, og »gangede sig en Pilegrimsgang, at fange for Synderne Bod«. Da han vendte tilbage og gik over Peders Grav, faldt Jernene af ham, og nu vidste han, at han havde

faaet Tilgivelse. Endnu den Dag idag tør man paa Nordentoft hverken kvæde Hr. Ebbes Vise eller omtale dette Sagn, for saa kommer Moderen og stikker den blodige Armstump op for Vinduet. — Veien gaaer forbi Skjoldborg (1 M.), i hvis Præstegaard Historikeren Jacob Langebek er født (1712). Sagnet taler om Kong Skjolds Borg. Her og i Nærheden findes flere af de saakaldte »Langdysser»; i den ene af disse, ved Gaarden »Møgelvang*»), hviler efter Sagnet Søhanen Vil Knud, fra hvem Navnet Vilsund, hvor der er Færgefart til Morsø, stammer. Man kjører videre forbi Kolby (1½ M.) med god Kro og Poststation; forbi Hassing (2 M.), ved hvis Kirke, i Nærheden af Veien, findes en snever Dal, hvor Troldene huserede, indtil St. Thøger fremtvang en Kilde paa Stedet (Dalen kaldes endnu Troldgab); endelig til Vestervig Kro (særdeles god). Husene i Vestervig give Byen Karakteren af en lille Kjøbstad: Kjøbmænd og Haandværkere boe Side om Side. Tæt forbi Kroen strækker sig en Bakkerække, oversaaet med Kæmpehøie; det er de saakaldte Hjælpens Bjerge, hvorom Sagnet melder, at de skjule en Skat, »som engang skal vorde Danmarks Hjælp». Den Kæmpehøi*, som ligger ligefor Kroen, bør bestiges; der aabner sig her en høist interessant Udsigt: ligefor Nissum Bredning i sin hele Udstrækning, lidt t. H. de teglhængte Huse i Ladepladsen Krik og den smalle Vig, der skjærer som en Flod ind i Landet og danner Havn for en lang Række Fiskerbaade; længere borte mod V. seer man Skumtoppene vælte sig frem ad Aabningen, som Havet har banet gennem den smalle Landtange, der før skilte det fra Liimfjordens rolige Vande: det er Agger-Kanal.

Den gamle Vestervig Kirke*, der fordem hørte til St. Thøgers Kloster, ligger en heel Fjerdingvei mod Vest.

Kirken er indvendig smuk og imponerende i sin Arkitektur, men har, vel nærmest paa Grund af en smag- og hensynsløs Vedligeholdelse i Fortiden, noget Raat ved sig. De høie Hvalvinger hvile paa 12 runde Piller af Kamp; Hovedgangen er rundbuet, de to Sidegange spidsbuede; Sidemurene ere af Kampesteens Kvadre; der er 4 Stolerader. Kirkens indvendige Længde, indbefattet Taarnet, er 110 Al. Det gamle Kloster er forlængst i Støv, og Herregaarden Vestervigkloster, der var ibygget Kirken, blev 1703 ødelagt af Ildsvaade, hvorved flere Oldstidsminder og Arkivet gik tabt. Paa den ene af Kirkeklokkerne staaer A & Ω, Deus & Homo, Jesus, Anna, Barbara, Catharina samt den hellige Mauritius, klædt i Harnisk. Aarstallet 1513. Paa den anden: Et Fruentimmerhoved, uden Indskrift. De ældste Grævtene i Kirken ere over Ridder Niels Strangesøn († 1424) og Fru Ingeborg († 1440); paa en Pille skal der have staaet Niels Ebbesen, hvoraf Nogle have draget den Slutning, at hiin Helt ligger begravet her. Udvendig i Kirketaarnet findes

*) Disse Dysser, hvoraf der findes flere i denne Egn, løbe i lige Linie som en Vold eller et Dige, men i forskjellige Retninger. Man skjelner mellem 2 Slags: de lange paa 200—100 Al. og de korte paa 35—50 Al.; de første kaldes i Almuesproget »Kouer«, de sidste »Daase« eller »Dos«. Af saadanne Kouer og Daase findes endvidere i denne Egn: 2 store og 1 mindre N. for Gaarden Aas; 1 mindre N. for Sjørring Kirke; 2 mindre paa Skjoldborg Hede; 1 stor N. V. for Dragsbæk; 1 stor V. for Thorsted; 1 stor tæt N. V. for Thisted.

indmuret en firkantet Kampesteen, deelt i fire Felter, med et udhugget Menneskehed i hvert; de to øverste Ansigter have et grædende Udtryk, de to nederste „række Tunge“: den Enes Tunge er bred og nedhængende, den Andens er kløvet og gaaer langt ud til begge Sider; hver af disse Tungegrenene ender i en kort Tredeling. Denne Steen kaldes Vestervigs Jertegn, og Sagnet fortæller, at tvende Sødskende, en Munk og en Nonne, skulle for Blodskam være indmurede her^{*)}. Paa den østre Kirkemur findes en anden mærkelig Kampesteen; den deri afbildede Bøerson med Bog og Stav, indfattet i rund Ramme og baaren af to knælende Engle i lange Klædebon, forestiller uden Tvivl St. Theothgarus i egen Person. Stenen er for kort Tid siden funden af Kirkens nuværende Eier paa det Sted, hvor St. Thøgers Kirke i de katholske Tider har staaet; han har havt den Betænksomhed at lade den indmure her. Den mærkeligste Steen findes dog ude paa Kirkegaarden, tæt ved den nordre Indgangsdør. Det er en meget lang, fad og forholdsvis smal Kampesteen* med to udhugne Kors under hinanden, der fylde hele Stenens Længde; om Randen har staaet Munkeskrift, som nu er ulæselig. Ifølge Sagnet hviler her Kong Valdemars ulykkelige Søster, den i Kæmpevisen besungne Liden Kirsten, og hendes Elsker Prinds Buris af Venden, en Broder til Dronning Sophie. Som bekendt fortæller Kæmpevisen, at den forførte „Liden Kirsten“ skaanseløst dræbtes af sin Broder, medens Forføreren, Prinds Buris, lemlæstedes og holdtes fangen til sin Død, først paa Søborg Slot (mulig det Slot, hvis Voldsted paavises i Sjerring Sø), derefter paa sin indstændige Bøn i Vestervig Kloster, hvor hans Elskede laas begravet, og hvor han efter sin Død nedlagdes i samme Grav som hun. Et gammelt Haandskrift udsiger, at Lehnsmanden Hr. Jørgen Lunge i Aaret 1610 lod Graven aabne og fandt Kisten deelt i Midten, samt Menneskebeen, en Kvindes og en Mands, i hver Afdeling.

Vestervig Kloster blev stiftet omtrent 1110 og indviet til St. Thøger. Det skal have været baade et Munke- og Nonnekloster, dog veed man kun det Første med Bestemthed. St. Thøger var af Fødsel en Tydsker; han havde været Kapellan hos Olaf den Hellige, men begav sig efter dennes Død til Danmark, hvor han nedsatte sig ved Lilmfjordens vestre Vig (Vestervig). Han byggede sig selv en Kirke af Rør og Grene, og der gik stort Ry af hans Hellighed. Da der skete Jertegn ved hans Grav, blev han kanoniseret og derefter anset for Børglum Stifts ypperste Patron og Skytshelgen. Hans fromme Exempel har dog ikke virket længe, thi i Slutningen af det 12te Aarh. vare Brødrene bekendte for deres forargelige Levnet. Vestervig Kloster var meget rigt, men St. Thøgers Skriin maatte ogsaa holde godt for paa Reformationens Tid, da Christian III lettede det for adskillige Tusinde Lod Sølv og rhinske Gylden. Munkene ginge da misfornøiede ud. — I 1731 oprettedes Vestervigkloster til et Stamhuus for Familien Moldrup. Et af Oberst Jens Moldrup opført prægtigt toetages Vaaningshuus, der var ibygget Kirken, blev for omtrent 30 Aar siden nedbrudt af den nuværende Kirkeeier. Stamhuset blev solgt 1798. — Kirkeeieren, Hr. Stokholm, i hvem man vil finde en forekommende Cicerone, boer i et Huus tæt Ø. for Kirken.

Fra Vestervig til Agger* ($\frac{3}{4}$ M., Vognleie c. 1 Rd). Dette Sted har en sørgelig Interesse. I Stormfloden 3. Febr. 1825 brød Havet sig en Aabning gennem den smalle Landtange til Lilmfjorden og bortslylede Størstedelen af den beskyttende

^{*)} See under Børglumkloster et lignende Sagn.

Klitrække, og en senere Stormflod i Januar 1839, der tillige gjennembrød en mindre, igjen tillukket Kanal, bortslikkede alt det Værn, den tidligere havde levnet, saa at Resten af Mark og Eng tildeels ødelagdes. Landet formindskes nu aarlig paa dette Sted. Tre Byer ere her deels gaaede under, deels flyttede, og Stedet, hvor den gamle, halvt tilføgne, halvt nedbrudte Agger Kirke stod, ligger nu et godt Stykke ude i Havet. Det tilbageblevne Aggers Undergang er kun et Tidsspørgsmaal. Harald Haarderaad reddede sine Skibe fra Svend Estridsøns Forfølgelse (1049) ved at trække dem over Landtangen ved Agger, som derefter blev kaldet Haraldseid; men Knud den Hellige agtede at seile denne Vej med sin Flaade, da han vilde gaae paa Togt imod England, og der maa altsaa dengang have været en Aabning. — Ved Flade Sø, som man kommer forbi, foretages i denne Tid et interessant Udtørningsarbejde*; snart er Søen ikke mere til. — I Nærheden ved Ørum Kirke paavises endnu det Sted, hvor det kongelige Slot Ørum, som af oprørske Adelsmænd afbrændtes under Valdemar Atterdag, har staaet.

3. Fra Thisted til Klitmøller (2½ M.). Naar man fra Thisted vil søge Vesterhavet, er dette Sted det nærmeste. Veien gaer i N. V., ad et temmelig høitliggende, bølgedannet Landstrøg. Ved Skinnerup (½ M.) faaer man alt en Hilsen fra Vesterhavet; de flygtige Sandklitter have sendt Forposter hertil, men lidt længere fremme have de overfløiet store Landstrækninger og udbredt Ødelæggelse rundt om; de oprindelig store Søer: Vestervandet Sø og Nors Sø, som man passerer imellem, ere for en stor Deel fyldte af Flyvesandet. Stederne Aggersbøl, Vilsbøl og Nebel (s: Ny Boel) vare engang Landsbyer, hvis frodige Enge strakte sig til begge Søers Bredder. I Nebel var en adelig Herreborg. Om Nors Sø fortælles den Mærkelighed, at Vandet pludselig, endog naar det efter stærke Regnskyl overstrømmer sine Bredder, kan synke bort og tildeels forsvinde*). Dette Fænomen tilskrives de ovenfor omtalte Jordfaldshuller; afd. Forchhammer taler om en underjordisk Hævert, der har dannet sig i Underlagets Kridtformation. Syd for Søen ligger Søgaard, der fordom var et adeligt Herresæde. Endelig naaer man Ladepladsen Klitmøller, en ret mærkelig Plet paa dette afsondrede Sted, ved en liden Bugt af Vesterhavet, Samlingsplads for c. 80 Huse, der indbefatte flere Kjøbmandsboder, Stråndkontrolleurbolig og 4 Møller. Her, hvor saa mange Skibe gaae tilgrunde, er en Redningsstation. Billig Vognleie hertil hos Vognmand Carstensen i Thisted.

4. Fra Thisted til Hansted Fyr* (3 M.). Veien følger et høitliggende Jordstrøg forbi Byerne Nors og Tved, hvilken sidste tildeels er ødelagt af Sandflugten, saa at kun faa Steder

*) Et lignende Fænomen finder Sted med Lac de Joux mellem Jurabjergene.

foruden Kirken ere tilbage*). I V., hvor Høilandet falder af, vil Øiet forgjæves søge at overskue den milevide Sandflugtsørken, der spreder sine uhyggelige Bakker hid lige fra det fjerne Vesterhav. Veien gaaer i N., og snart befinder man sig paa en vidtstrakt og lav Kjær- eller Engstrækning. Overgangen fra det bakkede, af graae Sandhøie begrændsede Kornland til denne store, af Smaasøer isprængte, grønne Lavning er overraskende. De steile, hvide Skrænter foran betegne Hanstholmen, medens det Høiland, der alt ligger bagved, t. H. for Englavningen, er Østholmen (Sognene Hjardemaal, Hundstrup og Østerild). Her seer man med Sikkerhed, hvorledes Havet, vistnok endnu i Middelalderen, er gaaet ind; vest- og nordfra er det kommet og har omflydt de nævnte «Holme» med deres høie og bratte Kridtsider. Ude, midt i Grønsletten kneiser Gasbjerget, hvis regelmæssig kantede Form og steile Vægge giver det Udseende af en uindtagelig Fæstning. Ovenpaa er denne isolerede, jorddækkede Kridtbanke ganske flad, med en Udstrækning af 2 Tdr. Agerland, og heroppe skal ifølge Traditionen den i Kæmpevisen besungne «Fru Hillers Borg» (hvoraf udledes Hillerslev) have staaet. — Hanstholmen er en Kridt- eller Liimsteensbanke, som hæver sig indtil 200 Fod (Hjertebjerg) over Havet. Veien til Fyret gaaer langs Skrænten; tæt t. V. har man under sig det udstrakte, nysomtalte Kjærdrag, hvorfra nogle Smaasøer. Levninger fra Havets Tid, endnu skinne frem; forbi Ræer Kirke, der i den katholske Tid kaldtes «Hellig Korskirke». — Præstegaarden er nyopført i gothisk Stil med takkede Gavle og Karnap — og endelig til Hansted Fyr paa Hanstbjerg (171 F.); det er ottekantet med ligeløbende Trappeopgang (Blinkfyrt hvert $\frac{1}{2}$ Minut, Lysvidde 5 M.). Den Reisendes Navn indskrives i Fyrassistentens Bog; en frivillig Douceur lønner Opmærksomheden. Fiskerbyen Hansted ligger nedenfor Skrænten i Læ af Klitter, bag hvilke Vesterhavet ruller ind. Dbgsmd., Formand for Redningsstationen Jens Jørgen Andersen, en flink gammel Sømand, viser beredvillig omkring. I Ø. tæt under Hanstholmen er Vigsøbugten, hvor et Havneanlæg er projektøret; ved Byen Vigsø (ford. Vig) har ligget en Kongsgaard, kaldet Vigsgaard, og i et Dokument fra 1418 nævnes ogsaa Kongsgaarden Søborgh i Vig Sogn; ligeledes forekommer Navnet Hamborg paa dette Sted, hvor Havet i sin Tid har gaaet ind. — Tilbageveien til Thisted foreslaaes lagt ad Korsø i Ø (et Slettebjerg), forbi Byen Hjardemaal (ford. Hardmal); forbi Gaarden Klastrup (1440 en Adelsg. kaldet Clavstorp); forbi Hundstrup, ved hvis Kirke ligger en Eng, kaldet Korseng af et Kors, til Minde om Præsten Hr. Christen, som 1550 blev ihjelslaet her af en Mand ved Navn Søren Bie; forbi Hoved-

*) Klitternes Flytning ved Sandflugt skeer gjerne fra S. V. til N. Ø. Havet opkaster bestandig Flyvesand.

gaarden Kjølbygaard, den største i Amtet (nævnes alt i det 14de Aarh ; blev 1731 af Justitsr. E. Bjerregaard, i Forbindelse med Vesløsgaard paa Hannæs, oprettet til Stamhuus); forbi Byen Østerild (ford. Høstrlid), hvor der ved en Bakke, kaldet Kvæghøi, findes en af de gamle Kjækkenmøddinger; og forbi Ullerupgaard i Sennels Sogn (1406 kaldet Sælnæs). I 1730 blev ved Alteret i Sennels Kirke (Nogle udlede Navnet af St. Niels) under en Reparation fundet en Æske med katholske Relikvier, som antoges at være af Christi Kors, St Nilaus' Been og Jomfru Marias Mælk. Endvidere forbi Hov Aas (Hovsøre, Hoxer), hvor der findes mærkværdige Kæmpebegrovelser paa Bakken og i Nærheden (f. Ex. den saakaldte Hofdysse); og endelig forbi Højbjerg paa den saakaldte »Kronens Mark«, hvor en mærkelig 200 Al. lang Steendysse findes (Jordfaldshuller forekomme).

Thyholm.

Til denne Thylands Sydspids kommer man enten nordfra ad den smalle Lyngs Odde eller sydfra via Struer over Ottesund (efter Sagnet opkaldt efter Keiser Otto), over hvilken der for Tiden projekteres en Dæmnings-Forbindelse. Paa Pineodden sydfor viser man det Sted, hvor Keiserens Leir skal have staaet. En anden Oprindelse til Navnet (Odde-Sund) synes dog langt naturligere. I det 5te Aarhundrede skal en svensk Søkonge, Jorund, som plyndrede og plagede Liimfjordskysterne, være bleven fangen her af den hallandske Kong Gylaug, som lod ham indespærre paa Thyholm, hvis Befolkning tog sig selv tilrette og klyngede ham op. Landet, der paa den fornævnte smalle Landtange nær er omflydt af Vand, er 1 Kv. Miil stort, høitliggende og bølgedannet; det har ligesom det øvrige Land Nord for Liimfjorden været skovbegrøet, men er nu forlængst træløst som dette. Navne som Helliis, Hellekilde, Hellerød (Heller, af Hellig og Øre), Thorsodde osv. have en Duft af Oldtid og Overtro. Af Mærkeligheder bør nævnes Hvidbjerg Kirke, en hvælvet Korskirke med et 34 Al. høit Taarn. Mange ville ansee den for et Besøg værd; thi her blev Julenat 1261 den børglumske Bisp Oluf Glob myrdet af sin Slægtning, Ridder Jens Glob, der for denne Gjernings Skyld fik Tilnavnet »den Haarde«. Paa Grund af dette Drab blev Kirken sat i Ban og lukket, hvorimod der opførtes et eller flere Kapeller for dem, der erhvervede sig særlig Tilladelse til at maatte høre Messe.

Sydligere paa Thyholm ligger Søndbjerg. Ogsaa i denne Byes Kirke er efter Sagnet begaaet et Mord i Begyndelsen af det 15de Aarh. paa en Herremand ved Navn Ingvar Ingvarsen, der havde forført en Fru Havfred og derfor indebrændtes i

Søndbjerg Kirke af den Forførtes Broder, Gjøde Lovmandssøn, som atter dræbtes af den Søn, der blev Frugten af hiin Kjærlighedsforbindelse. — Gjettrup Kirke ligger meget høit og tjener til Sømærke baade for Vesterhav og Liimfjord. — Ved Borg, tæt ved Lyngs Odde, skal der have været en Sørøverborg. — Ø. for Herregaarden Hindsels, der i sin Tid ogsaa har været tilranet af de børglumske Bisper, ligger en lille Ø eller Holm, hvor der i Forsommertiden daglig indsamles mange Ol Terneæg.

Vester- og Øster-Hanherreder.

Til Vester- og Øster-Hanherreder — af hvilke det første i jurisdiktionel Henseende hører til Thisted-, det sidste til Hjørring Amt — kommer man bedst med et Liimfjordsdampskib.

1. Til Aggersund. Liimfjorden er her kun $\frac{1}{2}$ M. bred; dens modsatte Bredder forbindes ved en ikke synderlig tidsvarende Færge. I Aggersund forefindes et godt Krosted, med gode Gæstekamre. Et Kvarteers Gang fører til Aggersborg, og underveis dertil haves en prægtig Udsigt over Fjorden og navnlig til det ligeoverfor liggende, venlige Løgstør. Paa den gamle Kongsgaard Akersburgh holdt Hellig Knud Rast 1086, medens Vendelboerne forfulgte ham. Kongen undslap, men Kongsgaarden gik op i Luer. 1272 udstedte Erik Glipping herfra et Manifest, hvoraf sluttes, at Borgen dengang har været gjenopført; men den stod i saa Fald ikke længe; thi hundrede Aar senere, 1373, forpligtede Valdemar Atterdag Ridder Niels Eriksøn Gyldenstjerne til inden Aar og Dag at opbygge Akersburgh og den udenfor liggende By Vorberg. Dette Paabud maa være blevet efterfulgt; thi da Vendelboerne 1441 atter gjorde Oprør imod Christopher af Baiern, »goel den røde Hane» paany over Aggersborg, og dermed havde Borgen udspillet sin »kongelige» Rolle. Et gammelt Voldsted, kaldet »Borgen», paavises endnu; de børglumske Bisper havde ogsaa her et »Bistorp».

2. Fra Aggersund til Fjerridslev. Post 3 G. ugl.; leiet Vogn, billig. Veien gaaer i N. forbi Gjettrup, hvor Biskop Niels Edinger Balle 1771 var Sognepræst, gennem Kjettrup, et historisk-mærkværdigt Sogn. Da Hanherrederne ikke indesluttede nogen Kjøbstad, gjør man bedst i til Udgangspunkt at vælge

Fjerridslev.

Denne Landsby, der har en større Samling af nette Huse, hvor der findes Postholderi, Kjøbmandsboder og Haandværkerudsalg, samt en anstændig Kro, med en venlig og imødekommende Betjening, har Karakteren af en Flække.

Som nærmere og fjernere Udflugter kan anføres:

1. Til den gamle Herregaard Aagaard ($\frac{1}{4}$ M.). De brede, nu udtørrede Grave omkring Gaarden ere Minder fra Middelalderen; ligeledes findes inde i Haven en Høi, omgiven af Volde og Grave, i Lighed med Sjørring Vold; bag denne indre Befæstning formenes Kongen at have havt Bolig, naar han opholdt sig heri Egnen paa Gjæsteri. Paa Aagaards Mark findes „Huusby Hule.“ (snarere Huler), to temmelig lange, omtrent parallelt løbende, smalle Huulveie eller Kløfter, der skjære sig dybt ned i Bakken ved Huusby og ikke ere synlige, førend man befinder sig lige ved dem; endvidere St. Jørgensbjerg* og Leirhøiene, jevntskraanende, høie Bakker, som ere oversaaede med Kæmpehøie og høre til det sydlige Udløb af de saakaldte Hingelbjerge, der i Kjædeform strække sig i N. V. lige til Havet. I Oprøret 1441, under Kong Christopher, vare 25,000 Vendelboere, Thyboere og Morsingere under Anførsel af den misfornøiede Adelsmand Henrik Tagesøn (Tornerands) samlede her for at afryste Adelen Aag og faae den afsatte Kong Erik Pommerinke tilbage. Ved St. Jørgensbjerg led de Adelige et stort Nederlag, Anføreren Marsk Stig Palle-søn og en Mængde andre Riddere (deribl. den forhadte Æske Brøk) faldt, og tolv fængne Herremænd halshuggedes. Senere slog Kong Christopher selv Vendelboerne, der ved Kongens Ankomst vare blevne forladte af Morsingerne og Thyboerne, og i Huusby Hule, hvor de vare trængte sammen, skulle 1835 Bønder have mistet Livet; de øvrige blev benaadede „paa en temmelig Skat“, medens Anførerne henrettedes og lagdes paa Steile. Dog gik det ogsaa ud over de Kongelige; thi

„Hertugen af Baierland
 Og saa hans brune Fole,
 De ligge begge i Veien omkast,
 Saa dybt i Huusby Hule.“

Efter Aagaards Brand 1441 maatte den daværende Eier, Niels Pedersen Gyldenstjerne, der „for Rigets Skyld“ havde mistet Alt, hvad han eiede, gaae fra Gaarden, „ikkun med en Staff i Handen“.

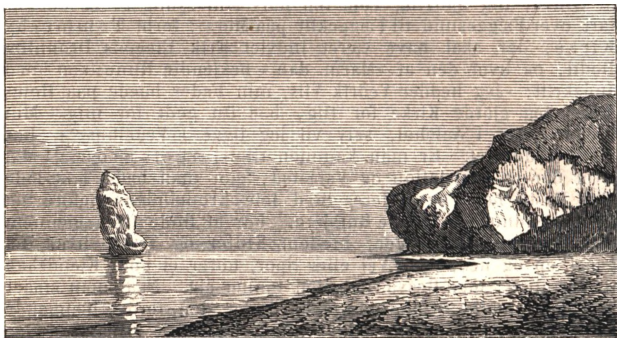
Bakkerne heromkring ere ligesom i Thy oversaaede med Kæmpehøie; i Nærheden af Aagaard, ved Skjærpinggaard (Herredsfogdens Embedsbolig), findes i en Høi paa Degnens Mark en Jættestue*, som man maa krybe ind i ad en smal, steensat Gang, men som indvendig har en Vidde af omtrent 5 Al. paa hver Kant, og en Høide af c. $2\frac{1}{2}$ Al. Løftet dannes af en eneste, uhyre Overligger. Ved Gundestrup, Ø. for Aagaard, er Jorden aldeles bortgravet og bortført fra to store Jættestuer*; den ene af disse nøgne Steensætninger har to Kamre og er vel vedligeholdt — saalænge det varer; den anden har tre Kamre, men er allerede noget sammenfalden. Mange Steenoldsager ere fundne i disse Gravhøie. Endvidere skal her omtales som en Mærkelighed, der for-

tjener at paaagtes, at paa den fordums Adelsgaard Aalegaards Mark her i Nærheden, ude i et Hede-Kjærdrag, hvor Eleren i det forløbne Aar har ladet foretage Udgrøftning, er der c. 2½ Al. under Jorden, saavidt Spaden bevæger sig fremad, fundet en stor Mængde af Steenoldsager, saaledes at de endog have stukket ud fra Grøftebrinkens Sider.

2. Fra Fjerridslev til **Bulbjerg*** (3 M.) foreslaaes følgende Henvei: Tvers over Bygholm Veile, langs med den opkastede Dæmning, forsaavidt denne ikke kan befares, til Halvøen Hannæs, hvor et Dampapparat til at udmale Vandet af Veilen (2000 Tdr. i Minutet) er i fuld Gang; gjennem Byen Øsløs, hvor en »Bisgaard« atter minder om Præstevældens Tid; forbi Vesløgsgaard, en gammel Herregaard, der i en senere Periode har hørt til Stamhuset Kjelbygaard, og i hvis Have findes et gammelt Borgsted, en cirkelrund Høi, omgiven af Grave, liig Sjerring Vold (en halv Miil sydligere er Færgesart over Fæggesund til Fæggeklit paa Mors); forbi Tømmerby Kirke, der skal have været indviet Erik Eiegoods Dronning Bodil, og hvor den af »Marm. dan.« bekendte Runesteen med Indskrift: »Jeg hedder Vedrik Viis, min Fader boede paa Høieris. Jeg gjorde Kirke for Dig, bed Du godt for mig. Min Fader ligger i Aalehøi, selv vil jeg ligge i Vegelhøi.«), har været indmuret. Er man kommen til Bjergets Kro (c. 2½ M.), hvor der er Poststation og Valgsted, gjør man bedst i at lade sine Heste bede og i deres Sted leie Kromandens Befordring til det endnu ½ M. Sjørne Bulbjerg. For at finde frem gjennem de øde Sandstrækninger, mellem Klitter og Tuer, hvor det gaaer op og ned, uden Vei eller Spor, hører et godt Kjendskab til Terrainet; men Besværligheden lønner sig. Naar man staaer paa den smalle Strandstrimmel, under den foroverhængende Klippevæg, kan man ikke Andet end føle Hjertet slaae stærkere end sædvanlig. Søen vælter ind imod Skarreklit, en fritstaaende Klippekegle, der 40 Favne fra Land rager c. 60 Favne op af Havet, og hvis Omfang paa det Tykkeste kun er c. 40 Favne; fraadende og brølende rulle Bølgerne ind paa Stranden, uvilkaarlig trykker man sig; thi Bulbjerg luder forover med sine glatte og revnede Vægge og truer med at styrte ned og knuse den dristige Reisende, der vover sig ind under den. Først naar man er udenfor Havets og Bjergets umiddelbare Naboskab, aander man igjen frit. Mangfoldige ere de, der her paa de hvide Klippeflader have indridset deres Navne; maaskee kunde de dog ligesaa godt have skrevet i Sandet, thi Jordbunden her er vulkansk: Bulbjerg er kun den synlige Formuur for det Lag af Kalk, Kridt, Liimsteen, Hvidleer og Flint, der strækker en Revlearm langt ud i Havet og breder sig ind over Land i en vild Strækning, heelt ned igjennem Halvøen Hannæs; Skarreklit er kun en Stump af Forbjerget,

*) Høieris paa Morsø; de to nævnte Høie findes i Nærheden.

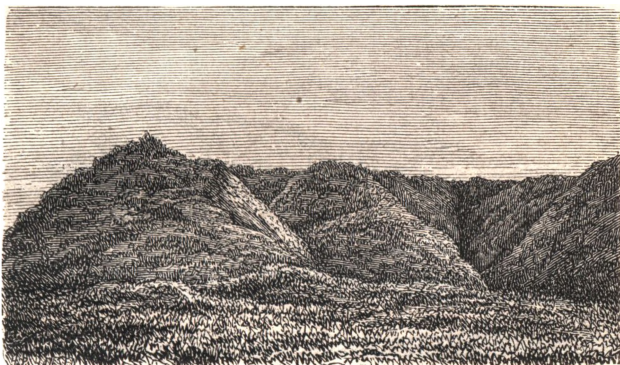
dér engang ved et Jordstød har løsrevet sig, gjort Saltomortale og er bleven staaende ret op i Havet. Llimstenen er blød og let at tildanne; Egnens Beboere udsauge den i større og mindre Blokke, hvoraf de opføre deres Huse; Kalken findes lagviis mellem Stenene. Denne Industri drives her og i tilgrændsende Sogne. Fra Siden er Bulbjerg let at bestige; deroppe voxer Lyng og Græs, og der findes mærkelig nok et Kildevæld. — Tilbageveien fra Bjergets Kro til Fjerridslev tages bedst om forbi den nordlige Spids af Bygholm Veile, gennem Vuust, hvor den utrættelige Missionair i Labrador, Jens Haven, var barnefødt 1712; gennem Thorup, i hvis Nærhed er en Ladeplads, hvor der boer en Strandkontrolleur og findes Redningsstation; og gennem Kliim, hvor en adelig Gaard, Oddegaard, fordm har ligget — til Fjerridslev.

Bulbjerg og Skarreklit.

3. Fra Fjerridslev til Svinkløv* og videre til Fosse-dal* (Befordring hos Beboerne billig; Madkurv medtages; c. 1 M.). Veien gaaer i N. og følger et høitliggende Dalstrøg, der til den ene Side begrændses af Vester-Hingelbjerger samt Klitbanker, der i en halv Miils Udstrækning naae hid fra Havet, til den anden Side af Sønder- og Øster-Hingelbjerger, en ret anseelig Bakkekjæde, der staaer i Forbindelse med den Række Kridtbjerger, som kaldes Svinkløv. Man kommer forbi Hjortdals Kirke, der staaer ene og forladt, fordi Sandflugten har lagt Sognet øde og engang i Fortiden tvunget Beboerne deels til at opgive deres Eiendomme, deels til at udflytte — Hjorden har forladt sin Hyrde. En større Gaard, kaldet Slettestrand, findes dog endnu i Kirkens Nærhed; den var forhen meget anseelig og tilhørte i det 15de og 16de Aarhundrede Adelslægten Griis. — Naar man ikke vil anlægge en altfor kolossal

Maalestok, befinder man sig nu i en fuldstændig, stærkt kuperet Bjergegn. Svinkløv, der strækker sig c. $\frac{1}{4}$ M. langs Havet, danner Vold mod Jammerbugtens vestlige Grændse og strækker sig langt ind over Sletten; den er en Række af 200 til over 300 Fod høje, sukkertopformede Bakker, der, tættere og videre, ere sammenkjædede i hverandre, saa at de hyppig mellem sig danne forunderlige, tragtformede, af Væld gennemrislede Svælg, hvis nedadvendte Spids stundom naaer til Slettens Niveau, og hvis Vægge brede sig opad i viftedannede Kløfter. Den Kridt-, Kalk-, Leer- og Flintmasse, hvoraf disse mærkelige Bakker bestaae, seer man Intet til, de ere dækkede af et Jordlag og bevoxede med Enebær, hvis mørkegrønne Tæppe spragles og oplives af mangfoldige hvide Faar, der ect for eet i lange Rader trippe omkring langs de steile Brinker

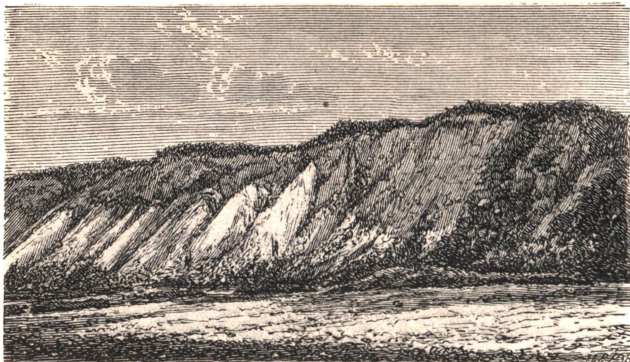

Svinkløv, seet fra Landsiden.

og ved deres idelige, maaskee i Aarhundreder fortsatte Gang have efterladt fasttraadte, bugtende Stier, der komme den Reisende tilgode, da han ellers vanskelig vilde kunne trænge frem mellem det tæt sammenfiltrede, 2—3 Al. høje Enebærkrat. Har man arbeidet sig rundt om forskellige Dybder, og er naaet op og ned ad flere Bakketoppe, vil man omsider være saa heldig at komme til et Punkt, hvor Synskredsen udvider sig, og hvor der møder En et storartet Skue over Jammerbugten, som desværre ikke bærer sit sørgelige Navn uden Grund. Naar man dreier omkring Bakkehjørnet ud til Stranden, fremviser Svinkløvs yderste Forbjerg* en nøgen Kalkvæg, der vel aabenbarer sit Slægtskab med Bulbjerg, men dog har et fra dette heelt forskjelligt Ydre. Regnskyl og naturlige Væld have ovenfra gennemfuret denne Væg med

dybe Indridsninger, der have tegnet regelmæssige, spidst til-løbende Figurer i den, saa at den, betragtet i nogen Afstand fra Havet, tager sig ud som en Række fritstaaende Pyramider, der ere de Søfarende i dette Farvand godt bekendte. En Slags improviseret Mindestøtte af Kamp paa Kamp, der engang har kneiset her paa Stranden til Erindring om Frederik VI's Besøg, er uden videre bortført i privat Øiemed.

Fra denne eiendommelige, storslaaede Natur kjører man videre i østlig Retning og naaer efter en Times Krydsen gjennem sandsporede Biveie, opad Bakker og gjennem Dale, til Fossedal eller rettere foreløbig til Lerup Kirke. Den fra Rigsdagens Landsting bekendte oplyste Bonde Lars Jensen Lunde, der boer tæt ved Kirkén, tager sig beredvillig baade af den Reisende og hans Befordring. Nogle Skridt fra det høit-

Svinkløv, seet fra Søsiden.

liggende Lunde føre forbi Præstegaarden, der ligger dybt i en snever og nogen Dal — man befinder sig i det Hele taget her i en høitliggende, forunderlig vild Egn — man gaar frem under en steil Skrænt og bestiger en høiere Bakke, hvorfra der er Udsigt over Havet, gaar igjen nedad og aner Iøtet, førend man pludselig er i en yndig, langstrakt Dal, der maa-skee tør kaldes Glandspunktet for hele Jyllands Vestkyst. Man befinder sig i et fuldstændig norsk Landskab, der endog, mærkelig nok, paa forskellige Punkter er betegnet med norske Navne.

Fossedalen skyder sig frem i en Bjerg-, eller, om man vil, Bakkerække, der i Dannelsen svarer til det foran beskrevne Svinkløv; 2 à 300 Favne dybt mellem de pyramide-agtige, sammenslyngede Høider bugter Dalen sig henimod

$\frac{1}{4}$ Miil frem, idet den uafbrudt til begge Sider lukker op for dybe, opadgaaende eller nedadskridende Kløfter. I Dalen løber en lille Strøm, »Vor Frues Kilde«, der efter stærke Regnskyl og ved Vintertid antager Karakteren af en brusende Fos; naar det indtræffer, er Stien dernede ikke til at passere; selv til andre Tider levner Snævringen og Vandstrømmen Fodgængerens neppe Plads til at gaae fra Krumning til Krumning. Vilde Roser og flere Alen høit Enebærkrat have indvævet disse forunderlige Bakker, og hist og her i Sidekløfterne seer man et enkelt Egetræ, Rester af fordums Skov, læne sig forover for ligesom at lytte til Bækkens Rislen eller nysgjerrig betragte de Reisende, der undtagelsesviis have forvildet sig til denne afsides Egn. Naar man efter mange Svingninger har naaet Dalens Udgang, staaer man paa Slettestrand*, en udstrakt, grøn Eng, der en halv Miil borte aflukkes fra Havet ved en Række Sandklitter; man følger Engen ad Underlien* (Under Lien) -- saaledes kaldes de Gaarde og Steder, der her ere leirede tæt under og i selve Bakkerækkens Kløfter — bøier et langt Stykke mod Ø. paany ind i en Dal, kaldet Langdal*, der omtrent parallelt med Fossedal gaaer tværs igjennem Bakkekjæden, og naaer ad en heel Deel besværlige Op- og Nedstigninger, gjennem et vildt-romantisk Landskab omsider tilbage til Lunde*). Lerup Kirke hed i den katholske Tid »Vor Frue Kirke«; ifølge Traditionen skal den have hørt til et Kloster, indviet til »Vor Frue«; senere blev der i lange Tider den 8. Septbr., Vor Frue Dag, holdt Marked ved »Vor Frue Kilde« i Fossedal. Ifølge Sagnet skete der imidlertid saa mange Udskeielser, som altid pleiede at ende med Slagsmaal og Drab, at dette »Kildemarked«, der endnu i Almanaken bærer Navn af Lerup Marked, blev forlagt til Tingets Hede, i Nærheden af den lille Henrik Sø, — Navne, der minde om Fortid og Kæmpekvad.

Tilbageveien til Aggersund (c. $3\frac{1}{2}$ M.) fører ret snart t. V. forbi en stor Mose; det er den fordums Nørøxe Sø; hin høie Bakke ved »Søen« kaldes Brattenbjerg, og her skal efter Sagnet det i Kæmpeviserne saa ofte omtalte Brattingsborg have ligget (andre Egne ville dog gjøre det Rangen stridig). Man kommer forbi den af Grave omgivne gamle Herregaard Bratskov (ford. Brovetskoff), der indtil Midten af 16. Aarh. i over 300 Aar havde været i den adelige Rothfeldske Families Besiddelse, og hvis nuværende toetages Hovedbygning omtr. 1650 er opført af Oberst Frants Rantzau; til Brovst, i hvis Kirke findes et Alterbillede i Olie af eller efter Leonardo da Vinci, forestillende Nadveren, samt en kunstig, guldvirket Messehagel — begge Dele efter Sagnet hidrørende

*) Det nordøstfor liggende Tranum Sogn skal have omtr. 10,000 Tdr. Land Flyvesandsstrækninger; men heraf er en betydelig Deel indtagen til Dyrkning (Eistrup Bævehøi 273 F.).

fra et italiensk Kloster —; endvidere gennem Torslev forbi det gamle Herresæde Kokkedal* (maaskee oprindeligt Kaagedal). Kokkedal bestaar af 4 sammenbyggede, toetages Fløie med takkede Gavle og Taarn; Borggaarden er saa snever, at en Vogn neppe kan vende deri; Beliggenheden ved Liimfjorden er særdeles smuk. Gaarden er omgivet af Volde og Grave, der dog nu ere udtørrede og beplantede. I Bondekrigene under Erik af Pommern og Christopher af Baiern blev Kokkedal afbrændt, og det Samme var Tilfældet med Kongsgaarden Freistrup, hvis Jorder senere bleve inddragne under Kokkedal. Anders Nielsen Banner, Eier af den forlængst forsvundne Herregaard Aasendrup ved Børglum, fik Kokkedal i Arv og lod Bygningerne gjenopføre, men samtidig fik han en Eiendoms-trætte med Børglumbispens, som dog kom til at trække det korteste Straa; thi Anders Nielsen var en mægtig Mand, som kunde lee ad hans Hs. Helligheds Banstraale. Erik Eriksen Banner. († 1554), en Sønesøn af Fornævnte, ligger begravet i Torslev Kirke; han var den af Historien bekendte Lehnsmand paa Kalø, fra hvis Varetægt Gustav Vasa undslap. Da Vendelboerne paany reiste sig under Skipper Klement, deelte Kokkedal atter den Skjæbne med mange andre Herregaarde, at blive ødelagt og brændt. Det var Erik Banners Sønesøn Henrik Lykke til Overgaard, der 1596 opførte Gaardens Bygninger, som de nu staae. Ved Torslev Kirke skal i den katholske Tid have ligget et Nonnekloster, kaldet «Styvel», og efter det kaldes Hospitalet i Sognet endnu «Styvelet». Karen Galde, Enke efter Byrge Rosenkrands til Kokkedal, lader Overtroen endnu gaae omkring paa Gaarden og spøge. — Ved Alsbjerg, lidt Syd for, laae fordem en Herregaard, som Skipper Klements Tilhængere ligeledes afbrændte; den eiedes af Familien Dan, som laae i vedvarende Uvenskab og Feide med Bannerne. — Veien gaar tilsidst gennem Hauerslev, der har en hvælvet Kirke med Taarn, og forbi Beistrup, fordem «Bistorp», altsaa tidligere Bispegods. Man overnatter i Aggersund og kan næste Formiddag drage videre pr. Dampskib.

Morsø

har en Størrelse af $6\frac{1}{2}$ Kv. M. med 17—18,000 Indb.; fra Fæggeklithals i N. til Hesterodde i S. har den en Længde af 5 M., dens største Brede er kun $2\frac{1}{2}$ M.

Øen forbindes med Fastlandet ved Færgesfart over de fire smalle Sunde: Fæggesund mod N. (til Halvøen Hannæs), Vilsund mod N. V. (Landeveien Thisted-Nykjøbing), Neesund m. S. V. og Salling Sund m. Ø.; desuden er der Færgesfart fra Hesterodde til Jegindø i S. og fra Silerslev til Ny Mølle i Salling i S. Ø.

Øen er et Høiland og har i Reglen steile Skrænter mod Liimfjorden; dog er Terrainet, naar den nordligste og sydligste Deel undtages, ikke egenlig bakket, men bølgedannet med enkelte anseelige Høidepunkter. Øens eneste Kjøbstad er

Nykjøbing.

Hotel: „Trap's Hotel“, beliggende ligefor Kirken, komfortabelt; Middag 4 Mk. 8 Sk.; Værelse med Kaffe 5 Mk. Private Badehuse til gjæstfri Afbenyttelse; udmærket Strandbund. Personpost dagl. deels over Sallingsund og Pinen til Skive, deels over Vilsund til Thisted. Telegrafstation.

Nykjøbing skriver sig som Kjøbstad fra det 14de Aarh. og har det tæt ved liggende Dueholmkloster at takke for sin Oprindelse: før den Tid laae her 3 Landsbyer: Vettel, Venner og Rolstrup, for hvilke den nuværende St. Clemens Kirke allerede dengang var Sognekirke. Under Navn af Helliggeistes Huus bestaaer endnu et Hospital (12 Senge), stiftet i Christopher af Baierns Tid, og dertil hørte paa Klostertiden et Kapel, som efter Reformationen skjænkedes Byen til Raadhuus. Den midterste Deel af Byen, hvor Kirken ligger, har engang i Fortiden været en Holm. Nykjøbing har tre Gange været hjemløst af Ildebrande, 1520, 1715 og 1748; ved de to sidste af disse ødelagdes Kirketaarnet, der anden Gang gjenopførtes 1750. Havnen blev 1788 anlagt for privat Regning af 3 Kjøbmænd, men senere tilkjøbt Byen. Indvaanerantallet, der for 100 Aar siden neppe var 400, er nu c. 2200. — En smuk Plantage er anlagt for Byens Regning.

Hovedgaarden Dueholmkloster svarede i den katholske Tid til sin Benævnelse. Det var et Johanniter-Kloster for 12 regelbundne Munke (Duebrødre). Den nuværende eenetages Hovedbygning med høi og hvælvet Kjelder er tildeels Levning af det fordums Kloster; ligeledes findes et Par grundmurede Udhuse, hvoraf ialfald det ene paa Munkenes Tid var Kapel; men allerede i et Aarhundrede have begge maattet tjene som •Fæ- og Svinehuse•. Af den gamle Klosterkirke findes derimod intet Spor. Efter Reformationen blev Dueholm kongelig Forlehnning, og efter Souveraineteten privat Besiddelse.

Som Udflugter paa Øen i dens forskjellige Retninger kan nævnes:

1. Til Fæggeklit i N. gaar Veien forbi Tødse, hvis anseelige Kirke er meget høitliggende, og hvor der fra Kirkebakken have en smuk Udsigt — den adelige Herregaard Tødsegaard er forsvunden — samt forbi Kirkebyen Alsted, hvor endnu •Alstedvold•, •Voldhøi• og •Gravene• ere synlige Minder om gamle Borgbefæstninger. Erik af Pommern skjænkede Alstedgaard til Peder Pykstrud (findes ogsaa kaldet

Pykelsen); men en anden Herremand ved Navn Henrik Skarpenborg (eller Skræppenborg), der vilde hævne sig af Skinsyge, brændte Gaarden af og forbrød Liv og Gods, hvilket sidste hjemfaldt til Kronen. Veien fortsættes forbi den gamle Herregaard Ullerup, hvis Grave vise, at den har været en befæstet Herreborg (den nuværende Hovedbygning er opført 1755); forbi Flade (t. V.), hvor i den søndre Kirkemuur er indsat en Steen med Aarstallet 1402 (i Sognet den gamle Adelsgaard Nandrup); Egnen er bakket mod N., Salgjershøi (282 F., t. V.) frembyder en særdeles interessant Udsigt over en stor Deel af Thyland. Man kører videre igjennem S. Draaby og forbi Jorsby (t. H.), begge lavtliggende; forbi den gamle Adelsgaard Sø eller Sjø (t. V.); gjennem Seierslev, paa hvis vestre Kirkemuur findes udhugget et Hoved med Mundskjæg og Tungen udhængende, og paa Taarnets nordre Side et mindre Hoved, som efter Traditionen skal være Billedet af den første lutherske Præst efter Reformationen, Hr. Lars Vinter, som havde været Munk i Dueholmkloster, og i hvis Tid Taarnet skal være tilbygget; forbi Eierslev (t. H.) hiinsides den lange og smalle Hund Sø; forbi Hesselbjerg og Skarehøi, og endelig til Fæggeklithals, den smalle Odde, der løber ud i Fjorden og danner Fæggesund. Fæggeklit har kun en Høide af c. 50 Fod, men den falder med bratte Sider af imod Fjorden, saa at den ligner en grøn og steil Fæstningsvold med et imponerende Ydre; ovenpaa er Klitten flad, med særdeles god og frugtbar Sædejord. I Udkanten er noget Cementbrud. Navnet skal stamme fra Kong Fegge eller Fengo, som deelte Magt og Herlighed med sin Broder Haardevendel, saa at de skifteviis regerede tillands og tilvands; den nordfor liggende Bygholmveile var dengang efter Sagnet en Arm af Vesterhavet util Bulbjerg, saa at Brødrenes Skibe derigjennem let kunde løbe ud og ind; men Fegge tilranede sig Enemagten ved at ihjel-slaae Broderen og tage hans Hustru tilægte, en Niddingsdaad, som Haardevendels Søn, Hamlet, hævnedede ved at dræbe Brodermorderen. Kong Fegges Borgplads og Gravsted paavises.

2. Til Vilsund i N. V. følges Landeveien til Thisted (4 M.), gjennem Erslev, med et Kalkbrud; gjennem Solbjerg, hvis Kirke og Kirkegaard skulle gjemme Levninger af en adelig Slægt Rækhals (paa Frederik I's Tid eiede Kronen et Gods paa Morsø, kaldet Strækhals, hvorfor man har smeltet disse besynderlige Navne sammen til Eet og ladet dem stamme fra Henrik Skarpenborg, der som foran meldt maatte række Hals*) for Mordbrand). N. Ø. for Solbjerg ligger Bjergby Kirke meget høit; en Kampesteen paa Kirkegaarden minder

*) Denne Maade at betegne paa er ikke ualmindelig; ved Hjørring findes saaledes en Gaard, som fra umindelige Tider har bevaret Navnet „Kvælhals“.

om Sognets første lutherske Præst, Tufo, som havde været Munk i Dueholmkloster. Endelig naaer man Vilsund, hvorfra er Færgefart til Fastlandet.

3. Til Nees- eller Næs-Sund i S. V. gaar Veien forbi Veierslev og Vils Kro ($\frac{1}{2}$ M. sydligere i Sagnet findes et kjendeligt Voldsted, kaldet »Gammelvold«, hvor efter Sagnet en Viking ved Navn Vil Knud skal have havt sin Borg); forbi Malhøi (210 F.), med en interessant Udsigt; tæt ved Landeveien forbi en Plantage paa 26 Tdr. Land, anlagt for et Aktieselskabs Regning og i god Fremvæxt; forbi Hvidbjerg, Stedet for en fordums Adelsgaard; forbi Karby til Nees Færggaard og Kro paa en Odde eller et Næs. Ligeoverfor Karby 3: Karleby, paa den anden Side af Fjorden, ligger Kirkebyen Heltborg, og langs Stranden paa begge Sider skal den Søgende kunne finde store Kampesteen med Huller i ligesom Fingermærker; de hidrøre ifølge Sagnet fra Kæmpetiden, da Morslands Karle og Thylands Helte kastede Steen til hverandre. — Paa dette Strøg, imellem Nees Odde og Dragstrup Vig, paavises flere Minder fra Vikingernes Dage, saaledes mod N. et Voldsted kaldet »Blaaborg« (eller Blaabjerg); noget nordligere ved Tæbring et andet kaldet »Votborg«; i en Bakke, kaldet »Lovbjerg«, skal Kæmpevisens Ridder Lovmand ligge begravet, og fra en anden Bakke, kaldet »Varbjerg«, hvor der fra Sørøverborgen holdtes Udkig, er Udsigten saa viid, at man skal kunne tælle 32 Kirker.

4. Til Hesterodde paa Øens Sydspids kan følges Veien (der dog ikke er Hovedvei) langs Salling Sund, der begrænses af meget høie Lyngbakker, forbi Færgegaarden, der korresponderer med Pinen Kro i Salling Land, men maaskee afgiver den sletteste Færgebetjening i Danmark; til Hovedgaarden Høiriis*, der ligger neppe $\frac{1}{5}$ M. fra Sundet i en smuk Dal, omgivet af Skov og Have, og er rig paa Oldtidsminder. Den ældgamle Borggaard bestaar af fire sammenbyggede Længer. Hovedfløien, der navnlig indeslutter en anseelig Riddersal, er af svær Grundmuur og har to Etager foruden en hvælvet Kjelder; den ene af de lavere Sidefløibygninger har den nuværende Biers Formand erstattet med en til den antike Stil svarende toetages Bygning; desuden har han ladet opføre et 50 Al. høit Taarn og oprense de udtørrede og tilgroede, brede og dybe Grave, saa at de atter staae under Vand og minde om hiin Tid, da Høiriis var en Sørøverborg, hvis Eier kunde lægge sine Skibe lige ind til Borgens Mure. Et gammelt Sagn fortæller, at en Viking paa Høiriis ved Hjemkomsten fra et Søtogt greb sin Hustru i Utroskab, hvorfra han lod hende indmure paa Slottet og Forføreren drukne i Kanalen. Dette Sagn fik til en vis Grad Stadfæstelse i Aaret 1816, da endeel af Riddersalens Ydermuur, mellem Vinduerne, styrtede ned, og man derved opdagede et aabent, med Egeplanker beklædt Rum af c. 4 Alens Høide og $\frac{3}{4}$ Alens Vidde, men afdeelt i to

Dele, af hvilke den nederste kun var 1 Al. høj. I den øverste, altsaa 3 Al. høie Afdeling blev fundet et kvindeligt Skelet, der hensmulrede ved Berørelsen; i den nederste fandtes derimod Intet. Da man mange Aar senere oprensede Kanalen, fandtes i den et mandligt Skelet, hvilket synes at give Sagnet fuldstændig Stadfæstelse; dog eksisterer der et andet Sagn, som siger, at Forførereren ogsaa blev indmuret, og paa selve Gaarden nærer man den urokkelige Tro, at en anden af Vinduespillerne er huul og gemmer Forførerens Skelet; dog er Stedet aldrig blevet undersøgt. — I Liørslev Kirke, tætved, findes Epitafier af kunstnerisk Værd over en tidligere Eier af Høiriis, Konferentsr. Klingenberg, og dennes Hustru († 1723 og 1754), samt 9 store bibelske Malerier, hvis Kunstværd er tvivlsomt. — Veien gaaer i S. V. gennem Ørding, i hvis Kirke man i 1681 fandt indmuret i Altertavlen en Blyæske, der ifølge den latinske Indskrift indeholdt Relikvier af de 11,000 Jomfruer. T. H. sees Blidstrup Kirke og Hovedgaard, der ligge nær opad hinanden. Blidstrup, der formodentlig har heddet Bistrup (=: Biskopstorp), skal have været et Filial af Dueholmkloster og beboet af Munke. Man kommer videre forbi Ø. Assels, hvis Kirke har et smukt firkantet og spidsgavlet Taarn, og endelig forbi Gaardene Peterslund, Kathrinelund og Gammellund, der tilsammen ere Afløserne af Middelalderens Kongsgaard Store Lund. Ved Gammellund er af dens nuværende Eier anlagt en anseelig Plantage. Den store, smukke Allee, bestaaende af Asketræer og Hvidtjørn, har ligeaa vel som Slotsvolden gammel Oprindelse. Endelig naaer man Hesterodde, hvorfra er Færgefart til Iegindø (3/4 M. lang, 1/2 M. br.), hvis Navn skal komme af Eg (paa Jydsk: Jeg), hvilken Træsært engang skal have voxet paa den nu træløse Ø.

II. Vendsyssel.

Nørre Sundby—Hjørring.

(6¹/₄ Mile.)

Der arbeides nu rask paa en Jernbane, som skal sætte N. Sundby i Forbindelse med Hjørring og derved bryde imod Ø. ud til Frederikshavn. Men indtil den kan tages i Brug, maa man følge Chausseen, der gaaer i N. Ø. og N. langs Fjorden til et Stykke forbi Landsbyen Uttrup, opad det jævnskraanende Vestbjerg, hvorfra haves Udsigt mod N. over et vidtstrakt Lavland, afbrudt t. H. af Hammerbækker (en Green af Jydske Aas); t. V. paa Sletten den gl. ford. befæstede Gaard Vang ved en

lille Skov, og S. Elkjær, der nævnes paa Erik Menveds Tid; forbi Eistrup, hvis Kirke gemmer Minder fra den katolske Tid (i et Begravelseskapel ligger bl. a. adelige Lig Eieren af Gl. Vraa i N. V. Jørgen Bilde, i hvis Kiste findes en rød Kjortel, som efter Sagnet selv flytter sig op til Gaarden, hver Gang denne skifter Eier, og vedbliver at spøge der, til den bringes tilbage og lægges i Kisten igjen); over de udstrakte Brønderslev-Eng, hvor der rundt om viser sig Luftspejlinger*, til V. Brønderslev (3 M.), en Landsby, der har Karakteren af en Flække, og hvor der findes en god Kro. Herfra kommer man forbi Nibstrup, der før Reformationen eiedes af Familien Gyldenstjerne og 1532 af Predbjørn Podebusk, forbi Burholt og endelig over Aa-Bakker, nedad forbi Serridslev Kirke til Landsbyen Vreilev (4 $\frac{3}{4}$ M.), hvor der er en Kro. Tæt ved denne ligger Herregaarden Vreilevkloster (Vræhlef), i Middelalderen et Nonnekloster, som allerede nævnes i Midten af det 13. Aarh. Den oprindelige Klosterbygning staaer endnu; noget adskilt fra den ligger Kirken, der er meget anseelig og har høje Hvælvinger, som hvile paa runde Piller; Kirken har 2 Chor; i Nærheden: Tinghøl (202 F.). Endelig gaar det forbi Hovedgaardene Rønnousholm, Fuglsig og Hæstrupgaard — alle ford. Adelsgaarde — til Hjørring.

Hjørring.

Hoteller: „Hotel du Nord“ (Houmanns Hotel) paa Nørregade, Værelse med Kaffe 5 Mk.; Middag 3 à 4 Mk. Hotel „Skandinavien“ paa Springvandspladsen (Priserne omtr. de samme). Personpost dagl. til Aalborg, 4 G. ugl. til Frederikshavn; desuden fra Aalborg Dagvognsbefordring, der retter sig efter Dampskibets eller Jernbanetogets Ankomst dertil. Telegrafstation m. f. D. Komfortabelt indrettede varme Bade.

Byen er en af Landets allerældste Kjøbstæder, men har i sit Udseende intet Spor deraf; hvis den nogensinde har havt Betydning, hvorom dens 3 Kirker synes at vidne, da har Historien ført slet Bog. Alt, hvad der kan meldes om Hjørring fra Fortiden, er, at den indtil 1554 var Stiftets Hovedstad, at her paa Svend Estridsens Tid var Møntsted, at Erik Plovpenning 1243 fornyede dens Privilegier som Kjøbstad, at Gaarden Bistrup har Navn fra de børglumske Bispens Tid, at Byen 1408 havde hele to Borgemestere og i Slutningen af det 17de Aarh. en Latinskole. — Byen ligger paa et Høiplateau; dybe Engdrag, der snøe sig rundt om den og staae i Forbindelse med udbredte Lavninger, der strække sig lige til Vesterhavet (1 M.), danne ligesom en naturlig Befæstning og

tyde paa, at en Arm af Havet engang har strakt sig lige hertil. Medens Hjørring fordem har havt Læ af store Skove, ligger den nu forlængst værgeløs, nøgen og udsat for alle Vinde. Slette Veie udelukkede den fra Handel og Samfærsel, og den Ære, at være Hovedstad i Landet Nord for Liimfjorden, betød kun Fattigdom og Elendighed; fire store Ildebrænde: 1649, 1693, 1702 og 1816 havde tilsidst forvandlet den til en øde Tomt, da der dog viste sig Liv i den sidste Aske; thi siden den Tid er Byen gaaet fremad, og den er nu voxet til en venlig og nærsom lille Landstad, der i de sidste 100 Aar har forøget sit Indvaanerantal fra 5 à 600 til over 3500; de mange rygende Skorstene, bl. A. fra 3 betydelige Dampbrænderier, 3 anseelige Jernstøberier, 2 mekaniske Værksteder, 1 Baierskøl-bryggeri og en Dampmølle vidne om fremadstræbende Vindskibehighed; udmærkede Chausseer have levendegjort Handelsaanden, en Diskontobank støtter denne, og de mange smukke Bygninger i de brede Gader røbe alm. Velstand.

St. Cathrinæ eller **St. Karens Kirke**, der er Byens Sognekirke, er meget gammel og ret anseelig; ved en Restauration 1850 blev en Fløi tilbygget og et lbygget Kapel nedlagt, saa at den nu er i Korsform; dens firkantede Taarn er restaureret 1767 og 1868; en Tradition, der dog vist har Uret, vil, at den engang har hørt til et Munkekloster. — **St. Olai kirke**, som skal være bygget i det 11. Aarh. af Magnus den Gode, og **St. Hans kirke**, hvis Ydre røber samme Ælde, ere begge taarnløse og tillagte to Landsbysogne, der have antaget Navn efter Kirkerne. — Byens Kirkegaard er høitliggende og smukt vedligeholdt.

Raadhuset er opført 1838, men udmærker sig i ingen Henseende.

Lystanlægget •Christiansgave•, der 1821 er anlagt som Planteskole for Statens Regning, blev under Christian VIII skjænket til Byen. Dets smukke Anlæg og ualmindelig rige og varierede Træsorter skyldes fornemlig daværende Amtsforvalter Brinck-Seidelins og Amtmand Graahs Omhu og Indsigt. En Buste i overnaturlig Størrelse af Frederik VII, modelleret af Poulsen og støbt i Bronze af Rasmussen, blev høitidelig afsløret her den 5te Juni 1866. — Et smukt Anlæg — privat, men tilgængeligt for Alle — findes paa nogle Bakkeskrænter N. for Byen, ved Møllen, hvor der desuden findes et mærkeligt, milevidt Rundskue over det nedadskraanende, stærkt-bebyggede Landskab og Vesterhavet. — Endelig er der $\frac{1}{4}$ M. S. for Hjørring i den saakaldte Bagterp Klit, for Amtets Regning anlagt en betydelig Plantning, der voxer godt til under en Planteurs Omsorg.

Som Udflugter fra Hjørring kan anføres:

1. Til Lønstrup* ($1\frac{1}{4}$ M.). Man kører ad Løkkens Chaussée i V.; ved Bakke, Engstrækning og Aaløb sees i S. Herregaarden Aastrup (förd. Asædrop), der i Middelalderen var et kgl.

Slot, hvor Lehnsmanden boede, og hvor der endnu findes Spor af Volde og Grave; længere mod S. V. sees Seilstrupgaard (ford. Segelstorp), der i det 14de Aarh. var et biskoppe­ligt Slot, hvor de børglumske Bisper ofte opslog deres Bo og holdt deres egen Lehnsmænd; i Nærheden af N. Harridslev dreier Veien i N. V., forbi Gaarden Overklit, der som adelig Sædegaard engang tilhørte Familien Lewetzau; forbi Villerup, med Spor af Volde og Grave, der i det 12. Aarh. tilhørte Familien Unger. Over Stamfaderen til denne Slægt, Hans Wulff Unger, gift med en Kaas, er der i Skallerup Kirke opbevaret et Epitafium, omgivet af 64 adelige Vaaben. I Kirken, der er høi, lys og har Taarn, findes et Egeskab med Munkeskrift fra 1489. -- Veien gaaer endvidere forbi Venne­bjerg Kirke, der har givet Herredet Navn, og som ligger saa høit, at den kan sees over det halve Vendsyssel og tillige tjener som Sømærke; som saadant har den faaet Navnet »Robert Knud», egenlig en Arv fra »Rubjerg Knude», en Bakkepynt ved Rubjerg, som Havet har bortskyllet; lidt længere i V. kjører man fra en jevn Flade pludselig ned i en luun, af høie og grønne Bakkesider omgiven Dal, og befinder sig i Lønstrup, hvis Navn man har villet udlede af Beliggenheden »i Løn», men som dog stammer fra en Herregaard Løthentorp, som engang i Fortiden har ligget her og tilhørt den roth­feldske Adelslægt. Vesterhavet ruller kun et Par Bøsseskud borte, men er dog skjult af Bakkerne, der paa en mærkelig Maade af Naturens Haand ere gjennemridsede af favndybe, meget smalle Kløfter, hvorigjennem rislende Aaløb bugte sig. Vestenstormen farer her hen over Beboernes Hoveder, uden at de mærke synderlig til den. Klitterne ude ved Stranden ere meget høie og tage sig fra Søen ud som Klipper. Er Veiret gunstigt, sees her i Almindelighed et livligt Billede af Kystlivet, idet gjerne et eller flere Fartøier, tilhørende Byens driftige Kjøbmand, ere under Losning eller Ladning. — En kort Vandring langs Stranden mod S., under de steile Sand­brinker og med Foden berørt af Skummet fra de oprullende Søer, kommer man udfor Maarup Kirke, der ligger meget høit og saa nær ved Brinken, at den truer med engang at ville styrte i Havet; fremdeles lidt længere i S., og man er ved de endnu anseeligere Rubjerg Klitter, sørgelig berømte ved de mange Strandinger, der udfor dem ere foregaaede; saaledes omkom her i Krigen 1807—14 Besætningerne fra to strandede engelske Linieskibe, omtrent 2000 Mennesker.

2. Til Hirtshals Fyr (2 M.). Skagens Landevei følges i N., gennem en træløs, men bakket, af brede Engstrækninger gennem­furet Egn; man kjører forbi Bjergby, hvis høitliggende Kirke tjener til Sømærke og skal være en af de ældste i Vendsyssel; paa den udvendige Kirkemuur findes udhugget i Kampen en djævellignende Figur; i Nærheden en Høi, hvor den anden Præst efter Reformationen, Peter Vognfører, blev brændt paa Grund

af Trolddomskunster; den navnkundige Historieforsker Hans Gram er født i Præstegaarden 1685. — Ved Bjergby dreier Veien af i V., fører gjennem Snævre, der har Navn af sin noget indknebnede Beliggenhed, gaaer op- og nedad i en interessant Egn, gjennem vxlende Bakke- og Dalstrøg; fører forbi de anseelige Høidepunkter Tornby-Bjerg, hvor «Kong Jernskjold ligger begravet med 7 Tdr. Guld», og Vorrehøi, ovenpaa hvilken endnu sees det gamle Thingsted, hvor Vendelboerne holdt Raad, førend de samledes paa den nærliggende Krage Strand til Oprør mod Helligknud; Høien bestiges tilfods, medens Vognen venter paa Veien. Derfra fortsættes Veien over Knagen*), hvor der haves en interessant Udsigt: i V. det slanke Fyrtaarn, tæt ved Havet, der ligger oprullet, oversaaet af Seilere, i N. ligeledes Havet og den lange Kyststrækning, der taber sig i en blaa Taage op imod Skagen, i Ø. og S. det stærkt kuperede Landskab, isprængt med Gaarde og Steder, deriblandt den gamle Herregaard Asdalgaard, hvis første Slotshøvdinge skulle ligge begravne i Asahøi, tætved, og hvor «Karl Pølses Flæsk» endnu opbevares. Man kommer gjennem Høierup i en Dalkrømning, atter opad forbi den lille kullede Horne Kirke til Lilleheden*, hvor Huse, Gaarde og opdyrkede Marker, ja endog Mosejord naaer umiddelbart til Havkanten (Tannisbugten), hvor ingen Sandklitter spærre Udsigten, hvor uhyre Kampesteenblokke ligge spredte og ligesom henslængte paa Stranden, der her dannes af Blaaleer, og hvor Anlægget af en Havn sikkert kun er et Tidsspørgsmaal; endelig et kort Stykke i V. langs Strandkanten, ud paa den fremspringende Odde, kaldet Hirtshals, hvor det 86 F. høie, kegedannede Fyrtaarn med Blinkapparat kneiser paa en Blaaleersbanke, kaldet Steenbjerg; man vises beredvillig omkring og indskriver sit Navn i Fyrassistentens Bog. — Ved Lilleheden er Krosted; af Rav opdriver meget. — Tilbageveien (1½ M.) gaaer i S. nedenfor og paa vestre Side af det beskrevne Høiland, forbi Rusbakkerne, hvor 900 Mand fra et strandet russisk Linieskibere omkomne, forbi Redningsstationen, forbi Tornby Kirke, Hovedgaarden Kjærsgaard og Vidstrup Kirke til Hjørring.

3. Til Baggesvogn* (2 M.). Veien gaaer ad Frederikshavns Chausseen i Ø., forbi den gamle Adelsgaard Bøgsted til Slotved Skov, en yndig lille Bøgeskov, hvis stærkt kuperede Terrain frembyder mange hertlige Partier; den er Hjørringboernes mest yndede Sommervalfartsted. Derfra fortsættes Veien i N. til Herregaarden Baggesvogn med en herskabelig Have og beliggende i en Bøgeskov, som med

*) Det herværende „Knagen“, saavel som „Knaghei“ eller „Knarhei“ i Dronninglund Storskov har Navn af, at her engang har været en Slags optisk Telegraf.

Skrænter, Kløfter og snoede Spadseregange er et herligt Tilflugtsted paa en varm Sommerdag. En smuk Udsigt frembyder Teglhøi S. for Gaarden. Denne er omgivet af Grave og 1774 opført af de Bræm. En Eierinde af Gaarden, der gav sig af med »Trolddomskunster« (Guldmågeri?), indebrændte ved en saadan Leilighed. Overtroen lader hende vedblive at spøge.

Hjørring—Frederikshavn.

(4½ Mil.)

T. H. for Veien sees Egeberg og Linderumsgaard, to fordums Adelsgaarde; Hørmested Kro ligger midtvejs; t. H. haves Høgholt, gammel Adelsgaard med Taarn (man fortæller, at Tordenskjold har skudt tilmaals efter Spiret). Ved Tolne Bakker, der ere meget anseelige (Baalhøi 276 F.), passerer man et Strøg af Jydske Aas. Veien fortsættes forbi Avlsgaarden Overskoven, hvorfra Prof. Th. Overskou nedstammer; forbi Aasted, hvor den lærde Frants Mikkelsen Vogelius var Præst til sin Dødsdag; og forbi Hovedgaarden Knivholt til Frederikshavn.

Hjørring—Skagen.

(7 Mile.)

Naar man ad Vestkysten vil reise til Skagen — en Reise, paa hvilken det anbefales at medtage en god Madkurv — følger man Skagens Landevei til Bjergby (see ovenfor), hvorfra man har Valget imellem to Veie:

Man fortsætter i N. Hovedveien, som snart forlader det bakkede Terrain for at gaee igjennem det flade Mygdal (o: Megen Dal) Sogn, og kjører forbi Hovedgaarden Odden, der siges at være »en af de allerældste Sædegaarde i hele Jylland, som i Hedenskabets Tid skal være først bygget, saa at man for mange hundrede Aar siden har vidst at sige: Odden hiin olde og Asdal hin bolde«. Den nuværende toetages Hovedbygning, der har Vinkelfløie og er af overordenlig svær Grundmuur, antages opført i det 14de Aarh. I Midten af det 15de Aarh. tilhørte Gaarden Ove Lunge, hvis Søn Christopher (Epitafium i Mygdal Kirke) faldt i Slaget paa Falkenberg Hede. Veien gaer videre gjennem Uggerby og Tolstrup, hvor de fremrykkede Sandklitter melde Vesterhavets Nærhed, men hvor man af de hyggelige Bindingsværkshuse, de til Tørring ophængte Fisk og de store Stabler af Vragtømmer ogsaa seer, at Havet stundom giver god Næring (naar »den blaae Ko malker godt«); til Tversted, der har et taaleligt Krosted, og derfra

i et Par Bøsseskuds Afstand, gennem Klit hegnet ud paa »den brede Landevei«, o: Stranden, der herfra til Skagen har en Længde af 4 M. Trods Tillægsordet »den brede« er Stranden undertiden ved Høivande saa smal, at den Reisende, der ikke kan slippe ud, maa hjerpe sig selv og Hestene op paa en frem-springende Klitafsats. Tre Røvlere strække sig som bekjendt udenom hverandre langs Kysten, og med længere og kortere Mellemrum rage større og mindre Vrag op over Vandet; de staae dybt i Sandet, Vinden hylar gennem de aabne Spanter, store Flokke af opskræmmede Terner flyve skrigende over den Veifarendes Hoved og give et Øieblik en skingrende Diskant til Bølgerens uafbrudte hule Drøn. Til de storartede, melankolske Omgivelser passer det godt, at man enkelte Steder oppe i Kanten af Klitterne — disse vældige Gravhøie paa det af Naturens Vildskab tilintetgjorte Liv, som slumrer under dem — seer store, sorte, skjævtludende Kors af raattildannet Strandingsvrag, der ikkedesmindre betegne, at indenfor disse Steder, mellem Miler, Klitter og Blier, der dække flere Tusinde Tønder frugtbart Land, findes smaa beboede og dyrkede Jordpletter: Klithusene og Skiveren ere saadanne Oaser. Et Par Smaabække, saakaldte »Render«, have havt Kræfter nok til at kaste den tunge Sanddyne af sig, som smaa vævre Slinger. bugte de sig frem og komme tilsyne paa Stranden, for som en flad, villieløs Strøm at udtømme sig i Havet. De have næsten intet synligt Leie paa Stranden; men under Sandet have de boret sig Løngange, hvori den Reisende kan synke ned med Hest og Vogn; derfor maa han undgaae Kviksandene (»Kvæget«) ved at kjøre udenom Bækkenes Udmunding, i selve Havstokken. Ved Kanderenden (2 M. fra Tversted), der er kjendelig ved sit Udløb gennem en bred Aabning mellem høie Miler, holder den Reisende sædvanlig Rast paa Stranden, og her smager selv det tarveligste Mundforraad som en Herreret. Herfra fortsættes atter Veien. der er yderst trættende for Hestene og som Følge deraf næsten hele Tiden foretages i Skridtgang; men trods Eensformigheden er her god Afvexling; i Klittens Kant sees Lag af de mærkelige Martørv, og hvor Klitvæggen viser sig med en skarp Kontur, dækket af lige store Rullestene, vil man ovenfor finde de besynderlige, udstrakte Steensletter, der ganske ligne uhyre Torve, med en Brolægning saa jevn, som den kun kan dannes af Naturen selv.

Fra Bjergby til Kandestederne kan en anden Vei (2½ M) følges. Den gaaer først i Ø. langs et Bakkestrøg forbi Mygdal Kirke, saa i N. over en udstrakt Lavning forbi Bindlev Kirke, forbi Steensbæk og Nørre Elkjær, ældgamle Herregaarde, de nordligste i Danmark, begge med smukke og gamle Haveanlæg, den sidste tillige med en Plantage i selve Sandklitterne, anlagt af Kammerherre Riegels for Amtets Regning; igjennem Tversted Sogn forbi Gaardbo Sø, et tilbageblevet Bassin af Havet, der maaskee endnu i Middelalderen

har gjennemskaaet Landet her (•Møgelbjerg Havn•, der nu ligger $1\frac{1}{2}$ M. inde i Landet ved Hovedgaarden Eskjær, taler derfor); Søens Bund bestaaer i Udkanterne af Strandsand og i Midten af et •bundløst•, vellingagtigt Dynd; endelig gennem Raabjerg Sogn, hvor den besværlige Sandvei bugter sig mellem uhyre Miler*, der gjøre denne Egn til en af de gyselig interessanteste i hele Landet; derigjennem kommer man forbi Kandestederne langs ad Kanderenden til Stranden.

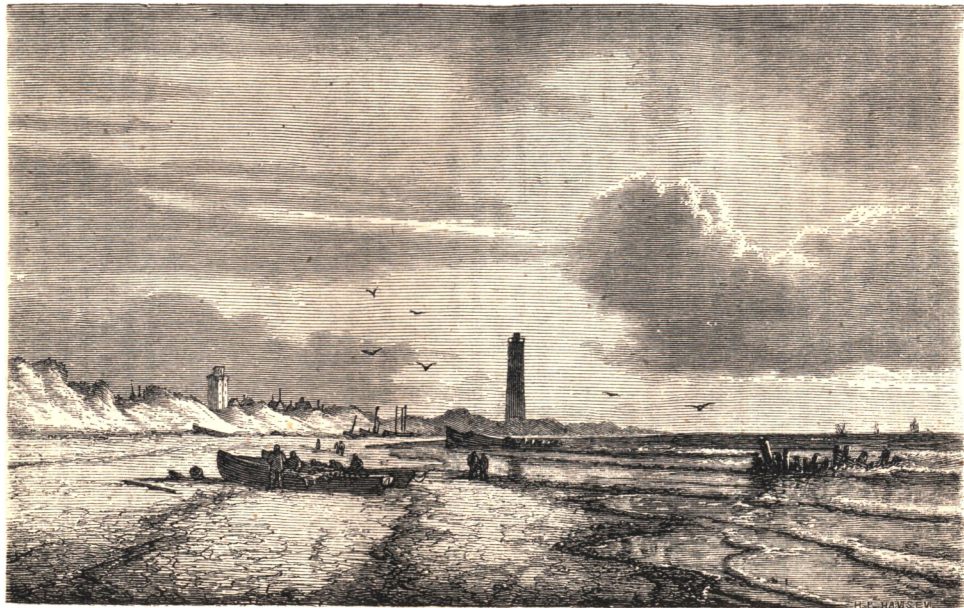
Skagen.

Hotel: Værelse med Kaffe eller Theo 5 Mk.; Middag $3\frac{1}{2}$ à 4 Mk. Aaben Personpost 3 G. ugl. til Frederikshavn. Telegrafstation (f. D.). Bade (uden Badehuus) efter Behag enten i Kattegat eller Skagerak; men da Kysten er flad (med „Fløilsbund“), gjør man bedst i at berrytte Baad, som leies billig; men man vare sig for Fjæsingen.

Skagen (Skaven, Scavenia) blev ifølge Sagnet i Oldtiden grundlagt af en Bonde ved Navn Thorkild Skarpe og dennes Hyrde Trond, som byggede det første Huus og •opfandt• Fiskeriet. Byen bestaaer af to Hoveddele (egenl. særskilte Byer), Høien eller Gl. Skagen ved Skagerak, og en halv Mil derfra mod Ø. ved Kattegat Ny Skagen, der fra Møllen i S. V. til det gamle Fyrtaarn i N. Ø. maaler 4,500 Al., og fra det gamle Kirketaarn til det nye Fyrtaarn $\frac{1}{2}$ M.; det er altsaa mere end en Spøg, naar man kalder Skagen: •Danmarks næststørste Kjøbstad•. Ny Skagen deles atter i Østerby, der har adskillige nette, teglhængte Steder med Smaahaver, og Vesterby, der mest beboes af den egentlige Fiskerklasse*). Husene ere opførte paa sammenføgne Tuer, som ikke tillade nogen Regulering i Gader; Brolægningen er Flyvesand, der udkræver forsvarligt Fodtøi for at holde Sandet ude; de faa Markjorder, Byen har tilbage, ere overfløede af Sand, men bære desuagtet — takket være Fiskegjødningen og Grundens Fugtighed**) — god Sæd, navnlig Byg. De fleste Huse i Vesterby have tjærede Bindingsværksstolper og ere tildeels omgivne af lave, sort-tjærede Plankeværker, dels af Haver, hvis eneste Væxt er Marehalm, der voxer heelt op til Tagskjægget og skjuler Vinduerne; somme Huse have ingen Skorsteen, men en Lyre, c: en Aabning i Taget (som paa Færøerne), hvorigjennem Røgen

*) Til bedre Orientering maa det erindres, at Skagens Green ikke peger mod N., men mod Ø.

**) En Smørfjerding uden Bund, nedgravet i Sandet, kan afgive en Brønd; rigtignok med Brakvand — andet haves ikke.

Parti fra Skagen.

selv maa see at hitte ud. Den største af de bekendte Ødelæggelser i Skagen foranledigede Sandflugten paa alm. Bededag 1775 under en heftig Storm af N. V.

Byens gamle Kirke*, af hvilken kun $\frac{2}{3}$ af Taarnet rager tilveirs som en flirkantet Kegel i Sandet, var helliget St. Laurentius (Stadens gl. Vaaben er derfor ogsaa en Rist) og i ældgammel Tid opført af Skotter og Hollændere, som fiskede under Kysten; den var i gothisk Stil og den længste Kirke i hele Vendsyssel. Ved det nysnævnte Uveir fik den sit Banesaar; Sandet lagde sig over Kirkegaarden og høit opad Kirkemuren, saa at Tilgangen næsten var spærret; dog benyttedes Kirken med stort Besvær (ved Hjælp af Skovl og Spade) endnu i tyve Aar efter denne Begivenhed — saa kom et nyt Uveir, og den maatte opgives; hvad der ragede op over Sandet, blev nedrevet paa nær Taarnet, der vedligeholdes af Staten som Sømærke. Skagen har ogsaa havt to Kapeller, som forlængst ere nedrevne eller omblæste.

Den nye Kirke, indviet 1841, blev tilveiebragt ved en Kollekt over hele Landet og ved Hjælp af 4000 Rdlr., indvundne ved Nedlæggelsen af det dansk-lutherske Kapel i London. Den er opført efter Konferentsr. Hansens Tegning og er en Slags Miniaturkopi af Frue Kirke i Kjøbenhavn. I Stormveir skal den ryste stærkt; men — her er jo ogsaa bygget paa Sand.

I den ydre Kirkemur er indsat et stort og smukt Basrelief af Billedhugger Poulsen, til Minde om den ulykkelige Begivenhed 27. Decbr. 1862, da 8 af Skagens mest uforfærdede Fiskere — alle paa een nær Familiefædre — omkom ved Redningsbaadens Kæntring under Forsøget paa at redde Besætningen fra den strandede göteborgske Brig „Daphne“; det forestiller, med Portraitalighed, en død Fisker, der paa to Aarer af Kammerater bringes hjem til Hustruen, som forfærdet modtager Sorgetoget. Monumentet er indfattet i en Sandsteensramme, paa hvis øverste Rand er indhugget et Bibelsprog, og paa hvis nederste Rand læses: „Danske og Svenske i London satte dette Minde“; en Tavle nedenfor bærer Navnene paa de 8 Forulykkede, til hvis Efterladte den danske Velgjørenhed frivillig sammenskjød en Sum af omtr. 30,000 Rdl. — Den nye Kirkegaard er anlagt i nogen Afstaad N. for Kirken; men Sandflugten huserer her slømt.

Det nye Fyr*, fast, med en Lysvidde af 5 à 6 M., blev tændt 1859. Taarnet er opført af Justitsraad Nebelong. Fyrinspektorens Bolig ligger tæt til Taarnet; den er meget hyggelig; Haven bag den høie Muur er overraskende ved sine Espaliers og smukke Blomster. Det ældre Fyrtaarn*, som 1747 afløste det allerældste Vippefyr, vedligeholdes endnu som Sømærke.

Plantagen*. Byfogden er tillige Overkliffoged; hans Embedsbolig som saadan er rummelig, bekvem og, ved sin Beliggenhed i en Lund, tillige smuk og mærkværdig. Anlægget af denne lille Skov paabegyndtes for c. 60 Aar siden af daværende Byfoged, Kancellir. Lund, hvis betydelige Udgifter og af Naturkræfterne modarbejdede Bestræbelser omsider lønnedes med Held. Hans Eftermænd fulgte det givne Exempel ved fremdeles at plante og frede; dog har Statskassen siden 1827 overtaget Eiendommen.

Til Skagens Minder hører den frygtelige Stranding lille Juleaften 1825 af en heel Handelsflaade paa omtr. 50 Seilere med kostbare Ladninger, samt de rige Strandinger i Novbr.

1838 af »Marchal» og »Orinocco», da Alle tjente Penge, Nogle endog store Formuer.

Familienavnet Scavenius stammer som bekjendt fra Skagen; saaledes var Mag. Nic. Scavenius († 1590), hvis Søn Laurids S. blev Biskop i Stavanger, Søn af en Skagens Fisker, som tillige var »Raadmand»; Sjællands Biskop Dr. Laurids Mortensen Sc. (1589—1655) Søn af en slet og ret fattig Fisker (der var dengang Latinskole paa Sk.); og afdøde Godseier Ped. Brønnum Sc. Søn af en Handelsmand sammesteds.

Syd for den gamle Kirke, paa et Terrain, der er gaaet aldeles under i Sandflugt, laae i Middelalderen den befæstede Borg »Lundholm», som Dronning Margrethe 1396 købte af Niels Bugges Arvinger; 1667 bestod deraf endnu en Ladegaard »med 3 Porte». — Udsigten* fra de høie Klitbakker ved Kirketaarnet er storartet: Med sine mange teglhængte Huse strækker Byen sig i en langbenet Vinkel; den nye Kirke med sit lille Klokketaarn, det gamle, ottekantede Fyr, det nye Fyr — Alt bidrager til at levendegjøre Illusionen om en virkelig stor Stad, medens store og smaa Sellere, med og uden Damp, uophørlig fare forbi.

Skagen-Frederikshavn.

(5 Mile.)

Fra Skagen til Frederikshavn ad Østkysten kører man ad Sandvei, gennem Klitter (1 M.), derpaa ad Kattegattets Strandbred, lige i Havstokken, det eneste Sted, hvor man er sikker paa at undgaae Kviksandene, og hvor Hestene kunne udholde at trække; forbi Tranestederne, en bebygget Engplet bag Klitterne, til Torreveire Rende*, der kommer frem fra Klitterne og udflyder fladt paa Stranden. Dens Leie maa søges mellem Marehalsbakkerne; inde bag det hvide Sand har det lille Vandløb fremtryllet det yndigste Grønsværtæppe paa begge sine Bredder, der ere saa oversaaede af Rævlinger og Tranebær, at til en vis Aarstid Græsset formelig maa »bløde», naar man træder derpaa. Klitterne ere her fredede; men hvis en af de høieste Bakker tør bestiges, seer man ud over endeel af Raabjerg Sogn og henrykkes for Modsætningens Skyld ved at finde et skjønt og frugtbart Indelukke mellem det usikre Hegn af hvide, spøgelseagtige Høie. Denne Oase er isprængt med Gaarde og Steder, hvis maledede Bindingsværk giver dem et venligt og hyggeligt Udseende, der tilmed røber Velstand. — Veien fortsættes ad Stranden forbi Bunken, hvor der aabner sig en videre Udsigt over Raabjerg Sogn med Kirke og Møller — Pletter, der ere forskaanede fra den almindelige Undergang — gennem den store Fiskerby Aalbæk, der i Bugten udfor sig gjemmer de bekjendte fladstranske Østersbanker, og hvor der findes to faste Fyr af 6te Orden med Speilapparat; man

kjører i Havstokken udenom Knasborgaa, der kommer fra Gaardbo Sø, fortsætter Veien længere ind i Landet, forbi mange Smaasteder, over betydelige Mosestrækninger, forbi de mærkværdige Dopper og Rimmer*), Minder fra den tidligste Dannelse, forbi Bannerslund, Ellinggaard og Leerbæk, tre Herregaarde, ford. Sæder for Bannere, Biller, Bjelker, Gyldestjerner o. fl., og endelig til Frederikshavn.

Frederikshavn.

Hoteller: Hotel du Nord (Mad. Zimmermann's Hotel); Værelse med Kaffe eller Thee 4 Mk. 8 Sk.; Midd. 3 à 4 Mk. Mad. Jelstrup's Hotel tilsvarende Priser Flere andre Gjæstgiverier. Lukket Personpost 3 G. ugl. ov. Sæby til Aalborg; 4 G. ugl. til Hjerring; aaben Personp. 3 G. ugl. til Skagen, 4 G. ugl. til Sæby. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Nyborg og Norge. Telegrafstation (f. D.). Private Badehuse overlades velvillig til Afbenyttelse; deilig Sandbund, men man maa vogte sig for den giftige Pigfisk, Fjæsingen, samt for „Vandmænd“.

Frederikshavn hed indtil 1818 Fladstrand og var til den Tid et Fiskerleie. Da Fru Mette Bilde 1748 solgte hele Byen for 4000 Rdl. til Peder Hansen Høier, Borger og Indvaaner udi Fladstrand, fandtes der kun 70—80 smaa, straatækkede Bindingsværkshuse, og dens 260 Indvaanere vare Huusmandsfæstere under Herregaarden Knivholt; i Aarhundredets Begyndelse var Indvaanertallet voxet til 460, og nu er det over 2000. Havnen, der gav Byen en ny Æra og laante den sit Navn, var man 19 Aar om at fuldføre (1814—33), og den er senere bleven betydelig udvidet og forbedret. Den rummer 300 Handelsfartøier og er meget benyttet som Nødhavn. Havneveien, der i en Længde af $\frac{1}{8}$ M. forbinder den gamle med den nye By ved Havnen, er nu saa vel bebygget, at der ikke længere hersker nogen Adskillelse mellem dem. Da Fregatten „Pommeren“ med Christian VI ombord 1733 grundstødte paa Dvalegrundene ved Sæby, gav detté Anledning til Frederikshavns Lodseries Oprettelse.

Kirken er lille og uden Taarn; dens Uhyggelighed var tidligere et Ordsprog, som dog ikke længere passer, thi ved en smagfuld Restauration, bekostet ved frivillige Sæmmenshud, er den baade ind- og udvendig forvandlet til et hyggeligt Bedehuus, og kun den gamle, smagløse Prædikestol, der venter paa beleilige Tider for at blive afløst, minder endnu om

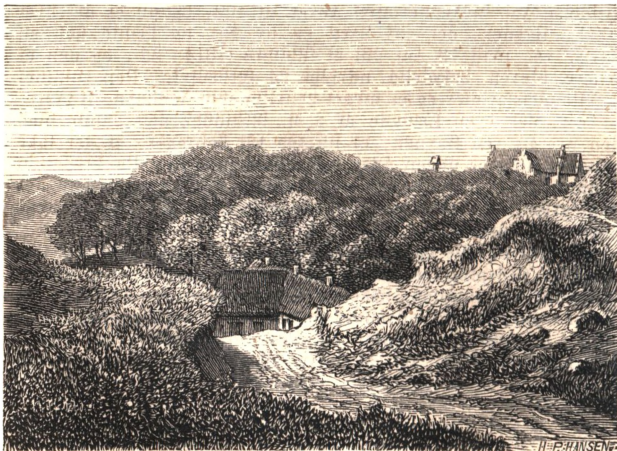
*) Ved „Dopper“ forstaaes en Mængde 10—20 Al. brede Engstrimler, som i flere tusinde Alens Længde strække sig parallelt i lang Afstand fra Kysten, adskilte fra hinanden ved 5—8 Al. høie, lynggroede Sandvolde „Rimmer“.

Ordsproget. Altertavlen, et Maleri af Dorph, forestiller Jesus i Gethsemane. Kirken blev opført 1688—90 ved frivillige Gaver samt 1 Rdl. af hver Kirke i Stiftet; men var desuagtet neppe bleven til, hvis Sagen ikke havde mødt en særlig opoffrende Interesse hos Peder Visberg, før »Ober-Chirurgus» paa Flaaden, da Tolder, Veier, Maaler og Vrager i Fladstrand, samt Postmester for Sæby, Fladstrand og Skagen. Tidligere maatte Beboerne søge Flade Kirke. — Et vakkert Lystanlæg, skjænket Byen under Christian VIII, fører lige til Kirken, der tidligere laae noget afsides, og bidrager til at forhøie dens Hygge.

Fæstningen Fladstrand* tilbyder i det Smaa Alt, hvad der behøves: Citadel (anlagt 1687) og Hornværk (anl. 1712) med Brystværn og Skydeskaar, Volde og Grave, Broer, Arsenal, Kaserne, Kommandantbolig og fremfor Alt et rundt »Martello-Taarn» af Kampesteen, kaldet »Krudttaarnet», som med Ret eller Uret siges at være bygget af Tordenskjold; den har ogsaa endnu en Kommandant, men mangler Soldater, Ammunition og Vaaben, eftersom den nedlagdes som Fæstning i Krigsaaret 1864. Nord og S. for Byen, og lidt ude i Kattegattet paa en Holm, kaldet Deget, findes endnu Skandseanlæg og Batterier.

Raadhuset, en toetages Bygning paa Havneveien, udmærker sig ikke.

Frederikshavns Omegn* mod S., ad »Jydske Aas», er meget smuk; Vognleie billig. En paa skønne Udsigter og Situationer

Flade Præstegaard.

rig Vej fører til Bangsbo Skov, hvor, ved Fyldeledet, Frederikshavnernes Sommerforlystelser finde Sted. Derfra fortsættes Veien til Flade Præstegaard ($\frac{1}{2}$ M. fra Frdhvn.), der ligger i en meget smuk lille Bøgeskov, dybt i en rund og snever Dal; høit ovenover kneiser Kirken, og fra Fladbjerg, Studebakken (355 Fod), Lybershøi og flere Høidepunkter har man et afvejlende, herligt Rundskue; i Nærheden til alle Sider: Bakker og Kløfter, isprængte med smaa Skovpartier; i Mellemgrunden mod Nord Frederikshavns røde Tage og Havnens Masteskov, i Baggrunden Aalbækbugten og Landet, der krummer sig indad lige til Skagens Fyr; i Ø., dybt under sig, det venlige Bangsbostrand og Kattegattet, oversaaet af Sellere, samt fjernere Hirtsholmenes hvide Skrænter*) og Læsøes lave Kyster; i S. en vedvarende Fortsættelse af det beskrevne Høiland. — Veien gaaer fremad i S., snart dybt under de høie, mørkladne Lyngbakker, snart oppe paa Aasens Ryg; men bestandig den samme henrivende Udsigt. Man naaer til Vrangbæk ($\frac{3}{4}$ M.), der ligger i en yndig, skovklædt Dal og har taget Navn efter det livlige Aaløb, som risler derigjennem; Rosengaarden ved Vrangbæk er næsten Glands punktet paa denne Udflugt. — Tilbageveien kan lægges over Guddal med Mølle, N. Rævdal, Donbæk, lutter skønne Steder, og Herregaarden Bangsbo, der i Middelalderen tilhørte de børglumske Bisper; endelig ad Chausseen til Frederikshavn.

Frederikshavn—Sæby.

($\frac{1}{4}$ Mill.)

Man kører langs Kattegattet ad Strandveien, igjennem den anseelige og venlige Fiskerby Bangsbostrand, der næsten er som en Forstad til Frederikshavn, under Udpynten af Jydske Aas, hvis første fremspringende Punkt kaldes Pikkerbakken, der for Udsigtens Skyld fortjener at bestiges.

Sæby.

Hotel: „Harmonien“ (Petersens Hotel); Værelse med Thee eller Kaffe 4 Mk.; Middag 3 Mk. Lukket Personpost 3 G. ugl. til Aalborg, 3 G. ugl. til Frederikshavn, aaben Personp. 4 G. ugl. til Frederikshavn.

*) Hirtsholmene bestaae af store Kampestene, der ligesom ere sammen-dyngede paa hverandre og ere dækkede af en ganske tynd, udyrkelig Jordskorpe. Fyrtaarnet, 42 F., Blinkfyr, bygget 1838. — Øerne ere opfyldte af vilde Kaniner.

Postbaad 2 G. ugl. til Læsø. Telegrafstation (i. D.). Private Badehuse, som velvillig indrømmes til Afbenyttelse; deilig Havbund, men Fjæsinger og Vandmænd.

Søby, ford. Søby, var oprindelig et Fiskerleie; men da Mariested-Kloster var blevet stiftet der 1469, skaffede Biskop Stygge Krumpen denne By (ligesom Thisted og Nykjøbing) Kjøbstadret og gav den i Daaben Navn efter Klosteret: Mariested (ligesom Mariager og Maribo). I Reformatiønsaaret 1536 var det allerede ude med Klosteret, - det blev opladt til Byens Behov, men da Byen ikke behøvede det, er det formodenlig snart efter nedrevet; kun Kirken blev tilbage, og den staaer der endnu med adskillige Erindringer og Minder fra Munketiden. Søby har et dobbelt Naboskab af Vand, idet den beskylles baade af Kattegattet og en Aa, der her har sit Udløb; Oversvømmelser have ofte fundet Sted, og flere Gader skulle derved være gaaede tilgrunde. Ude i Stranden viser man endnu flere gamle Brøndsteder. Allerstørst Skade led Byen dog 1792, da en Stormflod tilstoppede den lille Havn med Sand og derved lukkede for al ydre Handelsførsel. Først for omtrent 15 Aar siden fik man ved Statens Hjælp Midler til at bygge en ny Havn; men den var neppe fuldført, førend dens Indløb atter tilstoppedes. Ved at afspærre Aaen fra Havnen og svinge dennes Munding længere mod N. haaber man dog endnu paa en Forbedring. Byens Indvaanertal er 13—1400.

Kirken* er smuk, anseelig og af betydelig Længde; da dens 16 Al. høie Hvælving ikke bæres af Piller, men af Side-murene, er den forholdsviis smal; en Rundfløi, hvis Hvælving bæres af en eneste kolossal Midtpille, benyttes til Spreitehuus, men vilde ved atter at indlemmes i Kirken forskjønne denne overordenlig. Af ophængte Epitafier bør bemærkes et med Portraitfigurer af Borgmester Chr. Ruus med Kone, og et andet af Borgmester Ruus den Yngre med Kone og 14 paa Rad opstillede Børn. Ruus den Ældre har ved Stiftelser og Legater sikkert sig Byens vedvarende Ihukommelse. (Nøglen til Kirken hos Lodsoldermand Schov, som boer i Nærheden.)

Raadhuset, en ny eenetages Bygning, bærer Indskriften: •For Retfærdigheden•.

Beliggenheden ved Sø, Skov og Bakker er smuk; som Udflugter nævnes:

1. Spadseretour gennem Søbygaards Skov til Søbygaard*. Ti Minuters Gang fører til den herlige Bøgeskov. Paa den venstre Aabred findes maaskee de smukkeste Partier; men paa den høire er der anlagt Kjørevei og Spadsere-gange; en saadan fører under en heel Times Vandring langs den travle Aa, der snoer sig mellem høie, skovklædte Bakker, til Søbygaard. Omtrent midtvejs i Skoven støder man paa en Dandseplads med Brædegulv og opslagne Telte; det er Søbyernes Sommerforlystelsessted, der fra Søndag til Søndag venter paa

sine Gjæster. Store Plainer og skønne Trægrupperinger findes flere Steder, og fra Gedebakken, Idahøi og andre Høider haves storartede Udsigter over Land og Vand. — Strax udenfor Skoven i V. ligger Hørregaarden med en toetages Hovedbygning, der har to Taarne, Riddersal og hvælvede Kjeldere, og er omgivet af brede Grave, som, skjøndt de nu ere tørre, minde om Vindebroens Tid. Sæbygaard, hvis Historie gaaer langt tilbage i Tiden, var i den katholske Tid i Børglum-bispernes Magt; men ved Reformationen blev den inddraget af Kongen tilligemed alt andet Klostergods; 1560 mageskiftede Frederik II Gaarden med Søhelten Otto Rud for dennes Godser i Sjælland; 1589 eiedes den af Rigsraad Ped. Munk og senere af Helten Niels Juel; 1682 tilhørte den Holger Pachs, hvis Enke Elisabeth Bille endnu »spøger» paa Gaarden. Ved hendes Datter gik Gaarden over til den Arenfeldske Familie, i hvis Besiddelse den endnu er. Opgangen er fra Gaardspladsen, der har bevaret sit Fortidspræg, gennem det ottekantede Taarn. — Avlsgaarden Ottestrup (ford. Steenshede) eiedes 1644 af den tappre Vogn Vognsen (see under Voergaard), men blev af Niels Juel underlagt Stamhuset. I Volstrup Kirke hvile adskillige af Gaardens tidligere Eiere; den sidste af disse har faaet et Kapel.

2. En smuk Kjøretour* i N. V. fører gennem Øxen-hede, over et Strøg af Jydske Aas til Karup Kirke (1 M.); et Stykke fra Kirken, under Foden af en Bakke, ad en Vei t. H. ligger Bondestedet Thronhaven*, hvor man har et heelt lille Fjeldlandskab for sig; Trægrupper hist og her i de dybe Kløfter; en henrivende Udsigt fra alle Høidepunkter. Et Stykke Ø. herfor, i Nærheden af Understed Kirke, vises et gammelt Voldsted, hvor Søhanen Knud*) skal have havt en befæstet Borg. Fortsættes Veien i V., kommer man til Gaarden Neisum*, en henrivende Plet i en grøn, dyb, med Bøgeskov bevoxet Dal, snevert indfattet af steile Skovskrænter; endnu længere i V. Gaarden Ormholt, der ligeledes er en smuk Plet.

3. Til Læsø (ford. Hlersey, af Hler eller Ægir) kommer man med Postbaad, som afgaaer hver Tirsdag og Lørdag Morgen; i Sommermaanederne 4 Mk., i Vintermaanederne 1 Rdl. Personen. Denne Udflugt (3¼ M.) kræver mindst 2 Dage, men er forøvrigt afhængig af Vind og Veir. Overfarten skeer i aaben Seilbaad og er aldrig behagelig (Medesnøre bør medtages for Tidsfordriv). Kysten er lav, og man øiner den først, naar man er den temmelig nær; kun paa Nordsiden er der høie Klitter, saakaldte »Høisande». Man lander paa den vestlige Side, men maa ride ind over Grunden paa en Fiskerryg; i den nærmeste Gaard leies Vogn (1 Rdl.) til Byrum (1 M.), midt paa Øens sydlige Deel; en ung Pige er gjerne Kudsk; thi

*) Søhanen Knud forekommer hyppig; see nedenfor under Rugtved og foran under Morsø.

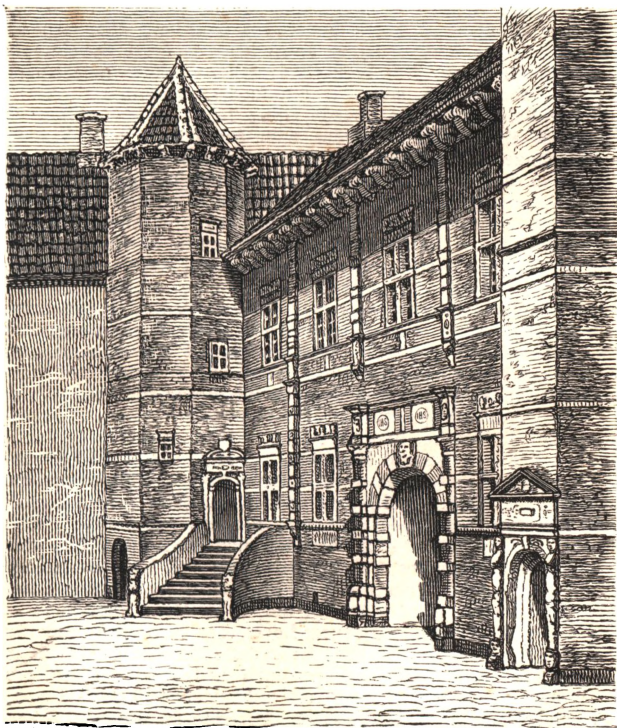
hele den mandlige Befolkning, med Undtagelse af Oldinge og Drengene, er som oftest tilsøes. Gjæstgivergaarden tilbyder sværtladede Dynesenge (den Reisende bør medbringe Tæppe), men maadelig Beværtning; har man Adresse til nogen af Beboerne, er Gjæstfriheden stor. I Byrum eller dens nærmeste Omegn boe de fleste Embedsmænd: Birkedommer, to Præster, Læge, Toldembedsmænd, Strandingskommissionairer o. Fl.; smukke Haver og smaa skyggefulde Lunde høre i Almindelighed med til deres Boliger; Distriktslægen boer saaledes midt i en lille Skov. Tvers igjennem Landet gaaer en bred Steenrøve, som ganske ligner en kunstig anlagt Chaussee, men stammer fra Øens Urdannelse. Agerdyrkningen, der besørges af Fruentimmer, er Indbyggernes vigtigste Erhverv; thi Fiskeriet har hidtil været hæmmet af de vidtstrakte Grunde rundt om Øen, der giøre det i høi Grad besværligt at komme til og fra — i ondt Veir umuligt. Nu vil en Baadhavn komme under Bygning; ogsaa for de hyppige Strandingstilfælde vil denne blive af overordentlig Nytte. En god Trediedeel af Øen er uopdyrket Hede; Ræve og Gjæs findes i stor Mængde; Jorden frembringer allevegne vildtvoxende Hvidløg. Læsøfruentimmernes maleriske Dragt med det sølvbehængte Liv sees kun paa Festdage og til Høitider; til daglig Brug bære de Hovedet indhyllet i et hvidt «Hei-» eller «Hækkede» og ligne Nonner; Mændene have tidligere baaret hollandsk Dragt. Den største Eiendommelighed paa Øen er Husenes kolossale Tangtage, der ofte i flere Alens Tykkelse naae heelt ned mod Jorden, med Gjennemskjæringer for Vinduer og Døre; en Mængde smaa Vindmøller til Huusbehov findes, og ved hvert Huus en Flagstang, som foruden almindelig Bestemmelse har den, at tjene til et indbyrdes Signalsystem, saaledes for en eller flere Strandinger, Postbaadens Ankomst, Amtmandens Besøg osv. Øen var i lang Tid et Tvistens Æble mellem Vitskøl-Kloster, Viborg Domkapitel og Børglum Bispestol. Dronning Margrethe gav Læsøboerne adskillige Rettigheder af Taknemlighed, fordi de engang, fortælles der, reddede hendes Liv, da hun strandede under Øen. Denne har nu c. 2700 Indb.

Sæby—Nørresundby med Sideudflugter.

a. Til Flaunskjold Kro (2½ M.) følges Hovedlandeveien i S. V. gjennem et lavtliggende Kornland, store Engstrækninger og forbl afbrudte smaa Skovpartier; imod S. V. og S. sees den bjerglignende Jydske Aas. T. H. for Veien ligger Herregd. Haven (1 M.) med en lille Skov og en smuk Have; lidt længere fremme t. H. Skjæve Kirke (Skjæve Sogn er bekendt af den store dronninglundiske Mordsag i 1841, da flere,

selv ansete Beboere tog sig selv tilrette ligeoverfor Øvrighedens Afmagt og dræbte nogle ildeberyggede Personer, der længe havde gjort Vold paa Eiendomssikkerheden); man kommer derefter forbi Dybvad og Knudseie, to anseelige Herregaarde, den sidste ved en lille Skov, som, ifølge Bircherod, har Fru Ida Skeels »skammelige Forhuggelse» at takke for, at den ikke er langt større; til Flaunskjold, der har et tarveligt Kro- og Bedested. — Den Reisende, der vil lære Vendsyssels interessante Østkyst nærmere at kjende, maa her forlade Hovedlandeveien og drage i Retning ad S. Ø.

b. Fra Flaunskjold til Voergaard* ($\frac{1}{2}$ M.). Denne gamle Gaard, der nu tilhører Familien Rosenørn, har en to-etages Hovedbygning udvendig med fritstaaende, sexkantede

Voergaard (Parti af Borggaarden).

Hjørnekarnapper eller »Taarne«, og er høist interessant i arkitektonisk Henseende; dens Façade, og navnlig Portalen, Vinduesindfatningen og Gesimserne — Alt af gullandsk Sandsteen — ere prydede med en Uendelighed af Billedhuggerarbejde, hvoraf hver enkelt lille Deel er et Kunstværk for sig; især frembyder den høie Port en Rigdom af alle Slags menneskelige og fantastiske Ansigter. Grave omgive Gaarden, men en fast Bro har afløst Vindebroen. Inde i Gaarden er der to Taarne med Vindelopgange til Huusleiligheden. Kjelderhvelvingerne ere kolossale og hvile paa brede Pilastre; den bebyggede Rosodonte findes i Kjelderen. Den nordre Bygning, der bærer Spor af buede Kirkevinduer, stammer fra Munke-tiden, og der findes hemmelige Fordybninger i Murene — i hvilken Henseende der endnu af og til skeer uventede, interessante Opdagelser — formodenlig bestemte til Skjulesteder (da Skipper Klement 1534 trængte ind i Gaarden, som han afbrændte, krøb Biskop Stygge Krumpen, der just opholdt sig der hos sin Frille, Elisabeth Gyldenstjerne, »vdi mwse hwi«). Fru Ingeborg Skeel, som var gift med Otto Banner til Asdal, opførte den nuværende Hovedbygning 1588—91, »der hun en bedrøvet Enke var«, saaledes som Indskriften over Vindeltrappegangen i det mellemste Taarn forklarer. Hun beskyldes for at have plaget sine Bønder med Hoveri og Gjerrighed, og der tillægges hende Meget, som det ikke er Stedet her at fortælle. Hun ligger begravet i Voer Kirke, et lille Stykke Ø. for Gaarden, og har her selv ladet opsætte et Epitafium* for sig og sin Mand i et eget dertil opført Kapel, for, som Inskriptionen siger, »at hendes Minde ikke ganske skal for-gjætted; thi naar Udarvinger tage Gods og Penge, Hukommelse om de Døde varer ikke længe.« Det er et sjældent Kunstværk af Sandsteen og en bedre Skjæbne værdigt end at hensmulre her. Aar 1644 beleirede Vogn Vognsen Gaarden med Omegnens Bønder og tog den svenske Besætning tilfange.

c. Fra Voergaard forbi Albæk Kirke og »Degnehøiene« (Sømærke, hvorfra en viid Udsigt over Hav og Land) til den gamle Avlsgaard Rugtved* (1 M.) i S. Ø., ved Voersaa-Aaes Udløb i Kattegattet. En Rotour frem og tilbage mellem Rugtved og Havet ($\frac{1}{2}$ M.) maa meget anbefales; Aaen bugter sig stærkt mellem høie Skrænter, der ere tæt bevoxede med anseelige Bøgetræer, som forneden næsten hvælve Tag over Vandet ved at mødes fra Bred til Bred; ved hver Krumning, Aaen gjør, styrer man ind i en Løvgrotte, hvor ingen Udvei opdages, førend man er trængt ind til Grottens Baggrund; et mystisk Lysskjær falder gennem Løvet, der med en forunderlig Klarhed spiller sig i Vandet, hvor dette ikke er dækket af et blomstrende Aakandetæppe; seer man nedad, er det som om man bevægede sig frem over nedenfor staaende Træers Toppe; en lille opskræmmed Fugl flager skrigende fra Green til Green under Loftet, og et Par Vildænder skynde sig piilsnart afsted,

forude, fra Bugt til Bugt: dette er i Almindelighed Billedet af en Plet, der hører til en af de skønneste i Landet. Voersaa, der ligger umiddelbart ved Aaens Udmunding, er en fattig Fiskerby. — Imellem Gaarden og Skoven sees temmelig uforstyrrede Levninger af et gammelt Voldsted; her havde efter Sagnet Knud Søhane en Sørøverborg; men dengang kunde Dronning Margrethe seile lige hertil ($\frac{1}{2}$ M.) og skyde Taarnet ned.

d. Fra Rugtved til Asaa (1 M.). Veien gaer langs Stranden forbi Søraa. Det er en venlig Flække med 5 driftige Kjøbmænd, en god Kro og anseelig Handelsdrift. Skibe ligge stadig paa Rheden for at losse eller lade. Asaas videre Opkomst beroer kun paa bedre Veie.

e. Fra Asaa til Dronninglund, gjennem Dronninglund Storskov, over Allerup Bakker til Nørre-Sundby. Veien gaaer i V. forbi den lille Aakjær Skov til det for sine deilige Omgivelser bekjendte Dronninglund* (1 M.), opstaaet efter det fordums Hundslund, et Nonnekloster, der nævnes første Gang 1268, og som efter Reformationen deelte den almindelige Skjæbne, at hjemfalde til Kronen. I 1690 kjøbte Christian VI's Dronning, Charlotte Amalie, Hundslund, hvor hun tilbragte flere Sommere; istedetfor de gamle Klosterbygninger, som hun lod nedrive, opførte hun en prægtig Hovedbygning med Sidefløie og Hjørnetaarne; i Forbindelse med den hvævede og smukke Klosterkirke, som baade har Taarn og Spiir, kom Gaarden til at danne en imponerende Bygningsmasse. Efter Dronningens Død 1714 kom Gaarden, der efter sin Eierinde dengang var omdøbt til Dronninglund, i Frederik IV's Søsters Sophie Hedvigs Besiddelse, og denne Prindsesse har, sagtens af Omhu for sit Eftermæle, ladet sit Navnetræk anbringe rundt omkring, baade indvendig og udvendig, i Kirken og paa Murene. Hun skjødede Gaarden til Kammerherre C. A. v. Plessen, med hvem hun efter Sigende havde indgaaet hemmeligt Ægteskab; men efter Prindsessens Død (1736) solgte han den til en rig islandsk Kjøbmand, Jacob Severin. Senere blev Grev Adam Moltke Eier og efter ham den bekjendte Brigadeer Halling, en Præstesøn fra Sjælland, der i Ostindien havde samlet sig en kolossal Formue, som skaffede ham baade Adelskab og Ordener, men saare liden Agtelse (Th. A. Becker's «En Familiehistorie»). Man viser endnu det Sted N. for Gaarden, hvor han lod Bønderne ride Træhest, og fra hans Tid seer man rundt paa Godset adskillige Huse af et eiendommeligt Ydre, hvor hans Fæstere boede; til saadanne samlede han andre Steder fra høie og kraftige Folk, som han forenede med de smukkeste Piger, i den Hensigt, at forskønne Folkeracen, og virkelig ere Afstamningerne kjendelige. Efter flere Gange senere at have skiftet Eiere har Dronninglund nu i de sidste tre Decennier tilhørt en Descendent af en gammel Vendelboslægt, Kammerherre E. Skeel, der betydelig har forbedret Eiendommens Jorder. Nævnes bør en særdeles smuk

Have, et mærkværdigt Ekko paa Gaardens østre Side og 14 Storkefamilier paa Tagene. Under den østre Bygningsfløi løber en Bæk; den kommer tilsyneladende fra et lavere Punkt og løber op ad, hvilket Særsyn Sagnet forklarer saaledes: Munkene paa Voergaard forlangte af Nonnerne paa Hundslund, at de skulde besørge deres Vask; men da de ikke skjøttede om dette malproppe Arbeide og derfor undskyldte sig med, at de manglede Vand, læste Munkene Aaløbet op ad Bakken, lige ind under Huset til dem; Bækken hedder endnu den Dag idag: Munkebæk. — Den nærliggende Hovedgaard Dronninggaard hed fordm Skovgaard, men Charlotte Amalie omdøbte ogsaa den. — Dronninglund Storskov ($\frac{1}{4}$ M. N. f. Drgl.) maaler endnu, skjøndt betydelig medtagen deels af Øxen, deels af Stormen, 1000 à 1200 Tdr. Land af Jydske Aas. Der er anlagt Veie og Spadseregange gennem Storskoven, høie og steile Bakker vexle med bratte og dybe Dale, Alt bevoxet med kraftige Bøgetræer og tæt Underskov. Fra flere Høidepunkter, Idahøi, Knaghøi (begge med kunstige Forhøininger, som udvide Synskredsen), Knøsen o. fl. overskuer man ei alene Skoven, der breder sig terrasseviis nedad til begge Sider, men ogsaa navnlig mod N. et vitudstrakt Landskab, gennemskaaret af Skæve Aa, der snoer sig hen derover, og mod S., gennem brede og snorlige Aabninger, som Storm og Øxe have fældet i Forening, vise sig Dronninglunds Taarne og Dronninggaards røde Tage perspektivisk, som for Enden af en Kikkert. Ved at passere Skoven i N. V. naaer man endelig igjen Chausseen ved Allerup Bakker, kun $\frac{1}{2}$ M. fra Flaunskjold, hvor den blev forladt. Et Høidepunkt tæt ved Veien, t. H., kaldtes før Fjedermosebakke*, nu siden Frederik VII's Besøg her paa en Reise i 1852 Dannerhøi. Udsigten herfra er storartet. Chausseen følges i S. V. til Hjallerup Kro, hvor et taaleligt Opholdsted bydes, og Veien fortsættes over Ørum Mose, hvor en mærkelig Lufttoning bl. A. oftere viser Kirken afspeilet i en Sø, imellem skovbevoxede Øer; forbi Attrup Bakker — atter en Green af Jydske Aas — der i en venlig Dal gjemme Landsbyen Vodskov; forbi Uttrup og til Nørre-Sundby.

For Reisen ad Vendsyssels Vestkyst til Aalborg haves et passende Udgangspunkt i

Løkken.

Omtrent $2\frac{1}{2}$ M. V. for Hjerring, 10 M. fra Skagen og 7 M. fra Aalborg. Gjæstgivergaard: Værelse med Kaffe eller Thee 5 Mk.; Middag 3 à 4 Mk. Badevogn bestilles paa Gjæstgivergaarden. Kjørende Landpost til Hjerring daglig.

Løkken er en Ladeplads, umiddelbart ved Vesterhavet, kun skilt derfra ved Sandklitternes Række. Flere driftige Kjøbmænd føre med egne Farttoier Handel paa Norge og England; adskillige industrielle Anlæg, saasom Jernstøberi og Dampbrænderi, alle Slags Haandværkere, samt ikke faa teglhængte Huse og Gaarde give Stedet Præget af en lille Kjøbstad; men Brolægningen er Flyvesand, og egenlige Gader findes af den Grund ikke. I Krigen 1814 vedligeholdtes herfra Forbindelsen med Norge.

Som **Udflugt** herfra kan angives, mod N. ad Stranden gjennem Furreby til Lyngby ($\frac{3}{4}$ M.), hvis Kirke ligger ganske nær Stranden og maaskee i en ikke fjern Fremtid vil blive bortskyllet. Klitformationen og Havet ere Udflugtens Formaal. En heel By ved Navn Kinderup skal engang i Fortiden være bortskyllet her i Nærheden. S. for Løkken ligger Byen Aasendrup, hvor engang en Herregaard af dette Navn var Twistens-Æblet mellem den gridske Bisp paa Børglum og Eieren And. Nielsen Banner (see desang. under Kokkedal i Ø. Hanherred).

Løkken—Nørre-Sundby.

(7 Mile.)

Sogneveien gaar i Ø. til Børglumkloster*. Fra alle Sider høiner Landet sig, tildeels jevntskraanende, mod dette Punkt, fra N. og V. er Stigningen temmelig steil og brat. Den gamle Klosterbygning, hvis Mure ere de samme, som i syv Aarhundreder have trodset Tidens Storme, ligger synlig for Størstedelen af Vendsyssel.

Oprindelig var Børglum en Kongsgaard; 1086 opholdt Hellig-Knud sig her, da Vendelboerne et Par Mile nordligere flokkedes til Oprør imod ham; omtr. 1128 blev Gaarden skjænket til et Kloster for „de hvide Brødre“ af Præmonstratensordenen; den berygtede Olaf Glob, som 1261 blev ihjelslaet i Hvidbjerg Kirke, var dengang Bisp her. Omtr. 1330 blev den ikke mindre sørgelig navnkundige Thyge II Biskop; han førte et saa vildt og blodigt Regiment, at han jog baade Klosterbrødre og Kanniker paa Døren, befæstede Klosteret og Kirken mod Christopher II og underholdt sine Stridsfolk ved Strandingsgods, som han lod dem selv gjøre sig til Herre over ved at ihjelslaae de Skibbrudne. Dronning Margrethe skjænkede Klosteret meget Jordegods samt bl. A. en med Ædelstene besat Guldkrone til Jomfru Marias Hoved, for til Gjengjæld at faae læst Messer over sig til evig Tid; men 1535 solgte Christian III denne Guldkrone og flere andre Kirken tilhørende Klenodier for at skaffe Lønninger til sine Soldater. Den sidste Biskop paa Reformationens Tid var den for sin Vindesyge og Uteerlighed bekjendte Stygge Krumpen. Derefter blev Gaard og Gods forlehnet til Adelige. Ogsaa Dronning Charlotte Amalie, Frederik IV og Prindsesse Sophie Hedevig vare efterhaanden (samtidig med, at de eiede Dronninglund) Eiere fra 1688—1716. Riddersalens kostbare Istandssættelse og Udstyr med legemsstore Portraiter af den oldenborgske Stammes Konger og Dronninger blev foretagen af Generalmajor de Thurah, som 1757 solgte Gaarden til Oberst de Poulsen, hvilken Sidste gjorde sig ilde lidt af Godsets Bønder. Den nuværende Eier, Hr. Rottboll har i høi Grad forandret, forskjønneth og moderniseret Gaardens Ydre og Indre (indbef. Riddersalen), med Undtagelse af Hovedbygningens ydre Muurværk, der endnu staaer fast nok til at trodse Aarhundreders Omkiftelser og bevare den gamle

Klosterbygningens oprindelige Præg. Kirken, der i Munketiden har havt betydelige Tilbygninger, er endnu den største og smukkeste i hele Amtet; den er 62 Al. lang, 32 Al. bred, 27 Al. under Hvælvingerne og har hvælvede Sidefløie; fra Fortiden gjemmer den kun faa Erindringer: en Kampesteen med en ophøiet Figur, der ligner en Abe, skal efter Sagnet være sat over en Munk fra Børglum og en Nonne fra Vreilev, som til Straf for deres gjensidige Lidenskab ere blevne levende indmurede; begge Klosters — hedder det — vare forenede ved en underjordisk Gang (1½ M.); fra den nyere Tid findes kostbare Marmorepitafer over de Thurah (reist af ham selv og uden Indskrift) og Justitsr. Hillerup. — I Borggaarden forekommer den Mærkelighed, at intet Græsstraa spirer mellem Stenene; man tilskriver Munkenes „Latin“ Æren derfor.

Fra Baalhøi*, tæt udenfor Klosterbygningen, haves et høist mærkværdigt Rundskue: den ene Halvkreds viser det rullende Vesterhav, den anden — navnlig mod N. og V. — et fladt Landskab af mange Miles Udstrækning og saa stærkt bebygget over det hele Terrain, at de spredte Huse og Gaarde, sete fra den jevnt nedadskraanende Høide, ligesom smelte sammen til en eneste, uhyre stor By. Den, der har et godt Syn, kan herfra tælle 44 Kirker.

Fra Børglumkloster til N. Sundby følges Sognevelen i S., gennem Vrendsted, bekjendt for sine udmærkede Jorder, og hvis Kirke var helliget St. Thøger (see under Vester-vig), forbi Ligbakken, der maaskee bærer sit Navn fra »den sorte Døds« Tid, og forbi Ingstrup Kirke, der er hvælvet, med et Taarn, som ligger tværs for Kirken (Ø. og V.). Marm. dan. fortæller herom, at da Herremændens Søster paa Ingilstorp var bleven forført af en Person ved Navn Engelbreth, som tog sin Tilflugt til Kirketaarnet, lod Forfølgeren ham indebrænde der. Søsteren gjemte sig paa Marken, som derefter fik Navnet Skjulsmark, og Taarnet blev vendt forkeert paa Grund af den vanhellige Handling*). Herregaarden laae ved den nu udtørrede Ingstrup Sø, hvor der var et »Barfred« med Volde og Grave, hvor Kongerne opholdt sig paa deres Gjæsteri, og hvor der ogsaa, dog mere tvivlsomt, skal have været et Forbryder-tilflugtsted; det gamle Voldsted, kaldet Slottet, kjendes endnu aldeles tydelig. — S. Ø. for Ingstrup sees Vesterhjermlidlev, Alstrup og Thise Kirker (1 M.); den sidste ligger paa Udkanten af en høi, steil Bakke ud imod Vildmosen og er synlig over Størstedelen af Vendsyssel og heelt over i Aalborg Amt. (Guldbjerg 166 Fod). Veien fortsættes over et Terrain, der bærer tydelige Kjendemerker fra Urtiden, da Havet skyllede her, og fra den senere Tid, da her var idel Skov; nu er her flad Mark og Eng, der gennemstrømmes af Vendsyssels største Vandløb: Rye Aa; forbi Saltum, en stor Landsby, der indeholder Elementer til en lille Kjøbstad og har den længste Kirke i Provindsen (»Det var et godt Saltum«, sagde Præsten, da Hjorten sprang over Aaen; deraf Navnet — siger Sagnet); forbi den gamle Gaard Vestrupgaard, hvorved man nylig

*) Lignende Fortælling fra Søndbjerg paa Thyholm. . Ogsaa Kirketaarnet i Hals har en anden Retning end den sædvanlige.

paa flere Steder har fundet Jernoldsager paa den af Muslinger og Østersskaller fuldstændig dækkede Strandbund, der skjules af et to Alen tykt Martørvlag, ovenpaa hvilket der igjen har leiret sig $1\frac{1}{2}$ à 2 Alen Flyvesand; forbi Hune Kirke, der ligger eensom og forladt midt i en Flyvesandsørken*), og hvis Kirkegaardsdige indeslutter en Runesteen. Derfra kommer man, ved en Afstikker ($\frac{1}{2}$ M.) i V. til Blokhusene*, der ligger tæt ved Vesterhavet som en venlig Oase indenfor et udstrakt Ringhegn af Klitter; her findes en god Gjæstgivergaard, Kjøbmænd, Herredsfoged, Thingsted, Toldembedsmænd, Strandskommissionair, Branddirekteur, Mølle, Redningsstation, mange Haandværkere, men fremfor Alt en Badevogn* og en deilig Sandbund for Badegjæster, der i den senere Tid ret flittig besøge dette livlige lille Sted. Veien gaaer tilbage til Hune, over Hunebæk, gjennem Jetsmark (Jettemark), hvor 7 Adelsgaarde skulle være gaaede til Grunde af Sandflugt, og i S. Ø. til Aaby, Skipper Klements Fødeby, der ligger ved Rye Aa, som paatænkes seilbargjort herfra til dens Udløb i Liimfjorden. (Ved Aaby er bygget et smukt Gravkapel over den 1849 afdøde Kammerherre Skeel til Birkelse.) Her er Krosted og Poststation. Fra Aaby, dog bedre $\frac{1}{2}$ M. østligere, fra Landsbyen Bjergsted, som er bekjendt af sine mærkelige Oldtidsfund, er omgiven af 7 Kæmpehøie og har Navn af sin høie Beliggenhed midt i den ellers flade Egn, har man en god Udsigt over Vildmosen, hvor man ikke godt selv kan komme. Mosen har en Udstrækning fra Grændse til Grændse af 2 M.; ved dens Udkant i N. sees Hammelmosegaard, der i Christopher II's Tid tilhørte den rige Marsk Ped. Vendelbo; mod V. Toftegaard (nu begge under Birkelse), mod Ø. Vraagaard, S. Elkjær og Vang. En Undersøgelse af Vildmosen har viist, at der under et $1\frac{1}{2}$ Al. dybt og særdeles seigt Mostæppe findes en $\frac{1}{2}$ til 1 Fod tyk, brunlig og svampet Masse, der som oftest hviler paa Vand, som af de fra Mosetæppets Underflade nedfaldende Tørvepartikler er forvandlet til en vellingagtig Masse; opretstaaende Birkestubbe vise, at Mosens Bund har været skovbevokset. Mose-tæppet er gennembrudt og bestaaer af større og mindre Tuer; østlig i Mosen findes nogle Smaasøer, kaldede Luner; en Udtørring, om den ellers er mulig, har længe været projekteret. Fra Aaby Kro er der en kort Spadserevei til Birkelse. Denne meget gamle Herregaard, gjennem hvis smukke Have Rye Aa flyder, hørte i det 13de Aarh. under Vitskøl-Kloster, kom senere under Børglum-Kloster, blev 1534 afbrændt af de oprørske Bønder og tilfaldt efter Reformationen Kongen, som forlehnede dem til en Galt. Blandt senere Eiere nævnes Rigmarsk Jørg. Lunge til Odden († 1619) og dennes Enke, en Broderdatter af Thyge Brahe. En Datter af dette Ægteskab blev gift med Etatsr. Otto Skeel, som 1696 oprettede et Stam-

*) Alene Hune Sogns Klitter indtage et Areal af c. 600 Tdr. Land.

huus af Birkelse og tilhørende Gaarde. Stamhuset er endnu i denne Slægts Besiddelse. Fra Aaby gaaer den chausserede Landevei i S. Ø. i Nærheden af Limfjorden, forbi Rødslet, en gammel Adelsgaard, omgiven af brede Grave og med et ældgammelt Voldsted; den blev afbrændt i Grevens Feide; derfra til N. Sundby.‡

Vestjylland.

Fra Kolding kommer man hurtigst til Ribe ved at følge Jernbanen over Vamdrup og Vojens samt fra Vojens at lægge Veien over Gram. Men denne Vei har den Ulempe, at Reise-godset ved Vojens maa visiteres af preussiske Toldbetjente. Iøvrigt gaaer der daglig Personpost fra Kolding over Skodborg-huus og Foldingbro til

Ribe.

Hoteller: Klubbens Hotel; elegant; kjøbenhavnse Priser. Greisens Hotel paa Torvet ud for Domkirkens Chor; billigt og godt; forekommende Folk (Værelse 2 Mk., Middag 3 Mk.). Telegrafstation m. f. D. Personpost daglig til Varde og videre mod N.; til Kolding; ov. Gram til Vojens; samt over Skjærbæk og Bredebro til Tønder.

Ribe (maaskee af det frisiske »Rip» = ripa o: Strand-bred), der er beliggende ved Nipsaaens sydlige Bred, en Miil Syd for Kongeaaen og $\frac{3}{4}$ Miil fra Vesterhavet, er en af de navnkundigste Byer i Landet. Dens Oprindelse gaaer tilbage til Hedenold, og dens ældste Kirke, som opførtes i det 9de Aarhundrede, og ved hvilken Ansgars Discipel Rembert virkede som Præst, er den anden, som byggedes i Danmark. Allerede Adam af Bremen og Saxo omtale Ribe som en blomstrende Handelsstad, der stod i Forbindelse med Tydskland og Nederlandene, England, Frankrig og Middelhavets Kyststæder, og gjennem hele Middelalderen var den ustridig Jyllands vigtigste By; den udførte især Korn, Flesk, Smør, Fisk og Heste, medens den indførte Luxusvarer, og gamle Viser fortælle, at Folk drog til Ribe for at købe Silke og Sindal. I Begyndelsen af det 13de Aarhundrede udførtes aarlig mindst 3000 Heste; senere blev Studehandelen af overveiende Vigtighed, og i Aaret 1506 skal Ribe have afsat ikke mindre end 6454 Stykker. Et talende Beviis for Byens gamle Storhed var dens talrige Kirker, Klostre og Gilder, thi i sin Velmagts Dage havde den 14 Kirker, af hvilke kun 2 endnu existere, nemlig Domkirken og St. Catha-

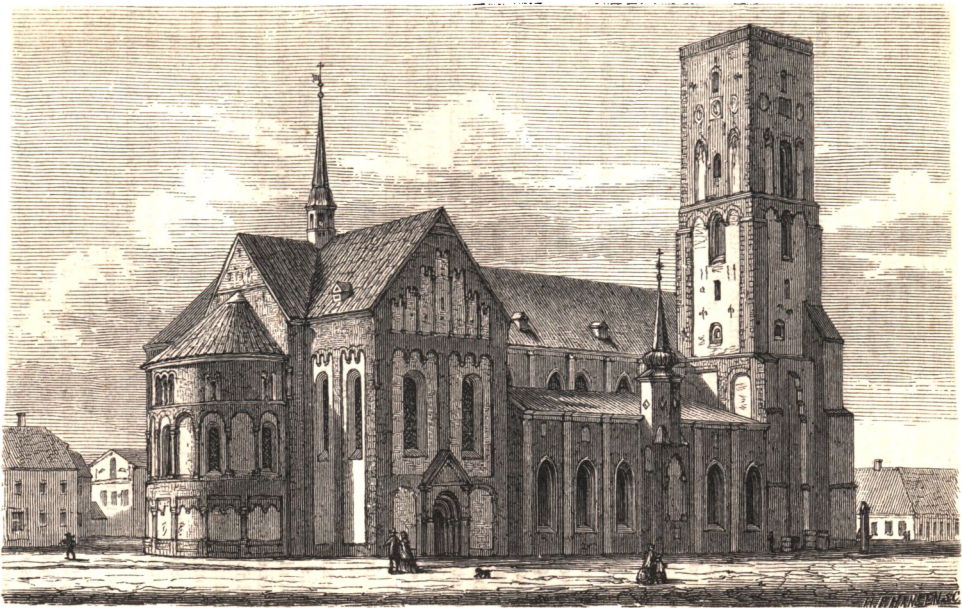
rinæ, mindst 5 Klostre og endnu kort efter Reformationen 18 Gilder. Ikke destomindre har den selv i sin bedste Tid neppe havt nogen synderlig større Udstrækning end nu, og i Betydelsen af det 16de Aarhundrede turde dens Indbyggerantal knap have oversteget 5000 (nu henim. 3700). Paa Grund af sin store Betydning benyttedes den under Valdemarerne hyppig som Residents og fik under Erik Glipping i Aaret 1269 sin noksom bekjendte Stadret, der navnlig udmærkede sig ved sine haarde Straffebestemmelser. Med Halshugning straffedes saaledes blandt Andet Falskmøntneri og Forfalskning af Honning, med Galgen Tyveri til over $\frac{1}{2}$ Mark Penges Værd, hvorhos dog Fruentimmer for samme Forseelse skulde levende begravnes, og naar Kvindfolk kivedes, maatte de udsone deres Brøde ved at bære Steen om deres Hals gjennem Byens Gader. — Efter Christopher II's Tilbagekomst sluttede denne Konge i Ribe d. 25. Febr. 1330 et mærkeligt Forlig med Geert den Store af Holsten, hvorved han overlod Greven hele Fyen som arveligt Lehn og lovede ham istedetfor samme Sønderjylland, saafremt Hertug Valdemar døde uden Arvinger, og ligesom det var i Ribe, at Christopher af Balern med stor Høitidelighed blev kronet Nyaarsdag 1443, saaledes var det ogsaa her, at Christian I blev hyldet som Hertug af Slesvig og Greve af Holsten d. 2. Marts 1460. Fra Bogtrykkeriet i Ribe, som hører til de tidligst oprettede her i Landet, udkom jydsk Lov første Gang paa Dansk i Aaret 1504, og i Slutningen af det 16de Aarhundrede havde den berømte Anders Sørensen Vedel, som var bosat i Byen, et Bogtrykkeri i sin Bolig paa Lilliebjerget, hvorfra baade Kæmpeviserne og senere flere andre af hans Skrifter ere udgivne. Skjøndt Ribe gjentagne Gange i Middelalderen har været hærget af voldsomme Ildebrande, var det dog først efter Reformationen, at det begyndte at gaae tilbage med den, dels paa Grund af selve Kirkeforbedringen, som berøvede den en Mængde rige Geistlige, og dels paa Grund af flere farlige Oversvømmelser især i det 17de og 18de Aarh., Pest i det 16de og 17de, den store Brand 1580 og endelig gjentagne Okkupationer i det 17de Aarhundrede saavel af keiserlige som af svenske Tropper. Trods Byens Velstand og Anseelse stod det sig endnu paa Christian IV's Tid kun maadeligt med Indbyggernes Oplysning og Humanitet, og i det korte Tidsrum fra 1572—1652 blev i Ribe ikke mindre end 12 Fruentimmer dømt til at brændes som Hexe.

Ribe ligger i en fuldkomment flad og skovløs, man kunde næsten sige træløs Marskegn, omgiven af grønne Enge, hvis ypperlige Høslet er en vigtig Indtægtskilde for Beboerne. Under Høivande i Efteraars- og Vintertid overskylles Omegnen vidt og bredt, ja selv den høiere liggende Landevei mellem Plantagen og Byen bliver leilighedsviis sat under Vand af en heftig Stormflod og er af den Grund forsynet med høie, hvide Pæle til Veiledning for de Kjørende; derimod hører det til

Sjeldenhederne, at ogsaa Byen oversvømmes. I Engene mod Vest danner Nipsaaen store Krumninger, der omslutte tvende Halvøer (Holmene), som navnlig under Høhøsten ere et yndet Udflugtssted for Ripenserne; forresten morer man sig med at spadserer ud til Plantagen, og naar man vil i Skoven, tager man enten til Seem eller til det fjernere liggende Gram, hvis smukke Trævæxt danner en forfriskende Oase i de tørre, eensformige Hedeomgivelser. Ribe selv, hvis mægtige Domkirke er et talende Vidnesbyrd om dens gamle Storhed, har et venligt, man kunde næsten sige landsbyagtigt Præg, der ikke lidet forhøies ved de mange Storkereder paa Tagene. Byen har mange gamle Bindingsværks Huse med udskaaet Træværk og udhængende Overbygning, men det mangler ei heller paa nyere Privatbygninger, af hvilke især Kjøbmand Gørtz's Gaard fortjener at fremhæves.

Hvad der under et Besøg i Ribe naturligvis mest, om end ikke udelukkende fængsler den Fremmede, er den gamle, ærværdige Domkirke**, der er Ripenserens Stolthed, og det lader sig heller ikke nægte, at deres Beundring for denne Pragtbygning er velbegrundet, thi den hører ikke alene til de ældste og bedst bevarede, men ogsaa i arkitektonisk Henseende til de skønneste og interessanteste danske Fortidsminder. Mere end nogen anden af de gamle danske Kirkebygninger viser den sig som et Mellemlid mellem Mindesmærkerne i sydligere Lande og Danmark, og ligesom den baade i Stil og Materiale er nøie knyttet til Rhinegnenes Kirker, saaledes har den i begge Henseender været et Forbillede for Landsbykirkerne i en viid Omkreds.

Ribe Domkirke er grundlagt under Kong Niels's Regering og skal være paaibegyndt af Biskop Thuro i Aaret 1117. Den er hovedsagelig opført af vulkansk Tuf fra Laacherseen ved Andernach, men desuden har man ogsaa anvendt Granit, Sandahl og Wesersandsteen foruden flere andre Steenarter, og ved senere Restaurationer og Tilbygninger tillige brændte Muursteen. Som man af Tiden for dens Grundlæggelse maatte vente, er Kirken opført i romansk Stil, men da den gjentagne Gange har lidt betydelig ved Ildsvaade, sidst i Aaret 1402, og da tillige det store Taarn tvende Gange, om end ikke heelt, saa dog deelvis er nedstyrtet, har den naturligvis ikke været forskaanet for senere Forandringer og Tilbygninger, og navnlig ere de tvende yderste Side-skibe, som maaskee først blev opførte efter den sidste Brand, et Vidnesbyrd om Gothikens Indfyldelse. Kirken er oprindelig bygget i Form af et langagtigt Kors, og Choret er dækket af en prægtig Kuppel, som ikke alene er dens skønneste Prydelse, men tillige har den særlige Interesse, at der Nord for Alperne og Loire ikke synes at forekomme nogen anden gammel Hvalving, der viser en saa stor Overensstemmelse med den fra Sofiakirken i Constantinopel stammende Kuppelform. Den smagfulde Chorrunding er nødvendig prydet med talrige Søiler, som tildeels ere anbragte i Nicher, og af Kirkens 3 Portaler er navnlig den sydlige, den saakaldte „Kathovedder“, mærkelig i arkitektonisk Henseende og ved sine i Granit udførte Basreliefs, af hvilke Dørfeltet forestiller Christi Nedtagelse af Korset og Gavfaden „det himmelske Jerusalem“ (Civitas Hierusalem). Det store Taarn, der har en Høide af 77½ Alen, og hvis øvre Platform aabner en viid Udsigt over det omgivende, flade Land, er fra en senere Tid end Kirken og har tidligere været prydet med et prægtigt Spiir, som imidlertid forlængst er nedstyrtet. Baade ved Stilens ædle Simpelhed, ved Kuplen og det høitliggende Chor gjør Kirkens Indre et ualmindelig værdigt Indtryk, og de smagfulde Søiler, der pryde Gallerierne paa begge Sider af Langskibet, saavel som Halvsøilerne,

Ribe Domkirke.

der smukke Pilleme i de tvende nærmeste Sideskibe, afgive interessante Vidnesbyrd om de gamle Bygmesteres kunstnariske Dygtighed. I ældre Tider blev her Erik Emun og Christopher I stedele til Hvide, men ved den sidste Restauration er kun et eneste betydeligere Gravmæle bevarat fra Tiden for

Reformationen, nemlig over den næstsidste katholske Biskop Ivar Munk; forresten ligge baade Hans Tausen og Anders Sørensen Vedel begravne i Kirken. Den gamle Metaldebefont paa venstre Side af Alteret og den ligeledes gamle, 5armede, paa Løver hvilende Kandelaber paa høire Side af Alteret ere ikke uden Interesse. Paa to af Midtskibets Piller t. V. for Indgangen findes ret vel bevarede Fresker.

Foruden Domkirken besidder Ribe endnu adskillige andre Bygninger, der gjøre Krav paa Opmærksomhed. **St. Catharine Kirke**, med Hovedskib og tvende Sideskibe, var før Reformationen Klosterkirke for Dominikanerklostret, hvormed den var sammenbygget, ligesom den endnu danner 4de Fløi af Hospitalet, det tidligere Dominikanerkloster, i hvis Gaard man endnu bemærker den alle 4 Sider omgivende, men nu tilmurede Munkegang. Efter Reformationen, da Klosteret blev forvandlet til Hospital (f. Tiden 24 Lemmer, foruden at 36 Personer udenf. Hospitalet understøttes), blev Kirken udlagt til Sognekirke, men led meget ved Branden 1580, som bl. A. ødelagde de midterste, store Hvælvinger. **Katedralskolen** maa allerede have existeret 1145, men den nuværende Bygning skriver sig fra 1856. Kort før Reformationen havde den 700 Disciple, men senere sank den tilligemed Byen; af dens ældre Rektorer maa især udhæves Falster († 1752). **Bispegaarden**, fordum kaldet Taarneborg, og **Raadhuset***, hvis gamle Navn er Klyborg, hidrøre begge fra det 15de Aarhundrede; paa Raadhuset gjemmes Byens interessante Arkiv, et smukt Exemplar af Riberet, et stort, sølvbeslaget Træbæger, kaldet Raadmandstob*, samt nogle gamle Vaaben. Den originale Riberet, der, som ovenfor anført, blev udstedt under Erik Glipping, findes paa det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn.

Ved den nordvestlige Side af Byen, paa en Banke ved Nipsaaens sydlige Bred, laae det gamle, berømte Slot Riberhuus, der blev bygget under Kong Niels's Regering i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede. Kort efter dets Opførelse feirede Prinds Magnus her sit Bryllup med den polske Prindsesse Richiza 1127, og det var ligeledes her, at Dagmars eneste Søn Valdemar høitideligholdt sit Giftermaal med Prindsesse Eleonore af Portugal 1229. Under Valdemarerne naaede Slottet sin største Glands og var et hyppigt Opholdssted for Kongefamilien. Især var dette Tilfældet under Valdemar I, hvilket sees af Viserne om *•Tovelille•*, som angaae denne Konge og ikke Valdemar Atterdag. Hverken Valdemar Seiers Bryllup med Dagmar eller denne Sidstes Død kan med nogen Sikkerhed henlægges til Ribe, medens det derimod er utvivlsomt, at Christopher I døde paa Riberhuus d. 29. Mai 1259. Under Christopher II kom Slottet i Holstenernes Hænder, men blev senere overladt Valdemar Atterdag efter hans Giftermaal med den slesvigske Hertug Valdemars Søster Helvig. I 1407 holdt Erik af Pommern her sin Søster Catharinas Bryllup med Hertug Johan af Baiern, og det var ligeledes paa Riberhuus, at Kong Frederik I udstedte sin Haandfæstning til Norge i

Efteraaret 1524. — Under Christian IV begynder Slottets Forfald, og under dennes og hans Efterfølgers Krige blev det efterhaanden aldeles ødelagt, men endnu 1692 foretoges en Taxation over Ruinerne, som altsaa end ikke dengang kunne have været saa ganske ubetydelige. For Tiden ere kun Voldstedet og de rørbevoxede Grave tilbage.

Varde.

Hoteller: Lassons Hotel, godt, forekommende Vært (Værelse og Kaffe 3 Mk., Midd. med Kaffe 3 Mk.). Hotel Dania. Telegrafstation m.f.D. Personpost daglig til Ribe, til Ringkjøbing og til Strandby (Postbaad til Nordby), 3 G. ugl. til Veile, 2 G. ugl. til Kolding, 4 G. ugl. saaben Personp. til Hjeriting.

Varde, hvis ældste Navn er Warwith, er beliggende paa den nordre Bred af den efter Byen benævnte Aa. Den omtales allerede under Kong Niels i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, men trods dens Alder frembyder dens Historie Intet af Interesse. Den har nu c. 2600 Indbyggere. Varde har et ganske moderne Udseende, og selv Kirken, som fornylig er forsynet med Spilr, har et nyere Præg, men indeholder en gammel Døbefont af Malm fra det 15de Aarhundrede, som forøvrigt er uden antikvarisk og kunstnerisk Betydning. Ved Byen findes en lille Lund (Anlægget); Beboernes sædvanlige Udflugter gaae deels til Nørholm, deels, især i den senere Tid, til Esbjerg. — I Omegnen tilvirkes en Mængde Jydepotter, hvis Fabrikation dog stadig aftager.

Skjøndt det under et Ophold i Varde ikke er uden Interesse at besøge Nørholm, som har en smuk Beliggenhed ved Varde-Aa, omgivet af en Have og en lille Skov, og hvis ældste Deel er bygget af Iver Vind i Midten af det 17de Aarhundrede, bør man dog først og fremmest foretage en Udfugt sydpaa til Esbjerg og Fanø. Har man fra Ribe til Varde benyttet Dilligencen, hvortil der for de Flestes Vedkommende turde være god Grund, naar man tager Hensyn til Veiens Længde og Eensformighed, er det her rigtigst at reise tilfods, baade paa Grund af den langt ringere Afstand, og tillige fordi man derved faaer bedre Leilighed til at betragte en karakteristisk Hede-strækning. Idet man fra Varde gaaer sydpaa, følger man først Ribeveien indtil Dorothea Kro og bøier derpaa af t. H. ad Veien til Strandby. Ved Dorothea Kro begynder Heden, hvis eensformige Flade kun afbrydes af lyngklædte Kæmpehøie og en venlig Aadal, som med sit friske Grønne danner en oplivende Modsætning til de mørke Omgivelser; fra Tarp Kro er Landet derimod fordetmeste under Kultur og fortsætter sig

saaledes med et venligere Fysionomi indtil Strandby (Kroen god). Efter 15—20 Minuters Gang har man naaet den høie Esbjerg Klint*, som aabner en viid og ret tiltalende Udsigt til alle Sider, og herfra har man tillige god Leilighed til at betragte det smukke Havneanlæg*, der i Fremtiden forhaabenlig vil faae stor Betydning for Samfærsele med England. Esbjerg Havn har et Areal af 14,700 Kv. Favne og er uddybet til 13 F. under dagligt Høivande. Den omslutes af tvende i sydlig Retning udløbende Diger, som nærne sig hinanden under en spids Vinkel og i Foreningslinien ere gjennembrudte af en Sluse med tilh. Slusegab, hvis svære Jernporte aabne sig indad; i Flodtiden tilstede de saaledes Havet fri Adgang, medens de holde Vandet tilbage i Bassinet under Ebben. Til det egenlige Havnebassin (Dokhavnen) slutter sig tillige en Forhavn med tvende Moloer samt en saakaldet Lededæmning; det hele Anlæg, som ved en Jernbane tænkes sat i Forbindelse med det østlige Jylland og Øerne, er anslaaet til en Værdi af 550,000 Rd.

Fra Esbjerg, hvor der i Anledning af Havneanlægget allerede begynder at danne sig en lille By, har man i Reglen kun en halv Times Seilads over til Fanø. Fra Strandby Kro kan man 4 Gange om Dagen (Kl. 7, 10, 3 og 7) faae Leilighed til at besøge Nordby, Hovedbyen paa Fanø med c. 2200 Indbyggere. Da Kysten er meget flad, kører man Færgabaaden imøde, saalangt Hesten kan bunde; Baaden lægger til ved Vognen, og har man ikke Modvind, er man snart atter paa det Tørre. Nordby (Düssens Hotel, godt, dagl. 8 à 9 Mk.; Færgegaarden) har et meget venligt og tillige eiendommeligt Udseende. Husene ere af røde Steen, sædvanlig straa-tækkede, og vende for det Meste Gavlen mod Gaden; Gavlspidserne er grøn-, rød- eller hvidmalet, Vinduesrammer og Døre grønne, og til hvert Huus hører en lille Have. Kirken er en nyere Bygning og meget simpel, men indeholder en gammel Døbefont af Malm med en særegen Inskription i Munkekrift. Omegnen af Nordby bestaaer deels af Agerland, deels af friske Marskenge, men i Vest hæve Klitterne deres hvidgraae, takkede Rygge, som paa Afstand have en mærkelig Lighed med golde, sønderrevne Kalkfjelde. Forøvrigt ere Klitterne ikke blottede for Vegetation, idet man nemlig for at hindre Sandflugten har besaaet dem med haardføre Græsser, hvis Rødder gjennemvæve Sandet, og ligesom den krybende Timian hyppig udbreder sig i store, lyserøde Bede, saaledes træffer man ofte mellem Klitryggene smaa Strækninger af Eng og Agerland, der danne forfriskende Oaser i det blege, ørkenagtige Sandhav. Jo længere man trænger frem imod Vest, desto høiere taarner Sandet sig i Veiret, og har man endelig naaet Ryggen af de yderste Klitter, flyver Blikket ud over Vesterhavet, hvis dundrende Brændinger skummende vælte sig ind paa den hvide Strand. Langs Vestsiden er Øen overalt

dækket af Klitter, medens den flade Østside fordetmeste er en lynchbevoxet Hede, og det er kun mod Nord og Syd i Omegnen af Nordby og Sønderhø, at Fanø er istand til at fremvise større Strækninger af opdyrket Land. Ligesom selve Øen er ogsaa dens Befolkning ret eiendommelig, hvad der vel nærmest har sin Grund i dens isolerede Beliggenhed. Da Søfart er Beboernes vigtigste Erhvervskilde, træffer man om Sommeren kun meget faa Mandfolk i Hjemmet; Fruentimmerne maae baade pløje og høste og i det Hele paatage sig Mændenes Forretninger i denne Deel af Aaret, men til Gjengjæld maae Mændene om Vinteren gjøre Nytte ved at strikke og udføre anden kvindelig Gjerning. Piger og Koner bære sorte Masker for at dække Ansigtet mod Veirligets altfor stærke Indflydelse; forresten er deres Dragt ikke Amagerens ganske ulig, skjøndt den vistnok er mindre stadselig. I Nordby er Skibsbyggeriet betydeligt, og den ikke langt fra Sønderhø anlagte «Fuglekøje», som benyttes til Indfangning af Vildænder, giver ligeledes godt Udbytte; derimod synes Badeanstalten ikke at ville trives, og Øen har ialfald i de senere Aar kun havt Besøg af faa Badegjæster.

Færgen afgaaer fra Nordby til Strandby 4 G. dagl. Personpost dagl. fra Nordby til Varde; 4 G. ugl. kjørende (2 G. gaaende) Landpost fra Nordby til Sønderhø (Afstand 2 M.). Telegrafstation m. i. D.

Varde - Ringkjøbing.

(8¹/₄ Mil.)

Da den lange Vei fra Varde til Ringkjøbing ikke frembyder Interesse uden for saadanne Tourister, som ønske at fordybe sig i Hedenaturen, tilbagelægges den bedst ved Hjælp af Postbefordring. Indtil Tarm (4¹/₂ M.) er Landet fordetmeste Hede; mellem Tarm og Ringkjøbing (4 M.) er Kulturlandet mere fremtrædende.

Ringkjøbing.

Hoteller: Sperlings (Værelse med Kaffe 5 Mk., Middag 3 Mk.). Ole Andersens Hotel, godt og billigt. Personpost 4 G. ugl. ov. Herning og Silkeborg til Aarhus; dagl. ov. Tarm og Varde til Ribe og ov. Thim og Ulfkjær til Holstebro; 2 G. ugl. ov. Ulfkjær til Lemvig. Telegrafstation m. f. D.

Ringkjøbing, hvis nærmeste Omgivelser dannes af Enge og Agerland, har en venlig Beliggenhed ved den nordostlige Ende af Fjorden, som i Vest begrænses af den lange, takkede Klitkjæde. Byen, der tæller 15—1600 Indb., har et net, men fuldkomment moderne Udseende, og end ikke Kirken, som er be-

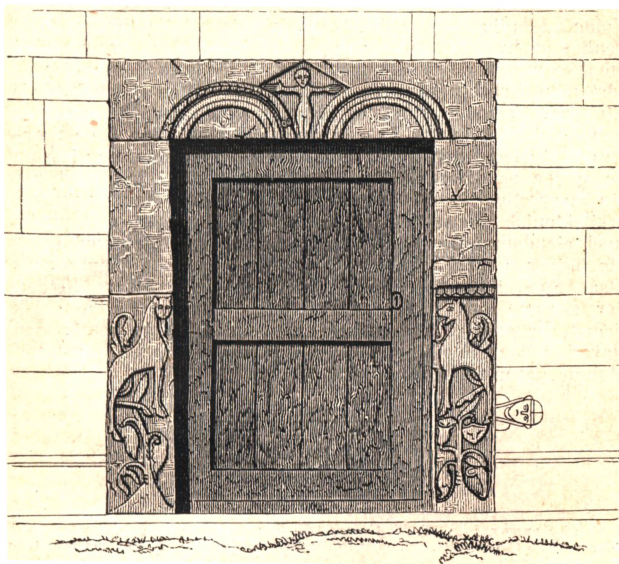
liggende ved det smukke Torv og i den katolske Tid var hel-
 ligt St. Jørgen, frembyder nogen særlig Interesse. Ringkjøbings
 ældre Navn er Rængkøping eller Rænnukøpingh; i Knytlinga-
 saga hedder den Ragnarstadir, med den Tilføielse, at den
 var Opholdssted for Svend Estridsens Ven Ragnar. Byen synes
 aldrig at have havt nogen betydelig Størrelse eller Vigtighed,
 og skjøndt den ligger umiddelbart ved Fjorden, er den dog
 ikke i Besiddelse af nogen Havn. Beboernes sædvanligste Ud-
 flugt gaaer over Holmsland gennem Klitterne ud til
 Vesterhavet*, og en rask Fodgænger kan, Hviletiden fra-
 regnet, gjøre Touren frem og tilbage i Løbet af omtrent 5
 Timer. Man tager enten Veien langs den sydlige Side af det
 flade, frugtbare, godt bebyggede Holmsland indtil Broen,
 over hvilken Telegrafledningen føres ind i Klitterne (den fort-
 sætter sig herfra over Nordsøen til England), eller man følger
 uafbrudt Telegrafren fra Ringkjøbing over Holmsland til Vester-
 havet. Fra de yderste Klithøider har man en prægtig Udsigt,
 paa den ene Side til Vesterhavet, som her viser sig ulige
 mere imponerende end ved Fanø, og paa den anden Side til
 den venlige Fjord med Ringkjøbing i Baggrunden. Hvo som
 ikke frygter en længere Tour gennem Klitterne, vil gjøre vel
 i at vandre nordpaa mellem Havet og den nu udtørrede Vest-
 Stadil Fjord til Klitplantningen ved Huusby*, thi han vil
 her med egne Øine kunne overtøye sig om, hvor godt Bjerg-
 fyrren, Laricofyrren og den nordamerikanske Hvidgran tage
 tiltakke paa det gølge Sand, og hvor frodig de trives trods
 Vestenvindens hærjende Angreb. Paa den indre Side af den
 lange Klitrække, som afgrændser Ringkjøbing Fjord, strækker
 sig et smalt Bælte af Eng og Agerland, tyndt besaaet med
 lave Fiskerhytter, som her søge Ly mod den barske Vesten-
 vind, og efterhaanden som Nymindegab er rykket længere
 frem mod Syd, er Tilslikningen foregaaet saa rask, at den
 søndre Deel af Fjorden allerede for en stor Deel er forvandlet
 til friske Enge (Tipperne eller Tæpperne), der med Rette
 ere berømte for deres ypperlige Høslet.

Ringkjøbing - Lemvig.

(7 Mile.)

Fra Ringkjøbing til Lemvig frembyder Veien saa megen
 Interesse, at den helst bør tilbagelægges tilfods. Kort efter,
 at man har forladt Ringkjøbing, øiner man allerede i Nord
 Hee Kirke, som ligger strax tilvenstre for Veien og fortjener
 at tages nærmere i Øiesyn. Ligesom de andre Kirker, som
 der senere bliver Leilighed til at besøge, er den opført af
 Granit og i romansk Stil og udmærker sig særlig ved sin
 eiendommelige Gavlfacade og smagfulde, med Søiler prydede

Portal, der desværre ligesaa lidt som Kirken i det Hele taget har været forskaanet for senere Tiders vandalske Overgreb. Indtil Thim Kro fører Veien over opdyrket Land; længere nordpaa passerer man en Bro, senere en Gaard strax tilvenstre for Veien, og her bør man ikke undlade at bøje af mod Vest for over Madum at besøge den mærkelige Kirke i Staby*, hvis Chorrunding ikke alene udmærker sig ved tvende høist eiendommelig formede Vinduer, men tillige ved sine slanke, med fantastiske Kapitæler prydede Halvsøiler. Fra Staby naaer

Romb Kirkes Portal.
(Tegnet af E. Løffler.)

man tilbage til Landeveien ved Ulfkjær Kro, som afgiver et behageligt Hvilepunkt, og har man om Morgenen eller tidlig paa Formiddagen forladt Ringkjøbing, kan man her passende tage sft Nattekvarteer.

Længere nordpaa ved Veilstrup Kro deler Veien sig til Holstebro og Lemvig; man holder til Venstre og seer nu snart Vest for Landeveien den smukke, gamle Herregaard Nørre Vosborg*, omgivet af Eng og Agerland og næsten skjult i en Lund af gamle, anseelige Træer, der i den ellers træløse Egn

gjør et dobbelt behageligt Indtryk. Nørre Vosborg er en meget gammel Eiendom, og som en af dens tidligste Besiddere nævnes den berømte Niels Bugge. Senere kom den til Familien Pødebusk, og efter denne til Familien Gyldenstjerne, af hvilken Predbjørn Gyldenstjerne byggede Borggaardens nuværende østre Fløi (Stuehuset), som efter Stilen at dømme (småa Rundbuer mell. Etagerne) vistnok skriver sig fra sidste Halvdeel af 16de Aarhundrede, ligesom han ogsaa forsynede den med Volde og Grave, der endnu i det Væsenlige ere bevarede. Efterat have passeret de vidtløftige Udbygninger kommer man over en høj, muret Bro ind i Borggaarden, og ligesom de skovbevoxede Volde væsenlig bidrage til at meddele det gamle Herresæde et venligt og hyggeligt Udseende, saaledes gjælder det Samme i en ikke mindre Grad om dets ualmindelig talrige Storkereder. — Idet man forlader Nørre Vosborg, som for Tiden eies af afdøde Etatsraad Tangs Familie, og vandrer videre nordpaa, passerer man mellem Bekmark Kro og Romb Kirke* den flade Burhede; Kirken, der ligger umiddelbart ved Veien og ligesom de forrige er opført af Granit, udmærker sig i høj Grad ved sin mærkelige Portal (see den foreg. Side), som vistnok i arkitektonisk Henseende er meget simpel, men rigt prydet med eiendommelige Figurer og Ornament. Henimod Lemvig bliver Landet venligere. Snart øiner man Lilmfjordens blaa Speil i den nordlige Horisont og de frugtbare Høider, der skraane ned mod dens Bredder; Veien gaer nu rask nedad, og endelig fremdukker Lemvig, der ligger venlig med Haver mellem sine Huse ved en lille Vig af Fjorden, omsluttet af høie, grønklædte Skraåninger.

Lemvig.

Sands Hotel, meget godt (dagl. 8 à 10 Mk.). Personpost 2 G. dagl. til Struer i 2¼ T., 2 G. ugl. til Ringkjøbing og videre sydpaa. Dampskibsforb. 1 G. ugl. med Doverodde og Thisted. Telegrafstation m. f. D.

Lemvig, der allerede nævnes i et Kongebrev fra 1237 og da skreves Læmwich, synes aldrig at have indtaget nogen betydlig Plads blandt de danske Kjøbstæder (nu 13—1400 Indb.) og har Intet af Interesse undtagen sin Beliggenhed. Byen er anlagt paa en Slags lav Dæmning over den inderste Deel af Vigen, hvis sydligste, afspærrede Parti efterhaanden er blevet forvandlet til en lille Ferskvandsø. Paa den vestlige Side af Vigen løber en kjøn Spadserevei, »Anlæget«, som nærmest kan sammenlignes med den kjøbenhavnske »Langelinie«; Kirken paa Byens Torv er uden Mærkelighed i historisk og arkæologisk Henseende.

Fra Lemvig har man en Tour paa omtrent $2\frac{1}{2}$ Miil mod Sydvest, over Landsbyerne Heldum, Hove, Vandborg og Ferring til Ferring Sø og Bovbjerg**, gennem en fuld-komment aaben, men ret venlig Egn. Søen er ved en lav Klit-vold adskilt fra Vesterhavet, men længere sydpaa, hvor Terrainet hæver sig, forsvinder Sandflugten aldeles og mangler navnlig paa det 192 F. høie Bovbjerg, som sikkert er et af de prægtigste Punkter paa hele den jydsk Vestkyst. Klinten bestaaer for-oven af Sand, forneden af et seigt, plastisk Leer, og ødelægges saa overordenlig stærkt af Havet, at Frederik VI's Støtte alle-rede et Par Gange er bleven flyttet længere indefter. Paa Grund af sine stærke Udvaskninger og Nedstyrtninger, spalte-formige Indskjæringer og spidse Leerpyramider har Bovbjerg i Formen en ikke ringe Lighed med Møens Klint og giver en storartet Udsigt til Vesterhavet, hvis aldrig hvilende Bræn-dinger selv i stille Veir dundre paa den flade Strand under Klinten.

ROUTE- OG VEILÆNGDE-KAART

OVER DANMARK

1870.

